

**ANKARA ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

**GÜZEL SANATLAR EĞİTİMİ ANABİLİM DALI
GÜZEL SANATLAR EĞİTİMİ PROGRAMI**

**DRAMA, ÇATIŞMA VE SİBER ZORBALIK:
ERGENLERİN SİBER ZORBALIĞI VE ÇATIŞMA
ÇÖZME BİÇİMLERİNİ ANLAMAYA YÖNELİK BİR
ÇALIŞMA**

DOKTORA TEZİ

GÖKHAN KARAOSMANOĞLU

**ANKARA
EKİM, 2019**

**ANKARA ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

**GÜZEL SANATLAR EĞİTİMİ ANABİLİM DALI
GÜZEL SANATLAR EĞİTİMİ PROGRAMI**

**DRAMA, ÇATIŞMA VE SİBER ZORBALIK:
ERGENLERİN SİBER ZORBALIĞI VE ÇATIŞMA
ÇÖZME BİÇİMLERİNİ ANLAMAYA YÖNELİK BİR
ÇALIŞMA**

DOKTORA TEZİ

GÖKHAN KARAOSMANOĞLU

DANIŞMAN: PROF. DR. ÖMER ADIGÜZEL

**ANKARA
EKİM, 2019**

Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğüne,

Gökhan KARAOSMANOĞLU adlı öğrencinin hazırladığı “Drama, Çatışma Ve Siber Zorbalık: Ergenlerin Siber Zorbalığı ve Çatışma Çözme Biçimlerini Anlamaya Yönelik Bir Çalışma” başlıklı bu çalışma Güzel Sanatlar Eğitimi Anabilim Dalı Anabilim Dalı / Güzel Sanatlar Eğitimi Programı’nda jüri üyelerince oy birliği / oy çokluğu ile **Doktora Tezi** olarak kabul edilmiştir.

	<u>Jüri Üyeleri</u>	<u>İmza</u>
Başkan	Prof. Dr. Yasemin GÜLBAHAR GÜVEN	
Üye	Prof. Dr. Ömer ADIGÜZEL (Danışman)	
Üye	Doç. Dr. Pınar ÖZDEMİR ŞİMSEK	
Üye	Doç. Dr. Ayşe OKVURAN	
Üye	Doç. Dr. Filiz KALELIOĞLU	

ONAY

Bu tez Ankara Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği'nin ilgili maddeleri uyarınca jüri üyeleri tarafından .../.../20... tarihinde, Enstitü Yönetim Kurulunca .../.../20... tarihinde kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Yasemin Karaman KEPENEKÇİ

Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürü

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BİLDİRİMİ

Tez içindeki bütün bilgileri akademik yazım kurallarına uygun biçimde raporlaştırdığımı ve bunları etik ilkelere (atıfta bulunulan tüm yapılara kaynaklarda yer verilmesi, tezde kullanılan bilgi ve belgelere resmi yollarla ulaşılması ve bunların aslı bozulmadan kullanılması vb.) uygun olarak elde ettiğimi ve sunduğumu bildiririm.

Gökhan KARAOSMANOĞLU

ÖZET

DRAMA, ÇATIŞMA VE SİBER ZORBALIK: ERGENLERİN SİBER ZORBALIĞI VE ÇATIŞMA ÇÖZME BİÇİMLERİNİ ANLAMAYA YÖNELİK BİR ÇALIŞMA

KARAOSMANOĞLU, Gökhan

Doktora Tezi, Güzel Sanatlar Eğitimi Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Ömer Adıgüzel

Ekim, 2019, xiii + 200 sayfa

Bu araştırmanın amacı, ergenlerin çevrim içi ortamlarda karşılaştıkları, okul ortamına yansıyan siber zorbalık, siber mağduriyet, siber zorbalığa duyarlılık düzeylerini belirlemek; siber zorbalıkla ilgili yaşadıkları çatışmaları çözme biçimlerini ve baş etme stratejilerini ortaya çıkarmak; siber zorbalığa, çatışma çözme yöntemlerine, baş etme stratejilerine ilişkin farkındalık oluşturmak ve süreçte kullanılan yaratıcı drama yönteminin etkililiğini ergenlerin görüşlerine dayalı olarak ortaya koymaktır. İç içe karma desen ile tasarlanan çalışmada nicel veri toplamak amacıyla Siber Mağduriyet ve Zorbalık Ölçeği, Siber Zorbalıkla Başa Çıkma Ölçeği ve Siber Zorbalığa İlişkin Duyarlılık Ölçeği kullanılmıştır. Araştırmada nitel veri toplamak amacıyla katılımcı günlükleri, çevrim içi iletişim kayıtları ile yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Araştırmanın araştırma grubunu İstanbul ili sınırları içinde bir Anadolu Lisesi'ndeki 10. ve 11. sınıf öğrencileri (10 kız, 12 erkek öğrenci) oluşturmuştur. Araştırmada elde edilen bulgular, kullanılan yaratıcı drama yöntem ve tekniklerinin öğrencilerin siber zorbalıkla ilgili farkındalık kazanmalarında, farklı rollere girerek gerçek yaşam becerileri oluşturmalarında, siber zorbalıkla baş etme stratejileri geliştirmesinde etkili olduğunu göstermektedir.

Anahtar Sözcükler: Siber Zorbalık, Drama, Baş Etme Stratejileri, Çatışma Çözme, Sanat Eğitimi

SUMMARY

DRAMA, CONFLICT AND CYBER BULLYING: A STUDY FOR UNDERSTANDING CYBER BULLYING AND CONFLICT RESOLUTION TYPES IN ADOLESCENTS

KARAOSMANOĞLU, Gökhan

Doctorate, Fine Arts Education Department

Advisor: Prof. Dr. Ömer Adıgüzel

October, 2019, xiii + 200 pages

The aim of this study was to determine the levels of cyber bullying, cyber victimization, victimization and cyberbullying that adolescents encountered online, reflected in the school environment; to uncover existing forms of coping and coping strategies with regard to cyber bullying; The aim of this study is to create awareness about cyber bullying, conflict resolution methods and coping strategies and to demonstrate the effectiveness of creative drama method used in the process through determination of adolescents' views. Cyber Victimization and Bullying Scale, Cyber Bullying Coping Scale and Cyber Bullying Sensitivity Scale were used to collect quantitative data from the research which was designed within a mixed design. Student's diaries, online communication records and semi-structured interview form were used to collect qualitative data. The study group consisted of 10th and 11th grade students at an Anatolian High School within the boundaries of Istanbul. The findings of the research showed that drama methods and techniques used were effective in students' awareness about cyber bullying, creating real life skills by entering different roles and developing strategies to deal with cyber bullying.

Keywords: Cyber Bullying, Drama, Coping Strategies, Conflict Resolution, Art Education

ÖNSÖZ

İçinde bulunduğumuz yaşamı bir ağ'a (network) benzetebiliriz. Bu ağ içinde bir noktayı temsil eden bizler pek çok bağlantı ile çevremizdekilere bağlanıyoruz ve bu bağlantılarla anlam buluyoruz. Anlam bulma sürecinde kendimizi geliştirerek çevremizdeki bağlantıların daha iyi olmasını sağlamaya çalışıyoruz ki ağ'ın diğer katmanlarına ulaşabilelim. Bu süreçte kendimizi geliştirmenin en önemli şartı ağ'ın toplamına katkı sağlamak ve daha yaşanılır bir ağ kurulmasına yardım etmek haline geliyor.

Günlük yaşamda pek çoğumuzun karşısına bir biçimde çıkan ve bazen sorunsuz bir biçimde baş ettiğimiz, yönettiğimiz bazen de yaşam kalitemizi olumsuz yönde etkileyen çatışmalar bu ağın birer parçası. Söz konusu çatışmalar aynı zamanda bizleri bugüne getiren, değiştiren ve dönüştüren özelliklere sahip. İnsan dediğimiz varlık yaşamını büyük oranda deneyimlediği çatışmalara borçlu belki de. Tanımlarken ve söz ederken kolay gelen, bir biçimde karşılaştığımızda ya da içine daldığımızda bizi alıp peşinden sürükleyen, değiştiren ve dönüştüren çatışmalar.

Araştırmalar genellikle araştırmacının bir probleme yanıt aradığı temel bir soruyla başlar. Söz konusu sorun araştırmacının yaşamından kopuk değil, aksine yaşamını kapsayan, içinde alt sorular barındıran ve her an eklenmesi muhtemel yeni sorularla kuşatılmış bir süreçtir. Bu süreçte araştırmacının söz konusu probleme aradığı yanıt ya da yanıtlar hem araştırma problemiyle arasına bir mesafe koymasını gerektirecek kadar nesnel davranmasını hem de önceki yaşantılarını ve deneyimlerini merkeze alarak araştırmayı yürütmesi açısından öznel olmasını gerektirmektedir.

Bu araştırmanın temel problemini araştırmacının aksine öğrenciler belirlemiştir. Bilgi ve iletişim teknolojilerinin içine doğmuş olan ergenler sordukları sorularla, karşılaştıkları sorunlarla ya da paylaştıkları deneyimlerle araştırmacının siber zorbalık konusu üzerine düşünmesini, bu konuyu derinlemesine araştırmasını ve araştırmalarını bu yönde biçimlendirmesini sağlamışlardır. *Ergenlerin sosyal medyada ya da internette karşılaştıkları sorunlar nelerdir?* sorusuyla yola çıkılan araştırmada, öncelikle karşılaşılan en önemli sorunlardan birinin siber zorbalık olduğu ortaya konmuş, sonrasında *Ergenlerin siber zorbalıkla baş etme stratejileri*

nelerdir? Siber zorbalık konusundaki çatışmaları nasıl çözüyorlar? sorularıyla farklı bir bağlamda yol alınmıştır.

Bu çalışmanın ortaya çıkmasında 2009 yılında tanıştığım ve yaratıcı drama yolculuğumda bana katkı sağlayan pek çok kişinin etkisi görülebilir. Öncelikle 2012 yılında yüksek lisans mülakatında tanıştığım ve sonrasında desteğini, bilgi ve birikimini, deneyimlerini benimle paylaşan, akademik yaşamımın her anında bana cesaret veren ve daha nitelikli çalışmalar yapmam konusunda beni teşvik eden danışmanım Prof. Dr. Ömer Adıgüzel'e teşekkürlerimi sunuyorum.

Çalışmanın yönteminin belirlenmesinde, veri toplama araçlarının seçiminde ve geliştirilmesinde, drama oturumlarının yapılandırılmasında desteğini esirgemeyen, bu süreçte pek çok şey öğrenmeme ve gelişmeme olanak sağlayan hocam Doç. Dr. Pınar Özdemir Şimşek'e teşekkür ediyorum.

Çalışma süresince tez izleme komitesinde bulunan, beni sürekli yüreklendiren, kendisiyle pek çok başarılı çalışmada bulunma olanağı bulduğum, çalışkanlığıyla ve üretkenliğiyle örnek aldığım hocam Prof. Dr. Yasemin Gülbahar Güven'e, yıllardır desteğini benden esirgemeyen, yüksek lisans ve doktora sürecimde hep yanımda olan hocam Doç. Dr. Ayşe Okvuran'a ve tez jürimde yer alarak çalışmaya katkıda bulunan, farklı bakış açılarıyla çalışmaya yön veren, birlikte çalışmaktan ve üretmekten büyük keyif aldığım hocam Doç. Dr. Filiz Kalelioğlu'na çok teşekkür ediyorum.

Çalışma süresince ne zaman başım sıkışsa sorularımı büyük bir içtenlikle yanıtlayan, her an beni destekleyen Blm. Uzm. Ezgi Fındık'a, yüksek lisans ve doktora süresince desteğini benden esirgemeyen Blm. Uzm. İbrahim Toprak'a ve Blm. Uzm. Elif Dumanlı'ya, tez savunmasında her an yanımda olan ve bana cesaret veren Dr. İhsan Metinnam'a, bu süreçte tanımaktan ve tanışmaktan büyük onur duyduğum ve desteğiyle her an varlığını hissettiren Dr. Nami Eren Beştepe'ye, çalışmayı okuyarak geri bildirimlerini sunan sevgili hocam Prof. Dr. Ali Öztürk'e, siber zorbalık konusundaki araştırma deneyimlerini benimle paylaşan Doç. Dr. Ebru Oğuz'a ve çalışmayı okuyarak dil kontrolünü yapan Ertuğrul Bozkurt'a çok teşekkür ediyorum.

Ve bu uzun yolculukta beni destekleyen eşime, zamanını istemeden de olsa aldığı dünyanın en güzel kızı Zeynep'e çok teşekkür ediyorum. Kendisine borçlu olduğum zamanı bundan sonraki yaşamımda daha nitelikli geçireceğimizi diliyorum.

Son teşekkür çalışmanın öznelere; çalışmada yer almayı kabul eden, her atölyede geri bildirimleriyle, girdikleri rollerle ve düşündükleri konularla gelişimime katkıda bulunan, her an birlikte öğrendiğimiz öğrencilerime. Ergenlik olarak tanımladığımız ancak her türlü tanımın oldukça ötesinde yaşamlar süren, aynı anda pek çok sorunla baş etme stratejileri geliştiren, kimi zaman köşeye çekilen, kimi zaman bu sorunla mücadele eden öğrencilerime teşekkürü bir borç sayıyorum. Bu satırları okuduklarında birlikte deneyimlediğimiz drama sürecini güzel bir tebessümle anacaklarına inanıyorum.

İÇİNDEKİLER

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BİLDİRİMİ	iii
ÖZET.....	iv
SUMMARY	v
ÖNSÖZ	vi
İÇİNDEKİLER	ix
TABLolar DİZİNİ	xii
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	xiii
BÖLÜM 1	1
GİRİŞ	1
1.1. Problem Durumu	1
1.1.1. Çocukluktan Toplumsal Yaşama Yolculuk: Ergenlik Dönemi	1
1.1.2. Bilgi ve İletişim Teknolojilerinin (BİT) Ergenlere Etkileri	2
1.1.3. Akran Zorbalığı Türleri ve Siber Zorbalık.....	5
1.1.4. Siber Zorbalık Sürecinde Roller	7
1.1.5. Çatışma ve Tanımı	14
1.1.6. Yaratıcı Drama ve Çatışma.....	16
1.1.7. Alanyazında Drama Temelli Siber Zorbalık (Zorbalık) Çalışmaları.....	18
1.1.8. Çatışma Çözme Biçimi Olarak Siber Zorbalıkla Baş Etme Stratejileri....	22
1.2. Amaç.....	29
1.3. Önem	30
BÖLÜM 2	33
YÖNTEM.....	33
2.1. Araştırma Modeli.....	33
2.2. Araştırma Grubu	35
2.2. Araştırmacının Rolü	38
2.3. Verilerin Toplanması.....	39
2.3.1. Veri Toplama Araçları	40
2.3.1.1. Siber Mağduriyet ve Zorbalık Ölçeği	40
2.3.1.2. Siber Zorbalıkla Başa Çıkma Ölçeği.....	41
2.3.1.3. Siber Zorbalığa İlişkin Duyarlılık Ölçeği	41

2.3.1.4. Katılımcı Günlükleri	42
2.3.1.5. Çevrim İçi İletişim Grubu Kayıtları	42
2.3.1.6. Yarı Yapılandırılmış Görüşmeler.....	43
2.4. Drama Temelli Siber Zorbalık Eğitim Programı'nın Geliştirilmesi.....	44
2.5. Verilerin Analizi	50
2.6. Geçerlik ve Güvenirlik	50
2.7. Sınırlılıklar.....	51
BÖLÜM 3	53
BULGULAR ve YORUMLAR	53
3.1. Nicel Analiz Sonuçlarıyla Elde Edilen Bulgular	53
3.1.1. Siber Zorbalığa İlişkin Duyarlılık Ölçeği ile Elde Edilen Nicel Bulgular	54
3.1.2. Siber Zorbalık ve Mağduriyet Ölçeği ile Elde Edilen Nicel Bulgular.....	54
3.1.3. Siber Zorbalıkla Başa Çıkma Ölçeği ile Elde Edilen Nicel Bulgular	57
3.2. Nitel Analiz Sonuçlarıyla Elde Edilen Bulgular	58
3.2.1. Katılımcıların Çevrim içi Ortamlarda Yaşadıkları Sorunlar.....	60
3.2.2. Katılımcıların Baş Etme Stratejilerine İlişkin Bulgular.....	63
3.2.3. Ergenlerin Siber Zorbalık Sürecini Kimlerle Paylaştıklarına İlişkin Bulgular	76
3.2.4. Ergenlerin Siber Zorbalık Durumlarını Paylaşmama Nedenlerine İlişkin Bulgular	82
3.2.5. Ergenlerin Yardım Alma Sürecinde Neleri Önemseydiğine İlişkin Bulgular	89
3.2.6. Ergenlerin Siber Zorbalık Sürecinde Aldıkları Önlemlere İlişkin Bulgular	90
3.2.7. Katılımcıların Drama Sürecinden Sonra Siber Zorbalık Hakkında Farkındalık Durumlarına İlişkin Bulgular	94
3.2.8. Katılımcıların Drama Sürecinin Etkisine Yönelik Görüşlerine İlişkin Bulgular	101
3.2.9. Oyunların Katılımcılara Katkısına İlişkin Bulgular.....	102
3.2.10. Canlandırma Etkinliklerinin Katılımcılara Katkısına İlişkin Bulgular .	105
3.2.11. Katılımcıların Kişisel Gelişimlerine İlişkin Bulgular	110
3.2.12. Ergenlerin Siber Zorbalığın Çözümüne Yönelik Önerilerine İlişkin Bulgular	114

BÖLÜM 4	129
SONUÇLAR ve ÖNERİLER.....	129
4.1. Sonuçlar.....	129
4.2. Öneriler.....	138
4.2.1. Milli Eğitim Bakanlığına Yönelik Öneriler	139
4.2.2. Anne-Baba Eğitimine Yönelik Öneriler	140
4.2.3. Araştırmacılara ve Uygulayıcılara Yönelik Öneriler	140
KAYNAKLAR	143
EKLER.....	155
EK 1. Kişisel Bilgi Formu, Siber Zorbalık ve Mağduriyet Ölçeği ile İlgili Bakanlık İzni	156
EK 2. Siber Zorbalık ve Mağduriyet Ölçeği Araştırmacı İzni	157
EK 3. Ergenlere Yönelik Siber Zorbalıkla Başa Çıkma Ölçeği	158
EK 4. Ankara Üniversitesi Etik Kurulu Kararı	159
EK 5. Bireysel Görüşme Formu Soruları (Uzman görüşüne sunulmadan önce) .	161
EK 6. Bireysel Görüşme Formu Soruları (Uzman görüşleri ile yeniden düzenlenmiş hali).....	164
EK 7. Görüşme Süreci Kontrol Listesi Tablosu	171
EK 8. Yapılandırılmış Görüşme Sorularının Hazırlanmasında Kullanılan Ölçütler	172
EK 9. Drama Temelli Siber Zorbalık Eğitim Programı Uygulaması Planları.....	173
BENZERLİK BİLDİRİMİ	197
ÖZGEÇMİŞ.....	199

TABLolar DİZİNİ

Tablo	Sayfa
Tablo 1. Baş etme stratejileri	26
Tablo 2. Çalışma grubundaki öğrencilere ilişkin bilgiler.....	37
Tablo 3. Çalışma grubuna uygulanan veri toplama araçları	39
Tablo 4. Drama Temelli Siber Zorbalık Eğitim Programı uygulama süreci.....	49
Tablo 5. Araştırma problemi, alt problemler ve nicel veri toplama araçları.....	54
Tablo 6. Siber zorbalığa ilişkin duyarlılık ölçeği öntest ve sontest sonuçları.....	54
Tablo 7. Siber mağduriyet ölçeği öntest ve sontest sonuçları	55
Tablo 8. Siber zorbalık ölçeği öntest ve sontest sonuçları	55
Tablo 9. Siber zorbalıkla başa çıkma ölçeği öntest ve sontest sonuçları	55
Tablo 10. Araştırma problemi, alt problemler ve ilgili temalar	60
Tablo 11. Ergenlerin yaşadıkları çevrim içi sorunlar	60
Tablo 12. Ergenlerin siber zorbalıkla baş etme stratejileri.....	64
Tablo 13. Ergenlerin siber zorbalık sorununu paylaştıkları kişiler	77
Tablo 14. Ergenlerin siber zorbalık durumlarını paylaşmama nedenleri	83
Tablo 15. Ergenlerin yardım alma sürecinde önemseddiği özellikler.....	83
Tablo 16. Ergenlerin siber zorbalığa uğramamak için aldıkları önlemler.....	91
Tablo 17. Ergenlerin siber zorbalık hakkında farkındalık geliştirdiği alanlar	94
Tablo 18. Ergenlerin drama sürecinin etkisine ve özelliklerine ilişkin görüşleri.....	101
Tablo 19. Ergenlerin drama sürecindeki oyunların katkısına ilişkin görüşleri	103
Tablo 20. Drama sürecindeki canlandırmaların katkısına ilişkin bulgular	111
Tablo 21. Drama sürecinde gelişim gösterilen alanlara ilişkin bulgular.....	111
Tablo 22. Siber zorbalığın çözümüne yönelik bulgular	114

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil	Sayfa
Şekil 1. Katılımcıların gözünden siber zorbalık süreci	7
Şekil 2. Alanyazında drama ve zorbalık konulu araştırmalar	28
Şekil 3. Araştırma deseni	34
Şekil 4. Zorba 1-2-3 oyunundan bir kare	36
Şekil 5. Tablo düzenleme tekniği ile gerçekleştirilen bir canlandırma etkinliği	37
Şekil 6. Araştırmacının rolü	38
Şekil 7. Drama Temelli Siber Zorbalık Eğitim Programı	48
Şekil 8. Ergenlerin yaşadıkları çevrim içi sorunlar	62
Şekil 9. Baş etme stratejilerini belirleyen etkenler.....	64
Şekil 10. Siber zorbayla iletişimi kesme baş etme stratejisi	70
Şekil 11. Baş etme stratejilerini belirleyen roller	80

BÖLÜM 1

GİRİŞ

1.1. Problem Durumu

1.1.1. Çocukluktan Toplumsal Yaşama Yolculuk: Ergenlik Dönemi

Modern batı toplumlarında temel olarak 13-19 yaşlarını kapsayan dönem olarak düşünülen ergenlik, Dünya Sağlık Örgütü tarafından 10-19 yaşları arasındaki dönem ifade etmektedir (Smith, 2017). Ergenlik deneyimi bir yandan toplumsal bir inşa süreci; çocuk olan bireyin medeniyete ve toplumsal yaşama, yetişkinliğe hazırlanması olarak tanımlanırken öte yandan biyolojik ve kültürel özelliklerin ortaya çıktığı, toplumsal rollerin belirlendiği ve toplumda bir yer edinme kaygısının ortaya çıktığı, kişiden kişiye değişen bir süreçtir.

Özdeşleşmenin ve arkadaşlığın, sosyal ve duygusal gelişimin iki önemli yönünü oluşturduğu ergenlik döneminde gelişmekte olan bireyin kendi benliğini bulması ve tanımlaması, başka bir deyişle benliğiyle özdeşleşmesi ergenliğin en önemli adımını oluşturur. İçsel, birey tarafından yapılandırılan, dinamik ve bireyin yeteneklerini, inançlarını ve tüm yaşantılarını kapsayan özdeşleşme süreci ne kadar sağlıklı ve nitelikli gelişirse birey kendi özelliklerinin ve bireyselliğinin o kadar farkında olur; kuvvetli ve zayıf yanlarını fark eder, daha gerçekçi bir benlik anlayışına ulaşır (Cüceloğlu, 2008).

Bireyin bilişsel, sosyal ve duygusal anlamda en fazla gelişme gösterdiği, çevresindeki her şeyi eleştirdiği, kendine özgü bir dünya kurmaya çalıştığı ergenlik döneminde bireyin en önemli güven kaynağı arkadaşlarıdır (Cüceloğlu, 2008; Smith, 2017). Yaşamının her anı dengesizlik içinde olan ve denge kurmaya çalışan ergen, arkadaşlık konusunda dengesizlik içinde değildir. Ergenlik döneminde akranların etkisi, aile üyelerinden ve toplumun diğer bireylerinden çok daha fazla olabilir. Ergenlik dönemindeki çocuklar en çok arkadaş gruplarının etkisinde kalmaktadırlar (Coleman ve Hendry, 1999). Kendine güveni az olan, özdeşleşme gelişimini tamamlayamayan ergenlerde arkadaşların etkisi diğer yaş gruplarına göre daha fazla olmaktadır. Duygusal, bilişsel, ahlaki ve sosyal gelişimin birbirini

etkileyerek ilerlediği ergenlik dönemindeki özellikler kültürden kültüre farklılık göstermektedir. Kültürel, toplumsal, sosyoekonomik olan bu farkların etkisiyle ergenlerin tutumları, davranışları ve gelişimleri de farklılık göstermektedir.

Çocukluktan yetişkinliğe geçiş dönemi olarak tanımlanabilen ergenlik döneminde ergenler, bireysel ve ruhsal bir değişim yaşarken duygularını keşfederek ve tanımlayarak yetişkinliğe hazırlanırlar. Gelişimde oldukça etkili olan bu dönemde, gençlerin aile üyeleriyle, arkadaşlarıyla ve sosyal çevreleriyle kurdukları ilişkiler gelişimlerinde önemli bir rol oynar (Arıca, 2009). Bu ilişkiler ergenlerin duygusal, psikolojik ve toplumsal açıdan gelişmelerini sağlarken ergenler kendilerini ifade ederek, kişilik özelliklerini fark ederek toplumla ve sosyal çevreleriyle bağ kurmaya, kendilerini var etmeye çalışırlar.

Ergenlik dönemi bilişsel, sosyal ve duygusal değişimin, dönüşümün yanında tutum, davranış anlamında da ergenlerin farklı bir kimliğe büründükleri dönem olarak öne çıkmaktadır. Günümüzde dünyayı değiştiren dijital teknolojiler nedeniyle ergenliğin kendisi de dijital teknolojinin etkisiyle hızla değişmektedir; internet kullanıcılarının üçte birini oluşturan 18 yaşından küçük çocuklar ve ergenler aynı zamanda internete en çok bağlanan grup olma özelliğini taşımaktadır. Dünya genelinde toplam nüfusun yüzde 48'i internete bağlanırken gençlerin yüzde 71'i çevrim içidir (Unicef, 2017). Çevrim içi olanaklara en kolay ulaşma biçimi olan akıllı telefonlar *odadan çıkmama kültürünü* güçlendirerek ergenlerin özel alanlarına daha çok çekilmelerine, daha az denetlenmelerine, daha fazla yalnızlaşmalarına ve sosyal temasın azalmasına neden olmaktadır.

1.1.2. Bilgi ve İletişim Teknolojilerinin (BİT) Ergenlere Etkileri

Bilgi ve iletişim teknolojileri temel olarak bilgisayarlar ve yazılımlar aracılığıyla bilginin işlenmesi, dönüştürülmesi, saklanması, korunması, iletilmesi ve bu bilgiye güvenli bir biçimde erişilmesidir (MEB, 2008). Davis'e (2010) göre iletişim araçlarını ve uygulamalarını da kapsayan, pek çok alanı içine alan, geniş bir semsiye niteliğinde olan BİT genellikle bilgisayar teknolojisiyle ilişkilendirilse de cep telefonu, televizyon, radyo, video konferans da bu alana dâhil edilebilir. Günümüzde BİT, yalnızca donanım ve yazılımdan oluşan araçlar değil; aksine toplumları değişime zorlayan ve biçimlendiren gelişmeler olarak görülebilir (Anderson vd., 2009). Gün geçtikçe insan yaşamını daha çok kaplayan ve etkisini

gösteren, istekten çok gereksinime dönüşen BİT, hem çocukların ve ergenlerin hem de yetişkinlerin davranışlarının biçimlenmesinde etkili olmaktadır.

BİT bilinçli kullanıldığında ve herkesin erişimine açık olduğunda yoksulluk, etnik köken, toplumsal cinsiyet, engellilik, göçe zorlanma ya da coğrafi yalıtılmışlık gibi nedenlerle diğer çocukların gerisinde kalan dezavantajlı çocukların yaşamlarında köklü bir değişim yaratabilirken aynı zamanda çevrim içi riskler nedeniyle sömürü, istismar ve insan ticareti çocukların potansiyellerini gerçekleştirmelerine engel olan yeni ayrımlara da yol açabilir. Söz konusu riskler çocukların zarar görmesine yol açabilecek daha görünmez tehditler de oluşturabilir (Unicef, 2017).

Bu yeni teknolojileri sınırsız bir biçimde kullanarak büyüyen bugünün öğrencileri, yaşamlarının büyük bir bölümünü bilgisayar oyunları, internetle, sosyal medyayla, dijital müzik çalarlarla, cep telefonlarıyla başka bir deyişle dijital çağın tüm olanaklarıyla çevrili bir biçimde geçirmektedir (Tokunaga, 2010). Günümüz öğrencilerini dijital yerliler (digital natives) olarak tanımlayan Prensky (2001), öğrencilerin anadillerinin bilgisayarların, sosyal medyanın ve internetin konuştuğu dil olan dijital bir dil olduğunu ifade etmektedir. Son yapılan araştırmalara göre Türkiye’de internet kullanan bireylerin sayısı %72 iken internette geçirilen süre 7 saat 15 dakikadır. Cep telefonu kullanımı verileri de internet kullanımı ile benzer özellikler göstermektedir. Türkiye’deki hanelerin %98’inde cep telefonu bulunurken (TÜİK, 2019) kullanıcıların %77’si akıllı telefon kullanmakta ve günde yaklaşık üç saatlerini cep telefonundan internete bağlanarak, üç saatlerini sosyal medya araçlarını kullanarak geçirmektedirler. Sosyal medya kullanımı ise her geçen gün artmaktadır. Türkiye’de 52 milyon sosyal medya kullanıcısı bulunurken, bu kullanıcıların 44 milyonu mobil cihazlar ile sosyal medya araçlarına bağlanmaktadır. Türkiye’de en aktif kullanılan sosyal medya platformları YouTube (%92), Instagram (%84) ve Facebook (%82) olarak öne çıkmaktadır (We Are Social and Hootsuite, 2019).

Günümüzde BİT araçlarıyla iletişim kurma, bir konu hakkında bilgi edinme ve eğlenme gibi farklı amaçlarla kullanılan çevrim içi ortamlar sosyalleşmeye katkıda bulunma, bilgi paylaşımı sağlama gibi farklı yönleriyle yaşamı kolaylaştırırken aynı zamanda giderek günlük yaşamın vazgeçilmez bir parçası haline gelmektedir. Çevrim içi ortamların pek çok olumlu yönünün yanı sıra

amaçlarına uygun olmayan bir biçimde kullanımı bazı olumsuz sonuçlara neden olmaktadır (Soydaş 2011).

Toplumun önemli bir parçası olan ergenleri gelişimsel, sosyal-duygusal ve toplumsal olarak hem olumlu hem de olumsuz yönde etkileyen teknolojik gelişmeler teknolojik, ekonomik ve kültürel etkileşime katkı sunmaktadır. Çevrim içi ortamlar ergenlere sosyalleşme, kişilerarası ilişkiler, eleştirel düşünme, problem çözme becerilerinin gelişimiyle birlikte bilgiye kolay ve hızlı ulaşma, akademik destek, ev ödevlerinde yardım, kaynaklara eşit ulaşım gibi olanaklar sağlarken (Gross, 2004; Jackson vd., 2006; Valkenburg ve Peter, 2007) karşılaştıkları riskler, internet, sosyal medya ya da teknoloji bağımlılığı, uzun süreli oynanan çevrim içi ya da çevrim dışı oyunlar, asosyal kişiliklerin oluşması, iletişim sorunları, topluma yabancılaşma gibi sorunlar ergenleri olumsuz yönde etkilemektedir (Mitchell vd., 2004; Shariff, 2009).

Günümüzde ergenlerin teknolojiyle geçirdikleri süre her gün artarken bu sürenin niteliği sorgulanmamaktadır. Ergenler bilgi toplumunun bir ürünü olan bilgi ve iletişim teknolojilerini, sosyal ağları ve iletişim araçlarını bilgiye erişmek, bilgiyi yönetmek, biçimlendirmek, değerlendirmek ve oluşturmak amacıyla kullanırken birtakım sorunlarla karşılaşabilmektedir. Sosyal medya, internet ya da cep telefonları gibi teknolojik olanakları sıklıkla kullanan ergenlerin, siber ortam olarak değerlendirilen bu alanlarda siber zorbalık, çevrim içi oyunlarda hakaret ve uygunsuz sözler içeren ifadeler, isim takma, sosyal medya hesabının çalınması gibi birtakım sorunlarla karşılaştıkları görülmektedir.

Dijital ortamlar ergenlerin birbirleriyle iletişim kurmalarını ve deneyimlerini çevrim içi olarak paylaşmalarına olanak sağlasa da siber zorbalık için de ortam hazırlayabilmektedir. Çevrim içi araçlarla daha geniş kesimlere ulaşabilen siber zorbalık, gerçek yaşamdaki zorbalıktan daha tehlikeli olabilmektedir. Ergenlerin sahip oldukları kişisel bilgilere ilişkin bakış açılarını da değiştiren yeni dijital teknolojiler kötü niyetli kişilerin gizli bilgileri ele geçirme ve suiistimal etme olasılığını da arttırmıştır (Unicef, 2017). Ergenlerin deneyimleri onları toplumda başarılı, olumlu ilişkiler kurabilen bireyler yapabilir ya da tam tersine karşılaştıkları sorunlar duygusal, toplumsal ya da psikolojik gelişimlerini olumsuz yönde etkileyebilir (Akkoyunlu ve Yılmaz, 2005). Bu sorunlardan biri de birçok kişi için ergenlik döneminde yaşanan ve olumsuz bir deneyim olan zorbalık ya da siber zorbalık sorunudur.

1.1.3. Akran Zorbalığı Türleri ve Siber Zorbalık

Güç eşitliğinin olmadığı kişiler arasında yaşanan, bilerek ve tekrarlayan biçimde gerçekleşen saldırganca davranışlara karşılık gelen zorbalık hem bireysel olarak ergenleri hem de öğrenme süreçlerini, okul iklimini olumsuz biçimde etkilemektedir (Roland ve Munthe, 1989; Olweus, 1993; Olweus, 1995; Collins vd., 2004; Erk, 2019). Zorbalık, aynı zamanda gözlemlenen veya algılanan bir güç dengesizliği içeren, birden çok kez tekrarlanan veya tekrarlanma olasılığı yüksek olan, bir ergen ya da ergen grubunun istenmeyen saldırganca davranışlardır. Zorbalık, fiziksel, psikolojik, sosyal veya eğitimsel zarar da dâhil olmak üzere, hedef alınan kişilere zarar verebilir veya üzebilir (Patchin ve Hinduja, 2015). Zorbalık ile ilgili en kabul edilebilir özellik, zorbalık eyleminin bir alt kümesinin olmasıdır. Zorbalık kavgadan daha farklıdır çünkü eşit güçler arasında gerçekleşmez; ergenler genellikle kavga etmekten korktukları için zorbalığa uğrarlar (Campbell, 2013).

Fiziksel, sözel, cinsel, sosyal ve siber zorbalık olarak farklı başlıklar altında ele alınabilen **akran zorbalığı**, iç içe geçmiş bir biçimde farklı ortamlarda ve farklı biçimlerde gerçekleşebilir. Akran zorbalığı türlerinin birkaçı bir arada gözlemlenebilirken bazı durumlarda tek bir türü de görünür olabilir. Fiziksel olarak, tekrarlı ve zarar verici fiziksel davranışlar olarak tanımlanabilen fiziksel zorbalık vurma, tekme atma, saç çekme, kendine ait olmayan eşyalara zarar verme gibi davranışları içermektedir (Erk, 2019).

Fiziksel zorbalığa göre daha zor fark edilen **sözel zorbalıkta** zorbalık yapan ergen akranından daha güçlü ve üstün görünmek amacıyla onun söylediklerini aşağılar, utandırır ve söyledikleriyle, eşyalarıyla, davranışlarıyla alay eder (Olweus, 1993; Olweus, 1995; Collins vd., 2004; Akbaba ve Şahin, 2017; Erk, 2019). Fiziksel zorbalık doğrudan ya da dolaylı olarak gerçekleşirken sözel zorbalık kişinin sosyal ilişkilerine, öz güvenine ve benlik saygısına zarar verici niteliktedir. Lakap takmak, dedikodu yapmak, küfretmek, alay etmek, kişinin dini, dili, ırkı ya da cinsiyeti, sosyoekonomik durumu ya da cinsel tercihleri konusunda acımasız yorumlar yapmak, grup içinde kişilerle ilgili sürekli eleştiride bulunmak sözel zorbalıktır.

İlişkisel zorbalık ya da duygusal zorbalık olarak da isimlendirilen **sosyal zorbalıkta** kişinin sosyal ve duygusal ilişkilerine, varlığına zarar verici durumlara rastlamak mümkündür: Gruptan dışlama, kişinin bulunduğu ortamda gizli

konuşmalar, kişilere gruptaki bir kişiyle arkadaş olmamasını söyleme, bir kişi hakkında dedikodu yapma, grup içinde bir kişiyi utandıracak, rahatsız edecek hareketlerde bulunma sosyal zorbalıktır (Olweus, 1993; Olweus, 1995; Verkuynen ve Thijs, 1999). Ergenlerde sıklıkla karşılaşılan ve diğer zorbalık türleriyle birlikte görülen sosyal zorbalığa maruz kalan ergenlerde düşük öz güven, yalnızlık, sosyal etkinliklere katılmama gibi durumlar gözlenebilir.

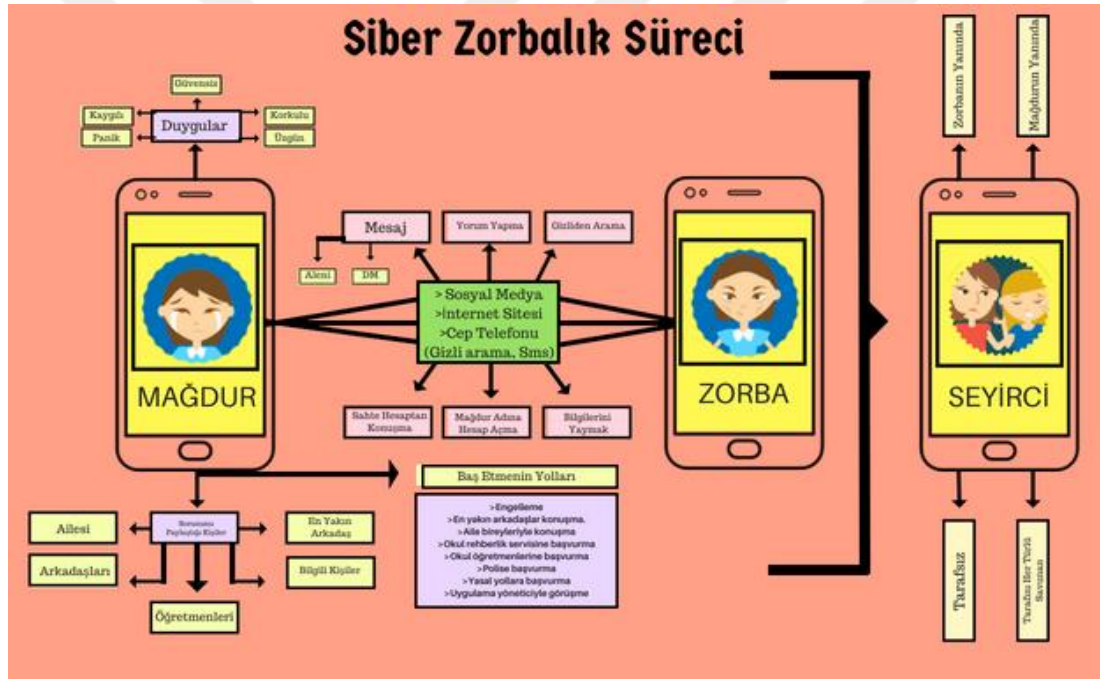
2000'li yıllardan itibaren araştırmacıların dikkatini çekmeye başlayan (Akbaba ve Şahin, 2017), bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanarak kişilere zarar veren durumları içeren **siber zorbalık**, çeşitli araştırmacılar tarafından elektronik zorbalık, çevrim içi zorbalık, dijital zorbalık ya da internet zorbalığı olarak da tanımlanmaktadır (Willard, 2007; Kowalski ve Limber, 2007; Shariff, 2008; Hoff ve Mitchell, 2009; Myers vd., 2011; Aktepe, 2013; Akbaba ve Şahin, 2017). Bir ya da birden fazla birey tarafından ve kasıtlı/sistemik bir biçimde gerçekleştirilen, güç eşitsizliğinin olduğu, tekrarlı ve zarar verici davranışlardan oluşan siber zorbalık, uygulayan (zorba) ve uygulanan (mağdur) arasında genellikle güç dengesizliğinin bulunduğu düşmanca davranışlardır (Patchin ve Hinduja, 2006; Raskauskas & Stoltz, 2007; Belsey, 2007; Kowalski ve Limber, 2007; Shariff, 2008; Hoff ve Mitchell, 2009; Myers vd., 2011). Okullarda yaygın olarak bilinen, okul ve çevresinde sıklıkla gerçekleşen bir sorun olan geleneksel akran zorbalığının bilgi ve iletişim teknolojilerinin gelişmesi ile yeni, farklı ve örtülü bir biçime dönüşmüş hali olan siber zorbalık, cep telefonları, internet siteleri, sosyal medya platformları, sohbet odaları ve elektronik postalar dâhil olmak üzere pek çok farklı biçimde gerçekleşmektedir (Willard, 2007; O'Connor, 2009; Campbell, 2013).

Günümüzde, erken yaşlarda internet ve sosyal medya kullanmaya başlayan, internet ve teknoloji kullanımı konusunda önceki kuşaklardan benzeri görülmemiş düzeyde farklı olan, bilgisayar başında dijital teknolojiyi kullanarak çok daha fazla zaman harcayan ergenler (Arıca vd., 2013; Erk, 2019), gün geçtikçe siber zorbalıkla daha fazla karşı karşıya kalmaktadırlar. Bilgi ve iletişim teknolojilerinin yaygınlaşması ile birlikte zorbalık yapan kişiler amaçlarına ulaşmak için teknolojiyi bir araç olarak kullanmaya başlamışlardır (Çelik vd., 2015). Dijital ortamlar çocukluk ya da ergenlik dönemine özgü kimi geleneksel tehlikeleri daha da artırmıştır. Geçmişte yalnızca okul bahçesinde, serviste ya da sokakta gerçekleşen zorbalık durumları günümüzde artarak çevrim içi ortamlarda ortaya çıkmaktadır

(Unicef, 2017). Zorbalığın teknoloji yoluyla gerçekleşen biçimi olan siber zorbalık (Campbell, 2013) farklı bir tür olarak görülse de, yüz yüze ve fiziksel zorbalık yapan kişi ya da kişilerin zorbalık yapmak için cep telefonlarını, interneti, sosyal medyayı, sohbet odalarını ve e-postalarını kullandıkları zorbalık biçimidir (O'Connor, 2009; Campbell, 2013).

1.1.4. Siber Zorbalık Sürecinde Roller

Siber zorbalık süreçlerinde ilk bakışta zorba, mağdur, seyirci (izleyici) gibi çok net roller görünürken daha derinlemesine ve rollere odaklanarak bakıldığında rollerin kendi içinde farklılaştığı ve özellikle seyirci (izleyici) rolünün kendi içinde pek çok alt rolü içerdiği görülmektedir. Söz konusu roller Şekil 1'de yer almaktadır.

Şekil 1. Katılımcıların gözünden siber zorbalık süreci

Yüz yüze gerçekleştirilen zorbalık durumlarında zorba (bully), mağdur (victim/bullied), zorbaya güç veren kişi (reinforcer of the bully), zorbanın asistanı (assistant of the bully), mağdurun savunucusu (defender of the victim) ve izleyici/seyirci (outsider) olmak üzere altı rol farklı rol tanımlanabilir (Salmivalli vd., 1996; Wachs, 2012). Geleneksel zorbalıktan farksız olmayan, içinde pek çok rolü barındıran siber zorbalık süreçlerinde de benzer bir durumdan söz edilebilir (Campbell, 2013). Bir eylemde mağdur olarak siber zorbalığa uğrayan ergen farklı bir zamanda, farklı bir kişiye siber zorbalık yapabilir. Bu durum siber zorbaların da

toplumsal yaşamda siber mağdur rolünde bulunabileceklerini gösterirken rollerin ve durumların birbiri içinde geçişli ve karmaşık olduğunu ortaya koymaktadır (Yaman vd., 2012). Ergenlerde genellikle durumu gizleme eğilimi olduğundan dolayı siber zorbalık durumları kolaylıkla öğretmenden ya da ebeveynlerden gizlenebilir. Bazı zorbalık durumları sosyal dışlama, isim takma, sürekli dedikodu veya derslerde rekabet biçiminde ortaya çıktığında kurban tarafından da zorbalık olarak algılanmayabilir (Besag, 1995). Yapılan araştırmalar göre erkekler kızlara oranla daha fazla zorbaca davranışlara maruz kalırken zorbalığın ya da siber zorbalığın anne-baba ilişkisi, ebeveynlerin bir arada ya da ayrı olmaları, çocuklarına karşı tutum ve davranışlarının etkili olduğunu ortaya koymaktadır (Shariff, 2008; Hoff ve Mitchell, 2009; Myers vd., 2011; Akbaba ve Şahin, 2017).

Alanyazında bilimsel olarak anlatımın kolay olması açısından zorba, mağdur gibi çocuğu etiketleyen, davranışın asla değişmeyeceği ve tüm sorumluluğun çocukta/ergende olduğu izlenimini ortaya koyan terimler kullanılmaktadır (Erk, 2019). Bu terimleri kullanmak yerine vurguyu çocuktan/ergenden uzaklaştırarak davranışa yönelten, söz konusu durumun geçici ve düzeltilebilecek bir tutum, davranış olduğunu ortaya koyan *zorbalık yapan çocuk*, *zorbalığa maruz kalan çocuk* ya da *zorbaca davranışta bulunan çocuk*, *zorbaca davranışa maruz kalan çocuk* gibi ifadeler kullanılabilir. Araştırmanın bu aşamasından itibaren zorba yerine zorbalık yapan, mağdur ya da kurban yerine zorbalığa maruz kalan ifadeleri kullanılmıştır.

Siber zorbalık sürecinde zorbalık yapan çocukların temel motivasyonları güçlü olmak, sosyal üstünlük, sosyo-ekonomik ya da cinsiyet gibi sistemik güç olabileceği gibi (Erk, 2019), psikolojik tatmin, önceki yaşantılar, aile içi sorunlar, can sıkıntısı gibi kişisel özellikler de olabilmektedir (Shariff, 2008; Hoff ve Mitchell, 2009; Myers vd., 2011). Bazen zorbalığa maruz kalan ergen ile yaşanan sorunlar ya da daha önceden zorbalığa maruz kalması da siber zorbalık yapmasına neden olabilmektedir.

Siber zorbalık sürecinde zorbalık yapan ergenlerin iletişim becerileri ve baş etme stratejileri akranlarına oranla daha güçlüyken sahip oldukları bu becerileri zorbaca davranışların ortaya çıktığı saldırgan stratejiler ile biçimlenir ve siber zorbalık sürecine yön verir (Myers vd., 2011; Hinduja ve Patchin, 2017; Erk, 2019). Siber zorbalık süreçlerinde zorbaca davranan ergenlerin empati kurmada güçlük

yaşamaları, sorumluluk bilinçlerinin düşük olması ve akademik başarılarının akranlarına göre daha düşük olması ortak noktalarıdır. Öz saygı düzeyleri ve dışa dönüklük düzeyleri zorbaca davranışa maruz kalan çocuklara oranla daha yüksek olsa da güçlerini göstermek adına rasyonel olmayan bir benlik oluşturabilmektedirler (Pişkin ve Ayas, 2005; Erk, 2019). Saldırgan ve kontrolcü tutuma sahip olan bu roldeki ergenler kendilerine motivasyon ve cesaret sağladığından bir grup eşliğinde hareket edebilirler ya da grubun desteğini almanın yollarını arayabilirler.

Zorbaliğa maruz kalan ergenlerde en sık görülen ortak özellik uyumsuzluk ve diğer ergenlerden bir biçimde farklı değildir. Yapılan araştırmalar bu roldeki ergenlerin fiziksel ve psikolojik olarak akranlarına göre daha zayıf olduklarını, öz saygı ve benlik saygılarının daha düşük olduğu, daha utangaç, kaygılı ve tedbirli karakter özelliklerine sahip oldukları olduklarını ortaya koymaktadır (Erk, 2019). Zorbaliğa maruz kalan ergenler akranlarına göre daha duyarlı ve problem çözme becerileri daha barışçıldır. Ailelerin çocuklarına davranış biçimleri, ebeveyn tutumları zorbaliğa maruz kalan ergenler için de oldukça önemlidir. Akran zorbalığı ve ebeveyn tutumları incelendiğinde güvensiz bağlanmış, aşırı korumacı, müdahaleci ebeveyn tutumlarına sahip ergenlerin daha sık siber zorbaliğa maruz kaldığı görülmektedir (Şirvanlı Özen, 2006).

Her rolün kendi içinde önceki yaşantılara dayalı olarak bir anlamının olduğu siber zorbalık sürecinde roller farklılaşabilir ya da iç içe geçebilir. Söz gelimi bir siber zorbalık durumunda zorbaca davranış sergileyen bir ergen farklı bir durumda zorbaca davranışa maruz kalabilir. Siber zorbalık sürecinde uygulanan şiddet, zorbaca davranışa çevredekilerin ya da çevrim içi ortamlarda bulunan ergenlerin verdikleri tepkiler farklı rollerin, tepkilerin ve sonuçların ortaya çıkmasına da neden olabilir. Zorbaca davranışın biçimi ve zorbaca davranışı uygulayan ergenin sahip olduğu güç (fiziksel/kas, popüler olma, ekonomik güç vb.) seyircilerin farklı biçimlerde konum almalarına ya da tepkide bulunmalarına neden olmaktadır.

Bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanımı süreçlerinde karşılaşılan siber zorbalığın geleneksel zorbalıktan farklı olmadığı görülmektedir. Zorbaliğın temel kavramları olan *güç dengesizliği*, *zarar verme amacı* ve *tekrarlama* her iki zorbalık türünde de aynıdır. Akran zorbalığı ya da okul çocukları arasındaki zorbalık oldukça

eski bir sorun olmasına rağmen bu konuda 1970’li yıllara kadar sistematik bir araştırma yapılmamıştır (Shariff, 2008).

Alanyazın incelendiğinde siber zorbalığa geleneksel zorbalığın çevrim içi formu olarak gören araştırmacıların yanında yeni bir davranış biçimi olarak gören ve bu davranışı *yeni nesil akran zorbalığı* olarak tanımlayan araştırmacılar da bulunmaktadır. Bardakcı (2018)’ya göre öteden beri akran zorbalığı ile ilişkilendirilen siber zorbalığı kendi doğası içinde incelemek ve araştırmak için farklı bir diyalektik açılım içinde bakmak son derece özgün ve yararlıdır. Zorbalık yapan ergenlerin çevrim içi ortamda kimliğin gizlenebilmeleri, zorbaca davranışın hızlı bir biçimde geniş kitlelere ulaşabilmesi gibi özellikleriyle siber zorbalık akran zorbalığının diğer türlerinden farklılaşmaktadır (Soydaş, 2011).

Tüm sosyal olgularda olduğu gibi siber zorbalıkta da anlamlar ve kalıplar kültürden kültüre değişmekte ve farklılık göstermektedir. Toplumların değerleri, ilkeleri ve toplumları oluşturan dinamikler değişkenlik gösterdiği gibi her toplumda ergenlerin teknoloji kullanım biçimleri, sosyal, duygusal, ahlaki gelişimleri de farklılık göstermektedir. Başka bir deyişle her toplumda siber zorbalığın kültürel doğası da değişkenlik göstermektedir. Siber zorbalık kendi doğası içinde ele alındığında algılanışı, ölçümü, nedenleri, etkileri (siber zorbalığın etkileri ve sonuçları diğer akran zorbalığı türlerinden çok daha yıkıcı ve derin olabilmektedir), değişimi gibi diğer akran zorbalığı türlerinden farklılaştığı ve siber zorbalığın kendine özgü gerçekleşme biçiminin ve sonuçlarının ortaya çıktığı görülmektedir (O’Toole vd., 2005; Shariff, 2008; Hoff ve Mitchell, 2009; Myers vd., 2011; Akbaba ve Şahin, 2017; Bardakcı, 2018).

Sosyal medya platformlarının barındırdığı özelliklerden dolayı akran zorbalığının siber ortamlarda her an, farklı biçimlerde ve yeniden var edildiğini söylemek mümkündür. Akran zorbalığının bir türü gibi görünmesine rağmen siber zorbalık ve akran zorbalığı arasında bazı farklar bulunmaktadır. Siber zorbalığı aşağıdaki biçimde tanımlamak mümkündür: (Shariff, 2008; Walrave ve Heirman, 2009; Lankshear ve Knobel, 2010; Myers vd., 2011).

- Çevrim içi ortamlarda kişilere küçük düşürücü sözler söylemek ve iftirada bulunmak,

- Kişi ya da kişilerle ilgili izinleri ve onayları olmaksızın anket düzenlemek ve oylama yapmak,
- Çevrim içi ortamlarda başka biriymiş gibi davranarak kişi/kişileri kandırmak,
- Çevrim içi ortamlarda kişi ya da kişilerle alay etmek,
- Çevrim içi ortamlarda kişiyi/kişileri tehdit etmek,
- Bir kişiyi/kişileri sosyal medya ya da iletişim grubundan çıkarmak/dışlamak,
- Bir kişinin ya da kişilerin e-posta hesabını ele geçirmek ve iletişim listesindeki kişilere mesaj göndermek,
- Bir kişinin e-posta hesabını ele geçirmek ve şifresini değiştirmek,
- Gönderilen kişi istemediğini belirtmesine rağmen e-posta ya da kısa mesaj gönderme,
- Bir fotoğrafı, resmi ya da videoyu değiştirerek kişinin haberi olmadan ve izni alınmadan çevrim içi ortamlarda herkesin göreceği biçimde paylaşmak,
- Bir kişi ya da kişiler adına sahte hesaplar (impersonation) açarak o kişi/kişiler hakkında gerçek olmayan ifadeler yaymaktır.

Tanımlanan birçok farklı türü bulunan siber zorbalık davranışları doğrudan ya da dolaylı olarak farklı biçimlerde ve ortamlarda ortaya çıkmaktadır (Vandebosch ve Van Cleemput, 2009). Doğrudan siber zorbalık; *fiziksel* (kasıtlı olarak virüs gönderme), *sözlü* (tehdit etmek için teknoloji kullanma), *sözsüz* (müstehcen görüntü gönderme) ve *sosyal* (dışlama) biçimleri içerirken; dolaylı siber zorbalık, *dedikodu yayma* ve *hakaret içeren web sitelerinde oylamalara katılma* gibi biçimleri içerir. Menesini ve arkadaşları (2011) ise siber zorbalık davranışlarını şiddet mesajları, şiddet içeren görüntüler, samimi görüntüler, hoş olmayan/kaba görüntüler ve siber zorbalığın doğrudan sözlü ve sözsüz biçimlerini yansıtan sessiz telefon görüşmeleri olarak sınıflamaktadır. Siber zorbalığı geleneksel zorbalıktan farklı kılan özellikleri şu şekilde sunmak mümkündür:

Kim olduğunu gizleme (Anonimlik): Akran zorbalığının diğer türlerinde zorbalık yapan ergen öğretmen, anne-baba ya da diğer yetişkinler tarafından fark edilebilir ve ergenin gereksinim duyduğu müdahale yapılabilir. Başka bir deyişle fiziksel, sözlü ya da duygusal zorbalıkta zorbalık yapan anonim değildir, görünür.

Siber zorbalık yapan ergenlerin pek çoğu kimliklerini gizlemeyi tercih etmektedirler. Ergenlerin siber ortamlarda kimliklerini gizlemeleri (anonimlik) kendilerine cezbedici gelirken bu durumu fırsat olarak kullandıkları, sınıf arkadaşlarını ya da öğretmenlerini hedef alarak onlara zarar verecek davranışlarda bulunmaktadırlar. Siber zorbalık sanal ortamda anonim olarak gerçekleşse de fiziksel okul çevresindeki öğrenmeyi ve okul ortamını olumsuz bir biçimde etkileyerek güvensiz ve istenmeyen okul iklimi oluşmasına neden olur (Shariff, 2008; Özdemir ve Akar, 2011; Erk, 2019). Siber zorbalığa uğrayan ergenler siber zorbalık yapanın kim olduğunu ancak tahmin edebilirler. Siber zorbalık durumlarında zorbaca davranışta bulunan kişinin bilinmemesi zorbalığa maruz kalan kişiyi çaresiz bırakabilir. Bilinmezlik hali hem problemin çözümünü geciktirmekte hem de mağdurun duygularını daha olumsuz bir bağlama taşımaktadır.

Sonsuz bir hedef kitle (Ulaşılabilirlik): Siber zorbalık dışındaki tüm zorbalık süreçleri okul, okul yolu, okul servisi, okul koridoru gibi fiziksel mekanlarda gerçekleşmektedir. Siber zorbalık ise yalnızca yaşam alanıyla sınırlı kalmaz çevrim içi olunan her an ve her mekanda gerçekleşebilmektedir. Yapılan araştırmalar (Boulton, 1993; Salmivalli, 2010; Unicef, 2017) geleneksel zorbalık durumlarını izleyen, gözlemleyen ergenlerin % 30'unun zorbalığa maruz kalanlara karşı zorbalık yapanları desteklediğini göstermektedir. Okul ortamlarında başlayan şakalaşma durumları hızlı bir biçimde sözlü zorbalığa sonrasında da siber ortamlarda siber zorbalığa dönüşebilir. Siber zorbalığın geleneksel zorbalıktan farkı yüzlerce suç işleyen kişi zorbaca davranışa ortak olabilir ve okul ortamlarında zorbalığa destek vermeyen sınıf arkadaşları siber ortamlarda teknolojinin arkasına saklanarak akranlarına en ciddi zorbalığı uygulayabilirler. Aynı zamanda çevrim içi ortamlarda anonim olan ergenler gerçek yaşamda yapamadıkları davranışları anonim bir biçimde gerçekleştirebilirler.

Yaygın cinsel ve homofobik taciz: Cinsel ve homofobik taciz siber zorbalığın yaygın biçimlerinden biri olarak görülebilir. Bu durum interneti, sosyal medyayı ve cep telefonlarını kullanan kadınların ve erkeklerin cinsel farklılıklarına göre değişiklik göstermektedir.

İfadelerin kalıcılığı: Çevrim içi iletişim sırasında kullanılan ifadeler kalıcıdır ve silinmesi oldukça zordur. Günümüzde cep telefonlarının ve bilgisayarların kullanım sıklığı göz önünde bulundurulduğunda siber zorbalık sırasında kullanılan

ifadeler, üzerinde değişiklik yapılmış fotoğraflar ve videolar sosyal medya ortamlarında, bilgi paylaşım gruplarında uzun süreler kalmaktadır. Bu durum kullanılan içeriklerin pek çok insan tarafından görölmesine ve bazen de bilgisayarlara ya da telefonlara indirilmesine/kaydedilmesine neden olmaktadır.

Campbell (2013)'a göre geleneksel zorbalıktan farklı olarak siber zorbalık örneklerinde tekrarlama yokmuş gibi görünse de zorbalık eyleminin çevrim içi ortamda gerçekleşmesi ve birçok kişinin bu olaya tanık olması ya da katılması tekrarlama olarak değerlendirilebilir. Ergenlerdeki genel eğilim siber ortamlarda yaptıkları eylemlerin gerçek yaşamdakilere çok benzer olmasına rağmen internet başındayken yaptıklarına siber zorbalık dememek yönündedir.

Siber ortamlarda Facebook, Instagram, YouTube gibi çevrim içi sosyal iletişim araçlarının kullanılması da siber zorbalığı geleneksel zorbalıktan farklı kılmaktadır. Gün geçtikçe kendilerini gerçek yaşamda ifade etmekte sorunlar yaşayan ergenler iletişim kurma biçimi olarak sosyal medyayı kullanmaktadırlar. Bu durum ergenlerin siber zorbalığa uğrama olasılıklarını artırmaktadır (Hinduja ve Patching, 2017).

Teknolojik yeniliklere büyük kaynaklar ayıran modern toplumlar bireylerin karşılaştıkları çatışmaları yönetmek ya da çözmek için yeni yaratıcı yollara ve toplumsal duyarlılıkları ön plana çıkaran araçlara gereksinim duymaktadır. İlişkilere, ailelere ve gruplara zarar veren çatışmalar karşısında bireyler kendilerini çaresiz hissetmektedirler (Löfgren ve Malm, 2005). Bu durum, okul-temelli eğitim gören ergenler için de farklı değildir; ergenlere karşılaştıkları çatışmaları çözmeye noktasında, genellikle bilişsel düzeyde kalan, didaktik bir bilgi aktarımı yapılmaktadır. Ergenler çatışmaları sağlıklı/güvenli bir ortamda deneyimlemek yerine teorik bilgilerle ve sınırlı bir biçimde öğrenmekte ve karşılaştıkları çatışmalara ilişkin fikir yürütememektedirler.

O'Connor (2009)'a göre siber zorbalık gerçek yaşamdaki pek çok zorbalık biçiminin gerçekleştiği durumlardır. Bu durumlar rastgele olabileceği gibi ayrımcı, ırkçı, cinsiyetçi ya da homofobik olabilir. Siber zorbalığa genellikle farklılıktan kaynaklanan sosyal bir dışlanma neden olur. Bir başka deyişle siber zorbalılar gerçek yaşamda bir nedenden dolayı dışlanan ya da farklı olan kişileri mağdur olarak seçerler. Kullanılan teknoloji zorbalık yapan kişiyi bir kalkan gibi koruduğu ve

kimliğinin ortaya çıkmasını engellediği için okullarda ortaya çıkan zorbalıktan farklı olarak, siber zorbalık yapan kişileri tespit etmek daha zordur.

Siber zorbalık davranışlarının ortaya çıkmasında araştırmacılar benzer görüşler öne sürmektedirler. Bauman (2007)'a göre bilgi ve iletişim teknolojilerinin yaygınlaşması ve ergenler tarafından daha sıklıkla kullanılması sonucu siber zorbalığa son 20 yılda daha sık tanık olunmaktadır. Araştırmacıya göre siber zorbalığın ortaya çıktığı durumlarda “davranışın kasıtlı bir biçimde gerçekleştirilmesi, zarar verme amacı taşınması, tekrarlanması ve eylemin gerçekleştiği süreçlerde bilişim teknolojileri” (telefon, internet, sosyal medya, sosyal ağlar, iletişim araçları, çevrim içi oyunlar gibi) kullanılması gibi durumlar söz konusudur. Campbell (2013)'a göre; *güç dengesizliği, tekrarlama ve karşı tarafa acı çektirme isteği* zorbalığı tanımlayan üç temel bileşendir. Campbell bu bileşenlerin cinsiyetlere göre değişkenlik gösterdiğini söyler. Sözelimi, güç dengesizliği söz konusu olduğunda kızlarda sayıca fazla olmak önemliyken, erkeklerde beden olarak daha yapılı ve güçlü olmak önemlidir.

Hem zorbanın hem de kurbanın sosyal ilişkilerinde uyumsuzluk yaşadıkları ve kolaylıkla bir krize dönüşme potansiyeli barındıran zorbalık ya da siber zorbalık yalnızca zorbalık yapan ve kurban arasında değildir. Bazı durumlarda zorbalık yapan kişi izleyenleri de olumsuz etkileyerek onları da mağdur rolüne sokabilir. Siber zorbalık sürecinde izleyen/seyirci olarak tanımlanan kişilerin kendi içlerinde farklı tutum ve davranışlardan kaynaklanan rolleri bulunmaktadır. Siber zorbalığı izleyenler (çevrim içi olaya tanık olan kullanıcılar) bazen siber zorbalığa maruz kalan kişiyi savunurken bazen de siber zorbalığı yapan kişinin tarafını tutabilirler; siber zorbalık eylemini izleyerek ve hiçbir şey yapmayarak siber zorbaya güç verebilirler ya da ortamı terk edebilirler (Shariff, 2008; Yaman vd., 2011; Hinduja ve Patchin, 2017; Akbaba ve Şahin, 2017).

1.1.5. Çatışma ve Tanımı

Günlük yaşamda farklı biçimlerde karşılaşılan çatışma (Alm. Wiederstreit, Fr. Conflit, İng. Conflict, İtl. Conflitto, Lat. Conflictus), “*aynı anda gerçekleştirilemeyecek iki isteğin birbiriyle karşılaşması*” olarak tanımlanabilir (Cüceloğlu, 2008, s. 281). Pek çok farklı tanımı bulunan çatışma yapıcı veya yıkıcı olabileceği gibi çatışma içeren durumda kişi herhangi bir eylemde bulunabilir ya da

bu durum bir eylem içermeyebilir (Bagshaw vd., 2005). Çatışma aynı zamanda iki veya daha fazla kişinin ya da grubun birbirinden farklı, uyumsuz gereksinimler, çıkarlar, görüşler, değerler veya hedefler konusunda harekete geçmeler de geçmeseler de anlaşmazlık içine düştükleri durumlardır (Johnson ve Johnson, 2002; Tillet ve French, 2006). Bolton (1986)'a göre tehlikeli bir fırsat olarak tanımlanan çatışma, Adıgüzel (2019)'e göre bir ya da birden çok insanın kendisiyle, birbirleriyle, doğayla ya da başka nesnelere etkileşerek yaşadıkları içsel ve dışsal devinimlerle ortaya çıkan durumlardır. Çatışmayı bireyin gereksinimlerinin karşılanması sırasında ortaya çıkan engeller olarak da tanımlamak mümkündür. Çatışma içeren durumların, birbiriyle uyuşmayan iki veya daha fazla isteğin aynı anda bireyi etkilediği durumlarda ortaya çıktığı ve bireyin belirli bir konuda karar vermede zorluk çekmesine, gerginleşmesine yol açtığı söylenebilir.

Çatışmayı en yalın anlamıyla “*görüş ve düşünce ayrılığından doğan tartışma*” biçiminde tanımlayan Tuncay (2010, s. 67), çatışma kavramının ilginçlik, inandırıcılık, yoğunluk ve devingenlik özelliklerini içerdiğini söylerken çatışmanın dramatik bir tasarımın temel öğelerinden biri olduğunu dile getirmektedir. Karşıtlıklar ve çelişkiler arasındaki ilişki biçimini karşımıza çıkaran çatışma kavramı, kişilerin içinde buldukları, yaşamlarına yön veren, diğer kişilerle iletişimlerini, etkileşimlerini ve ilişkilene biçimlerini belirleyen başat bir etmendir. Yaşamın çelişkilerini dile getirmenin kendine özgü ve estetik biçimi olan çatışma, insanların birbirine zıt olan davranışlarının, fikirlerinin, istek ve tutkularının sanat yoluyla canlandırılmasıdır (Aslanyürek, 2011). Kişilerde gerilim oluşturan, merak duygusunu canlı tutarak dikkatinin canlı kalmasını sağlayan çatışma kişinin kendi içinde olabileceği gibi, kişi ile başka bir kişi ya da toplum arasında da olabilmektedir (Robbins, 1994). Kişilerarası çatışmalar genellikle kişilerin belli bir seçenek üzerinde anlaşamamaları ya da uzlaşamamaları sonucunda ortaya çıkmaktadır. Ancak her durum çatışma olarak nitelenmeyebilir. Bir durumun çatışma olabilmesi için taraflardan en az birinin anlaşmazlık olduğunu fark etmesi, söz konusu anlaşmazlıktan rahatsızlık duyması, kişi ya da kişilerde engellendiğini düşünerek bu durumu değiştirmeye yönelik adım atması gerekmektedir (Taştan, 2010).

Sanat yapıtlarında kişilerin içinde buldukları çatışmalar yüzeysel ve basit olmak yerine, yapıtın konusunu ve niteliğini ortaya koyacak biçimde toplumsal, evrensel özellikler içermelidir (Aslanyürek, 2011). Sözelimi okul bahçesinde top

oynamak için tartışan iki öğrencinin ya da evinde evcil hayvan beslemek için anne-babasını ikna etmeye çalışan bir çocuğun içinde bulunduğu kişi-kişi çatışmaları bütünüyle bir sanat yapıtının konusunu, kurgusunu oluşturacak yazınsal nitelikte çatışmalar değildir. Bu çatışmaların, kahramanların yaşamlarına iyi ya da kötü anlamda yön verecek biçimde olması ve kahramanın içinde bulunduğu çatışmanın etkisiyle birlikte değişmesi, dönüşmesi gereklidir.

Sanat yapıtlarında isteklerin karşı karşıya gelmesiyle ortaya çıkan çatışma, sanatsal düşünceyi özünde barındıran anlaşmazlığı da ortaya çıkarır. Bu anlaşmazlık/çatışma sanat yapıtının iletisini de insanlara sunmaktadır (Aslanyürek, 2011). Anlamsal ve mantıksal bir biçimde ele alınan kurgu ve sanatsal iletiyi geliştiren çatışmalar, kişinin sanat yapıtını anlamlandırmasını ve içinde bulunduğu çatışmalarla yeni yaşantılar kazanan bir konuma yükselmesini, bir başka deyişle nesne olmaktan kurtulup özne haline gelmesini sağlamaktadır.

Ergenlerin, yaşamın her anında karşılarına çıkan çatışma olgusu ve çatışma içeren durumlar toplumsal ve bireysel olarak sağlıklı yaşamaları, çevrelerindeki kişilerle olumlu ilişkiler kurmaları açısından çözülmesi gereken durumlardır. Araştırma süresince çatışma içeren durumlar tasarlanarak ergenlerin bu çatışmaları farklı biçimlerde çözmeleri ve gerçek yaşam becerileri geliştirmeleri hedeflenmektedir.

1.1.6. Yaratıcı Drama¹ ve Çatışma

Adıgüzel (2014, s.45) yaratıcı dramayı, “*Bir grupta ve grup üyelerinin yaşantılarından yola çıkarak; bir amacın, düşüncenin, doğaçlama, rol oynama (rol alma) vd. tekniklerden yararlanarak canlandırılmasıdır,*” biçiminde tanımlamaktadır. Oyunun genel özelliklerinden yararlanan yaratıcı drama “kendiliğindenlik (spontanite)”, “şimdi ve burada ilkesi”, “-miş gibi yapma” gibi özelliklere sahiptir.

Bir ya da birden çok insanın kendisiyle, birbirleriyle, doğayla ya da başka nesnelere etkileşerek yaşadıkları içsel ve dışsal devinimlerle ortaya çıkan çatışmalar (Adıgüzel, 2019), yaratıcı drama süreçlerini oluşturan temel bileşendir. Katılımcılar

---

¹ Drama süreçlerini tanımlamak amacıyla kullanılan eğitimde drama, yaratıcı drama ve drama ifadelerinin tümü aynı anlama gelmektedir. Bu çalışmada drama veya yaratıcı drama ifadeleri kullanılmıştır.

söz konusu süreçlerde çatışma içeren durumları rol içinde deneyimleyerek, sorunlarını kurgusal ve güvenli bir mekânda çözebilirler; bu süreçte edindikleri deneyimleri gerçek yaşama transfer edebilirler.

Drama, özellikle okullardaki ergenlerin davranış değişikliğinde oldukça etkili bir araçtır. Öğrencilere farklı bakış açılarından yola çıkarak gerçek yaşamdaki durumları deneyimleme olanağı sağlayan yaratıcı drama, ergenlere kendilerini başkaları gibi görme ve gereksinim duydukları mesafeyi koyma olanağı tanır (Fleming, 1998; Burton, 2013).

Ergenler yaratıcı dramayla kendi yaşamlarındaki sorunlara odaklanarak bu sorunları derinlemesine inceleyebilirler ve analiz edebilirler, gerçek durumları ve karakterleri canlandırabilirler, kurgusal ve güvenli bir ortamda çatışma içeren durumlarla ve siber zorbalıkla baş etme becerileri kazanabilirler (Burton, 2013). Öğrenciler rol oynama ve doğaçlama içeren yaratıcı drama süreçlerinde forum tiyatrosu, süreçsel drama gibi araçlarla ve çeşitli tekniklerle etkin bir biçimde yeni bilgiler öğrenebilirler. Siber zorbalık sürecinde zorba (bully), mağdur (bullied) ya da izleyici (bystander) olarak role girebilirler ve rolde düşüncelerini ve tutumlarını, inançlarını ve davranışlarını, kültürel ve toplumsal açılarından tartışabilirler.

Yaratıcı drama ile ergenler;

- Farklı bakış açıları kazanırlar,
- Gerçek yaşamdaki durumları kurgusal bir ortamda ve rolde deneyimleme olanağı bulurlar,
- Sorunlara odaklanarak bu sorunları derinlemesine inceleyebilirler ve analiz edebilirler,
- Gerçek durumları ve karakterleri canlandırabilirler,
- Kendilerini başkaları gibi görürler ve insanlarla aralarına gereksinim duydukları mesafeyi koyabilirler (Burton, 2013).

Araştırma sonuçları siber zorbalığın türleri, kapsamı ve etkileri konusunda toplumun bilinçlenmesi gerektiğini; ergenlerin, anne-babaların, öğretmenlerin siber zorbalık durumlarını daha hızlı fark etmelerinin önleyici ve baş edici stratejilerin uygulanmasında, ergenlerin bu durumlardan zarar görmemeleri konusunda etkili olduğunu göstermektedir (O'Toole vd., 2005; Burton, 2010; Burton, 2013; Ross ve Nelson, 2014; Baştak ve Altınova, 2015; Mavroudis ve Bournelli, 2016; Giffin,

2017; Shiakou ve Piki, 2018; White vd., 2019; Erk, 2019). Ergenlerin karşılaştıkları siber zorbalık durumlarını ve bu durumlarda yaşadıkları çatışmaları keşfetmeleri ve sağlıklı bir biçimde çözmeleri için yaşantıya dayalı bir öğrenme yöntemine gereksinim duyulmaktadır. Doğaçlama, rol oynama gibi teknikleri içeren ve oyunsu bir süreç olan yaratıcı drama bu noktada işe koşulabilir. Yaratıcı dramanın ergenlere kurgusal ve güvenli bir süreçte siber zorbalıktaki rolleri deneyimleme ve bu rollere ilişkin davranışlarını, tutumlarını ve düşüncelerini gözden geçirme olanağı tanyacağı düşünülmektedir.

1.1.7. Alanyazında Drama Temelli Siber Zorbalık (Zorbalık) Çalışmaları

Okul ortamlarında gerçekleşen akran zorbalığı ve siber zorbalık ile baş etmede etkili bir yöntem olarak görülen drama çalışmaları ülkemizde ve dünyada pek çok çalışmada kullanılmıştır. Drama bazı çalışmalarda tüm sürecin planlandığı ana yöntem olarak kullanılmış (O'Toole ve Burton, 2005; Dracon International, 2005; O'Toole vd., 2005, Burton, 2013; Baştak ve Altınova, 2015; Özer, 2016), bazı çalışmalarda ise kapsadığı canlandırma etkinlikleri ve oyunlarla birlikte kullanılan yöntemlerden biri olarak çalışmaya yön vermiştir (Mavroudis ve Bournelli, 2016; Sticksandstones, 2018; White vd., 2019). Yaşantıya dayalı bir yöntem olması ve akran zorbalığı ya da siber zorbalık sürecindeki rollerin kurgusal bir süreçte etkin bir biçimde deneyimlenebileceği drama yöntem ve teknikleri söz konusu çalışmaların etkisinin artmasında ya da araştırmaların daha nitelikli gerçekleşmesinde çeşitli olanaklar sunmuştur.

Drama yöntemi temel alınarak tasarlanan çatışma çözme, akran zorbalığını önleme, siber zorbalık süreçleri konusunda farkındalık oluşturma gibi amaçlarla gerçekleştirilen çalışmaların, gerçekleştirildiği okulların iklimine, öğrenciler arası ilişkilere göre çeşitlilik gösterdiği, akran zorbalığı ve siber zorbalık konusunda duyarlık ve farkındalık kazanmalarında etkili olduğu görülmektedir (O'Toole ve Burton, 2005; Dracon International, 2005; O'Toole vd., 2005, Burton, 2013; Baştak ve Altınova, 2015; Mavroudis ve Bournelli, 2016; White vd., 2019; Özer, 2016; Sticksandstones, 2018).

DRACON (DRAMA+CONFLICT) adlı araştırma O'Toole vd. (2005) tarafından okullarda çatışma yönetimine yardımcı olmak amacıyla dramanın kullanılmasına yönelik bir araştırmadır. Araştırmanın diğer amaçları okullarda çatışma ve zorbalık

dinamiklerini araştırmak, dışarıdan empoze edilen hiyerarşik çatışma yönetimi programları yerine öğrencilerin ve okulların kişisel, kendilerine öđđü çatışma gündemlerini kontrol altına almaları için araçlar sağlamaktır. Araştırmaya farklı ölkelerden, farklı yaş ve gelişimsel özelliklere sahip öğrenciler katılmıştır. Burton ve O'Toole (2009) yaptıkları araştırmada her yaştan öğrenciyi okullarında karşılaştıkları zorbalık durumlarını yönetmeleri için güçlendirmek amacıyla akran öğretimi ile iç içe geçmiş bir süreçsel dramayı ve forum tiyatroyu kullanmışlardır.

Dublin'de bulunan Zorbalıkla Mücadele Araştırma ve Kaynak Merkezi tarafından yürütölen Sticksandstones (2008) programı çocuklar ve gençler, öğretmenler ve ebeveynlerin, zorbalık karşıtı drama atölyeleri, zorbalığı önleme drama atölyeleri, ebeveyn grupları için bilgilendirme akşamları tasarlayarak zorbalık ve zorbalıkla baş etme anlamında eğitim, öneri ve destek almalarını kabul etmelerine, meydan okumalarına ve engellemelerine yardımcı olmayı amaçlamaktadır. Drama etkinlikleriyle yapılandırılmış zorbalık atölyelerinde, öğrencilere konuların derinlemesine tartışılması için rehberlik etmek için dikkatle tasarlanmış iletişim alıştırmaları, rol oynama, doğaçlama gibi tekniklerle birlikte Forum Tiyatrosu kullanılmıştır. Program sonunda katılımcıların zorbalığı ve türlerini tanıma, zorbalığa meydan okuyacak güven ile birlikte aynı zamanda zorbalıkla baş etme stratejileri elde ettikleri de görölmüştür.

Burton (2010) Zorbalığa Karşı Hareket Et (Acting Against Bullying) programında uygulamalı tiyatro (applied theatre) teknikleriyle ergen kızların yaşadıkları bir sorun olan gizli zorbalık durumlarını ele almıştır. Büyük bir kız okulunda yapılan araştırma, gizli zorbalığın doğası hakkında bazı önemli yeni bilgileri ortaya koymuştur. Araştırma aynı zamanda dramanın ergen kız çocuklarında kimlik, empati ve benlik saygısını arttırmadaki ilişkisel saldırganlık ile daha etkin bir Şekilde başa çıkmalarını sağlamanın etkin olduğuna dair kanıtlar sunmuştur.

Burton (2013) yaptığı çalışmada mülteci ergenlerin çatışma çözme becerilerini ve zorbalıkla baş etme stratejilerini geliştirmeyi amaçlamıştır. Çalışmadan içerikleri Augusto Boal'in *Ezilenlerin Tiyatrosu* ve *Forum Tiyatro Tekniği* temelinde tasarlayan ve etkinlikleri bu bağlamda uygulayan araştırmacı, kullanılan drama etkinliklerinin empatinin gelişmesi, zorbalığın tanımı, türleri ve etkileri, çatışmanın tanımı ve çatışmayla baş etme stratejileri konusunda etkili olduğunu ortaya koymaktadır. Araştırmacı drama etkinliklerinin aynı zamanda öğrencilerin

yaratıcılıklarını, dramanın içinde ya da dışında yer alan kurgusal senaryoları etkin bir biçimde kullanmalarına olanak sağladığını ifade etmektedir.

Ross ve Nelson (2014) yaptıkları çalışmada öğrenciler arasındaki zorbalığı azaltmak için tiyatro ve drama etkinliklerini kullanmışlardır. Tasarlanan zorbalık önleyici programda süreçsel drama, rol oynama, doğaçlama gibi yaklaşım ve teknikler problem çözme ve hayal gücü becerilerinin geliştirilmesi amacıyla kullanılmıştır. Araştırma sürecinde zorbalık temelli drama etkinlikleri süreçsel drama, forum tiyatrosu ve psikoeğitsel drama başlıkları altında ele alınmıştır.

Giffin (2017) yaptığı çalışmada sosyal hizmetlere dayalı öğrenmenin üniversite öğrencilerinin akademik öğrenmeleri üzerindeki etkilerini ve ortaokuldaki şiddete yönelik tutumları değiştirmedeki etkilerini ortaya koymayı amaçlamıştır. Bu süreçte öğrenciler dramatik edebiyatı öğrenirken zorbalık konulu kısa oyunlar oluşturmuşlar ve bu amaçların gerçekleştirilmesi için yerel bir ortaokul ile ortak olmuşlardır. Araştırma, üniversite öğrencilerinin drama bilgilerini gerçek dünya ortamında uygulayabilmelerini aynı zamanda dramanın amacını ilk elden deneyimleyerek akademik öğrenmelerini artırmalarını sağlamıştır. Öğrenciler araştırma süresince şehirlerinde yoksulluk içinde yaşayan gençleri ve aileleri doğrudan gözlemlmelerine yardımcı olurken kişisel gelişimlerini teşvik etmiş ve bazı durumlarda akademik ve kariyer hedeflerini şekillendirmiştir.

Shiakou ve Piki (2018) 150 ilköğretim öğrencisinin zorbalık konusunda eğitilmesi için dramatize edilmiş bir senaryonun geliştirilmesini, uygulanmasını ve değerlendirilmesini araç olarak kullanmışlardır. Araştırmanın temel amaçlarından biri, senaryonun zorbalığın kritik özellikleri konusunda öğrencileri eğitmede başarılı olup olmadığını değerlendirmektir. Araştırma bulguları, öğrencilerin senaryoyu incelemesinden sonra zorbalığın inşası ve tanımlanması için temel olarak iletilen üç temel ölçüt olan tekrarlama, zarar verme amacı ve güç dengesizliğinin ortaya çıktığını saptamışlardır. Öğrenciler dramatisasyon yoluyla canlandırılan senaryoyu izledikten sonra bir öğretmenle konuşma, raporlama şeklinde veya zorlayıcı olarak müdahale ederek zorbalık için uygun çözümler sunmuşlardır.

Başak ve Altınova (2015) yaptıkları çalışmada lise onuncu sınıf öğrencilerinde drama yöntemiyle siber zorbalık hakkında farkındalık oluşturulması amaçlamışlardır. Drama yönteminin ve çeşitli drama tekniklerinin kullanıldığı

araştırmanın uygulama süreci 13 hafta sürmüştür. Araştırma sonunda elde edilen bulgular drama çalışmasının öğrencilerin siber zorbalığa ilişkin duyarlılık puanlarını arttırdığını göstermektedir. Araştırma, drama yönteminin öğrencilerin siber zorbalık hakkında farkındalık kazanmalarında etkili bir yöntem olduğunu ortaya koymaktadır.

Mavroudis ve Bournelli (2016) alanyazın taraması yoluyla Yunanistan'da bulunan ilkokullarda zorbalığın etkisini incelemişler ve aynı zamanda bu okullarda zorbalıkla mücadelenin bir yolu olarak dramanın eğitimdeki rolünü araştırmışlardır. Araştırma sonucunda çeşitli dramatik etkinliklerin zorbalıkla başarılı bir şekilde mücadelede etkili olduğunu, drama etkinliklerinin ilkököl çocuklarıyla yapılan zorbalığı önleyici çalışmalarda özellikle sosyal ve duygusal becerilerin kazandırılmasında etkili olduğunu ortaya koymuşlardır.

White vd. (2016) katılımcı bir yaklaşımla tasarladıkları araştırmalarında ergenlerin baş etmekte zorlandıkları siber zorbalık sorununu ele almışlardır. Araştırma, öğrenci sesini yakalayan ve kullanan anlatı tabanlı katılımcı yaklaşımların kullanımını temel almaktadır. Bu yaklaşım okul karşıtı zorbalık programlarının yaratıcı, tamamlayıcı bileşenleri olarak planlanmıştır. Araştırmada Turner'ın *sınırsızlık kavramı* ve Boal'ın *Ezilenlerin tiyatrosu* kullanılarak, ergen sesini zorbalık karşıtı girişimlerin merkezine yerleştiren ve okula yönelik daha aşağıdan yukarıya yaklaşımların geliştirilmesine geri dönüşü savunan yaratıcı bir süreç önerilmiştir. Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi (UNCRC)'nin 12. ve 13. maddelerine uygun olarak, ergenleri kendi hikâyelerini anlatmaya davet eden ve destekleyen katılımcı bir yaklaşımın benimsendiği araştırmada öğrencilerin kendi hikâyelerini oluşturmaları sağlanarak öğrenciler üzerinde katartik ve güçlendirici bir etki uyandırmak amaçlanmıştır. Araştırmada ele alınan yaklaşımın öğrencilerin seslerini ya da yaratıcılıklarını engelleyen unsurları fark etmelerinde, siber zorbalığa ilişkin farkındalık geliştirmelerinde etkili olduğu söylenebilir.

Özer (2016) *Ortaokul ve Lise Öğrencilerinin Siber Zorbalık Tutum ve Duyarlılıklarının Drama Metoduyla İncelenmesi* isimli çalışmada drama yönteminin ortaokul ve lise öğrencilerinin siber zorbalık duyarlık ve siber zorbalık tutumu üzerindeki etkisini incelemiştir. 60'ı deney ve 25'i kontrol grubunda olmak üzere toplam 85 öğrenci ile gerçekleştirilen araştırmada öğrencilerle 16 saatlik siber zorbalık konulu drama dersleri yapılmıştır. Araştırma elde edilen sonuçları

geliştirilen drama içeriğinin siber zorbalık duyarlılığını arttırmada ve siber zorbalığa olan ilgiyi azaltmada lise öğrencileri üzerinde etkisinin olmadığını; ortaokul öğrencileri üzerinde anlamlı derecede etkili olduğunu göstermiştir. Araştırmada drama sürecinin öğrencilerin Facebook dışında kullandıkları diğer uygulamaların gizlilik, güvenlik ayarlarını güçlendirmelerinde ve siber zorbalık yaşamaları durumunda yetişkin yardımına başvurmaları konusunda etkili olduğu belirlenmiştir.

Joronen vd. (2011) tarafından yapılan “*An evaluation of a drama program to enhance social relationships and anti-bullying at elementary school: a controlled study*” isimli çalışmada sağlıklı bir yaşam sürmek için geliştirilen programlarda yaygın olarak etkili bir biçimde kullanılan drama, tiyatro, rol oynama gibi olanaklarla ilgili yeterli kanıtın olmadığını dile getirmektedirler. Bu bağlamda 4-5. sınıflarda sosyal ilişkileri geliştirmek ve zorbalığı azaltmak amacıyla okula dayalı bir program geliştirilerek uygulanmıştır. 190 öğrencinin katıldığı program Finlandiya’da benzer demografik ve sosyoekonomik özelliklere sahip iki ilköğretim okulunda gerçekleştirilmiştir. Sınıf içi uygulamaları ve evde takip etkinliklerini içeren drama programının uygulaması sonunda kontrol ve müdahale grupları arasında dramanın sosyal ilişkiler üzerindeki etkisi istatistiksel olarak anlamlı çıkmıştır. Çalışma sınıf içinde uygulamalı drama ve tiyatro yöntemlerinin kullanılmasının çocukların okuldaki sosyal ilişkilerini iyileştirebileceğini ortaya koymuştur.

1.1.8. Çatışma Çözme Biçimi Olarak Siber Zorbalıkla Baş Etme Stratejileri

Siber zorbalığa uğrayan bazı gençler negatif sonuçlardan ciddi zararlar görürken bazıları siber zorbalık sürecini daha olumsuz atlatmaktadırlar (Campbell ve Akbulut, 2017). Siber zorbalık davranışıyla başa çıkma kaygılı, gergin durumların artmasına ya da bu sürecin daha kolay geçirilmesini içeren yanıtlama mekanizmalarını içermektedir (Aldwin, 2007). Ergenlerin farklı özelliklerine ve becerilerine bağlı olarak değişim gösteren siber zorbalık süreciyle başarılı bir biçimde başa çıkma olumlu sonuçlar doğuran stratejilere yönelmeyi, mevcut zorbalığı azaltmayı ve gelecekteki olası siber zorbalık durumlarının ortaya çıkmamasını içerir (Perren ve Gutzwiller-Helfenfinger, 2012; Völlink vd., 2013; Campbell ve Akbulut, 2017).

Stresli, kaygılı olayların sonucu olan iç ve dış etkileri azaltmak, bu süreçleri yönetmek ya da tahammül etmek için kullanılan bilişsel ve davranışsal çabalar olarak

tanımlanabilen baş etmenin ya da başa çıkmanın iki temel işlevi bulunmaktadır: sorunlu insan-çevre ilişkilerinin (problem odaklı başa çıkma) fiili durumlarını değiştirmek ve duygusal sıkıntıyı (duygusal odaklı ya da bilişsel başa çıkma) düzenlemek (Lazarus ve Folkman, 1984).

Lazarus ve Folkman'a (1987) göre, bir olay zararlı, tehdit edici veya zorlayıcı değildir; anlamı sağlayan bir olayın değerlendirilmesidir. Ergenler karşılaştıkları olayların ya da durumların kendilerine etkilerini ve kendileri için ne kadar önemli olduğunu değerlendirirler. Söz gelimi bir olayı meydan okuma, zararlı ya da ciddi bir tehdit olarak algılayabilirler, değerlendirebilirler. Bu bilişsel motivasyonel değerlendirme sürecine birincil değerlendirme denir (Lazarus ve Folkman, 1987). Birincil değerlendirme sürecinin, bir durumun refahı ile oldukça ilgili olduğu durumlarda, daha yoğun bir duygusal tepki ortaya çıkmasını sağlayacak şekilde, duyguların yoğunluğunu etkilediği gösterilmiştir (Smith ve Kirby, 2011). İkincil bir bilişsel değerlendirme sürecinde, bireyler durumu değiştirmek zorunda oldukları iktidara dair inançlar oluşturur. Genel olarak, bireyler stresli durumu değiştirmek için çok az şey yapabileceklerine inandıklarında ya da kaynaklar sınırlı olduğunda duygu odaklı başa çıkma eğilimindedirler. Buna karşılık, bireyler yeterli kaynağa sahip olduklarını düşündüklerinde veya durumu kontrol edilebilir olarak algıladıklarında, problem odaklı baş etme daha olasıdır (Lazarus ve Folkman, 1984).

Yaşadıkları siber zorbalık durumlarını, ebeveynleri yerine arkadaşlarıyla paylaşmayı tercih eden ergenler söz konusu zorbalığı okuldaki yetişkinlere haber vermeye gerek görmemektedirler. Yetişkinlerin, maruz kaldıkları siber zorbalığı durdurabilecek herhangi bir şey yapabileceklerine inanmayan ergenler, ebeveynleriyle paylaşmadan önce kişiyi engelleme, hesabını kapatma (Türkileri, 2012; Erk, 2019), arkadaş, aile ya da bir yetişkinle paylaşma, vazgeçmesini söyleme, çevrim içi ortamı terk etme (Patchin ve Hinduja, 2006), engelleme, silme, yanıt verme, ortamdaki kaçma, sosyal destek arama (Bardakcı, 2018) gibi yöntemlerle siber zorbalıkla başa çıkma stratejileri belirlemektedirler.

Ergenlerin karşılaştıkları sorunları çözebilme becerilerinin olması oldukça önemlidir. Karşılarına çıkan problemleri çözmeye becerisini erken yaşlardan başlayarak öğrenmeleri hem gerçek yaşam becerileri edinmeleri hem de birey olmaları açısından önem kazanmaktadır. Erken yaşlarda edinilen bu beceriler ilerleyen yıllarda

karşılaşılan sorunlarla daha rahat başa çıkmalarına ve daha sağlıklı kararlar almalarına olanak sağlamaktadır. Araştırmaya konu olan ergenlerin siber zorbalık sürecindeki baş etme stratejileri, karşılaştıkları problemleri çözme biçimlerine, bu problemleri çözerken kimlerden yardım aldıklarına ve bu süreçlerde hangi tutumları ve davranışları ortaya koyduklarına bağlı olarak değişkenlik göstermektedir.

Ergenlerin siber zorbalıkla baş etmek amacıyla en sık kullandıkları yöntemler yaşanan durumu arkadaşları, aileleri ve bir yetişkinle paylaşmak, siber zorbalık yapan kişiye bu davranıştan vazgeçmesini söylemek ve çevrim içi ortamı terk etme biçimindedir (Patchin ve Hinduja, 2006).

Akran zorbalığının diğer türlerinde zorbalığa uğrayan ergenlerin kızgın, üzgün ya da incinmiş duygu durumlarını yaşadıkları bilinmektedir (Seals ve Young, 2003). Patchin ve Hinduja (2006)'ya göre benzer duygular siber zorbalığa uğrayan ergenler için de geçerlidir.

Farklı yaşam deneyimleri, kişisel özellikleri, düşünme biçimleri ve problem çözme becerileri bulunan ergenlerin siber zorbalıkla baş etme stratejileri de değişkenlik göstermektedir. Baş etme stratejilerinin oluşmasında ya da belirlenmesinde toplumsal ve bireysel değerler, inançlar olduğu gibi karşılaşılan durumların farklı açılardan bakılarak değerlendirilmesi, yorumlanması ya da olaya farklı tepkiler verilmesi de ergenler arasında farklılık göstermektedir.

Günlük yaşamda, okulda ya da çevrim içi ortamlarda ergenlerin yaşadıkları çatışmaları çözme biçimleri çatışmaya verdikleri tepkiye bağlı olarak değişmektedir. Çatışmaya nasıl tepki verileceği büyük ölçüde ergenin çatışmaya bakış açısına, geçmiş yaşantılarına, kişisel özelliklerine, model almaya ve diğer insanların çatışmaya verdikleri tepkiye bağlı olarak değişmektedir (Taştan, 2010). Evde, okulda ya da herhangi bir ortamda yaşanan çatışmalar ergenleri öfkelenirici, engelleyici ya da yardım almaya zorlayacak nitelikte olabilir. Ergenler aynı zamanda karşılaştıkları çatışmaları görmezden gelebilirler, çatışmayı bastırabilirler ya da çatışmadan kaçabilirler. Herhangi bir çatışma durumunda çatışma yaşayan taraflardan biri karşı tarafı ikna ederek, güç kullanarak çatışmayı kazanmaya çalışabilir, çatışma yaşayan taraflardan biri kendi istek ve gereksinimlerinden vazgeçerek çatışmayı terk edebilir ya da çatışmadan kaçabilir.

Farklı kültürel, ekonomik ve toplumsal özelliklere sahip pek çok öğrenci okul ortamında bir araya gelerek birbirlerini tanımaya, uyum sağlamaya ve tanımaya çalışmaktadırlar. Öğrencilerin aralarındaki farklılıklardan dolayı olaylara farklı açılardan bakmaları, farklı düşünme biçimleri geliştirmeleri aralarında çatışmalara neden olmaktadır (Johnson ve Johnson, 2000).

Kendi başına olumlu-olumsuz, yararlı-yararsız gibi kategorilere ayrılmayacak olan çatışma sürecinde önemli olan ergenlerin çatışmaya verdikleri tepkilerdir. Çatışmaya gösterilen tepki ya tepkiler ergenlerin yıkıcı ya da yarışmacı bir deneyim yaşamalarına neden olabileceği gibi gelişme ve öğrenme olanağı sunan yapıcı bir deneyime de dönüşebilir (Crawford ve Bodine, 1996). Ergenler çatışmalarla karşılaştıklarında, çatışmaları çözme süreçlerinde iletişime girerek gelişir. Başka bir deyişle ergenlerin kişiliği ilişkiler içerisinde oluşur ve gelişir. Toplumsal bir varlık olan insanın yaşamında kaçınılmaz bir durum olan çatışmalara ergenlerin yaşamlarını olumlu bir biçimde etkileyecek yönde tepki vermeleri gelişimleri açısından önemlidir (Taştan, 2010).

Çevrim içi ortamlarda siber zorbalığa maruz kalan ergenlerin bazı baş etme stratejileri kullandıkları görülmektedir. Yapılan araştırmalar siber zorbalığa maruz kalan ergenlerin engelleme, silme, yanıt verme, ortamdaki kaçma, sosyal destek arayışı (Campbell ve Akbulut, 2017; Bardakçı, 2018) gibi baş etme stratejilerini kullandıklarını ortaya koymaktadır.

Siber zorbalıkla başa çıkabilmek amacıyla farklı başa çıkma stratejileri kullanan ergenlerin problem çözme, sosyal destek ve dikkat dağıtma gibi yöntemleri kullandıkları bilinmektedir (Compas ve diğerleri, 1988; Hampel ve Petermann, 2005; Konishi ve Hymel, 2009). Bazı araştırmalara ergenlerin misilleme (zorbalıkla karşılık verme) ve uzaklaşma gibi siber zorbalıkla baş etmek için daha az kullanılan başa çıkma stratejileri tercih ettiklerini de göstermektedir (Hampel ve Petermann, 2005; Tenenbaum, Varjas, Meyers ve Parris, 2011).

Bradbury (2014) siber zorbalığa uğrayan ergenlerin uzaklaşma (distancing), dikkat dağıtma (distraction), problem çözme (problem solving), misilleme/siber zorbalıkla karşılık verme (retaliation), aileden ya da yetişkinlerden sosyal destek alma (social support) ve arkadaştan sosyal destek alma gibi baş etme stratejileri uyguladıklarını ortaya koymuştur.

Siber zorbalığa maruz kalan ergenlerin geliştirdikleri baş etme stratejileri alanyazına göre Tablo 1’de yer almaktadır.

Tablo 1. Baş etme stratejileri

Kaynak	Baş etme stratejisi
Patching ve Hinduja (2006)	Arkadaş, aile ya da bir yetişkinle paylaşma, vazgeçmesini söyleme, çevrim içi ortamı terk etme
Riebel (2008)	Aile ya da öğretmenlerle paylaşma
Dehue, Bolman ve Völlink (2008)	Görmezden gelme, silme, çevrim içi ortamı terk etme
Cassidy, Jackson ve Brown (2009)	Arkadaş, aile ya da okul personeliyle paylaşma
Sevickova vd. (2015)	Sosyal destek arayışı
Campbell ve Akbulut (2017)	Engelleme, silme
Bardakçı (2018)	Engelleme, silme, yanıt verme, ortamdan kaçma, sosyal destek arama

Kocaeli Üniversitesi’nde Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu’nun (TÜBİTAK) desteğiyle gerçekleştirilen “Türkiye’de Temel Eğitim Gençliğinde Siber Zorbalık Konusunda Farkındalık Geliştirmek: Gençlerin Siber Zorbalığı Algılayışı, Yaygınlığı ve Farkındalığa İlişkin Alan Çalışması” araştırmaya 1.400 öğrenci katılmıştır. Facebook hesabı olan öğrenci oranı %90’dır. Siber zorbalığa maruz kalanların oranı %11,6, siber zorbalık yapanların ise %10,1’dir. Öğrencilerin %57,6’sı sosyal ağlarda “kullanıcıyı şikayet et/bildir” linkini kullanarak şikayette bulunmuştur. %32,5’i ise siber zorbalığa maruz kalmaları halinde “kanıt içeriği silme”yi tercih etmiştir. Siber zorbalığa maruz kalanlar arasında zorbalıkla karşılık vermeyi uygun bulanların oranı kızlarda %16, oğlanlarda %30,5 oranındadır (Samsung, 2017).

Ergenlerin karşılaştıkları sorunlar karşısında hangi çözümleri uygulayacakları, bu çözümleri uygularken hangi adımları atacakları sorunla baş etmeleri açısından önem kazanmaktadır. Bu bağlamda ergenlerin siber zorbalığa maruz kaldıklarında bu durumla nasıl baş edecekleri konusunda bilgilendirilecekleri (Özada ve Duyan, 2018) ve baş etme stratejilerini deneyimleyecekleri uygun ortamların oluşturulması önemlidir. Oluşturulacak ortamların ergenlerin siber zorbalık süreci hakkında bilgi sahibi olma, siber zorbalığın nedenlerini, etkilerini, süreçteki rolleri öğrenme gibi alanlarda bilgilenmelerini sağlamak yanında zorbalık yapan, zorbalığa maruz kalan, seyirci gibi farklı rolleri deneyimleyecekleri olanaklara sahip olması gerekmektedir. Söz konusu çözüm önerilerinin uygulanabilmesi açısından ergenlere kurgusal bir ortamda güvenli bir ortam

oluşturan drama süreçleri sorunun tanımlanmasını, hangi duygulara neden olduğunu, ergeni nasıl etkilediğini, yaşamında hangi noktaya denk geldiğini ve ilişkilerini nasıl etkilediğini görmeleri açısından çeşitli olanaklar sunmaktadır.

Çatışma çözme becerileri yüksek olan ergenlerin karşılaştıkları sorunlar karşısında daha fazla seçenek ürettikleri ve özgüvenlerinin de benzer biçimde yüksek olduğu görülmektedir (Taştan, 2010; Erk, 2019). Bir sorundan, bir çatışmadan yola çıkılarak kurgulanan drama süreçlerinde katılımcılar kurgusal bir mekânda ve rolde çatışmaları çözümlenmeye çalışırlar. Bu sırada sorun çözme becerilerini, tutumlarını, düşüncelerini yaşantılarından (deneyimlerinden) yola çıkarak canlandırma süreçlerine taşırlar.

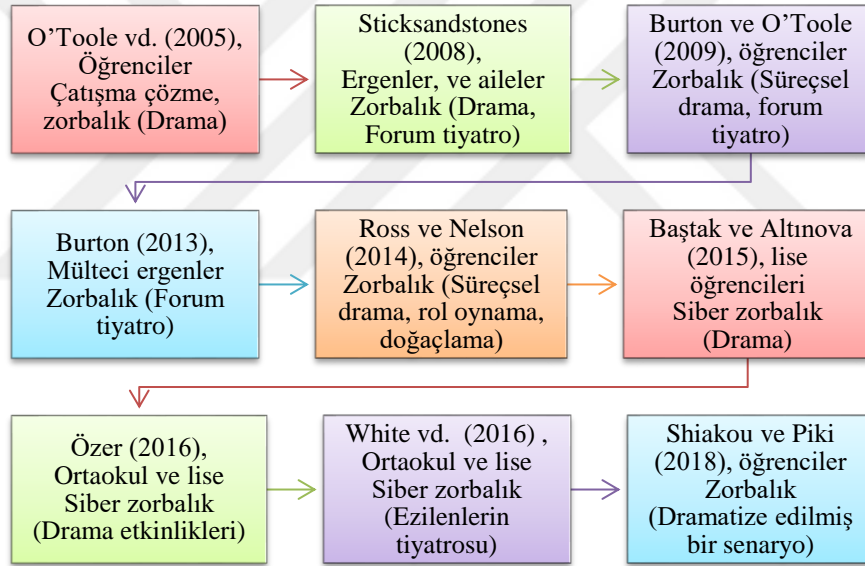
Drama aynı zamanda ergenlerin duygularını, duygularını tanımlarına, etkili biçimde ifade etmelerine ve yönetmelerine, çatışma çözme becerileri ve baş etme stratejileri geliştirmelerine, çeşitli canlandırmalar yapmaları için güvenli ve özgür bir uygulama olanağı bulmalarını sağlayarak benzersiz ve yeri doldurulamaz bir öğrenme deneyimi sağlamaktadır. (Best, 1996; Burton, 2010; Adıgüzel, 2019). Drama süreçlerinde kurgusal bir ortamda role giren, çeşitli canlandırma etkinlikleri yaparak farklı rolleri deneyimleyen ergenler siber zorbalık gibi zor sosyal sorunlarla yüzleşmektedirler. Drama, ergenlerin bu sorunlar ile başa çıkmalarını sağlayan güvenli bir yol rol görevi görmektedir (Mavroudis ve Bournelli, 2016).

Drama temelli girişimler, aynı zamanda siber zorbalığa karşı önlem ve müdahaleler bakımından gerçek bir değişim yaratma potansiyeline sahiptir. Bu anlamda drama, katılımcıların çeşitli bakış açılarından bakarak gerçek durumları ve olayları kurgusal bir mekanda ve süreçte deneyimlemelerini, bu deneyim yoluyla “gerçeklik” hissi almalarını ve tüm bu süreçlerin sonucu olarak empati, problem çözme ve sosyal beceriler edinmelerini sağlamaktadır (Flemming 1998; Burton, 2010; White vd., 2019).

Alanyazında yapılan çalışmalar zorbalık ve siber zorbalık konularında drama ve tiyatro gibi sanat biçimlerinin işe koşulduğunu ve söz konusu araştırmalarda kullanılan canlandırma temelli etkinliklerin etkili olduğunu ortaya koymaktadır. Bu araştırmalarda ergenlerin zorbalık ya da siber zorbalık gibi kavranmaları öğrenmelerinde, türleri ve hangi mecralarda gerçekleştiği ile ilgili kapsamlı bilgiler elde ettikleri, siber zorbalık sürecindeki farklı rollere girerek bu rollerdeki tutumları,

davranışları ve görüşleri farklı kişiler üzerinden deneyimledikleri görülmektedir. Araştırmalar aynı zamanda Burton'ın (2010) ve Flemming'in (1998) belirttiği üzere drama temelli uygulamaların ergenlerin değişiminde önemli bir role sahip olduğunu, bu uygulamalar yardımıyla empati, problem çözme gibi beceriler kazanırken aynı zamanda farklı toplumsal rolleri de deneyimlemektedirler.

Alanyazındaki araştırmalar incelendiğinde yaratıcı drama, süreçsel drama, forum tiyatrosu, ezilenlerin tiyatrosu, playback tiyatrosu gibi yöntemlerin rol oynama, doğaçlama, forum tekniği, donuk imge, fotoğraf karesi gibi canlandırma odaklı teknikler içeren etkinliklerin zorbalık, siber zorbalık, okul içi sosyal ilişkiler, mültecilik, çatışma çözme, akran arabuluculuğu gibi konularda etkili bir biçimde kullanıldığı ve olumlu sonuçlar elde edildiği görülmektedir. Yapılan araştırmalara ilişkin özet Şekil 2'de görülebilir:

Şekil 2. Alanyazında drama ve zorbalık konulu araştırmalar

Drama yöntem ve tekniklerinin siber zorbalık yapan ya da siber zorbalığa maruz kalan ergenlere kendilerini özgür ve güvende hissedecekleri bir düşünme alanı sunacağı düşünülmektedir. Dramanın, öğrencilerin siber zorbalık durumlarına farklı bakış açılarıyla bakmalarını ve kendilerine oluşturdukları düzlemde bir düşünme alanı yaratmalarını sağlayarak etkili olacağı düşünülmektedir. Bu bağlamda, araştırmada kullanılan drama yöntemi siber zorbalığa yönelik olarak ortaya çıkan çatışma durumlarının ergenler tarafından çözümünde etkili yöntemlerden biri olarak görülerek araştırma yöntemi olarak belirlenmiştir.

Araştırmanın siber zorbalık konusunda yapılacak yeni araştırmalara katkı sağlayacağı ve kaynak oluşturacağı, siber zorbalığa uğrayan lise öğrencilerinin karşılaştıkları çatışmaları çözmeleri ve yeni baş etme stratejileri edinmeleri konusunda olanak sağlayacağı düşünülmektedir. Araştırmada kullanılan yaratıcı drama yönteminin kendilerini ifade etmede, iletişim kurmada çeşitli sorunlar yaşayan ergenler için yararlı bir yöntem olduğu ve siber zorbalık ve mağduriyet bağlamında kurgulanan programın yararlı olacağı düşünülmektedir.

1.2. Amaç

Bu araştırmanın amacı, ergenlerin çevrim içi ortamlarda karşılaştıkları, okul ortamına yansıyan siber zorbalık, siber mağduriyet, mağduriyet ve siber zorbalığa duyarlılık düzeylerini belirlemek; siber zorbalıkla ilgili yaşadıkları çatışmaları var olan çözüme biçimlerini ve baş etme stratejilerini ortaya çıkarmak; siber zorbalığa, çatışma çözüme biçimlerine ve baş etme stratejilerine ilişkin farkındalık oluşturmak, süreçte kullanılan yaratıcı drama yönteminin etkililiğini ergenlerin görüşlerinin belirlenmesi yoluyla ortaya koymaktır. Ayrıca araştırmada, ergenlerin siber ortamlarda karşılaştıkları çatışmaları ve bu çatışmaları çözüme biçimlerini belirleyerek tasarlanan drama sürecini nasıl anlamlandırdıklarını ortaya koymak amaçlanmaktadır.

Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara yanıt aranmaktadır:

1. Öğretim programını öğrenme-öğretme süreçlerinde yaratıcı drama yönteminin kullanılması lise öğrencilerinin duygularında, davranışlarında ve tutumlarında hangi değişimlere sebep olmuştur?
  - a) Yaratıcı drama yönteminin kullanıldığı uygulama sürecinin başında ve sonunda ergenlerin siber zorbalık ve mağduriyet düzeyleri arasında anlamlı bir fark var mıdır?
  - b) Yaratıcı drama yönteminin kullanıldığı uygulama sürecinin başında ve sonunda katılımcıların baş etme stratejileri nasıl farklılık göstermektedir?
  - c) Yaratıcı drama yönteminin kullanıldığı uygulama sürecinin başında ve sonunda ergenlerin siber zorbalığa ilişkin duyarlılık düzeyleri arasında anlamlı bir fark var mıdır?
2. Ergenlerin karşılaştıkları çevrim içi sorunlar, bu sorunlarla baş etme stratejileri,

paylaştıkları kişiler ve siber zorbalığa uğramamak için aldıkları önlemlere ilişkin görüşleri nelerdir?

- a) Ergenlerin yaşadıkları çevrimiçi sorunlara ilişkin görüşleri nelerdir?
- b) Ergenlerin siber zorbalıkla karşılaştıklarında kullandıkları baş etme stratejilerine ilişkin görüşleri nelerdir?
- c) Ergenlerin siber zorbalık sorununu paylaştıkları kişilere ilişkin görüşleri nelerdir?
- d) Ergenlerin siber zorbalık durumlarını paylaşmama nedenlerine ilişkin görüşleri nelerdir?
- e) Ergenlerin siber zorbalığa uğradıklarında yardım alırken göz önünde bulundukları özelliklere ilişkin görüşleri nelerdir?
- f) Ergenlerin siber zorbalığa uğramamak için aldıkları önlemlere ilişkin görüşleri nelerdir?

3. Ergenlerin Drama Temelli Siber Zorbalık Eğitim Programının etkisine yönelik görüşleri nelerdir?

- a) Ergenlerin Drama Temelli Siber Zorbalık Eğitim Programı sürecinde farkındalık geliştirdiği alanlara ilişkin görüşleri nelerdir?
- b) Ergenlerin drama sürecinin etkisine ve özelliklerine ilişkin görüşleri nelerdir?
- c) Ergenlerin drama sürecinde kullanılan oyunların katkısı konusundaki görüşleri nelerdir?
- d) Ergenlerin drama sürecinde kullanılan canlandırma etkinliklerinin katkısı konusundaki görüşleri nelerdir?
- e) Ergenlerin drama sürecinde kişisel gelişim gösterdikleri alanlara ilişkin görüşleri nelerdir?
- g) Ergenlerin siber zorbalığın çözümüne yönelik önerileri nelerdir?

1.3. Önem

Teknolojik gelişmeler gün geçtikçe hem toplumu hem de toplumun önemli bir parçası olan ergenleri etkisi altına almaktadır. Bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanırken pek çok sorunla karşılaşan ve kendilerini toplumda var etmeye çalışan ergenler aynı zamanda siber zorbalık sorunu ile baş etmeye çalışmaktadır. Ergenlerin sıklıkla karşılaştığı sorunlardan biri olan siber zorbalık bilgisayar, cep telefonu, internet ve sosyal medya gibi teknolojik olanaklarla doğrudan ya da dolaylı olarak

temas ettikleri (kendileri, arkadaşları, yakınları ya da medya aracılığıyla), bir biçimde yaşamlarına dahil olan bir gerçek olarak görülmektedir.

Temel eğitim ve ortaöğretim programlarında özellikle bilişim teknolojileri ve yazılım, bilgisayar bilimleri gibi bilgisayar okuryazarlığı temelinde tasarlanan derslerde ele alınan siber zorbalık, teknolojinin bilinçli kullanılması gibi konuların kazanımlarının daha etkili bir biçimde gerçekleşmesi için zorbalık, siber zorbalık gibi konularında yapılacak çalışmalar önem kazanmaktadır. Araştırmanın yalnızca bilişsel bir bilgi aktarımı değil, aksine katılımcılar tarafında kurgusal bir süreçte ve rolde deneyimlenecek olması araştırmanın önemini artırmaktadır. İnternetin, sosyal medyanın ve teknolojinin etik ve bilinçli kullanılması, karşılaşılan sorunların çözümü noktasında yaşantıya dayalı bir yöntem gereksinim duyan ergenler için araştırmada süresince söz konusu sorunlara bir sanat eğitimi biçimi olan yaratıcı drama ile bakmak ve bu süreci yaşantıya dayalı bir biçimde deneyimlemek önemli görülmektedir.

Gelişimsel olarak bağımsızlaşmanın ve kendini toplumsal yaşamda var etme çabasının hâkim olduğu ergenlik döneminde, ergenlerin siber zorbalık konusunda yaşadıkları çatışmalar ve bu çatışmalara ilişkin görüşlerinin belirlenmesinin önemli olduğu söylenebilir. Bu çatışmaları belirlemek, bu çatışmalarla baş etme yöntemlerini keşfetmek ve bu doğrultuda beceriler geliştirmek ergenlerin nitelikli bir yaşam sürmeleri açısından önemli görülmektedir.

Bu bağlamda insan yaşamını oldukça etkileyen ergenlik döneminde, yaşantıya dayalı bir öğrenme süreci olan yaratıcı drama çalışmalarının etkisini görmezden gelmek olanaksızdır. Teknolojinin etkilerinin ve yaratıcı dramının birlikte işe koşulduğu söz konusu araştırmanın, öğrencilerin yaşantıya dayalı bir biçimde, duyularını ve duygularını kullanarak, kurgusal ve güvenli bir ortamda siber zorbalık bağlamında bilişim teknolojilerinin etkilerini sorgulamalarını ve tartışmalarını sağlayacağı düşünülmektedir. Süreç sonunda öğrencilerin kurgusal ortamda siber zorbalık durumlarını deneyimleyecekleri, siber zorbalık konusunda yeni bilgiler edinecekleri, siber zorbalıkla başa çıkma ve bu durumlara maruz kalan ergenlere yardım etme konusunda yeni beceriler kazanacakları düşünülmektedir.

BÖLÜM 2

YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın modeli; veri toplama süreci, veri toplama araçları ve verilerin analizi, geçerlik-güvenirlilik, çalışma grubu ve uygulanan Drama Temelli Siber Zorbalık Eğitim Programı'na (DTSZEP) ilişkin bilgi verilmiştir.

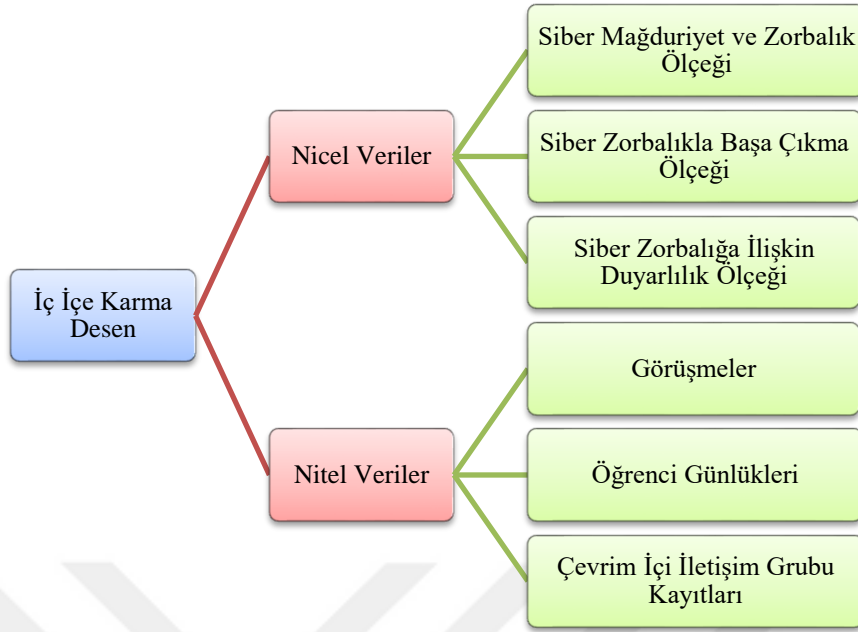
2.1. Araştırma Modeli

Bilimsel araştırmalarda araştırma modeline karar verilmesinde araştırmacının temel felsefi varsayımları, araştırma sorularının yapısı ve çalışmanın hedef kitlesi gibi etkenler belirleyicidir (Büyüköztürk, 2014; Creswell, 2014). Nitel araştırmaların toplumsal bir problemi anlama, bireylerin söz konusu problemi anlama ve anlamlandırma biçimlerini keşfetmeyi amaçlarken; nicel yöntemler değişkenler arasındaki ilişkileri inceleyerek nesnel sonuçlar elde etmeyi hedeflemektedir. Son yıllarda araştırma dünyasında ilgi görmeye başlayan karma yöntemler ise her iki varsayımı da kabul ederek, nitel ve nicel verilerin birbirini desteklediği, bütünleştirildiği bir yaklaşımdır (Creswell 2017).

Bu araştırmada nicel ve nitel araştırma yöntemlerinden oluşan ve *yakınsayan, açılımlayıcı sıralı, keşfedici sıralı, iç içe, dönüştürücü; çok aşamalı* gibi türleri olan karma yöntemlerden iç içe karma yöntem tercih edilmiştir. Karma yöntemde desene araştırmanın başlangıcında karar verilebildiği gibi süreç içinde de karar verilebilir. İç içe karma desen, nitel ve nicel verilerin birleşik ya da sıralı olarak kullanımının söz konusu olduğu desendir. Bu desende araştırmacı deneysel bir süreç gibi nicel bir süreçle nitel bir aşamayı birleştirebilir (Creswell ve Clark, 2011; Creswell, 2017). Karma yöntemde “birleştirme”, araştırma sürecinin nitel ve nicel aşamalarının birbiri ile ilişkilendirilmesini ifade etmektedir. Nitel ve nicel aşamaların birleştirilmesi süreci ise araştırmanın farklı aşamalarında olabilmektedir; araştırmacı “yorumlama sırasında”, “veri çözümleme sırasında”, “veri toplama sırasında” ve “desen aşamasında” birleştirme yapabilir. Bu araştırmanın nitel ve nicel süreçlerinin birleştirilmesi “yorumlama” aşamasında yapılmıştır. Nicel ve nitel verilerden elde edilen bulgular birlikte yorumlanmıştır.

Araştırma modeline ilişkin yapı Şekil 3’te sunulmuştur.

Şekil 3. Araştırma deseni

Araştırmada nicel veri toplamak amacıyla *Siber Mağduriyet ve Zorbalık Ölçeği*, *Siber Zorbalıkla Başa Çıkma Ölçeği* ve *Siber Zorbalığa İlişkin Duyarlılık Ölçeği* kullanılmıştır. Ölçeklerden elde edilen nicel verilerle ergenlerin siber zorba ya da siber mağdur olma durumları, siber zorbalıkla başa çıkma ve siber zorbalığa ilişkin duyarlılık düzeyleri belirlenmiştir.

Nitel araştırma süreçlerinde araştırmacılar, katılımcıların özel durumlarını ve deneyimlerini anlamlandırmaya çalışmaktadırlar. Nitel araştırmayı bir şemsiyeye benzeten Merriam (2009), bu süreçte araştırmacının tanımlamaya, çözmeye, yorumlamaya ve anlamla ilgili çıkarımlarda bulunmaya çalıştığını söylemektedir. Bu araştırmada ergenlerin siber zorbalıkla ilgili kurgusal ortamda kazandıkları deneyimleri, kullanılan yöntemin bu deneyime etkisi ve yaratıcı drama sürecinin katılımcıların siber zorbalık ile ilgili çatışmaları çözme becerileri ve baş etme stratejileri üzerine etkisi derinlemesine araştırılmıştır.

Araştırma süreci şu şekilde özetlenebilir:

1. Araştırmanın ilk aşamasında bir ortaöğretim kurumuna devam eden ergenlere *Kişisel Bilgi Formu* ve *Siber Zorbalık ve Mağduriyet Ölçeği* uygulanmış ve ergenlerin siber zorba ya da mağdur olma durumları belirlenmiştir. Ergenler arasında ölçek toplam puanları en yüksek olanlar belirlenerek araştırma sürecine ilişkin görüşmeler yapılarak onamları

alınmıştır.

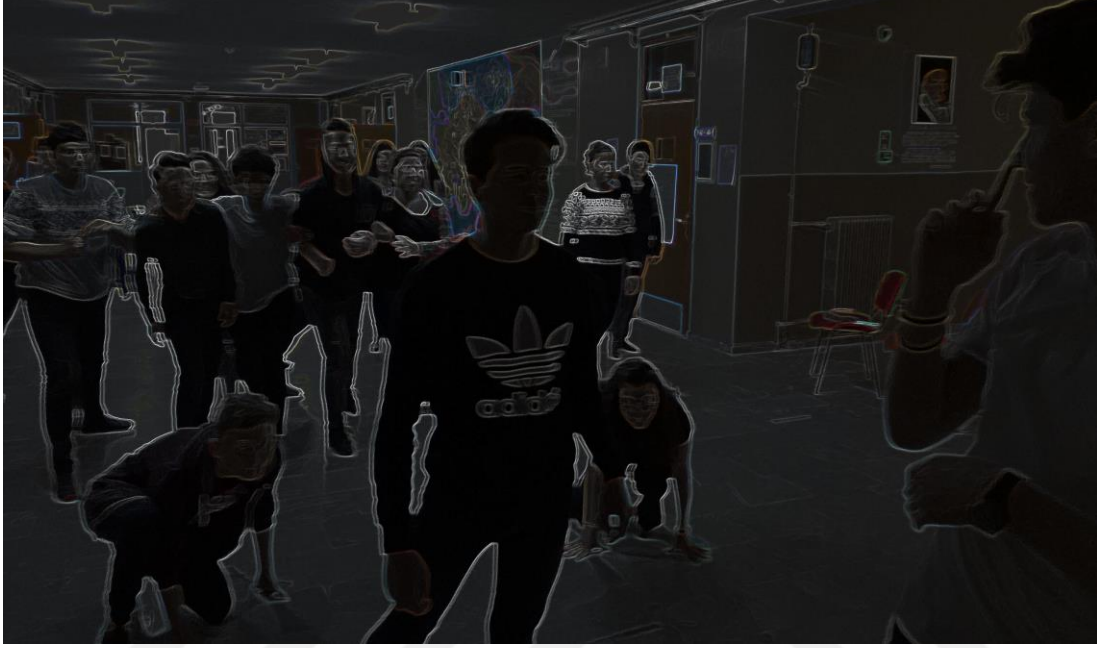
2. Araştırma grubunun belirlenmesine eş zamanlı olarak *DTSZEP* geliştirilmiştir.
3. Araştırmanın ikinci aşamasında ise programa katılmak üzere onamı alınan ergenlere *Kişisel Bilgi Formu, Siber Zorbalık ve Mağduriyet Ölçeği, Siber Zorbalığa İlişkin Duyarlılık Ölçeği* ve *Siber Zorbalıkla Başa Çıkma Ölçeği* öntest olarak uygulanmıştır.
4. Öntestlerin tamamlanmasının ardından 19.03.2018-08.04.2018 tarihleri arasında toplam 21 saat süren yedi oturumu kapsayan *DTSZEP* uygulanmış, uygulamalar sırasında araştırmanın nitel veri toplama araçlarından günlük tutmaları için ergenler yönlendirilmiştir. Ayrıca her oturumdan sonra çevrim içi iletişim grubu (WhatsApp) üzerinden oturumlara ilişkin sorular ergenlere yönlendirilmiş ve yanıtlar kaydedilmiştir.
5. Programın tamamlanmasının ardından öntest olarak kullanılan ölçekler katılımcılara sontest olarak uygulanmış ve 16-22.04.2018 tarihleri arasında ergenlerle bireysel görüşmeler yapılmıştır.
6. Sontestlerin ve görüşmelerin tamamlanmasının ardından nicel ve nitel veriler uygun yöntemlerle analiz edilerek raporlanmıştır.

2.2. Araştırma Grubu

Araştırmanın araştırma grubunu oluşturan katılımcılar İstanbul ili sınırları içinde bir Anadolu Lisesi'nde 9-10-11-12. sınıfa devam eden 419 ergen arasından belirlenmiştir. Araştırma grubunu belirlemek amacıyla öğrencilerin tümüne *Siber Zorbalık ve Mağduriyet Ölçeği* uygulanmıştır. Ölçekten elde edilen verilerin betimsel analizleri sonucunda 10. ve 11. sınıf öğrencilerinin Siber Zorbalık Toplam Puanı (SZTP) ve Siber Mağduriyet Toplam Puanı (SMTP)'lerinin daha yüksek olduğu belirlenmiştir.

Drama uygulamalarına katılacak öğrenciler belirlenirken siber zorbalık ve siber mağduriyet ölçeğinden aldıkları puanlar dikkate alınmış; puanları yüksek olan öğrencilerle birebir görüşmeler yapılarak çalışmanın amacı ve içeriği anlatılmıştır. 57 öğrenciden oluşan bir gruptan uygulamaya katılım konusunda istekli olan 22 öğrenci ile çalışma grubu oluşturulmuştur. Öğrencilerle yapılan görüşmelerde kız

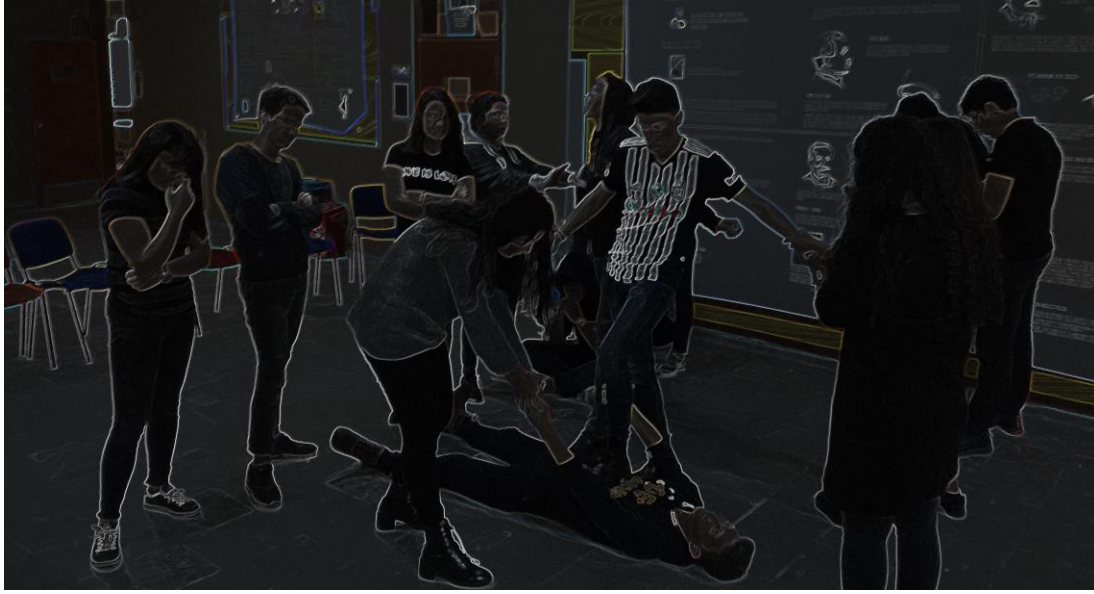
öğrencilerin çalışmaya daha istekli oldukları ve araştırma katılmayı kolaylıkla kabul ettikleri görülürken erkek öğrencilerin farklı nedenlerle çalışmaya katılmaya istekli olmadıkları görülmüştür. Erkek öğrencilerin “*Hocam ben sahneye çıkamam.*”, “*Hocam ben rol yapmayı bilmiyorum.*”, “*Bende sahne korkusu var.*” gibi özgüvene dayalı ifadeler kullandıkları görülmüştür.

Şekil 4. Zorba 1-2-3 oyunundan bir kare

Araştırma grubunun belirlenmesinin ardından öğrencilerin birbirlerini tanımaları, iletişim kurmaları amacıyla öğrencilerle birlikte drama etkinlikleri temel alınarak tasarlanan tanıma-tanışma, iletişim-etkileşim, uyum ve güven etkinlikleri gerçekleştirilmiştir. Bu süreçte drama yaşantısı bulunmayan, role girme ve kurgusal bir süreçte kendilerini ifade etme konusunda deneyimsiz olan öğrencilerin deneyim kazanmaları amacıyla çeşitli oyun ve etkinlikler gerçekleştirilmiş; öncelikle ikili doğaçlama, sonrasında grup doğaçlama etkinliklerine dayalı çalışmalar yapılmıştır.

Yapılan ön hazırlık çalışmalarına araştırmaya katılım konusunda istekli olmayan öğrenciler de davet edilmiş, öğrencilerden birkaçının yapılan etkinliklerden memnun kalarak araştırmaya devam ettikleri görülmüştür. Araştırma öncesinde gerçekleştirilen drama etkinlikleriyle öğrencilerin role girme, rolü sürdürme, doğaçlama, birlikte oyun oynama, birlikte uyum ve güven içinde çalışma gibi konularda daha uyumlu ve birbirini kabul eden bir grup oldukları gözlemlenmiştir.

Şekil 5. Tablo düzenleme tekniği ile gerçekleştirilen bir canlandırma etkinliği

Çalışma grubunu oluşturan ergenlere ilişkin sınıf, cinsiyet, siber zorbalık ve mağduriyet puanları ve çalışmalara katılım sürelerine ilişkin bilgiler Tablo 2’de verilmiştir.

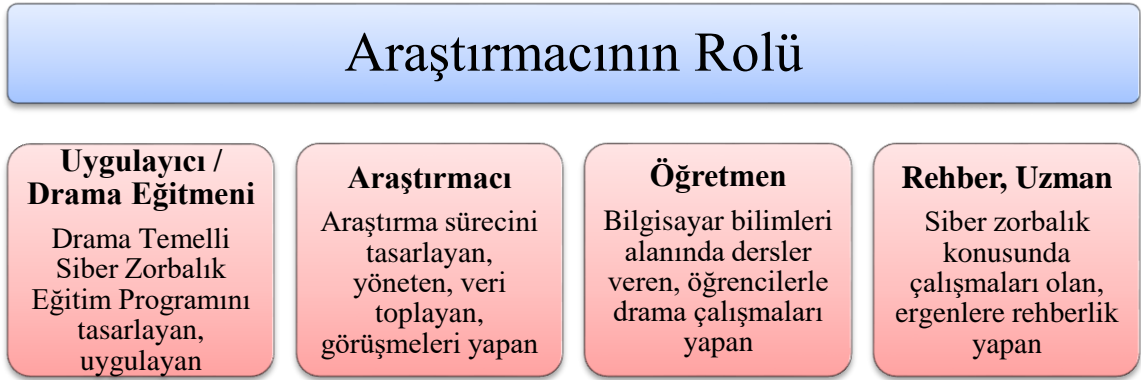
Tablo 2. Çalışma grubundaki öğrencilere ilişkin bilgiler

Kod	Sınıf	Cinsiyet	SZTP	SMTP	Programa Katılım
K1	11	Erkek	24	34	12 saat
K2	10	Erkek	52	33	21 saat
K3	10	Kız	28	39	21 saat
K4	11	Kız	30	32	12 saat
K5	11	Erkek	59	44	12 saat
K6	11	Kız	30	36	21 saat
K7	11	Kız	24	41	21 saat
K8	10	Kız	31	35	21 saat
K9	11	Erkek	30	30	21 saat
K10	10	Erkek	55	37	21 saat
K11	10	Kız	27	45	21 saat
K12	10	Erkek	33	36	15 saat
K13	10	Erkek	38	34	12 saat
K14	10	Erkek	32	27	21 saat
K15	10	Erkek	32	41	18 saat
K16	10	Kız	26	30	21 saat
K17	10	Kız	30	36	18 saat
K18	10	Kız	29	37	21 saat
K19	10	Erkek	32	34	21 saat
K20	10	Erkek	45	39	18 saat
K21	11	Kız	27	36	21 saat
K22	11	Erkek	36	38	6 saat

Araştırmanın uygulama aşaması öğrencilerin okul günlerinde derslerden ve kurslardan katılımda sorunlar yaşayabilecekleri düşünülerek ve öğrencilerle birlikte karar alınarak hafta sonlarında gerçekleştirilmiştir. Uygulama oturumlarına bir katılımcı dışında (İlk ve son oturuma katılım gösteren K22, yapılan görüşmede özel nedenlerden dolayı drama uygulamasına gelemediğini belirtmiştir.) öğrencilerin katılım gösterdikleri görülmüştür. Atölyelere katılım konusunda istekli olan katılımcıların kurs, dersane ya da aileleriyle gitmeleri gereken zorunluluklar dışında atölyelere katıldıkları görülmüştür. Uygulamaların son gününde katılımcılarla birlikte pasta kesilerek kutlama yapılmıştır.

2.2. Araştırmacının Rolü

Araştırmacıların temel bir soruyla başladıkları ve yanıt aradıkları bu soruya karşılıklarına her an çıkabilecek yeni alt sorular ekledikleri bir süreç olan nitel araştırma sürecinde bilişim teknolojileri öğretmeni ve yaratıcı drama eğitmeni olan araştırmacı farklı roller üstlenmiştir. Araştırma süreci araştırmacının yanıt aradığı “*Siber zorbalığa uğrayan ergenler söz konusu durumlarda hangi baş etme stratejilerini kullanmaktadırlar? Bu süreçte dramanın rolü ne olabilir?*” araştırma sorularıyla hem çalıştığı alan BİT ve yaş grubu ergenler ile ilgili öznel deneyimleriyle yol almış, aynı zamanda bir araştırmacı olarak sorunla ve etkileriyle arasına bir mesafe koyarak nesnel bir perspektifle araştırma sorularını ele almıştır.

Şekil 6. Araştırmacının rolü

14 yıldır bilişim teknolojileri öğretmeni olarak farklı yaş gruplarına bilgisayar bilimleri konusunda dersler veren araştırmacı yaklaşık 10 yıldır drama alanında çalışmalar yapmakta, farklı yaş gruplarıyla drama eğitimleri gerçekleştirmektedir. Drama Temelli Siber Zorbalık Eğitim Programı'nı tasarlayan ve uygulamasını

gerçekleştiren araştırmacı bu süreçte drama eğitmeni, eğitim programcısı, psikolojik danışman ve rehber, psikolog, ölçme ve değerlendirme uzmanından ve araştırma sürecinde çeşitli görüşmeler yaptığı ergenlerden programın geliştirilmesi ve son halinin verilmesi konusunda destek almıştır.

Araştırmacı bu süreçte 10. ve 11. sınıf öğrencilerinden oluşan araştırma grubundaki öğrencilerden bazılarının derslerinde görev almaya devam etmiştir (Anadolu liselerinde 9-10. sınıflarda seçmeli olarak iki saat olan bilgisayar bilimleri bu kapsamdadır).

Siber zorbalık ve mağduriyet konusunda çalışmalar yapan ve bilişim teknolojileri alanında öğretmenlik yapan araştırmacı sıklıkla öğrencilerin sorularıyla, siber zorbalık ve mağduriyet durumlarıyla karşılaşmış ve bu bağlamda öğrencilere rehberlik yaparak öğrencilerle birlikte çözüm önerileri geliştirmeye, öğrencileri baş etme stratejileri ve problem çözme becerileri geliştirmeleri konusunda teşvik etmeye çalışmıştır. Siber zorbalığa uğrayan ergenlerin söz konusu durumları anne-babalarıyla ya da diğer öğretmenlerle paylaşmadıkları göz önünde bulundurulduğunda öğrencilerin deneyimlerini araştırmacı ile birlikte ele almaları hem öğrencilerin baş etme stratejilerini hem de araştırma sürecini etkilediği söylenebilir.

2.3. Verilerin Toplanması

Araştırma kapsamında amaca yönelik olarak belirlenen araçlar ve kullanımına ilişkin bilgiler Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3. Çalışma grubuna uygulanan veri toplama araçları

	Uygulama Öncesi	Uygulama Süreci	Uygulama Sonrası
Kişisel Bilgi Formu	X		
Siber Mağduriyet ve Zorbalık Ölçeği	X		X
Siber Zorbalıkla Başa Çıkma Ölçeği	X		X
Siber Zorbalığa İlişkin Duyarlılık Ölçeği	X		X
Öğrenci Günlükleri		X	
Çevrim içi İletişim Grubu Kayıtları		X	
Yarı Yapılandırılmış Görüşmeler			X

Tablo 3'te yer alan ölçekler Drama Temelli Siber Zorbalık Eğitim Programı öncesi ve sonrasında öntest ve sontest olarak uygulanmıştır. Uygulama sırasında ise ergenler uygulama sürecinde günlük tutmak üzere yönlendirilmiş ve her oturumdan sonra çevrim içi iletişim grubundan araştırmacı tarafından yönlendirilen sorulara yanıtlar vermiştir. Uygulama sonrasında ayrıca ergenlerle bireysel ve odak grup görüşmeleri yapılmıştır.

2.3.1. Veri Toplama Araçları

Bu bölümde araştırmada nicel ve nitel veri toplamak amacıyla kullanılan araçlar ele alınacaktır.

2.3.1.1. Siber Mağduriyet ve Zorbalık Ölçeği

Araştırmada ergenlerin siber zorbalık ve mağduriyet konusunda tutum ve davranışlarını belirlemek amacıyla Çetin, Yaman ve Peker (2011) tarafından geliştirilen “*Siber Mağduriyet ve Zorbalık Ölçeği*” kullanılmıştır. Siber zorbalık ölçeği (SZÖ) ve siber zorbalığa maruz kalma (SZMÖ) deneyimlerini ölçen ve her birisi 22 sorudan ve iki paralel formdan oluşan ölçek, siber dilsel zorbalık/mağduriyet (1-7. maddeler), kimliği gizleme (8-12. maddeler) ve siber sahtecilik (13-22. maddeler) olmak üzere üç alt boyuttan oluşmaktadır. Öğrenciler siber zorbalık deneyimlerini “Ben Yaptım”, siber zorbalığa maruz kalma deneyimlerini ise “Bana Yapıldı” kısmında yer alan ve “5 (Daima)’ten, 1(Asla)’e kadar uzanan 5’li likert tipi derecelendirme aracılığıyla belirtmektedir. Ölçekte puanların yükselmesi siber zorbalığa maruz kalma ya da siber zorbalık yapma durumlarının arttığını ortaya koymaktadır. İç tutarlık güvenilirlik katsayısı SMÖ için .89 olarak belirlenmiştir. Ayrıca SMÖ’nün iç tutarlık katsayıları SS alt boyutu için .86, SDZ alt boyutu için .80 ve KG alt boyutu için .68 olarak belirlenmiştir. SZÖ’nün iç tutarlık katsayısı .89 olarak saptanmıştır. SZÖ’nün alt boyutlarının iç tutarlık katsayıları ise, SS için .83, SDZ için .81 ve KG için de .69 olarak tespit edilmiştir. Siber Mağduriyet ölçeğinden alınan en yüksek puan (SMTP) 48, siber zorbalık ölçeğini içden alınacak en yüksek puan (SZTP) 96’dır.

2.3.1.2. Siber Zorbalıkla Başa ıkma leği

Araştırmada ergenlerin siber zorbalıkla başa çıkma düzeylerinin belirlenmesi için Peker, zhan ve Eroğlu (2015) tarafından geliştirilen Siber Zorbalıkla Başa ıkma leği kullanılmıştır. Ölçeğin geçerlik ve güvenirlik çalışması ortaöğretime devam eden 318 ergen ile yapılmıştır. Ölçeğin geçerliliğinin sınanması adına açımlayıcı ve doğrulamayı faktör analizleri ve ölçüte bağlı geçerlik ile sınanmıştır. Geçerlik alışması sonucunda 17 maddeden oluşan ölçeğin 4 alt boyutunun (Sosyal Destek Arama, Yardım Arama, Mücadele Etme ve çevrim içi Güvenlik) olduğu; ölçüte bağlı geçerlik açısından ise Zorbalıkla Başa ıkma Stratejileri leği ile ilişkisinin anlamlı olduğu belirlenmiştir. Ölçeğin güvenirliğine ilişkin veriler ise iç tutarlık katsayısı, iki yarı test güvenirliği ve test-tekrar test yöntemleri ile sınanmıştır. Güvenirliğe ilişkin bulgular ise Cronbach Alpha iç tutarlık katsayılarının ölçeğin alt boyutları için .70-.86 arasında değiştiği, iki yarı test güvenirliği katsayılarının ölçeğin alt boyutları için .66-.86 arasında olduğu; test-tekrar test güvenirlik katsayıları ölçek alt boyutları için .68-.83 arasında olduğu belirlenmiştir. Siber zorbalıkla başa çıkma becerilerinin değerlendirilmesinde geçerli ve güvenilir olduğu belirlenen lek, ‘‘Hiçbir Zaman (1), Bazen (2), Genellikle (3), Her Zaman (4)’’ şeklinde 4’l likert tipi derecelendirme ile yanıtlanmaktadır.

2.3.1.3. Siber Zorbalığa İlişkin Duyarlılık leği

Araştırmada ergenlerin siber zorbalığa ilişkin duyarlılık düzeylerinin belirlenmesi adına kullanılan Siber Zorbalığa İlişkin Duyarlılık leği Tanrıku, Kınay ve Arıca (2013) tarafından geliştirilmiştir. 3’l likert tipi derecelendirme ile yanıtlanan ölçek, 15 madde ve tek boyuttan oluşmaktadır. Ölçeğin geçerlik ve güvenirlik çalışmasına 663 lise ğrencisi katılmıştır. Ölçeğin geçerliğinin sınanması adına açımlayıcı faktör analizi yapılmış ve ölçeğin varyansın %46.65’ini açıklayan tek yapıdan oluştuğu belirlenmiştir. Yapı ayrıca doğrulamayı faktör analizi de yapılmıştır. Ölçeğin iç tutarlılık katsayılarının .83 ile .90, iki yarı test- güvenirlik katsayılarının ise .75 ile .84 arasında olduğu belirlenmiştir. Ayrıca ölçeğin madde-toplam korelasyon katsayılarının .42 ile .63 arasında olduğu ve %27’lik alt-st grupların ortalamaları arasındaki tüm farkların anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Elde edilen bulgulara göre ölçeğin ergenlerin siber zorbalığa ilişkin duyarlılık düzeylerinin ölçülmesinde geçerli ve güvenilir bir araç olduğu belirlenmiştir.

2.3.1.4. Katılımcı Günlükleri

Araştırma süresince katılımcılar tarafından araştırma günlüğü tutulmuştur. Katılımcılar her oturum sonunda araştırmanın amacı ve alt amaçları göz önünde bulundurularak hazırlanan aşağıdaki sorulara yanıt vermişlerdir:

1. Bu çalışmada neler hissettiniz? Bu çalışmadaki duygularınızdan kısaca söz eder misiniz?
2. Bu çalışmada neler öğrendiniz (Bugünkü çalışmanın konusu neydi? Aklınızda neler kaldı?) ?
3. Bu çalışmada sizi en çok etkileyen şey/etkinlik neydi?
4. Bu çalışmada en çok hangi yönünüzün (davranış, düşünce vb.) geliştiğini düşünüyorsunuz? Neden?
5. Bugünkü derste öğrendiğiniz bilgilerin günlük yaşamda size katkısı olacağını düşünüyor musunuz? Nasıl?
6. Bugünkü çalışmanın sanal ortamlarda karşılaştığımız problemleri çözme konusunda sizlere nasıl yardımcı olacağını düşünüyorsunuz?

Programın uygulanmasının ardından günlüklerdeki veriler bilgisayar ortamına aktarılmıştır ve içerik analizi ile analiz edilmiştir.

2.3.1.5. Çevrim İçi İletişim Grubu Kayıtları

İletişim Grubu 15.03.2018 tarihinde katılımcılarla iletişim kurmak, atölyelerin planlamasını yapmak ve siber zorbalık konusunda katılımcılardan veri toplamak amacıyla oluşturulmuştur. Grubun kurulmasının ardından dersane, etüt, özel kurslar nedeniyle dört öğrenci gruptan ayrılmıştır. Uygulama sürecinde öğrencilere, araştırmacı tarafından kurulan çevrim içi iletişim grubu (WhatsApp) üzerinden araştırmanın amacına ve alt amaçlarına uygun sorular sorularak öğrencilerin yanıtlamaları istenmiş; sürece ilişkin düşüncelerini ifade etmeleri istenmiştir. Her drama çalışması sonrasında iletişim grubunda o oturumda çalışılan konuya ilişkin bir soru paylaşılmış ve öğrencilerin bu soruya yanıt vermeleri beklenmiştir. Sorular hazırlanırken araştırma soruları ve oturum konuları göz önünde bulundurulmuştur.

Gruba atılan ilk mesaj aşağıda gibidir:

15.03.2018 19:23 Araştırmacı: Herkese merhaba, bu grubu çalışma boyunca haberleşmek ve konuştuğumuz konuları ele almak için kurduk.

Hepinize katılımınızdan dolayı yeniden teşekkür ederim. Bir şey sormak isterseniz ya da bir şeye ihtiyaç duyarsanız bu numaradan bana ulaşabilirsiniz. Birlikte keyif alacağımız ve kendimizi geliştireceğimiz bir süreç olsun. Önümüzdeki hafta çalışmalara başlıyoruz. Bugün konuştuğumuz günlere göre programı belirleyip sizinle paylaşırım.

İletişim grubunda ilk soru 24.03.2018 tarihinde çalışma sonrasında 20.59'da sorulmuştur. Soruların sorulma zamanı olarak öğrencilerin daha uygun olacakları saatler tercih edilmiştir. Gruptaki paylaşımların dökümü yapılarak veriler içerik analizi yöntemiyle analiz edilmiştir.

2.3.1.6. Yarı Yapılandırılmış Görüşmeler

Drama Temelli Siber Zorbalık Eğitim Programı'nın uygulanması sonrasında ergenlerin kullanılan drama yöntemine ve siber zorbalık durumlarını içeren sürece ilişkin düşüncelerini belirlemek amacıyla yarı yapılandırılmış görüşmeler yapılmıştır. Görüşmeler öncesinde araştırmacı tarafından araştırma soruları dikkate alınarak "*Bireysel Görüşme Formu*" (EK6) oluşturulmuştur. Oluşturulan görüşme formu uzman görüşleri doğrultusunda son biçimini almıştır. Görüşme soruları hazırlama sürecinde *Görüşme Süreci Kontrol Listesi* (EK7) ve *Görüşme Soruları Hazırlama Ölçütlerini* (EK8) içeren iki form hazırlanmış ve hem görüşme sorularının hazırlanma süreci hem de görüşmelerin gerçekleştirilme süreci söz konusu formlar yardımıyla gerçekleştirilmiştir. Görüşme süreci kontrol listesine ve görüşme soruları hazırlama ölçütlerine göre hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme sorularına tez izleme komitesinde yer alan ve program geliştirme, araştırma yöntemleri, ölçme değerlendirme konusunda alan uzmanında alınan görüşleri aşağıdaki gibi özetlemek mümkündür:

- Görüşmeye araştırmanın amacı, veri toplama biçimi ve bilgilerin kimseyle paylaşılmayacağını ifade eden katılımcının güven içinde görüşmeyi gerçekleştirmesini sağlayacak bir girişle başlama,
- Araştırmanın amaçlarına ve alt amaçlarına uygun sorular belirleme,
- Görüşmenin başlangıcında ısınmayı ve özgeçmişini içeren katılımcının günlük yaşamına ilişkin sorular belirleme,

- Görüşme sorularının sıralanışının ve içeriklerinin gözden geçirilmesi, soruların aşamalı olarak sorulması,
- Görüşme sorularına sözcük, sözcük grubu ya da cümlelerden oluşan ayrıntıya, açıklamaya ya da aydınlatmaya yönelik sondalar ekleme,
- Görüşme formuna açıklayıcı, soruları gruplandıran ara başlıklar ekleme,
- Katılımcıların farklı anlamalarını göz önünde bulundurarak görüşme sorularına alternatif açımlayıcı sorular belirleme,
- Açık uçlu ve yönlendirmeden uzak sorular sorma,
- Farklı düşünme biçimlerine hitap edecek kapalı uçlu, açık uçlu ve varsayım dayalı sorular sorma,
- Bilgi ve beceriye ilişkin soruları deneyimlerle ilişkilendirerek sorma,
- Görüşme sorularını sorarken teşvik edici olma ve geri bildirimde bulunma,
- Yapılacak ilk görüşmenin ardından görüşme formu sorularını gözden geçirme.

Yarı yapılandırılmış görüşme formuna alınan uzman görüşünün ardından sorular yeniden yapılandırılmış, yukarıda sözü edilen başlıklar göz önünde bulundurulmuş, son biçimi verilmiştir. Yapılan ilk görüşmenin ardından görüşme soruları yeniden gözden geçirilmiş, sorun olduğu düşünülen sorular değiştirilmiştir. Uzman görüşü alınan görüşme formunun ilk hali (EK5) ve soruların uzman görüşü göz önünde bulundurulmasıyla yeniden yapılandırılarak son halinin verildiği görüşme formu eklerde sunulmuştur (EK6).

2.4. Drama Temelli Siber Zorbalık Eğitim Programı'nın Geliştirilmesi

Program geliştirme süreci genel olarak bireylerin gereksinimlerinden yola çıkılarak ortaya konan bir amaca yönelik hedeflerin belirlenmesi yoluyla, amaca uygun öğrenme yaşantılarının uygun materyallerle gerçekleştirilmesinin sağlandığı, bu süreçte öğrenenin söz konusu amaca ulaşmış olmadığını çeşitli araçlarla sınırdığı bir süreç olarak tanımlanabilir (Ertürk, 1979; Tyler, 2014).

Program geliştirme sürecine ilişkin basamaklar (Demirel, 2016) ve açıklamaları şu şekilde sıralanabilir:

- İhtiyaç analizi,
- Hedef yazılımı,
- İçeriğin oluşturulması,
- Belirtke tablosunun oluşturulması,
- Eğitim durumlarının düzenlenmesi,
- Sınama durumu/ölçme-değerlendirme,
- Programa ilişkin uzman görüşlerinin alınması,
- Programın alanda sınanması/pilotlama çalışması,

Bu araştırmada müdahale programı olarak kullanılan DTSZEP'nın geliştirilmesi sürecinde ihtiyaç analizi kapsamında alanyazın taraması yapılmış; ayrıca ergenlerin zorbalığa uğrama ya da mağdur olma düzeylerinin belirlenmesi açısından çalışma grubuna benzer demografik özellikler gösteren Siber Zorbalık ve Mağduriyet Ölçeği uygulanmış, ayrıca araştırmacı tarafından katılımcılarla görüşmeler yapılmıştır.

Ölçekten elde edilen verilerin analizi sonucunda ergenlerin siber zorbalık ve mağduriyet düzeylerine dair elde edilen bilgiler aynı zamanda DTSZEP'ni oluşturan oturumların içeriğini belirlemiştir. Bu analizlere göre oturumlarda düzeltmeler yapılmış ve son biçimi verilmiştir. DTSZEP'ni hazırlama sürecinde öncelikle konu başlıkları belirlenmiş, ardından alanyazın ile koşut olarak kazanımlara karar verilmiş ve programın içerikleri tasarlanmıştır.

Alanyazında siber zorbalık konusunda yapılan araştırmalar ve okul psikolojik danışmanıyla yapılan görüşmeler sonrasında araştırmacı tarafından öğrencilere (15-16 yaşlarında yaklaşık 140 öğrenci) cep telefonu, internet, sosyal medya ya da çevrim içi oyunları kullanırken ne gibi sorunlarla karşılaştıkları sorulmuş ve bu sorunları bir A4 kâğıdına yazmaları söylenmiştir. Öğrenciler aşağıdaki üç başlıktan birini ya da birkaçını belirleyerek soruya yanıt vermişlerdir:

- Başlarına gelen bir olay,
- Çevrelerindeki arkadaşlarının başına gelen bir olay,
- Bir biçimde (arkadaş, aile, internet, gazeteler) duydukları bir olay,

Öğrencilerden alınan yanıtlar içerik analizi yoluyla analiz edilmiş ve analizler sonucunda ortaya çıkan bulgular, başlıklar halinde belirtilmiştir. Bulgulara göre öğrencilerin çevrim içi ortamlarda yaşadıkları sorunlar aşağıda sunulmuştur (ifadeler

sık görülden az görülene göre sıralanmıştır):

- Uygunsuz sözler söyleme (mesaj, sosyal medya, telefon yoluyla),
- Hakaret etme (mesaj, sosyal medya, telefon yoluyla),
- Sosyal medya hesabının çalınması/ele geçirilmesi (tanımadıkları kişiler ya da arkadaşları tarafından; şaka amaçlı ya da incitmek amacıyla),
- Çevrim içi oyunda uygunsuz sözler içeren ifadeler,
- Başkası adına hesap açarak yakın arkadaşlara uygunsuz sözler, hakaret içeren ifadeler yazma,
- Çevrim içi oyun hesabının ele geçirilmesi (bazı durumlarda karşılığında para istenmesi),
- Resim, fotoğraf ya da videonun altına uygunsuz sözler ve hakaret içeren ifadeler yazılması.

Yanıtlar incelendiğinde öğrencilerin çevrim içi oyunlarda birtakım haksızlıklara, aşağılamalara (uygunsuz sözler, hakaret, isim takma, puanların/hesapların gizlice ele geçirilmesi) maruz kaldıkları; bilgilerinin (özel yaşama ilişkin bilgiler; fotoğraflar-videolar, sırlar, aile içi bilgiler vb.) sosyal medya ortamlarında ya da iletişim gruplarında (Whatsapp, Facebook, Instagram vb.) kendilerinin izinleri olmadan paylaşıldığı, bazı öğrencilerin takma/sahte isimlerle hesap açtıkları ve sınıflarındaki ya da okullarındaki diğer öğrencilerle ilgili uygunsuz ifadeler ve gerçek olmayan içerikler (üzerinde oynama yapılan fotoğraflar, bazı ifadeler eklenen videolar gibi) bulunan paylaşımlarda buldukları belirlenmiştir.

Elde edilen ifadeler göz önünde bulundurularak öğrencilerin teknolojiyi, interneti, sosyal medyayı ve çevrim içi oyunları kullanırken birtakım çatışmalarla karşılaştıkları; bu çatışmaları bazen çözdükleri, bazen de çözüm aşamasında etkisiz kaldıkları görülmüştür. Öğrencilerle yapılan görüşmelerde, teknolojik ortamlarda yaşadıkları çatışmaları çözmeye ilgili deneyimlerinin olmadığı; çözümü ya arkadaşlarının deneyimlerinden yola çıkarak (bazen araştırmacıya da benzer sorular yöneltilmiştir) çözmeye çalıştıkları ya da kaygıyla kendiliğinden çözülmesini bekledikleri gözlemlenmiştir.

Programın geliştirilmesi sürecinde söz konusu bulgulara dayanarak ergenlerin siber zorbalığa ilişkin gereksinimleri doğrultusunda hedefler yazılmış; hedeflerden yola çıkılarak içerikler belirlenmiş ve hedef içerik eşleştirmesini görmek adına

belirtke tablosu hazırlanmıştır. Hedeflere uygun drama oturumları araştırmacı tarafından hazırlanmış ve tamamlanmasının ardından uzman görüşüne sunulmuştur.

Drama programının hazırlanmasının ardından program drama alanında deneyimli (program geliştirme uzmanı, psikolojik danışman, yaratıcı drama eğitmeni, siber zorbalık konusunda çalışmalar yapmış bilişim teknolojileri öğretmeni) beş araştırmacının uzman görüşüne sunulmuştur. Uzman görüşlerinden elde edilen geri bildirimler aşağıda gibi özetlenebilir:

Siber zorbalık ve mağduriyet sorununa ilişkin öneriler

- Siber zorbalık ve mağduriyet konusunda yazılan yönergelerin kapsayıcı olması, öğrencilerin olumsuz etkilenme olasılıklarının göz önünde bulundurulması,
- Siber zorbalık ve mağduriyet sorununa toplumun farklı kesimlerinin nasıl baktığına dair içerikler eklenmesi
- Siber zorbalık sorununa okul temelinde bakılması ve okul ortamındaki rollerin soruna ve sorunun çözümüne nasıl baktıklarının ele alınması,
- Siber zorbalık ve mağduriyet konusunda çözüm önerilerinin ortaya konması.

Sosyal medya araçları ve çevrim içi ortamların kullanımına ilişkin öneriler

- Oturumlarda ele alınan sosyal medya araçlarının yaş grubu göz önünde bulundurularak çeşitlendirilmesi,
- Ergenlerin siber zorbalık sorunuyla en sık karşılaştıkları sosyal medya araçlarının sürecin yapılandırılmasında kullanılması,

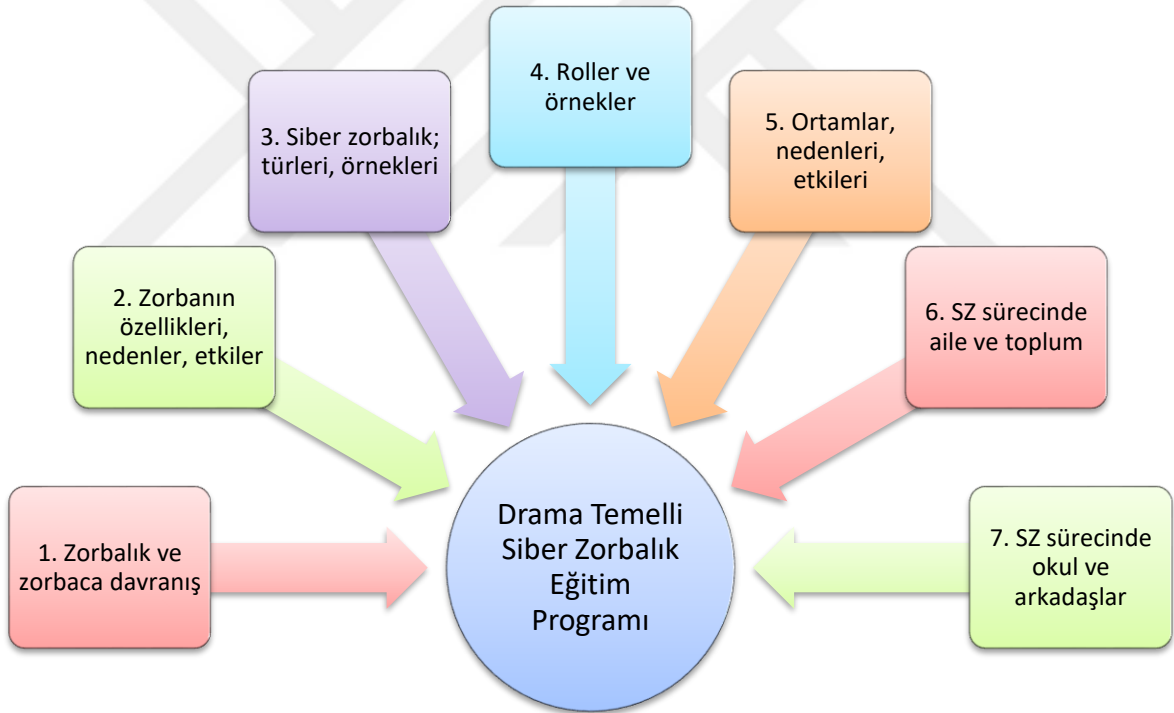
Drama yöntemi ve diğer yöntem tekniklerin kullanımına ilişkin öneriler

- Siber zorbalığın etkilerinin farklı biçimlerde ele alınması,
- Dramatik durumları içeren canlandırma etkinliklerinde isim kullanılmaması,
- Oturumların süreçsel drama gibi farklı drama yaklaşımları göz önünde bulundurularda gözden geçirilmesi,
- Oturumlarda öğrencilerin rolde kendilerini daha nitelikli ifade etmeleri amacıyla forum tekniği, bilinç koridoru, tablo düzenleme,

toplantı düzenleme, duvardaki rol gibi farklı drama tekniklerinin kullanılması,

- Oturumların değerlendirilmesi amacıyla gazete hazırlama, fragman ve kamu spotu düzenleme, günlük tutma gibi değerlendirme araçlarının kullanılması,
- Oyunlarda ve canlandırma etkinliklerinde kullanılacak ara değerlendirme sorularının ve ölçütlerinin hazırlanması.

Uzman görüşleri doğrultusunda yeniden düzenlenen programa son biçimi verilerek uygulamaya hazır hale getirilmiştir. Programın uygulanmasına başlanmadan önce katılımcılara öntest olarak kullanılan ölçekler uygulanmıştır. Drama Temelli Siber Zorbalık Eğitim Programının oturum başlıkları Şekil 4'te yer almaktadır.

Şekil 7. Drama Temelli Siber Zorbalık Eğitim Programı

Araştırma süresince uygulanacak atölyelerin günleri öğrencilerin ders programları göz önünde bulundurularak pazartesi ve perşembe günleri olarak planlanmıştır. Yapılan ilk iki çalışmanın ardından katılımcılarla toplantı yapılarak çalışmanın daha verimli geçmesi ve katılımının daha nitelikli sağlanması amacıyla çalışma günleri hafta sonlarına kaydırılmıştır. 21 saat (üçer saatlik 7 oturum) süren

uygulama süreci öncesinde öğrencilerden ve velilerden onam alınarak süreç video ile kayıt altına alınmıştır.

DTSZEP'na ilişkin atölye başlıkları, kazanımlar, drama dersi aşamaları ve kullanılan tekniklerin yer aldığı içerikler Tablo 4.'te ayrıntılı biçimde görülebilir.

Oturum	Kazanımlar	Hazırlık-Isınma Etkinlikleri	Canlandırma Etkinlikleri	Değerlendirme (Ölçme Araçları)	Kullanılan Teknikler
1. Zorbalık ve Zorbaca Davranışlar	1. Zorbalığın tanımını ifade eder.	1) Bülbül kafeste oyunu 2) Beyin fırtınası	1) Kuyruk kapmaca	1) Öğrenci günlüğü 2) 3-2-1 etkinliği 2) Post-it yazma	1) Rol oynama 2) Doğaçlama 3) Donuk imge 4) Eş zamanlı doğaçlama
	2. Zorbalığın özelliklerini ifade eder.	1) Beyin fırtınası 2) Kilitli kapı oyunu	1) Sırtındaki el 2) Boynumdaki el 3) "Hiyerarşi" doğaçlaması 4) Kuyruk kapmaca		
	3. Zorbalık davranışlarına gerçek yaşamdan örnekler verir.	1) Bülbül kafeste oyunu 2) Beyin fırtınası 3) Kilitli kapı oyunu	1) Sırtındaki el 2) Boynumdaki el 3) "Hiyerarşi" doğaçlaması 4) Kuyruk kapmaca		
2. Kişilik Özellikleri, Nedenleri, Etkileri	1. Mağdurun kişilik özelliklerini ifade eder.	1) Düello oyunu 3) Zorba ve mağdurun özellikleri	1) Duvardaki rol 2) Zorba ve mağdurun özellikleri 3) Donuk imge/doğaçlama	1) Öğrenci günlüğü 2) "Zorbalıkla İlgili Neler Biliyorum?" çalışma kâğıdı	1) Rol oynama 2) Doğaçlama 3) Duvardaki rol 4) Donuk imge
	2. Zorbanın kişilik özelliklerini ifade eder.	1) Düello oyunu 2) Duvardaki rol	1) Duvardaki rol 2) Zorba ve mağdurun özellikleri 3) Donuk imge/doğaçlama		
	3. Zorbaca davranışların etkilerini ifade eder.	1) Mağdur'un çizimi 2) Duvardaki rol (Zorba ve mağdur)	1) Zorba ve mağdurun özellikleri 2) Donuk imge/doğaçlama 3) Mağdur'un doğaçlaması		
	4. Zorbaca davranışlara çözüm önerileri söyler.	1) Yuvanı bul oyunu 2) Kükreme oyunu	1) Donuk imge/doğaçlama 2) Mağdur'un doğaçlaması		
3. Siber Zorbalık, Türleri ve Davranışlar	1. Siber zorbalığın tanımını ifade eder.	1) Zorba 1-2-3 oyunu	1) "Zorba 1-2-3" oyunu 2) İkili doğaçlama	1) Öğrenci günlüğü 2) Gazete sayfası tasarlama	1) Rol oynama 2) Doğaçlama 3) Rol içinde yazma 4) Toplantı tekniği 5) İkili eş zamanlı doğaçlama
	2. Siber zorbalığın özelliklerini ifade eder.	1) Zorba 1-2-3 oyunu 2) Neredesin? Buradayım oyunu	1) "Zorba 1-2-3" oyunu 2) İkili doğaçlama 3) Toplantı düzenleme		
	3. Siber zorbalık türlerini (görülme biçimlerini) ifade eder.	1) Zorba 1-2-3 oyunu 2) Neredesin? Buradayım oyunu	1) "Zorba 1-2-3" oyunu 2) İkili doğaçlama 3) Rol içinde yazma 4) Toplantı düzenleme		
	4. Başkalarına zarar verecek siber zorbalık davranışlarını fark eder.	1) Zorba 1-2-3 oyunu	1) İkili doğaçlama 2) Rol içinde yazma 3) Gazete sayfası tasarlama		

4. Siber Zorbalık, Roller ve Yanılış Bilinenler	1. Siber zorbalık davranışlarını söyler.	1) Kulaktan kulağa oyunu 2) Kurt-kuzu oyunu	1) Donuk imge oluşturma 2) Grup doğaçlama	1) Öğrenci günlüğü 2) Bugün neler öğrendim? 3) "Katılıyorum, Kararsızım, Katılmıyorum"	1) Rol oynama 2) Doğaçlama 3) Donuk imge
	2. Siber zorbalık durumlarına gerçek yaşamdan örnekler verir	1) Kulaktan kulağa oyunu 2) Kurt-kuzu oyunu 3) "Zorba ve dost" etkinliği	1) Donuk imge oluşturma		
	3. Siber zorbalıktaki rolleri ve bu rollerin özelliklerini fark eder.	1) Kulaktan kulağa oyunu 2) Kurt-kuzu oyunu 3) "Zorba ve dost" etkinliği	1) Donuk imge oluşturma 2) Grup doğaçlama		
	4. Zorbaca davranışlara çözümler bulur.	1) Kurt-kuzu oyunu	1) Grup doğaçlama		
5. Siber Zorbalık: Araçlar, Nedenler, çözümler	1. Siber zorbalığın kullandığı araçları söyler.	1) Çılgılık oyunu 2) Katil kim? oyunu	1) İkili donuk imge	1) Öğrenci günlüğü 2) Instagram afişi 3) Kamu spotu	1) Rol oynama 2) Doğaçlama 3) Donuk imge 4) Eş zamanlı doğaçlama
	2. Siber zorbanın davranışlarının nedenlerini tartışır.	1) Çılgılık oyunu 2) Katil kim? oyunu	1) İkili donuk imge 2) İkili doğaçlama		
	3. Siber zorbalık davranışlarının etkilerini tartışır.	1) Çılgılık oyunu 2) Katil kim? oyunu	1) İkili donuk imge 2) İkili doğaçlama		
	4. Siber zorbalık durumlarına çözümler üretir.	1) Çılgılık oyunu 2) Katil kim? oyunu	1) Grup doğaçlama 2) İkili eş zamanlı doğaçlama		
6. Siber Zorbalığın İlişkilere Etkisi	1. Siber zorbalığın okul içi ilişkilere etkisini söyler.	1) Selektör oyunu 2) Hayalet oyunu	1) İkili doğaçlama 2) Grup doğaçlama	1) Öğrenci günlüğü 2) Fragman	1) Rol oynama 2) Doğaçlama 3) Öğretmenin role girmesi 4) Telefon görüşmesi
	2. Siber zorbalığın aile içi ilişkilere etkisini söyler.	1) Selektör oyunu 2) Hayalet oyunu	1) Doğaçlama (Telefon görüşmesi)		
	3. Siber zorbalık davranışlarının engellenmesi için çözümler geliştirir.	1) Selektör oyunu 2) Hayalet oyunu	1) Toplantı düzeninde doğaçlama		
	4. Siber zorbalık sürecinde izleyici olarak ne yapacağını fark eder.	1) Selektör oyunu 2) Hayalet oyunu	1) Toplantı düzeninde doğaçlama 2) Rol içinde yazma		
7. Aile, Okul ve Baş Etme Stratejileri	1. Siber zorbalık içeren durumlara çözümler geliştirir.	1) Körebe oyunu 2) Boş sandalye oyunu	1) Mektup etkinliği 2) İkili eş zamanlı doğaçlama 3) Donuk imge	1) Öğrenci günlüğü 2) Tablo düzenleme 3) Mekân tanımlama	1) Rol oynama 2) Doğaçlama 3) Tablo düzenleme 4) Forum tekniği 5) Duvardaki rol 6) Mekân çizimi 7) Öğretmenin role girmesi 8) Bilinç koridoru 9) Rol içinde yazma
	2. Zorbaca davranışla karşılaştığında seyirci olarak ne yapacağını fark eder.	1) Körebe oyunu 2) Boş sandalye oyunu	1) Mektup yazma etkinliği 2) İkili eş zamanlı doğaçlama 3) Donuk imge 4) Mekân çizimi		
	3. Ailenin siber zorbalığa uğrayan kişilere etkisini fark eder.	1) Körebe oyunu	1) Mektup yazma etkinliği 2) İkili eş zamanlı doğaçlama 3) Mekân çizimi		
	4. Okulun siber zorbalığa uğrayan kişilere etkisini fark eder.	1) Körebe oyunu	1) İkili eş zamanlı doğaçlama		

2.5. Verilerin Analizi

Araştırmada elde edilen nitel veriler içerik analizi tekniğiyle analiz edilmiştir. Yıldırım ve Şimşek (2013)'e göre, içerik analizinin amacı, verileri açıklayan kavramları ve ilişkileri keşfetmektir. Bu nedenle veriyi tanımlayan kodları bulmak ve bunları mantıksal olarak kavramsallaştırmak ve organize ederek temalar altında toplamak gereklidir.

Araştırmada elde edilen nitel verilerin desteklenmesi ve eğitim programının etkililiğinin ortaya konması amacıyla toplanan nicel veriler ise yapılan normallik testi sonucunda verilerin normal dağılmaması (Shipiro Wilk) sebebiyle parametrik olmayan testlerle analiz edilmiş; öntest ve sontest puanlarının karşılaştırılması için Wilcoxon İşareti Sıralar Testi kullanılmıştır.

Görüşmelerden elde edilen verilere ilişkin analizler içerik analizi yöntemi ile tek seferde gerçekleştirilmiştir. Yıldırım ve Şimşek (2013) ve Creswell (2007)'in temel aldığı veri analizi süreci adımlarına göre hareket edilmiştir.

- Verilerin toplanması,
- Verilerin analize hazırlanması,
- Verilerin okunması,
- Verileri kodlama,
- Temalara ve kategorilere ulaşma,
- Temalara ve kategorilere göre verileri organize etme, belirleme,
- Sonuçları yorumlama biçimindedir.

2.6. Geçerlik ve Güvenirlik

Creswell (2007)'e göre nitel araştırmalarda geçerlik, araştırmacı ve katılımcılar tarafından tanımlanan bulguların doğruluğunu/kesinliğini belirlemenin en iyi yoludur. Geçerlik bir doğrulama aracından çok bir süreci tanımlar. Bu süreç nitel bir araştırma için, araştırmacının kendini konforlu hissedeceği pek çok geçerlik yöntemini içerir. Bu bağlamda araştırmada geçerliğin sağlanması adına aşağıdaki aşamalar gerçekleştirilmiştir (Creswell, 2007):

- Veri toplama araçları çeşitlendirilmiş; ergenlerle bireysel görüşmeler yapılmış, katılımcıların sürece ilişkin günlük tutmaları sağlanmış ve çevrim

içi iletişim grubunda sorulan sorulara verdikleri yanıtlar veri olarak çalışmaya dahil edilmiştir.

- Katılımcıların bulgulara ve yorumlara ilişkin görüşlerinin alınması: Ergenlerle yapılan görüşmelerin ve çevrim içi iletişim grubundaki paylaşımlarından elde edilen bulgular katılımcılarla paylaşılmış ve görüşleri alınmıştır.
- Bağlamın ayrıntılı tanımlanması: Sonuçların transfer edilebilirliğinin sağlanması adına araştırmanın bağlamının zengin ve iyi bir şekilde tanımlanmıştır.
- Uzman görüşü alınması: Araştırma sürecinde görüşme soruları, siber zorbalığa ilişkin hazırlanan drama oturumları gibi farklı konularda alan uzmanlarının görüşleri alınmıştır.

Araştırmada güvenilirliğin sağlanması için aşağıdaki aşamaların gerçekleştirilmiştir (Creswell, 2007):

- Ayrıntılı alan notu tutulması: Araştırmacı tarafından alan notlarını kapsayan günlük tutulmuştur.
- Ses kaydı/görüntü kaydı alınması: Görüşmeler ve yaratıcı drama oturumları sırasında katılımcıların onamı alınarak ses ve görüntü kaydı alınmıştır.

2.7. Sınırlılıklar

Bu araştırmanın sınırlılıklarını aşağıdaki başlıklarda ele almak, araştırmayı söz konusu sınırlılıklar temelinde incelemek ve bulguları bu sınırlılıklar çerçevesinde yorumlamak araştırmanın anlaşılması açısından anlamlı olacaktır. Araştırma sonuçları katılımcıların siber zorbalık deneyimlerine göre kurgulanmış, araştırma bulguları söz konusu sınırlılıklar çerçevesinde çözümlenmiş ve yorumlanmıştır.

Araştırma grubu: Araştırma grubunu İstanbul ilinde bir Anadolu lisesinde bulunan 10. ve 11. sınıf öğrencileri oluşturmaktadır. Siber zorbalık ve mağduriyet deneyimi olan katılımcılar cep telefonu ve sosyal medya araçlarını kullanmakta ve günde ortalama 3-4 saat çevrim içi kalmaktadırlar. Araştırmanın gerçekleştirildiği çevre sosyoekonomik açıdan orta sınıf ya da dar gelirli ailelerin yaşadıkları bir mahalledir. Çevre aynı zamanda farklı uluslardan kişilerin yaşadıkları bir yerleşim birimi olarak tanımlanabilir.

Okul türü: Araştırmanın uygulama aşaması sırasında Anadolu lisesinin koferans salonu, koridorları kullanılmış, görüşmeler öğretmenler odası, müdür yardımcısı odası gibi mekânlarda gerçekleştirilmiştir. Öğrenciler okulda okumaya ortaokul sonunda girdikleri sınav sonucunda aldıkları puana göre hak kazanmışlardır. Araştırmanın uygulama süresince okulda görev yapan öğretmenler, idareciler araştırmanın uygulaması konusunda araştırmacıya yardımcı olmuşlardır.

Drama temelli siber zorbalık eğitim programı (DTSZEP): Araştırma sonuçları uygulanan program, programda belirlenen konu başlıkları, görüş alınan uzmanlar bağlamında ele alınabilir. Programın tasarlanması sırasında görüşleri alınan ergenler ve alan uzmanları programa son biçiminin verilmesinde etkili olmuşlardır. Araştırmada kullanılan yaratıcı drama yönteminin siber zorbalığa uğrayan ergenlerin baş etme stratejileri geliştirmelerinde etkili olacağı düşünülmüştür. Araştırmada elde edilen bulgular ve sonuçlar uygulanan yaratıcı drama yöntemi ve tekniklerinin etkisi göz önünde bulundurularak değerlendirilebilir.

Veri toplama araçları: Araştırmada belirlenen veri toplama araçları, kullanılan ölçekler, öğrenci günlüklerini ve görüşmeleri belirleyen sorular, nicel ve nitel analiz sürecinde gerçekleştirilen işlemler araştırmanın bulgularının yorumlanması, sonuçlarının ele alınması ve sunulan öneriler bağlamında sınırlılık alanı olarak düşünülebilir.

BÖLÜM 3

BULGULAR ve YORUMLAR

Araştırmanın problemi ve alt problemler göz önünde bulundurularak kullanılan nicel veri toplama araçları Tablo 5’te sunulmuştur. Araştırmada elde edilen nicel bulgular, bulgulardan yola çıkarak yapılacak yorumlar Tablo 5 göz önünde bulundurularak gerçekleştirilmiştir.

Araştırma Problemi	Alt problem	Veri toplama aracı	Uygulanan Test
1.Öğretim programını öğrenme-öğretme süreçlerinde yaratıcı drama yönteminin kullanılması lise öğrencilerinin duygularında, davranışlarında ve tutumlarında hangi değişimlere sebep olmuştur?	1.1. Yaratıcı drama yönteminin kullanıldığı uygulama sürecinin başında ve sonunda ergenlerin siber zorbalık ve mağduriyet düzeyleri arasında anlamlı bir fark var mıdır?	Siber Mağduriyet ve Zorbalık Ölçeği (Çetin, Yaman ve Peker, 2011)	Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi
	1.2. Yaratıcı drama yönteminin kullanıldığı uygulama sürecinin başında ve sonunda katılımcıların baş etme stratejileri nasıl farklılık göstermektedir?	Siber zorbalıkla başa çıkma ölçeği (Peker, Özhan, Eroğlu, 2015)	Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi
	1.3. Yaratıcı drama yönteminin kullanıldığı uygulama sürecinin başında ve sonunda ergenlerin siber zorbalığa ilişkin duyarlılık düzeyleri arasında anlamlı bir fark var mıdır?	Siber Zorbalığa İlişkin Duyarlılık Ölçeği (Tanrikulu, Kınay ve Arıcak, 2013)	Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi

3.1. Nicel Analiz Sonuçlarıyla Elde Edilen Bulgular

Çalışma öncesinde ergenlerin siber mağduriyet ve zorbalık konusundaki davranışlarını belirlemek amacıyla Çetin, Yaman ve Peker (2011) tarafından geliştirilen Siber Mağduriyet ve Zorbalık Ölçeği, siber zorbalık davranışlarıyla karşı karşıya kaldıklarında sergiledikleri tutum ve davranışları belirlemek amacıyla Peker, Özhan, Eroğlu (2015) tarafından geliştirilen Siber zorbalıkla başa çıkma ölçeği, Tanrikulu, Kınay ve Arıcak (2013) tarafından geliştirilen Siber Zorbalığa İlişkin Duyarlılık Ölçeği uygulanmıştır.

3.1.1. Siber Zorbalığa İlişkin Duyarlılık Ölçeği ile Elde Edilen Nicel Bulgular

Araştırma grubunda yer alan ergenlerin Siber Zorbalığa İlişkin Duyarlılık Ölçeği ön test ve son test puanlarının karşılaştırılmasına ilişkin yapılan Wilcoxon İşaretli Sıralar testi sonuçları Tablo 6’da verilmiştir.

Tablo 6. Araştırma grubunu oluşturan ergenlerin *Siber Zorbalığa İlişkin Duyarlılık Ölçeği* öntest ve sontest puanlarına ilişkin Wilcoxon İşaretli Sıralar testi sonuçları

Siber Zorbalık Ölçeği	Öntest		Son Test		
	$\bar{X}$	ss	$\bar{X}$	ss	
	29.77	4.73	34.50	4.28	
	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	Z	p
Negatif Sıralar	2	1.50	3.00	-4.018	.000**
Pozitif Sıralar	20	12.50	250.00		
Eşit	0				
Toplam	22				

**p<.001

Ergenlerin Siber Zorbalığa İlişkin Duyarlılık Ölçeği öntest ve sontest puanlarının karşılaştırılmasına ilişkin Tablo 6 incelendiğinde anlamlı bir fark olduğu görülmektedir. Puan ortalamalarındaki sontestlerdeki artış *Siber Zorbalık ve Drama Programı*’nın ergenlerin siber zorbalığa ilişkin duyarlılığını olumlu yönde etkilediğini göstermektedir.

3.1.2. Siber Zorbalık ve Mağduriyet Ölçeği ile Elde Edilen Nicel Bulgular

Ergenlerin Siber Mağduriyet Ölçeği toplam puan ve alt boyut puanlarının karşılaştırılmasına ilişkin Wilcoxon İşaretli Sıralar testi sonuçları Tablo 7’de verilmiştir.

Tablo 7 incelendiğinde araştırma grubunu oluşturan ergenlerin *Siber Mağduriyet Ölçeği* öntest ve sontest puanları arasında anlamlı bir fark olduğu belirlenmiştir. Puan ortalamaları incelendiğinde ergenlerin mağduriyet sontest puanlarının arttığı görülmektedir. Bu durumun sebebinin çocukların uygulama sürecinden sonra siber mağduriyetin tanımı ve kapsamına ilişkin geliştirdikleri farkındalıkla birlikte program öncesinde “siber mağduriyet” olarak görmedikleri davranışları da “siber mağduriyet” olarak tanımlamalarından kaynaklandığı düşünülebilir.

Tablo 7. Araştırma grubunu oluşturan ergenlerin *Siber Mağduriyet Ölçeği* öntest ve sontest toplam puan ve alt boyut puanlarına ilişkin Wilcoxon İşaretli Sıralar testi sonuçları

Siber Mağduriyet Ölçeği Toplam Puan Toplam	Öntest			Son Test	
		$\bar{X}$	ss	$\bar{X}$	ss
		43.31	14.03	49.09	16.36
	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	Z	p
Negatif Sıralar	7	8.21	57.50	-2.017	.044*
Pozitif Sıralar	14	12.39	173.50		
Eşit	1				
Toplam	22				
SMÖ- Siber Dilsel Mağduriyet Alt Boyutu	Öntest			Son Test	
		$\bar{X}$	ss	$\bar{X}$	ss
		15.31	4.43	17.27	6.51
	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	Z	p
Negatif Sıralar	4	9.50	38.00	-1.555	.12
Pozitif Sıralar	12	8.17	98.00		
Eşit	6				
Toplam	22				
SMÖ- Kimliği Gizleme Alt Boyutu	Öntest			Son Test	
		$\bar{X}$	ss	$\bar{X}$	ss
		9.27	3.28	11.40	3.93
	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	Z	p
Negatif Sıralar	5	7.90	39.50	-2.243	.014*
Pozitif Sıralar	15	11.37	170.50		
Eşit	2				
Toplam	22				
SMÖ- Siber Sahtecilik Alt Boyutu	Öntest			Son Test	
		$\bar{X}$	ss	$\bar{X}$	ss
		15.22	7.57	20.40	7.18
	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	Z	p
Negatif Sıralar	2	10.25	20.50	-3.158	.002*
Pozitif Sıralar	18	10.53	189.50		
Eşit	2				
Toplam	22				

p<.05

Araştırma grubunu oluşturan ergenlerin *Siber Zorbalık Ölçeği* toplam puan ve alt boyut puanlarının karşılaştırılmasına ilişkin Wilcoxon İşaretli Sıralar testi sonuçları Tablo 8’de verilmiştir. Tablo 8 incelendiğinde araştırma grubunu oluşturan ergenlerin *Siber Zorbalık Ölçeği* öntest ve sontest puanları arasında anlamlı bir fark olmadığı görülmektedir. İstatistiksel olarak anlamlı bir fark olmasa da ergenlerin puan ortalamalarına bakıldığında zorbalık puanlarının sontestte daha düşük olduğu belirlenmiştir. Araştırma grubunu oluşturan ergenlerin hem öntest hem de sontest puan ortalamaları düşük düzeyde siber zorbalığa işaret etmektedir.

Tablo 8. Araştırma grubunu oluşturan ergenlerin Siber Zorbalık Ölçeği öntest ve sontest puanlarına ilişkin Wilcoxon İşaretli Sıralar testi sonuçları

Siber Zorbalık Ölçeği	Öntest			Son Test	
		$\bar{X}$	ss	$\bar{X}$	ss
		38.13	17.64	37.23	12.15
	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	Z	p
Negatif Sıralar	11	10.95	120.50	-.195	.845
Pozitif Sıralar	11	12.05	132.50		
Eşit	0				
Toplam	22				
SZÖ- Siber Dilsel Zorbalık Alt Boyutu	Öntest			Son Test	
		$\bar{X}$	ss	$\bar{X}$	ss
		13.86	6.57	13.31	5.66
	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	Z	p
Negatif Sıralar	10	11.00	110.00	-.187	.851
Pozitif Sıralar	10	10.00	100.00		
Eşit	2				
Toplam	22				
SZÖ- Kimliği Gizleme Alt Boyutu	Öntest			Son Test	
		$\bar{X}$	ss	$\bar{X}$	ss
		9.04	4.59	9.00	2.82
	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	Z	p
Negatif Sıralar	10	9.55	95.50	-359	.720
Pozitif Sıralar	10	11.45	114.50		
Eşit	2				
Toplam	22				
SZÖ- Siber Sahtecilik Alt Boyutu	Öntest			Son Test	
		$\bar{X}$	ss	$\bar{X}$	ss
		15.22	7.57	14.90	5.23
	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	Z	p
Negatif Sıralar	9	7.83	70.50	-286	.775
Pozitif Sıralar	8	10.31	82.50		
Eşit	5				
Toplam	22				

Hem Siber Mağduriyet hem de Siber Zorbalık Ölçeği toplam puan ve alt boyutlarda aldıkları puanlara ilişkin karşılaştırmalara ilişkin bulgular, Tablo 6’da görüldüğü gibi ergenlerin siber zorbalığa ilişkin duyarlılıklarının artmasıyla ilişkili olabilir. Duyarlılığı artan ergenlerin uygulama öncesinde “siber mağduriyet” ya da “siber zorbalık” olarak tanımlamadıkları davranışları, duyarlılıklarının artması ile doğru tanımlamaları Tablo 7 ve Tablo 8’de görülen bulguların sebebi olarak görülebilir.

3.1.3. Siber Zorbalıkla Başı Çıkma Ölçeği ile Elde Edilen Nicel Bulgular

Araştırma grubunu oluşturan ergenlerin siber zorbalıkla başa çıkma düzeylerini belirlemek amacıyla uygulanan Siber Zorbalıkla Başı Çıkma Ölçeği toplam ve alt boyutlarında öntest ve sontest puanlarının karşılaştırılmasına ilişkin Wilcoxon İşaretli Sıralar testi sonuçları Tablo 9’da sunulmuştur.

Tablo 9. Araştırma grubunu oluşturan ergenlerin Siber Zorbalıkla Başı Çıkma Ölçeği öntest ve sontest puanlarına ilişkin Wilcoxon İşaretli Sıralar testi sonuçları

Siber Zorbalıkla Başı Çıkma Ölçeği Toplam Puan	Öntest			Son Test	
		$\bar{X}$	ss	$\bar{X}$	ss
		34.68	9.20	48.00	9.36
	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	Z	p
Negatif Sıralar	2	6.75	13.50	-3.548	.000**
Pozitif Sıralar	19	11.45	217.50		
Eşit	1				
Toplam	22				
SZBÇÖ-Sosyal Destek Arama Alt Boyutu	Öntest			Son Test	
		$\bar{X}$	ss	$\bar{X}$	ss
		6.27	1.80	8.27	2.09
	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	Z	p
Negatif Sıralar	4	6.88	27.50	-2.730	.006*
Pozitif Sıralar	15	10.83	162.50		
Eşit	3				
Toplam	22				
SZBÇÖ-Yardım Arama Alt Boyutu	Öntest			Son Test	
		$\bar{X}$	ss	$\bar{X}$	ss
		7.63	3.44	11.45	3.55
	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	Z	p
Negatif Sıralar	5	6.30	31.50	-3.090	.002*
Pozitif Sıralar	17	13.03	221.50		
Eşit	0				
Toplam	22				
SZBÇÖ-Mücadele Etme Alt Boyutu	Öntest			Son Test	
		$\bar{X}$	ss	$\bar{X}$	ss
		9.13	2.60	11.72	3.08
	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	Z	p
Negatif Sıralar	3	6.17	18.50	-3.090	.002*
Pozitif Sıralar	16	10.72	171.50		
Eşit	3				
Toplam	22				
SZBÇÖ-Çevrim İçi Güvenlik Alt Boyutu	Öntest			Son Test	
		$\bar{X}$	ss	$\bar{X}$	ss
		11.63	4.07	16.54	2.78
	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	Z	p
Negatif Sıralar	3	4.17	12.50	-3.457	.001*
Pozitif Sıralar	17	11.62	197.50		
Eşit	2				
Toplam	22				

*p<.05

**p<.001

Tablo 9 incelendiğinde ergenlerin Siber Zorbalıkla Başa Çıkma Ölçeği toplam ve alt boyutlarında ön test ve son test puanları arasında anlamlı bir fark olduğu ve dolayısıyla Drama Temelli Siber Zorbalık Eğitim Programı'nın siber zorbalıkla başa çıkma konusunda olumlu bir etkisinin olduğu görülmektedir.

3.2. Nitel Analiz Sonuçlarıyla Elde Edilen Bulgular

Drama Temelli Siber Zorbalık Eğitim Programı'nın uygulanmasının ardından katılımcılarla **yarı yapılandırılmış görüşmeler** gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların siber zorbalık ve mağduriyet sorununa bakışlarına, bu süreçte kullandıkları baş etme stratejilerine, kullanılan drama yöntemine ve bu süreçle ilgili düşüncelerine odaklanılan görüşmeleri gerçekleştirmek amacıyla bir görüşme formu hazırlanmış, görüşme formu için uzman görüşü alınmış ve verilen her geri bildirimden sonra görüşme formu yapılandırılarak son biçimi verilmiştir.

Araştırmada kullanılan **öğrenci günlükleri** katılımcıların drama oturumlarında öğrendikleri bilgileri, siber zorbalık ve mağduriyet konusundaki deneyimlerini, kullanılan drama yönteminin etkisini ortaya koymayı amaçlayan sorulardan oluşmuştur. Öğrenciler her oturum sonrasında günlük sorularını yanıtlarak araştırmacıya teslim etmişlerdir.

Araştırma öncesinde Drama Temelli Siber Zorbalık Eğitim Programı süresince öğrencilerle haberleşmek, öğrencilere çalışmanın amacı doğrultusunda sorular sormak ve bu sorular çerçevesinde nitel veri toplamak amacıyla öğrencilerin ve ebeveynlerinin izniyle **çevrim içi iletişim grubu (Whatsapp grubu)** kurulmuştur. Grupta her drama oturumu sonrasında o günkü konu ile ilgili bir soru paylaşılmış ve öğrencilerin bu soruya yanıt vermeleri beklenmiştir. Sorular hazırlanırken araştırma soruları, ele alınan konular ve program kazanımları göz önünde bulundurulmuştur. Araştırma sonunda elde edilen yanıtlar ve öğrenci görüşlerini içeren ifadeler bilgisayar ortamına aktarılmıştır.

Öğrenci görüşlerini içeren görüşmeler, öğrenci günlükleri ve çevrim içi iletişim grubu kayıtları ile elde edilen veriler araştırma sonunda Maxqda nitel analiz programında bir arada analiz edilmiştir. Görüşmelerden elde edilen verilere ilişkin analizler içerik analizi yöntemi ile gerçekleştirilmiştir. Araştırmada içerik analizi ile ulaşılan temalar, kategoriler ve katılımcıların bazı ifadeleri tablolarla birlikte

sunulmuştur. Tablolardaki ifadeler temalara ait kategorileri, söz konusu ifadelere ilişkin frekans sayılarını ve yüzdelere içerir.

Araştırmada elde edilen nitel verilere ilişkin alt problemler ve ilişkili olduğu temalar Tablo 10’da ifade edilmiştir. Temalara ilişkin oluşturulan tablolarda tema ismi, temalardan yola çıkılarak elde edilen kategoriler ve kategorileri ifade eden öğrenci görüşleri alıntılanarak bulgulara ve yorumlara yer verilmiştir. Yorumlama sürecinde elde edilen öğrenci görüşleri, nicel verilerle birlikte yorumlanarak nitel ve nicel bulgular arasındaki uygunluk ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Tablo 10. Araştırma problemi, alt problemler ve ilgili temalar		
Araştırma Problemi	Alt problem	Tablo
2. Ergenlerin karşılaştıkları çevrim içi sorunlar, bu sorunlarla baş etme stratejileri, paylaştıkları kişiler ve siber zorbalığa uğramamak için aldıkları önlemlere ilişkin görüşleri nelerdir?	2.1. Ergenlerin yaşadıkları çevrim içi sorunlara ilişkin görüşleri nelerdir?	Tablo 11.
	2.2. Ergenlerin siber zorbalıkla karşılaştıklarında kullandıkları baş etme stratejilerine ilişkin görüşleri nelerdir?	Tablo 12.
	2.3. Ergenlerin siber zorbalık sorununu paylaştıkları kişilere ilişkin görüşleri nelerdir?	Tablo 13.
	2.4. Ergenlerin siber zorbalık durumlarını paylaşmama nedenlerine ilişkin görüşleri nelerdir?	Tablo 14.
	2.5. Ergenlerin siber zorbalığa uğradıklarında yardım alırken göz önünde bulundukları özelliklere ilişkin görüşleri nelerdir?	Tablo 15.
	2.6. Ergenlerin siber zorbalığa uğramamak için aldıkları önlemlere ilişkin görüşleri nelerdir?	Tablo 16.
3. Ergenlerin Drama Temelli Siber Zorbalık Eğitim Programının etkisine yönelik görüşleri nelerdir?	3.1. Ergenlerin Drama Temelli Siber Zorbalık Eğitim Programı sürecinde farkındalık geliştirdiği alanlara ilişkin görüşleri nelerdir?	Tablo 17.
	3.2. Ergenlerin drama sürecinin etkisine ve özelliklerine ilişkin görüşleri nelerdir?	Tablo 18.
	3.3. Ergenlerin drama sürecinde kullanılan oyunların katkısı konusundaki görüşleri nelerdir?	Tablo 19.
	3.4. Ergenlerin drama sürecinde kullanılan canlandırma etkinliklerinin katkısı konusundaki görüşleri nelerdir?	Tablo 20.
	3.5. Ergenlerin drama sürecinde kişisel gelişim gösterdikleri alanlara ilişkin görüşleri nelerdir?	Tablo 21.
	3.6. Ergenlerin siber zorbalığın çözümüne yönelik önerileri nelerdir?	Tablo 22.

Nitel bulgular göz önünde bulundurularak oluşturulan tema ve kategorilerde ergenlerin drama sürecindeki öz değerlendirmeleri, drama uygulamasının ergenlerde çatışma çözme, siber zorbalık sürecindeki rollere bakış, siber zorbalıkla baş etme konularında neden olduğu değişimler, ergenlerin siber zorbalık örnekleri içeren drama etkinliklerinin içeriğine ilişkin görüşleri, ergenlerin siber zorbalık içeren durumları drama ile deneyimleme ve bu çatışmaları kurgusal bir süreçte çözümleme açısından programın etkililiği konusundaki görüşlerine yer verilmiştir.

3.2.1. Katılımcıların Çevrim İçi Ortamlarda Yaşadıkları Sorunlar

Araştırmanın ikinci alt problemini içeren *Ergenlerin yaşadıkları çevrim içi sorunlara ilişkin görüşleri nelerdir?* sorusuna katılımcıların verdikleri yanıtlara ilişkin bulgular, frekans ve yüzdeleri Tablo 11’de yer almaktadır. Tablo 11’deki bulgulardan çıkılarak katılımcı ifadeleri alıntılanarak yorumlar yapılmış ve katılımcıların çevrim içi ortamlarda yaşadıkları sorunlara ilişkin bulgular desteklenmiştir.

Tablo 11. Ergenlerin yaşadıkları çevrim içi sorunlar

	f	%
Sorunlu ilişkiler (Aile, arkadaş, kız-erkek arkadaşlar)	11	21,15
Siber zorbalık	9	17,31
Bağımlılık (Cep telefonu, sosyal medya, oyun)	8	15,38
Beğenilme, beğendirme isteği (popüler olmaya çalışma)	6	11,54
Uzun süreli cep telefonu kullanma	5	9,62
İnsanları yargılama, aşağılama	4	7,69
Akademik başarıda düşüş	3	5,77
Dolandırıcılık	3	5,77
Mavi balina	2	3,85
Duygu yönetimi	1	1,92
Toplam	52	100,00

Araştırmada elde edilen bulgular ergenlerin çevrim içi ortamlarda yaşadıkları sorunların başında sosyal medya, internet, cep telefonu gibi çevrim içi ortamların anne-babalarıyla, arkadaşlarıyla ilişkilerini olumsuz bir biçimde etkilemesinin olduğunu göstermektedir. K6’nın ifadesi bilgisayar ya da diğer dijital araçları kullanmanın ailesi ile arasında bir engel olduğunu, K4 ise cep telefonu ya da sosyal medya kullanımının daha çok mutsuz çocuklar tarafından gerçekleştirildiğini ortaya koymaktadır.

Sorunlu ilişkiler

Aileyle ilgili zaten bilgisayarı sadece evde kullandığımız için -cep telefonu haricindeki için konuşuyorum- aile ile kopukluk oluyor. Çünkü bilgisayara odaklanıyorsunuz, aile ile konuşmuyorsunuz bu sefer. Mesela genelde şey oluyor: bilgisayar oyunu oynarken anne gelir içeriye. Bir şey der işte: “Su ister misin?” ya da “Yemek var. Hadi gel!” diye. Gelmiyem deyip terslemem oluyor bu durumda (K6, K, 17).

Ailevi olarak bence evde mutsuz olan çocuk arkadaşlarıyla da mutsuzsa telefona sarılıyor. Telefonla mutluluğu bulmaya çalışıyor, oyun oynamıyor çeşitli oyunlara katılıyor. Hatta oyunlar yüzünden ölümler de oluyor; işte izlediğimiz haberlerde de görüyoruz. Orada mutlu olacağını zannediyor ama daha çok mutsuzluk getiriyor. Bence asosyal olmasına sebep oluyor (K4, K, 17).

Uzun süreli cep telefonu kullanımı, sosyal medya ve ya da internette popüler olmaya çalışarak kendilerini beğendirme isteği, yargılama, aşağılama ya da duyguların sağlıklı bir biçimde yönetilememesi ergenlerin öne sürdükleri nedenler arasında gösterilebilir. Siber zorbalığa uğrama ergenlerin yaşadıkları sorunların başında gelirken dolandırıcılık, akademik başarıda düşüş ergenlerin diğer yaşadıkları çevrim içi sorunlar olarak yer almaktadır. Ergenlerin siber zorbalık ve mağduriyet konusundaki ifadelerine bakıldığında çevrim içi ortamların siber zorbalık yapma davranışlarını etkilediği, ergenler arasındaki genel kanının çevrim içi ortamda olanın orada kaldığı ve gerçek yaşamı etkilemediği yönündedir. Ergenlerin ifadeleri çevrim içi ortamlarda gerçekleşen davranışların ve sahip olunan tutumların gerçek yaşamdaki kadar ciddiye alınmadığı, önemsenmediği yönündedir. Katılımcıların ifadeleri siber zorbalık tutum ve davranışlarının ergenler tarafından normalleştirildiğini, kanıksandığını ortaya koymaktadır.

Siber zorbalık

24.03.2018 21:48: online oyunlarda da küfürleri gördükçe normalleşmeye başlıyor aslında sanalda olan zorbalıklar sanalda kalmıyor gerçek hayatta da küfür etmeye başlıyor bazen de sosyal medya hesaplarında tanımadığımız kişileri eklediğimiz için rahatsız edici mesajlara maruz kalabiliyoruz ya da eklemesek bile yine de karşılaşabiliyoruz (K11, K, 16).

25.03.2018 22:56: Hocam siber zorbalık kişinin izni olmadan fotoğraflarını veya özelini paylaşmak, onun şahsiyetini aşağılayacak hakaretler etmek, kendisini bir başkası gibi tanıtarak konuşmak olduğunu düşünüyorum. Lakin insanların çoğu bunu bilerek yapmıyor. Oyun veya Sosyal medya ortamında çok rahat bir şekilde küfür, hakaret edebiliyorlar. Ve bunu önemsemiyorlar. Bunun yalnızca internet ortamından ibaret olduğunu düşünüyorlar yani biz de bilip bilmeden aslında bunu yapıyoruz (K12, E, 16, Whatsapp).

1.04.2018 13:37: hocam ben bir oyunda küfür ederken gayet normalmiş gibi düşünüyorum. ama bunun hakkındaki düşünceleri daha ciddi hale getirebilirsek bazı insanlar zorbalığı bırakabilir mesela (K10, K, 16, Whatsapp).

Ergenlerin karşılaştığı çevrim için sorunların başında cep telefonu, sosyal medya olarak da tanımlanabilen çevrim içi ortamların uzun süre kullanımını içeren internet bağımlılığıdır. K6 7 gün 24 saat süresince sosyal medyada kendisini takip eden kişileri incelediğini ve bu durumun bağımlılık olduğunu ifade etmektedir. K11'in ifadeleri ise bu anlamda oldukça çarpıcıdır. Çevresiyle iletişimi olmayan, asosyal kişilerin sosyal medyaya daha düşkün olduklarını ve bu alanda kendilerini gizleyerek dilediklerini yapabildiklerini söylemektedir. K11 bu durumun temel sebebinin söz konusu kişilerin ilgi ihtiyacı olduğunu ifade etmektedir.

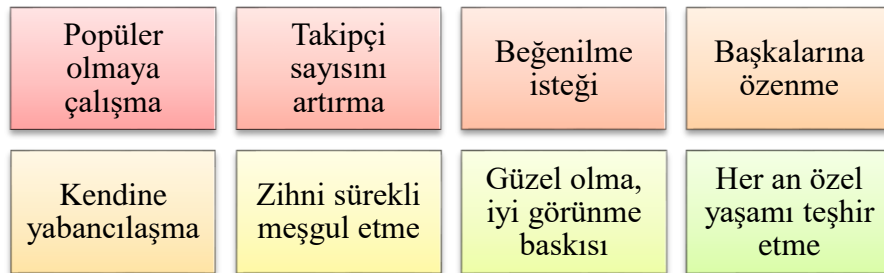
24.03.2018 21:07: Bence sosyal medya kullanımını çözmeye çalışırken kaybolma sorunları en fazla karşılaşılan. Mesela ne paylaşsam, kaç kişi takip ediyor, beğeniliyor mu gönderilerim derken 7/24 düşünüyorsun. Bir nevi bağımlılık (K6, K, 17).

Sosyal medya bağımlılığı

Özellikle dış dünyasına kapalı olan insanlar sosyal medyayla kendilerini daha çok mutlu hissedebiliyorlar. Farklı bir dünya sonuçta orda istediklerini yapabiliyorlar, kimliğini gizleyebiliyorlar, ya da farklı fotoğraflar kullanarak fake hesaplar açabiliyorlar bu yüzden hani ilgiye ihtiyaç duyuyorlardır belki bundan dolayı da zorbalıklara maruz kalabiliyorlar ya da hakaretlere maruz kalıyorlar bu yüzden psikolojik etkilenebiliyorlar (K11, K, 16).

Ergenlerin çevrim içi yaşadıkları sorunların başında gelen *Sorunlu İlişkiler* kategorisi çevrim içi ortamların insanlar arasındaki ilişkilerini olumsuz bir biçimde etkilediğini, söz konusu etkilerin yaşamın her alanında görünür olduğunu ortaya koymaktadır. Ergenler bir yandan kendilerini ifade etmek, var olmak, yaşamda anlam bulmak, değer görmek ve yeni ilişkiler kurmak amacıyla çevrim içi platformları kullanırken (Arıcak, 2015) diğer yandan söz konusu platformlar yaşamlarını olumsuz bir biçimde etkilemektedir. Ergenler çevrim içi ortamlarda popüler olmaya çalışma, takipçi sayısını artırma, beğenilme isteği, başkalarına özenme, kendine yabancılaşma, zihni sürekli meşgul etme, güzel olma / iyi görünme baskısı, her an özel yaşamı teşhir etme gibi sorunlarla karşılaştıklarını ve bu sorunların ruhsal, sosyal-duygusal ve bedensel açıdan kendilerini olumsuz etkilediğini ifade etmişlerdir.

Elde edilen bulgular gözden geçirildiğinde ergenlerin çevrim içi ortamları sağlıklı ilişkiler kurma, anlaşılma, kabul edilme ya da kabul görme, onaylanma ve destek bulma gereksinimlerini karşılamak amacıyla kullandıkları görülmektedir. Söz konusu gereksimleri karşılama sürecinde ergenler popüler olmaya ya da takipçi sayılarını artırmaya çalışarak zihinleri sürekli meşgul olurken akranlarının güzel olma ya da iyi görünme, beğenilme gibi baskılarıyla karşılaşmaktadırlar. Tüm bu süreçler ergenlerin kendi deyimleriyle kendilerine yabancılaşmalarına neden olmaktadır.

Şekil 8. Ergenlerin yaşadıkları çevrim içi sorunlar

Çevrim içi sorunlar normal şartlarda ergenlerin sorun olarak görmedikleri ancak bütünsel olarak baktıklarında yaşamlarını olumsuz etkileyen, kendilerinde baskı oluşturan ve akran ilişkilerine biçim veren durumlardır. Söz konusu sorunlar aynı zamanda K3'ün ifadesiyle tanıdıkları ya da tanımadıkları kişileri kabul etmek zorunda kalmaktadırlar. Popüler olmak ya da arkadaş grubu tarafından kabul edilmek amacıyla istemedikleri şeyleri yapmak zorunda kalmaktadırlar. K20'nin takipçi sayısını artırmak amacıyla farklı bir kimliğe bürünerek yazılar paylaşma, fotoğraflar yayınlamaya yeni bir kimlik üzerinden profil sayfası oluşturma ergenlerin yaşadıkları baskıyı ifade eder biçimdedir.

Popüler olmaya çalışma	24.03.2018 21:12: <i>Popülerite arttırmak için tanıdık tanımadık herkesin isteklerini kabul etmek ve tanımadıkları insanlardan zaman zaman kötü içerikli mesajlar yorumlar almak (K3, K, 16).</i>
Takipçi sayısını artırma	24.03.2018 21:06: <i>Sosyal medyada insanların daha çok hoşuna gitmek için yani daha çok beğeni almak için benliklerini bozup başkasıymış gibi fotoğraflar, yazılar paylaşarak aslında kendisiyle eşleşmeyen profiller yaratıyorlar ve o profile özenip özel birisi olmaktan çıkıyorlar. Özenti bir toplum oluşturuyorlar (K20, E, 16).</i>

Sosyal medya üzerinden yaratılan bu güzellik algısı ya da beklentisi K11'in ifadesiyle ergenlerde psikolojik sorunlara neden olmaktadır. Söz konusu psikolojik sorunlar yüzünden fazla kilolarından rahatsız olan ergenler kilo vermeye çalışırken yüzünde sivilce olan bir ergen istemediği halde makyaj yapmak zorunda hissetmektedir.

Güzel olma, iyi görünme baskısı	24.03.2018 21:34: <i>"Bunu neden paylaştın?" "Burada kötü çıkmışsın bence sil." gibi tepkilerle karşılaşılıyor ama sosyal medya ve gerçek hayatın karışımı oluyor bu durum. Sosyal medyada paylaşıyorsun sonra yüzüne gelip bu şekilde konuşuluyor (K6, K, 17).</i>
	24.03.2018 21:48: <i>birçok hakaretlere maruz kalıyoruz ve çoğu insan bazen bu yüzden psikolojik sorunlar yaşayabiliyor hatta sosyal medya yüzünden bir güzellik algısı oluşuyor bu nedenle örneğin kilolular kilolarından çekiniyor zayıflamak için sağlıklı yollara başvurabiliyor ya da suratında sivilce olan birisi o hakaretler yüzünden veya algılardan dolayı kendini makyaj yapmak zorunda hissediyor (K11, K, 16).</i>

3.2.2. Katılımcıların Baş Etme Stratejilerine İlişkin Bulgular

Siber zorbalığa uğrayan ergenler bu durumla baş ederken farklı stratejiler kullanmaktadırlar. Uygulanan strateji ergenin kişilik özelliklerine, zorbaca davranışın etkisine, zorbalık yapan ergenin kişilik özelliklerine, ergenin iletişim becerilerine, ailesiyle olan iletişimine, okul ortamındaki kişilerin (öğretmen, idareciler ve diğer çalışanlar), arkadaş grubundaki ergenlerin özelliklerine göre değişiklik göstermektedir.

Şekil 9. Baş etme stratejilerini belirleyen etkenler

Baş etme stratejilerinin belirlenmesinde özellikle yetişkinlerle kurulan iletişim yardım isteme sürecinde oldukça önemli görünmektedir. Siber zorbalığa uğrayan ergenler durumun ciddiyetine göre yardım istemekte ya da istememektedirler. Cinsiyet göz önünde bulundurulduğunda ise kız ergenlerin erkeklere göre yardım isteme ya da biriyle paylaşma konusunda daha istekli olduklarını ortaya koymaktadır.

Araştırmanın ikinci alt problemini içeren *Ergenlerin siber zorbalıkla karşılaştıklarında kullandıkları baş etme stratejilerine ilişkin görüşleri nelerdir?* sorusuna katılımcıların verdikleri yanıtlara ilişkin bulgular, frekans ve yüzdeleri Tablo 12’de yer almaktadır. Tablo12’deki bulgulardan çıkılarak katılımcı ifadeleri alıntılanmış ve yorumlar yapılmıştır. Katılımcıların siber zorbalıkla karşılaştıklarında uyguladıkları baş etme stratejileri ayrıntılı bir biçimde ele alınmış, söz konusu stratejiler alan yazındaki baş etme stratejileri ile karşılaştırılmıştır.

Tablo 12. Ergenlerin siber zorbalıkla baş etme stratejileri

	f	%
Siber zorbayla iletişim kurma (Güç dengesi daha eşit)	58	27,36
Siber zorbayla iletişimi kesme (Zorba daha güçlü, özgürlük kısıtlanıyor)	41	19,34
Yardım alma (SZ ciddiye, tek başına çözemediyse)	41	19,34
Siber zorbalıkla karşılık verme	22	10,38
Paylaşmak, yardım almak süreci kolaylaştırıyor, kısaltıyor.	17	8,02
Görmezden gelme, umursamama, cevap vermeme	13	6,13
Zorba hakkında bilgi toplayarak çözmeye çalışma	11	5,19
İçeriği yayarak zorbayı teşhir etme	8	3,77
Kendini avutma (Ben öyle değilim)	1	0,47
Toplam	212	100,00

Araştırmada elde edilen bulgular siber zorbalığa maruz kalan ergenlerin **siber zorbalık yapan kişiyle iletişim kurarak** söz konusu durumla baş etmeye çalıştıklarını ortaya koymaktadır. Siber zorbalığa uğrayan ve siber zorbalık yapan

ergenlerin güç açısından daha dengeli oldukları bu süreçte ergenlerin siber zorbalık yapan kişiyle *empati kurarak, nedenlerini öğrenmek amacıyla konuşarak, zorbalık yapan kişiyi sakinleştirerek ve söz konusu davranıştan vazgeçirmeye çalışarak, açıklama yoluyla haklılığını kanıtlamaya çalışarak* baş etmeye çalıştıkları görülmüştür. K11 siber zorbalık yapan kişi sakin biçimde kendisini dinleyecekse zorbaca davranışın nedenini sorup öğrenebileceğini ve karşısındaki kişiye aynı kabalıkta davranmayacağını ifade etmektedir. K17 ise zorbaca davranışların daha çok okul ortamında gerçekleştiğini kendisinden hoşlanmayan bir kişinin kendisine zorbalık yapabileceğini söylemektedir. Bu durumda siber zorbalık yapan kişiyle gidip konuşarak davranışının nedenini öğrenmeye çalışacağını, zorbalarla konuşarak farkındalık geliştirmelerini sağlamanın en iyi yol olduğunu ifade etmektedir.

Zorbaca
davranışın
nedenini öğrenme

Eğer çok sakinse beni dinleyebilecekse sürekli hakaret etmiyorsa bunun nedenini sorarım hani “Neden böyle bir şey yapıyorsun” derim onunla öncelikle konuşmaya çalışırım iyilikle yaklaşırım o bana hakaret etti diye ben de ona hakaret etmeye başlamam önceden de böyle bir şey yapmazdım zaten (K11, K, 16).

Aslında daha çok okulda yapılıyor bunlar. Okulda senden hoşlanmayan kişileri az çok biliyorsundur ya da tahmin ediyorsundur bakışlarından, hareketlerinden falan. Zorbalığı yaptı diyelim sana. Eğer ben bu kişinin kim olduğunu büyük bir yüzdeyle tahmin edebiliyorsam bundan sonra gidip konuşucam yani. Kesin olarak konuşmaya çalışacağım. Yani böyle kenara çekile çekile, “Ama bir şey olmaz!” diye diye toplumdaki zorbalık yüzdesi arttı. Onların (zorbaların) da aslında farkındalığını arttırmaya çalışmamız lazım. Zorbalarla bundan sonra konuşacağım işte; neden yaptıklarını anlamaya çalışıcam (K17, K, 16).

K9 ise kendisine siber zorbalık yapan kişinin okuldan bir arkadaşı olduğunu ve kendisine doğrudan mesaj (DM) yoluyla zorbalık yapan arkadaşıyla konuşarak kendisini bu davranıştan vazgeçirmeye çalıştığını söylemiştir. K9 çevresindeki insanları da bilinçlendirmeye ve zorbaca davranışlardan vazgeçirmeye çalıştığının altını çizmiştir.

Zorbaca
davranıştan
vazgeçirmeye
çalışma

Drama çalışması sonrasında zorbalığa uğradım ve öğrendiklerimi uyguladım. Bir arkadaşımdan DM yoluyla küfür içerikli video paylaşımı aldım. Bu şaka babında da olsa bunun çok yanlış olduğunu söyledim kendisine. Bunu yapmaması gerektiğini ve arkadaşlarının da hoşuna gitmeyeceğini, zorbayken mağdur durumuna dönüşebileceğini söyledim. Kendisini bilgilendirdim. Farkında olmadığını söyledi bana. O da aslında işi dalgaya vurarak yapıyor ama sonuçlarının farkında olmadığını düşünüyorum. Bir arkadaşımı örnek verdim ona. Sonuçlarının buraya kadar varabileceğini ona anlattım. O da bilinçlendiği için açıkçası bana teşekkür etti. Oldukça yakın, çevremden biriydi. Çevremdeki insanları da bilgilendirmeye çalışıyorum siber zorbalık ile ilgili (K9, E, 17).

Elde edilen bulgular empati kurmayı ya da karşı tarafın duygularını anlama sürecini “bir insanı anlamak” olarak tanımlayan ergenlerin siber zorbalık yapan akranlarını anlamaya, siber zorbaca davranışın nedenini anlamlandırmaya çalıştıklarını ortaya koymaktadır. DTSZEP uygulama sürecinde kullanılan drama yöntem ve tekniklerinin ergenlerin rolde kendilerini ifade etmelerinde, sürece farklı rol kişilerinin bakış açılarıyla bakmalarında ve empati kurmalarında etkili olduğu, bu süreci biçimlendirdiği söylenebilir.

Empati
Siber zorbalık yapan kişinin ve çevresindekilerin gözünden bakma

Aslında o canlandırmalarda zorba olmayı daha çok istedim. Çünkü onların bana nasıl davrandıklarını biliyorum. Nasıl yaklaştıklarını biliyorum. Nasıl davranış sergilediklerini biliyorum. O yüzden daha çok onu yapmak istedim. Ve bu canlandırmalarda aslında ne bileyim, ne kadar dediğim gibi bu zorbanın yanında olmamaya çalışsam da aslında zorbanın yanında olanların da aynı şekilde nasıl hissettiklerini gözlemlemiş oldum. Hani canlandırmalar empati yapmamıza en yardımcı olan şeylerdi bence, oyunlardan ziyade (K7, K, 17).

K7 canlandırmalarda siber zorba rolünde olmak istediğini, siber zorbalının kendisine nasıl davrandıklarını, ne hissettiklerini çok iyi bildiğini ifade etmiştir. Bu role girmekle yalnızca siber zorbanın ne hissettiğini değil aynı zamanda çevresindeki kişilerin de neler hissettiğini gözlemlediğini, empati kurmasında kendisine canlandırmaların oldukça yardımcı olduğunu söylemiştir.

Empati
Davranışın nedenini sorgulama

Zorbalığa sadece mağdur bakımından değil de zorba bakımından da bakmak gerektiğini düşünüyorum. Çünkü “Zorba neden bunu yapmış olabilir?”, “Acaba gerçek hayatta mağdur olduğundan zorbalık yapıyor olabilir mi?” siber olmasa bile. “Siber ortamdaki zorba belki de kas gücü açısından zayıf olduğu için mi siber ortamdan saldırıyor?” diye düşünebilir. Bazı durumlarda özellikle gençlerde kıskançlıkla ilişkilendirilebilir. İlla ilişki bakımından değil mesela bir insanın ders başarısını kıskanmış olabilir, güzelliğini, yakışıklılığını kıskanmış olabilir. Belki arkadaş çevresini kıskanmış olabilir. Ya da az önceki durumdan bahsedebiliriz; bir gruptan dışlanmış ve bu dışlanmışlığı engellemek için kendisini gruptan atan kişiye yönelik bir zorbalık yapıyor olabilir (K16, K, 16).

Bu çalışmadan öncesinde olsaydı kesinlikle kafama takardım ve ona cevap vermeye çalışırdım bu intikam duygusu dediğimiz olayı kesin yapardım. Ama şimdi oldu mu ilk başta cevap vermeden bir bakarım düşünürüm eğer kimliği varsa ben bu insanla ne yaşadım diye bakarım neden bana bunu yapıyor diye sorarım kendime veya anlamıyorsam ona sorarım neden bana bunu yapıyorsun diye. Çünkü dediğim ben mağdur tarafından bakmaktansa zorba tarafından bakmaya daha çok çalışırım (K19, E, 16).

Hangi psikoloji içinde bu şekilde davrandıklarını az çok anladım. Yaptıkları şeyin aslında normal olmadığını ve onların da zaten problemler yaşadıkları için bu şekilde davrandıklarının da farkına vardım. Siber zorbalığın tam olarak ne anlama geldiğini ve insanların üzerinde ne kadar etkili olabileceğini de öğrendim. İnsanlar aslında söylediklerinin sonuçlarını umursamasalar da başka bir insan üstünde ne kadar büyük bir etkisi olabileceğini de gördüm (K21, K, 17).

K16 siber zorbalık sürecine yalnızca zorbalığa uğrayan gözünden değil aynı zamanda siber zorbalık yapan kişi gözünden de bakmak gerektiğini söylemiştir. K16'ya göre zorbaca davranışın nedeni kas gücü açısından zayıf olduğundan internetten saldırması, karşıdaki kişinin ders başarısını ya da yakışıklılığını kıskanması ya da bir gruptan dışlandığı için intikam alma hissiyle olabilir. K19 ise DTSZEP öncesinde karşılaştığı siber zorbalığa zorbalık yaparak karşılık vereceğini ancak drama uygulamalarından sonra karşı tarafla daha önce ne yaşadığını düşünerek zorbaca davranışın nedenini sorgulayacağını ifade etmiştir. K21 ise zorbalık yapan kişilerin çeşitli problemler yaşadıklarını ancak siber zorbalığın insanlar üzerinde etkisinin büyük olduğunu dile getirmiştir.

Ergenler baş etme stratejisi olarak siber zorbalık yapan kişiyi bu davranıştan vazgeçirmeye çalıştıklarını, bu açıdan söz konusu zorbaca davranışın nedenini öğrenmelerinin ve bir başkasına bu davranışın yapılmamasının kendileri açısından önemli olduğunu ifade etmişlerdir.

Siber zorbalık yapan kişiyle konuşma

Çeşitli şekillerde; engelleyerek ya da görmezden gelmek hiç hoş bir şey değil, bunu ben de yapmam ama onunla konuşarak olabilir. Özellikle drama çalışmasından sonra zorbayla konuşabileceğimi fark ettim daha çok. Zorbayı bilinçlendirmek; bunun farkında olup olmadığını ona söylemek zorunda olduğumu düşünüyorum. Zorbalık yaptığının farkında olmayabilir. En azından onu uyarmak zorundayım (K5, E, 17).

Eğer zorba başa çıkamayacağım bir kişi ise direkt engelliyorum. Hiç konuşmaya gerek yok. Ama hani belki bi nevi benim düzeyimde biriyse konuşup, biraz daha sakinleştirip karşıdakini "Niye böyle yaptın?" diye konuşmaya çalışıyorum. Genelde onda da çözüme ulaşamadım (K6, K, 16).

K5 engelleme ya da görmezden gelme yerine siber zorbalık yapan kişiyle konuşmanın daha anlamlı olduğunu söyleyerek zorbayı bilinçlendirmek gerektiğini ifade etmiştir. K5 karşısındaki kişinin siber zorbalık yapıp yapmadığını kendisine söylemek bunun farkına varmasını sağlamak zorunda olduğunu ifade etmiştir. K6 ise siber zorbalık yapan kişi kendi düzeyinde biriyse kendisini sakinleştirip söz konusu davranışı neden yaptığını kendisine sorabileceğini ifade etmiştir.

Haklılığımı kanıtlamaya çalışma

Kendimi avuturum. "Ben öyle değilim." derim. Düşündüğü gibi değil yani, zorbanın yaptığı gibi. Avuturum genelde, arkadaşlarıma derim. Onlardan da bu şekilde yapmasını beklerim. Genelde de öyle olur. Sağlam bir dedikodu yaydı diyelim. Ben de oradan açıklama yaparım; "Öyle bir şey yok. Ben o gün şurda değildim, öyle olmadı." ve destekleyenlerin çıkmasını beklerim. Çıkmazsa da siber zorbayı bulma adına bir şeyler yapmaya çalışırım (K18, K, 15).

K18 zorbaca davranışa maruz kaldığında kendisine siber zorbanın dediği gibi biri olmadığını söyleyerek avuttuğunu ve bu davranışı çevresindeki arkadaşlarından da beklediğini ifade etmiştir. Dedikoduyla karşılaşması durumunda ise çevrim içi ortamda söz konusu dedikodu ya da iftiranın gerçek olmadığını dile getirdiğini ve yine çevresindeki kişilerin bu anlamda kendisini desteklemelerini beklediğini söylemiştir.

Siber zorbalık yapan kişiye etkilerini söyleme *Önce zorbaya zorbalık yaptığını bildirmesi gerekiyor zorba daha farkında değilse. Kim olduğunu anlasa da anlamasa da yaptığının kendisini rahatsız ettiğini ve kendisini olumsuz etkilediğini bilmesi gerekiyor zorbanın (K8, K, 16).*

K8 siber zorbalığa uğradığında karşı tarafa bunun zorbaca bir davranış olduğunu söylediğini ve bu davranışın kendisini rahatsız ettiğini olumsuz etkilediğini söylediğini ifade etmiştir.

Siber zorbalığa uğrayan ergenlerin bir diğer baş etme stratejisi siber zorbalık yapan kişiyle **iletişimi kesme** yönündedir. İletişimi kesme siber zorbalık yapan ve siber zorbalığa uğrayan ergenler arasındaki güç dengesinin siber zorbalık yapan ergenden yana olduğu ve etkilerinin daha güçlü hissedildiği durumlarda kullanılan bir baş etme stratejisi olarak öne çıkmaktadır. İletişimi kesme baş etme stratejisinde siber zorbalık durumundan kaçarak baş etme, bu durumdan kurtulmaya çalışma, uzaklaşma gibi seçenekler söz konusu olmaktadır. Ergenlerin özgürlüklerinin kısıtlandığı, başka bir deyişle kendilerini çevrim içi ortamlardan mahrum bıraktıkları bir baş etme stratejisi olarak öne çıkan iletişimi kesmede siber zorbalığa uğrayan ergen var olan sorundan kaçmakta, siber zorbalığın gerçekleştiği ortamdan uzaklaşmakta ya da çevrim içi olanaklardan kendini soyutlayarak bir anlamda özgürlüğünü kısıtlamaktadır.

Siber zorbalığa uğrayan ergenler *telefon, sosyal medya hesabı ya da iletişim gruplarında siber zorbalık yapan kişiyi engelleme, siber zorbalık yapan kişiyi arkadaş listesinden çıkarma, yanıt vermeme, olayı kapatmaya çalışma, sosyal medya ya da internet kullanmama, sosyal medya ya da e-posta hesabını kapatma, farklı bir isimle sosyal medya hesabı açma, sosyal medya hesabını gizleme, sosyal medyada ya da çevrim içi ortamlarda paylaştığı metin, resim, fotoğraf, video vb. içerikleri silme ya da değiştirme* gibi baş etme stratejilerini kullanmaktadırlar.

K17 siber zorbalık yapan kişiyle arasına bir duvar örmek ve kendisine ulaşmasını engellemek amacıyla ilk iş olarak engellediğini söylerken K8 bir virüse benzettiği siber zorbalıktan kurtulmanın oldukça zor olduğunu ifade etmiştir. K8'e göre sürekli gizli hesaptan yapılan ve siber zorbalık yapan kişiyi bulmanın oldukça zor olduğu bu süreçte baş etmek amacıyla hesabı gizleme, tanınmayan kişilerin isteklerini kabul etmeme ya da engelleme yöntemleri kullanılabilir.

Engelleme *Ben önceden zorbalık yapınca direk hesabı engelliyordum. Aslında önce arkadaşlarla paylaşmış sonrasında hesabı engelliyorum. Bana ulaşmasını engelliyorum. Aslında bir duvar örüyorum engelleyerek kendime, hesabıma mesaj atmasını diye (K17, K, 16).*

Hesabı gizleme *Bu virüsten kurtulmak bence çok zor. Sürekli gizli bir hesaptan yapılan bir şey zaten. O kişiyi bulamayabiliriz. Herkesi durdurmak bence biraz imkansız. Baş etmek için hesabı gizleyebilir, tanımadığı kişilerin isteklerini kabul etmeyebilir ya da engelleyebilir. En kötü kendini rahatsız eden biri varsa onu engeller (K8, K, 16).*

K20 siber zorbalıkla baş etmek amacıyla arkadaş listesinden çıkarma ya da engelleme yöntemlerinin kullanılabileceğini ancak bu durumun çözüm olmadığını, siber zorbalık yapan kişinin her zaman amacına ulaşacağını dile getirmiştir. Oldukça umutsuz olan K20'ye benzer bir biçimde K8 de siber zorbalığa uğrayan bir arkadaşının artık sosyal medya kullanmadığını, kullanmak istediğinde ise sahte hesap kullanarak söz konusu zorbalıkla baş ettiğini ifade etmiştir.

Arkadaş listesinden çıkarma *27.03.2018 20:17: Süreç belli. Birisini rahatsız edersen bir şekilde ve o kişi tarafından engellenirsin veya arkadaş listesinden çıkartılırsın. Mağdur eden kişi de sınır tanımadığı için o kişiyi bu sefer başka hesap açarak (fake hesap) rahatsız etmeye başlar. Veya hain bir pusuya yatıp daha çok rahatsızlık verebilecek anı bekler. Ve sonuç olarak amacına ulaşır ve karşımıza iki kişilik çıkar. Mağdur eden ve Mağdur, bunlarda eşittir siber zorbalık (K20, E, 16).*

Hesabı kapatma, sosyal medya kullanmama *Siber zorbalıkta karşıdakini zor durumda bıraktığın kadar sürekli bir şevkini kırma oluyor, internet, sosyal medya bu kadar yaygınken. O sürekli geri kaçmak istiyor. Böyle bir arkadaşım da var mesela. Çok önceden yaşamış ama hani rahatsız edilmiş ve o da takip edilmiş evine kadar. O da artık Instagram, sosyal medya kullanamıyor mesela. Sahte hesap açıp gündemi oradan takip etmeye çalışıyor (K8, K, 16).*

Farklı bir isimle hesap açma *Yani ya benim arkadaşımın yaptığı gibi sosyal medya hesaplarını kapatabiliriz. Ama bu devirde biraz zor olabilir Biraz özgürlüğünden vazgeçiyor burada. Ya da başka bir hesap açabilir ve hesabın ona ait olduğunu belli etmeyebilir. Galiba sosyal medyada herkesle her şeyi paylaşmadan hesap kurmak gerekiyor (K8, K, 16).*

Ekran görüntüsü alıp teşhir etme *Gençler genelde hesaplarını kapatıyorlar, siber zorbalardan uzak durmaya çalışıyorlar. Fotoğraflarını siliyorlar. Ya da bunu yapan kişiyi engelliyorlar. Yapan kişinin SS'ini alıp kendi hesaplarında paylaşıyorlar; ""Yalan, inanmayın! Yalan söylüyor. Şikayet edin." Tarzında (K17, E, 17).*

Siber zorbalığa uğrayan ve bu durumla baş etmek için özgürlüğünden vazgeçen K8'in arkadaşı için söylediği oldukça çarpıcıdır. Arkadaşının sosyal medya hesabını kapatarak ya da kullanmayarak özgürlüğünden vazgeçtiğini ifade eden K8 farklı bir hesap açarak bu durumla baş edilebileceğini ve siber zorbadan kaçılabilceğini söylemiştir. K8'e göre çevrim içi ortamda herkesle her şeyi paylaşmadan hesap açmak ve çevrim içi ortamı bu biçimde kullanmak daha güvenli bir yol olarak öne çıkmaktadır.

Şekil 10. Siber zorbayla iletişimi kesme baş etme stratejisi

Elde edilen bulgular ergenlerin siber zorbalık yapan kişilere yanıt vermediklerinde ya da söz konusu zorbaca davranışı önemsemediklerinde davranışın ortadan kalkacağını, bu kişilerin davranışlarından vazgeçeceklerini ya da söz konusu zorbalığın daha kısa süreceğini düşündüklerini göstermektedir. Ergenler siber zorbalık yapan kişinin asıl motivasyon aracının verilen tepkinin şiddeti olduğunu ifade ederken verilen tepkinin siber zorbalığın süresini artırdığını ya da azalttığını ifade etmişlerdir. K5 siber zorbalık yapan kişilerin ne kadar fazla yanıt alırlarsa, tepki görürlerse yaptıkları siber zorbalığın o kadar uzun sürdüğünü dile getirmektedir. K5'e göre zorbalık yapan kişiyi kaale almamak, hakaretlerine ya da incitici sözlerine yanıt vermemek en iyi baş etme stratejilerinden biridir.

Siber zorbalık yapana karşılık vermeyince duruyor

Fazla kaale almayacaksın. Küfür edildiğinde tabii karşı cevap veriyorsun, altında kalmamak için. Umursanmayacak, zorbanın istediği cevaplar verilsin yeter. O zaten doygunluk seviyesine geldikten sonra gidecektir. Haftıften tatmin ettikten sonra diyecek ki "Ben buna zorbalık yapamayacağım."Acayip ileri durumlarda haber verilebilir (K5, E, 17).

Katılımcıların ifadeleri siber zorbalık vakalarının ciddi olduğu ya da ergenlerin tek başlarına çözüme ulaşamadıkları durumlarda yardım alma baş etme stratejisinin sıklıkla kullanıldığını ortaya koymaktadır. Katılımcı ifadeleri siber zorbalığa uğrayan ergenlerin baş etme stratejisi olarak yardım aldıkları süreçlerde siber zorbalık sürecinin kısaldığını ya da siber zorbalığa uğrayan kişinin bu süreci daha az hasarla atlattığını ortaya koymaktadır. Yardım alan ergenlerin karşılaştıkları siber zorbaca davranışla mücadele ettikleri bu süreçte sosyal destek arama, yasal yollara başvurma, söz konusu durumu başka biriyle paylaşma, siber zorbalık yapan kişiyle konuşma gibi baş etme stratejileri uyguladıkları görülmektedir.

Elde edilen bulgular ışığında siber zorbalık sürecinde genellikle yardım almayı tercih etmeyen ergenlerin yardım istedikleri durumlarda öncelikle en yakın arkadaşlarına başvurdukları söylenebilir. Ergenler bu süreçlerde en yakın arkadaşlarından, kız ya da erkek arkadaşlarından, daha önce siber zorbalığa uğramış, deneyimi olan bir arkadaşlarından yardım aldıklarını ifade etmişlerdir. Bazı durumlarda site yöneticisinden yardım alarak baş etmeye çalışan ergenler bu süreçte siber zorbalık yapan kişinin hesabını kapattırmaya çalışmaktadırlar. Katılımcıların bir bölümü doğrudan yardım istemeyerek mevcut problemi kendilerinin çözdüklerini ifade etmişlerdir. Siber zorbalığa uğrayan ergenlerin yardım aldıkları kişiler *en yakın arkadaşları, kız ya da erkek arkadaşları, daha önce siber zorbalığa uğrayan ve bu konuda deneyimi olan bir arkadaşları, aile üyeleri ya da zorbalık yapan ergenin ailesi, internet sitesinin ya da sosyal medya aracı yöneticisi, bilgi ve iletişim teknolojileri konusunda bilgili olan akranları ya da yetişkinler, okuldaki yöneticiler, okuldaki rehber öğretmen ya da diğer öğretmenler* olarak ifade edilebilir. Konuya ilişkin katılımcıların ifadeleri aşağıdaki gibidir:

Bir ara bana karşı da oldu bu. Annem bir çözüm bulamadı ve olaya bir izleyici olarak kaldı. Ben kendimi çok kötü hissediyordum çünkü Whatsapp grubunda öyle bir dışlandım ki gerçek hayatta da dışlanmak gibi bir şey aslında. Annem bir çözüm, bir çare aradı ama bulamadı. Babamla konuşarak çözdüm (K9, E, 17).

Anne-baba

İlk yapacağım şey engellemek olur. Ama sürekli yeni hesap açabilir. Beni sürekli rahatsız edebilir. Belki telefonumu ele geçirmişti. Sahte bir isim alıp oradan sürekli arayabilir, rahatsız edebilir. Bunu sürekli tekrarlıyorsa engellemek de artık bir çare olmaz. Belki yasal yollara başvurulabilir, ailemle beraber (K16, K, 16).

Siber zorbalığa maruz kalan K9 öncelikle annesinden yardım istediğini ancak annesinin bu duruma çözüm bulamadığını ve izleyici olarak kaldığını ifade etmiştir.

Whatsapp grubunda dışlanmaya maruz kalan K9 zorbaca davranıştan babasından yardım alarak kurtulduğunu dile getirmiştir. K9'un öncelikle anne-babasından yardım istemesi karşılaştığı zorbaca davranışın kendisini oldukça olumsuz etkilemesinden kaynaklanıyor olabilir. K16 ise siber zorbalığa maruz kaldığında her yolu denedikten sonra ailesiyle çözüm arayabileceğini ya da yasal yollara başvurabileceğini ifade etmiştir. K16'nın siber zorbalığa maruz kaldığında ilk yapacağı şey siber zorbalık yapan kişiyi engellemek iken sorunla başa çıkamadığında ailesine ya da yasal yollara başvurması da zorbaca davranışın etki düzeyi ile açıklanabilir.

Arkadaş grubu	<i>Arkadaşlarıma danışırım. Yeri gelir abime danışırım Anne babamın bu konuda pek fazla bilgisi olmadığı için onlara pek fazla danışmam ama yeri gelir öğretmenlerimle de konuşurum. Çok üst seviyelerde ise öğretmenlerimi düşünebilirim ve en son annemle babamla konuşurum. Eğer abimle paylaşmışsam bu durumu, annemin babamın haberi olur zaten (K2, E, 16).</i>
En yakın arkadaş	<i>Ben genellikle yakın çevreme başvururum. Yani en yakın arkadaşlarıma başvururum. Varsa yakın kuzenlerim olabilir, akrabalarım olabilir yakın olduğum. En yakın arkadaşına başvururum çünkü genellikle daha yakındır. Beni anlayabileceğine daha çok inanırım. Eğer iş benim için ciddi bir boyuta ulaştı ise aileme başvururum. Annemle babamla konuşurum. Belki abimle konuşurum. Onlardan yardımcı olmalarını isterim ama genellikle en yakın arkadaşına anlatırım dediğim gibi (K16, K, 16).</i>
SZ deneyimi olan biri	<i>26.03.2018 22:58: Öncelikle bunun normal olmadığını bilincine varmamız lazım ama bu bireysel kendi çabalarımızla sonuca ulaşamayacağımızı düşünüyorum. İlk olarak bir büyüğümüze danışmak ya da bizim gibi zorbalığa uğrayıp bunu çözümlemiş birisinden tavsiye almak olabilir (K18, K, 16).</i>

K2 siber zorbalığa maruz kaldığında anne-babasının bilgisiz olması nedeniyle onlara başvurmak yerine kendisine yakın olan ağabeyi ya da arkadaşlarına başvurmayı tercih etmektedir. K16 zorbaca davranış kendi deyimiyle *çok üst düzeydeyse* anne-babası ya da öğretmenleriyle konuşabileceğini ifade etmiştir. K16 ise zorbaca davranış konusunda kendisine en yakın olan kişiyle konuşabileceğini ifade etmiştir. Siber zorbalığın boyutu ciddi boyutlara ulaştığında ise ailesinden yardım alabileceğini ifade etmiştir. K18 ise öncelikle siber zorbalığın normal olmadığını bilincine varılması gerektiğini ve bu tür sorunların bireysel olarak çözülmesinin olanaksız olduğunu ifade etmiştir. K18 yardım almak amacıyla bir yetişkine başvurmak ya da daha önce siber zorbalığa uğrayan ve bu soruna çözüm bulmuş birinden yardım almanın daha anlamlı olduğunu düşünmektedir.

Katılımcı görüşleri siber zorbalığa uğrayan ergenlerin bu durumu paylaşma sürecinde siber zorbalığın etki düzeyinin ve siber zorbalık yapan kişinin tutum ve davranışlarının etkili olduğunu ortaya koymaktadır. Siber zorbaca davranışın ergenler üzerindeki etkisi arttıkça ergenlerin söz konusu davranışı paylaşma biçimleri değişkenlik göstermektedir. Ergenlerin psikolojik olarak fazla etkilenmedikleri, toplumsal olarak tepki görmedikleri durumlarda siber zorbalığı kız ya da erkek arkadaşları, yakın arkadaşları, anne-baba ya da çevredeki kişiler ile paylaştıkları, ortaya çıkan durumun kendilerini olumsuz etkileyeceğini düşündükleri anlarda ise paylaşmadıkları görülmüştür. Ergenlerin karşılaştıkları siber zorbaca davranışın utanç verici, onur kırıcı bir durum olduğunu düşünmeleri anne-babaları ile paylaşma olasılıklarını azaltmaktadır. Ergenler kendilerine daha yakın buldukları ve kendilerini anlayacaklarını düşündükleri en yakın arkadaşlarıyla, kız/erkek arkadaşlarıyla ya da başkasıyla paylaşmayacağına inandıkları bir yetişkinle siber zorbalık durumunu paylaştıklarını ifade etmişlerdir. Ergenlerin yardım isteme anındaki tutum ve davranışları siber zorbalık vakasında kendilerini suçlama eğilimleriyle koşut bir biçimde değişmektedir.

Olayı kapatmaya çalışırım

Benim başıma geldiğinde çözüm odaklı değil de olayı kapatma amaçlı bakıyorum. Bulunması çok zor ve uğraştırıcı çünkü. Bence mümkün de değil pek zorbanın bulunması. İp adresini değiştirerek ya da farklı bir şekilde kaçabilirler. Mağduriyet olduğunda dayanamıyorum. Ben de mağdurun yanında oluyorum. Ama kapatma taraftarı oluyorum genelde. İlk paylaştığım kişiler kız arkadaşım sonra ailem ve abim oldu. Abim bilgisayar konusunda bilinçli olduğu için onunla paylaşmışım (K9, E, 17).

Olayı kapatmaya çalışan K9'un ifadesinde görüldüğü gibi bazı durumlarda siber zorbalığa uğrayan ergenlerin olayın büyümemesi ve kendilerini olumsuz etkilememesi adına karşı tarafı ikna ederek olayı kapatmaya çalıştıkları görülmektedir.

Siber zorbalık durumunu paylaşma biçimleri

30.03.2018 16:48: Gençler çok basit olan hesap çalınma gibi durumları paylaşabiliyor fakat sosyal medyada tanıştığı biriyle konuştuktan sonra o kişinin bu sefer farklı boyutlarda şeyler yapmasına zorladığı zaman siber zorbalığa maruz kalan kişi bunu kendi ayıbı olarak görüp kimseyle paylaşmıyabiliyor (K3, K, 16).

Paylaşmama nedenleri bence zorbanın tehdit etmesi olabilir. İşlerin ilerleyebileceğini ve daha kötü duruma gidebileceğini düşünebilir. Özellikle bu shoplama üzerinde durmuştuk. Etkinlikler yapmıştık. Fotoğraf değiştirmiştik falan. Mesela o konuda daha çok yapılabileceğini düşünebilir. Bu yüzden olayı kapatmayı düşünebilir. Ve utanç verici bir şeyse o fotoğraf, onu ailesine ya da başka birine göstermek istemeyebilir. Bu yüzden paylaşmıyor olabilir kimseyle. Çözmek için olay hakkında bilgili kişileri bulabilir (K5, E, 17).

26.03.2018 22:00: Gençlerin bir kısmı hiç kimseye söylemiyor çünkü onur kırıcı bir durum olarak görebiliyorlar. Bazen de zorbanın tehditleri söylemelerini engelliyor. Gençlerin bazıları ise yaşutları ile konuşuyor bu konuyu (K6, K, 17).

K1'in belirttiği gibi siber zorbalığa maruz kalan ergenler sosyal medya aracının yetkilisinden (Admin vb.), bilgi ve iletişim teknolojileri alanında yetkin bir kişiden ya da başına daha önce böyle bir durum gelmiş kişiden yardım isteyebilmektedirler.

Sosyal medya aracı yetkilisinden yardım isteme *Sosyal medya platformu üstünde onun yalan olduğunu teşhir edebilir. Daha önce başına gelmiş birilerine "Sen ne yaptın? Sana ne yapmışlardı?" gibi sorular sorabilir. Deneyimi olan bir arkadaşından destek alabilir (K1, E, 17).*

Araştırmada siber zorbalığa maruz kalan ergenlerin siber zorbalık yaparak karşılık vermeyi bir baş etme stratejisi olarak kullandıkları görülmüştür. Siber zorbalık yapan ve siber zorbalığa uğrayan ergenlerin aynı kişiler olduğunu ortaya koyan araştırmalar (Ybarra ve Mitchell, 2004; Ybarra, Espelage ve Mitchell, 2007; Wolak vd., 2007) bulguları destekler niteliktedir.

Çevrim içi oyunlarda ya da sosyal medyada siber zorbalık yaparak baş etme

Neyse, oyun hesaplarımı da bir iki kere çalındığı için bir de çok değerli para yatırdığımız oyun hesaplarıydı bir sonrasında çalınmaması için değişik şifrelerle güzel koruma şifrelerini kaybetmeyeceğiniz şekilde e-postalar açtık. Öyle koruma altına aldık ama yine çalındı. Team hesaplarımızı falan telefona bağladık, ekstra güvenlik önlemleri aldık ama yine de çalındı. "Bizimki çalınıyor, biz niye çalmayalım?" diye düşündük. Bu sefer çalma olayına giriştik. Biz de çaldık (K5, E, 17).

26.03.2018 22:35: Hesap çalındığı zaman eğer hiçbi şekilde hesabıma ulaşamıyorsam arkadaşlarımdan rica edip hesabı spamlatıyoruz. Genelde kapanıyor. Elbetteki hoş bir durum değil, sosyal medyayı aktif kullananlar açısından özellikle çok can sıkıcı bir durumdur eminim ki. O durum yaşandığında 'herkesin başına gelebilir' şeklinde bir tepkiyle yaklaşacaklarını düşünmüyorum açıkçası. Çünkü hesaplara verilen bir emek oluyor. Buna örnek olarak da birçok youtuber in kapanan instagram hesapları, çalınan hesapları verilebilir. Eski takipçi sayılarına ulaşmaları her zaman için kolay olmuyor (K7, K, 17).

K5'in ve K7'nin ifadeleri ve elde edilen bulgular zorbaca davranışa siber zorbalık yaparak karşılık vermenin daha çok çevrim içi oyunlarda ya da Instagram gibi sosyal medya araçlarında bir baş etme stratejisi olarak kullanıldığını ortaya koymaktadır. Ergenler çevrim içi oyunlarda hesapları çalındığında ya da oyundaki bir araçları ele geçirildiğinde siber zorbalık yaptıklarını söylerken sosyal medya araçlarında kendilerine siber zorbalık yapıldığında kendi deyimleriyle "spam atarak" siber zorbalık yapan kişinin hesaplarını bloke etmeye ya da şikâyet et butonuyla site yöneticisi tarafından kapatılmasını sağlamaya çalışmaktadırlar. Bu aşamada ergenlerin birlikte hareket ettikleri, zorbalığa uğrayan kişinin yanında yer aldıkları söylenebilir.

Siber zorbalık ya da zorbalık yaparak baş etme *Ben şahsen eğer zorbayı tanıyorsam bayağı ağızını burnunu kırarım. Bilmiyorsam kendisini, internette kırıcı falan konuşurum. Ki insan duygularını anlayabilen bir insanım. Bu konuda da zorbaya darbe vurmaya çalışabilirim. Hatta doğru yola sokmaya falan çalışabilirim ki büyük ihtimal işe yaramaz (K10, E, 16).*

Yardım etmeyi severim ama zorla etmem. Bir kere nasıl yardım edebileceğimi söyle sonra yardım isteyip istemediğimi sorarım. Hayır derse uzaktan izlerim yine ama alır başımı giderim yani. Evet derse öncelikle ona psikolojik destek olup kontrol ederim psikolojisini, nasıl etkilendiğini. Sonra zorbayı bulmaya çalışırım. Zorbanın tipine göre zorbaya nasıl müdahale edeceğim ile ilgili karar veririm. Sadece küfür falan ediyorsa önce bir güzel konuşur anlamaz ise döverim (K10, E, 16).

Bu durumdan engelleyerek kaçabilir, engelleyebilir. Sonuçta zorbadan kurtulma olasılığı yüksek. Ama aynı zamanda şöyle bir sıkıntı daha doğuyor burada: mağdur zorbanın zorbaca davranışından kurtulmak için zorbaya dönüşebiliyor. Bu tarz durumlar genelde zorba bir hareket yaptıktan daha sonra mağdurun bunun altında kalmama duygusuyla hareket edip yaptığı zorbalıklar olabiliyor (K16, K, 16).

Elde edilen bulgular siber zorbalığa uğrayan ergenlerin intikam ya da öç almak amacıyla karşı tarafa siber zorbalık yapabileceğini, bazı durumlarda siber zorbalığa uğrayan ergenlerin karşı tarafa ulaşabilmeleri durumunda güç kullanarak siber zorbalıkla baş ettiklerini ortaya koymaktadır.

Sahte hesap açma,
gizlice takip etme
(stalking)

Bir kişinin hesabına onun haberi olmadan girip hesabındaki bilgilere ulaşabilmek, kontrol etmek. Ama dışarıda kullanılmadığı sürece Stalk'un bir zorbalık olduğunu düşünmüyorum. Stalk yaptığım iki hesabım oldu. Gözlemlediğim kişiler genellikle yakın çevremdeki bazı insanların hani, çok yakın olmayan, benim hakkımda atıyorum, düşünceleri olan insanlar ama benimle bunları paylaşmayan hani arkamdan konuşmak gibi oluyor. Bu tarz durumda olan insanları takip ediyorum. Veya açtığım bir hesap sadece ask.fm diye bir uygulama vardı. Ki bu uygulamada özellikle lise ortamında çok ağır sorular gelebiliyor. Ben bunlardan kaçınmak için sahte hesap açmışım. Sahte hesap açma sebebim de şeydi; o sıralar canım sıkılıyordu. "Belki soru gelir yanıtlarım." günlük sorular da oluyor orada zaten, o tarz bir amaçtı (K16, K, 16).

K16'nın ifadeleri ergenlerin sahte hesap açarak ya da bazı kişileri gizlice takip ederek (stalking), kendileriyle ilgili dedikodulara yanıt vermek amacıyla siber zorbalık yapmayı bir baş etme stratejisi olarak kullandıklarını göstermektedir. K16 kendisiyle ilgili ağır soruların geldiği ve bu sorulara yanıt vermek zorunda olduğu durumlarda sahte hesap kullandığını ifade etmektedir. K16 davranışının altında yatan sebeplerden birinin de can sıkıntısı olduğunu söylerken davranışını zorbaca bir davranış olarak tanımlamamaktadır.

Siber zorbalık
yaparak baş etme

Kaçıyoruz. Hocam ben aslında kaçma taraftarı değilim. Ben daha çok durup da hani "O bana yapıyorsa ben de ona zorbalık yapayım" cinsinden taraftayım. Mesela K18 şey dedi "Soru atınca genelde ben hesabı kapatıyorum." Ben hesabı kapatmıyorum. Ben de ona zorbalıkla karşılık veriyorum. Daha şiddetli oluyorum, yapım gereği öyle oluyor. İşte bana ask.fm yoluyla da bayağı böyle küfürler, hakaretler bayağı böyle dalga geçiyorlar fiziksel özelliklerimle. Ben de tabii yanıtlamaktan çekinmiyorum bazen. Ve ask.fm'de şöyle bir şey var: Küfür edince o soru geri kalkıyor. İşte ben de yanıtlayınca böyle küfür ediyorum. Ondan sonra sorular kalkıyor, yanıtlarla beraber (K17, K, 16).

Bu tür zorbalıklarla çok sık karşı karşıya kalıyoruz. Ki bu de arada yaptığımız şeyler açıkçası. Çünkü hem bu tuzağa ister istemez düşüyoruz. Bizim üstümüze gelince bir sürü olaylar, biz de yapmadan olmuyor gibi. Ama zorbalığa zorbalıkla karşılık veriyoruz. Kendimizi savunmak için kullanıyoruz (K18, K, 16).

Siber zorbalığa maruz kalan ergenlerin baş etme stratejilerinden biri olarak karşı tarafa siber zorbalık yapma K17 tarafından sıklıkla gerçekleşen bir durumdur. K17 çevrim içi ortamlarda fiziksel özellikleriyle dalga geçildiğinde, kendisine incitici ifadeler kullanıldığında daha şiddetli bir biçimde yanıt verdiğini, bu davranış yapısı gereği ortaya koyduğunu ifade etmektedir. K17 bu tür zorbaca davranışların gerçekleştiği Ask.fm isimli platformda küfür, hakaret bulunan soruların kaldırıldığını kendisinin de bu platformda siber zorbalığa maruz kaldığında söz konusu özelliği kullandığını söylemiştir.

3.2.3. Ergenlerin Siber Zorbalık Sürecini Kimlerle Paylaştıklarına İlişkin Bulgular

Araştırmanın ikinci alt problemini içeren *Ergenlerin siber zorbalık sorununu paylaştıkları kişilere ilişkin görüşleri nelerdir?* sorusuna katılımcıların verdikleri yanıtlara ilişkin bulgular, frekans ve yüzdeleri Tablo 13'te yer almaktadır. Tablo13'teki bulgulardan yola çıkılarak katılımcı ifadeleri alıntılanmış ve ifadelere ilişkin yorumlar yapılmış, katılımcıların siber zorbalık durumunu paylaştıkları kişiler ayrıntılı bir biçimde ele alınmıştır.

Tablo 13. *Ergenlerin siber zorbalık sorununu paylaştıkları kişiler*

	f	%
Yakın arkadaşlar / Kız ya da erkek arkadaş	17	21,52
Anne-baba	16	20,25
Öğretmenler, rehber öğretmen, idareciler	14	17,72
Kendim çözmeye çalışıyorum	10	12,66
Resmi görevliler (SZ çok büyükse)	7	8,86
Öğretmenlerin rolü önemli	6	7,59
Herkes olayları kendi içinde yaşıyor	3	3,80
Kız, erkek kardeş, yakın akrabalar	2	2,53
Paylaşılan kişinin sürece etkisi değişiyor	2	2,53
Kişiye zarar verecek durumlar paylaşılmalı	2	2,53
Toplam	69	100,00

Katılımcı görüşleri siber zorbalığa maruz kalan ergenlerin söz konusu zorbalığı öncelikle en yakın arkadaşlarıyla / kız ya da erkek arkadaşlarıyla paylaştıklarını ortaya koymaktadır. Siber zorbalığa uğrayan ergenlerin bu durumu ilk paylaştıkları kişi genellikle en çok zaman geçirdikleri, en çok güvendikleri ya da kendilerine en yakın olduğunu düşündükleri kişi olmaktadır. Elde edilen bulgular ışığında siber zorbalığa maruz kalan ergenlerin çok büyük bir sorun olmadığı sürece

bu durumu anne-babalarıyla paylaşmadıkları ancak zor durumda kaldıklarında ailelerinden yardım istedikleri söylenebilir. Karşı karşıya oldukları siber zorbalığın ciddiyetine göre durumu anne-babalarıyla, öğretmenleriyle, rehber öğretmenle ya da okuldaki yöneticilerle paylaşan ergenlerle birlikte sorunu herhangi bir yetişkinle paylaşmayan, kendisi çözmeye çalışan ergenler de bulunmaktadır. Siber zorbalığa maruz kalan ergenlerin söz konusu durumu ebeveynlerine söylemeden önce kişiyi engelleme, “hesabını kapatma gibi çözüm yollarını denedikleri söylenebilir.

Araştırma süresince ergenlerin siber zorbalık durumlarını paylaşma konusunda farklı tutum ve davranışlar sergiledikleri görülmüştür. Araştırma öncesinde bu süreci genellikle kimseye paylaşmayan ergenler, araştırma sonrasında yapılan görüşmelerde anne-babalarından, yakın çevrelerinden, öğretmenlerinden ya da siber zorbalık vakasının durumuna göre resmi görevlilerden destek alabileceklerini ifade etmişlerdir. Ergenlerin araştırma süresince hem baş etme stratejileri geliştirme hem de siber zorbalığa uğrayan kişilere yardım etme konusunda yeni beceriler kazandıkları görülmüştür.

7.04.2018 19:48: Ben çalışmalar sırasında ve sonunda bilgi edinmenin yanı sıra bilgi paylaşma yönünde de açıldığımı düşünüyorum. Başıma bir zorbalık geldiğinde bunu daha rahat bir şekilde paylaşabilirim, başka birinin başına geldiğinde onunla daha iyi iletişim kurabilirim (K6, K, 17).

Baş etme stratejisi edinme

7.04.2018 19:37: bu çalışmadan önce farkında olarak ya da olmayarak aslında kendimin de birçok zorbalığa veya siber zorbalığa uğradığımı hatta kendimin de bizzat yaptığımı çalışma sayesinde biraz daha farketmiş oldum hatta zorbalığı biraz daha ayrıntılı öğrendiğim için doğaçlamalar ve yaptığımız etkinlikler sayesinde biraz daha bilinçli olduğumu düşünüyorum özellikle de bir zorbalığa uğradığım zaman başkalarından yardım alma konusunda bu konu aslında biraz normalleştiği için birine anlatma veya yardım alma gereği duymuyordum ama çalışma sayesinde hem fiziksel hem de ruhsal etkilerini daha da farkettim bundan sonra etraftımda olan zorbalıkları da daha kolay farkediyorum ve uyarma isteği geliyor daha bilinçlenmiş ve dikkatli hissediyorum (K11, K, 16).

K11 siber zorbalığa maruz kaldığında bu durumun hem fiziksel hem de ruhsal etkileri olacağı için çevresindekilerle paylaşması gerektiğini ifade etmektedir. K6 ise siber zorbalıkla karşılaştığında çalışmanın etkisiyle bu durumu biriyle daha rahat paylaşabileceğini aynı zamanda çevresindeki birinin başına böyle bir şey geldiğinde kolaylıkla iletişime geçebileceğini ifade etmiştir.

Baba, müdür yardımcısı

Gidip çözüm yolu bulunmalı, mutlaka biriyle konuşulup halledilmeli. Çünkü benim mesela bir arkadaşımın başına geldi. Kız aylarca rahatsız edildi. Mesela bir yere gidiyoruz beraber işte “Arkadayım. Bugün güzel giyinmişsin. işte ondan sonra ama diyor “Eteğini biraz daha uzat.” gibisinden kız rahatsız edici mesajlar atıyordu. Telefondan geliyor, daha sonra kız artık babasına söyledi. Babası okula geldi, müdür yardımcısı ile falan konuştu. Okuldan olduğu düşünülüyordu bu

çocuğun. Geldi işte herkesle tek tek konuşuldu. Çocuk galiba korktu, bir daha mesaj atılmadı. Söylemeseydi bence çok zor olacaktı, yine devam edecekti (K4, K, 17).

Arkadaş
28.03.2018 22:08: *Genel olarak arkadaşlarıyla paylaşıyorlar iş aşırı ciddiye binince ailelerine bazen gidebiliyorlar. Paylaşmadıkları zaman genelde sorun olarak görmüyorlar. Öğretmenlerinden pek yardım istemiyorlar gırdığım kadarıyla çünkü öğretmenlerinin bu durumla ilgilenmeyeceğini düşünüyorlar. Ancak rehberlik servisine gidenler var (K8, K, 16, Whatsapp).*

K4 siber zorbalığa maruz kalan birinin mutlaka biriyle konuşması gerektiğini dile getirirken aylarca siber zorbalığa maruz kalan arkadaşının biriyle paylaşmadığı için yaşadığı güçlükleri anlatmıştır. Arkadaşı kendisinin ısrarıyla zorbaca davranışı babasıyla paylaşarak söz konusu durumdan kurtulmuştur. Zorbaca davranışın kişiyi rahatsız etme düzeyi ve baş edilmesi güç bir durum olması aileyle paylaşılmasına neden olmuştur. K8 ise bu durumların genellikle arkadaşlarla paylaşıldığını kendi deyimiyle *iş aşırı ciddiye bindiğinde* aileyle paylaşmayı tercih etmektedirler. K8'e göre öğretmenlerin başlarına gelen durumla ilgilenmeyeceklerini düşündükleri için yardım istemekte istekli olmayan ergenler nadiren rehber öğretmenle söz konusu durumları paylaşmaktadırlar. K8'e göre ergenler zorbaca davranışı yetişkinlerle paylaşmadıklarında bu durumu bir sorun olarak görmüyorlar. K12 de K8'e benzer biçimde düşünmektedir. Zorbalığa uğrayan ergenler kişiden kişiye değişse de çok büyük bir sorun olmadığı sürece söz konusu durumu paylaşmıyorlar. K12'ye göre bu davranışın nedenleri arasında yaptıkları bir şeyden utanmaları ya da bu durumu hafife almaları olabilir.

Anne-baba
28.03.2018 22:04 - *Kişiden kişiye değişiyor çok büyük bir sorun olmadığı sürece paylaşmıyorlar. Utandıkları veya hafife aldıkları için söylemiyorlar. Eğer çok büyük bir sorun olursa anne babalarından veya ailelerinden yardım isteyebiliyorlar örneğin (kredi kartı çalınması, dolandırıcılık) gibi. Arkadaş veya yakın çevre grublarından yardım istememelerinin nedeni ise kendiyile dalga gecicekler korkusu. Bu yüzden genellikle paylaşmayı düşünmüyorlar, zor durumda kalırlarsa ailelerinden yardım istiyorlar (K12, E, 16).*

Elde edilen bulgular zorbalığa maruz kalan ergenlerin söz konusu durumu utanç verici, onur kırıcı bir durum olduğunu düşünerek anne-babaları ile paylaşmadıklarını ortaya koymaktadır. Ergenler bu nedenle kendilerine daha yakın buldukları ve kendilerini anlayacaklarını düşündükleri en yakın arkadaşlarıyla, kız/erkek arkadaşlarıyla ya da kendilerini anlayacağını ve başkasıyla paylaşmayacağını bildikleri bir kişiyle söz konusu siber zorbalık durumlarını paylaştıklarını ifade etmişlerdir. Ergenler sosyal medya aracının yetkilisi (Admin vb.), BİT alanında yetkin bir kişi ya da başına daha önce böyle bir durum gelmiş

kişiden yardım istediklerini ifade ederken kendilerini suçlamadıkları durumlarda daha kolay yardım istediklerini ortaya koymuşlardır.

Ergenlerin zor durumda kalmadıkça, karşılaştıkları siber zorbalık durumu karmaşık hale gelmedikçe ya da yaşamlarında büyük bir problem oluşturmadıkça bu durumu yetişkinlerle paylaşmadıklarını ortaya koyan bulgular siber zorbalığa uğrayan ergenlerin bu durumu öncelikle varsa kız ya da erkek arkadaşlarıyla paylaştıklarını göstermektedir. Bulgular ergenlerin bu kişilere daha fazla güvendiklerini ve samimi bulduklarını, bazı durumlarda kendilerinden daha farklı ve çözüme yönelik düşündüklerini ortaya koymaktadır. Siber zorbalığa uğrayan ve bu durumu ailesinden önce kız arkadaşıyla paylaşan K9, kız arkadaşının siber zorbalık konusunda kendisinden daha bilinçli olduğunu, duygusal boyununun olması ve kendisinden daha sakin karar vereceğini düşündüğü için öncelikle kız arkadaşıyla paylaştığını ifade etmiştir.

Kız ya da erkek
arkadaş

Çevremizdeki yakın insanların de bize yardımcı olabileceğini düşünüyorum. Mesela ben ailemden çok kız arkadaşıma ya da abime danıştım bunu. O benden daha bilinçli bu konuda. Hem duygusal boyununun olması hem de benden daha bilinçli olduğunu düşünmem yüzünden onunla konuştum ilk olarak. Daha sakin karar verebileceğini düşündüm bu konuda (K9, E, 17).

Ergenler için akranları, özellikle arkadaşları yaşamlarında önemli bir yer tutmaktadır. Akran grubu tarafından kabul görmek ve onaylanmak ergenler açısından oldukça önemlidir. Siber zorbalığa uğrayan ergenlerin baş etme stratejisi olarak yakın arkadaşlarından ya da arkadaşlarından yardım istemeleri bu bağlamda değerlendirildiğinde normal görülmektedir. Siber zorbalığa maruz kalan ergenlerin özel durumlar söz konusu olduğunda yakın arkadaşlarından yardım istedikleri görülürken birlikte hareket etmelerini gerektiren durumlarda yardım istedikleri arkadaş kitlesini genişlettikleri görülmektedir. K10 siber zorbalığa maruz kaldığında bunu yakın arkadaşla konuşmanın aileyle konuşmaktan daha kolay olacağını, yakın arkadaşların daha anlayışlı ve yardımcı olabileceğini ifade etmektedir. K10'un özel olarak tanımladığı durumlar ergenler arasında paylaşılan duygular, ilişkiler ya da siber zorbalık sürecinde zorbalık yapan kişinin kullandığı bir bilgi olabilir.

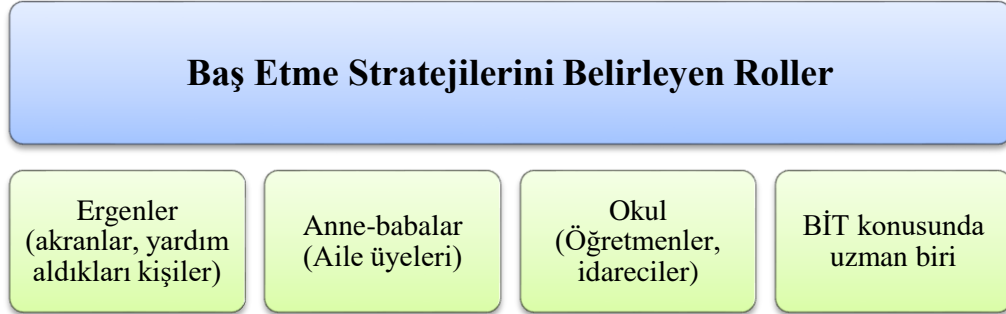
Yakın arkadaş

Yakın arkadaş ile paylaşmak bazı durumlarda aileden daha rahat olabilir çünkü ailelerle paylaşılmayacak kadar "özel" durumları arkadaşlarımız anlayabilir ve çok daha rahat yardımcı olabilir (K10, E, 16, Whatsapp).

Siber zorbalığa uğrayan ergenlerin karşılaştıkları soruna çözüm bulamadıklarında site yöneticisinden yardım aldıkları ya da şikâyetinde buldukları

görülmektedir. Bu durum siber zorbalığın boyutuna bağlı olarak değişmektedir. Özellikle sosyal medya araçları yoluyla gerçekleştirilen siber zorbalık vakalarında ergenlerin bu yolu tercih ettikleri ve sosyal medya araçlarından şikâyet etme butonu eklemeleriyle ilgili çözüm önerileri de sunmuşlardır.

Şekil 11. Baş etme stratejilerini belirleyen roller

Siber zorbalık sürecinde genellikle yakın arkadaşlarından ya da anne-babalarından yardım isteyen, bu konuyu onlarla konuşmayı tercih eden ergenlerin öğretmenlere bakışları biraz daha farklıdır. Maruz kaldıkları siber zorbalık durumlarını öğretmenleriyle nadiren paylaşan (Riebel vd., 2009) ergenler, söz konusu durumları genellikle öğretmenlere ya da okul çalışanlarına anlatmamayı tercih etmektedirler. Katılımcı görüşleri siber zorbalıkla baş etme sürecinde öğretmenlerin tutum ve davranışlarının oldukça önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Yaşadıkları durumu öğretmenlerle paylaşmaya pek istekli olmayan ergenler sorunu son çare olarak ancak okul rehber öğretmeni ile paylaşabileceklerini ifade etmişlerdir. Bazı katılımcı görüşleri ergenlerin siber zorbalığın kontrol edilemeyecek bir olay olduğunu düşündüklerini, siber zorbalık süreçlerinde öğretmenlerin ve okul yöneticilerinin kendilerine yardımcı olmadıklarını aksine durumu daha da karmaşık hale getirdiklerini ortaya koymaktadır (Agatston, Kowalski ve Limber, 2008).

Eğer bir öğrencinin başına geliyorsa ve bunu öğretmenle paylaşmışsa öğretmeni ona destek olmalı, disipline taşınmalı. Disiplin de bu olayı ele almalı ve yargıya taşınmalı gerekiyorsa (K1, E, 17).

Öğretmenlerin
rolü önemli

Aslında öğretmenlerin rolü daha büyük çünkü bütün günlerimizi burada geçiriyoruz. Belki ailemizden daha fazla konuşuyoruz, daha fazla görüyoruz ve öğretmenler de öğrencilerle iç içe olduğu için hani bizi daha iyi anlayabiliyorlar çoğunlukla. O yüzden biraz daha anlayışla karşılayıp daha çözüm odaklı yaklaşan öğretmen de olabilir ama benim başıma gelen tecrübelerime bakarsam olmuyor böyle. Bu durumlar genelde öğretmenlerle paylaşılmıyor. (K6, K, 17).

Rehber öğretmenleri ve okuldaki herhangi birileriyle konuşma konusunda tedirginim. Çünkü verecekleri tepki nasıl olur bilemiyorum (K3, K, 16).

Bu çalışmadan da öğrendiğim üzere ilk önerim ona en yardımcı olabilecek kişi olan ona rehber öğretmenine danışmasını ve ona en iyi ve en doğru şekilde yardımcı olabilecek kişinin o olduğunu ona anlattım. Sorun çözülmesine bile etki alanı dışına çıkmasının da çok yardımcı olacağını söyledim (K9, E, 17).

Ben hocaların fazla bir şey yapacağını düşünmüyorum şahsen ama rehberlik hocasına danışıp bizim ruhsal olarak ne yapıp ne yapmamamız gerektiğini söyleyebilir. Müdür yardımcısına falan söylesek de bir şey yapmayacaklar. Sadece ruhsal açıdan içindeki sıkıntıyı anlatınca belki rahatlayabilirsiniz. Yine yardım edecek kişiler ailen olacak (K17, K, 16).

Öğretmene (rehber öğretmen) danışabiliriz

Eğer bir kişi zorbalık durumu ile karşılaştığında eğer bu okuldan olduğunu düşünüyorsa okuldan bir öğretmene başvurduktan sonra bu öğretmenin belki o kişiyle konuşması doğru olabilir. Bir öğretmenle konuşmak şu bakımdan iyi olabilir Ama genellikle hani böyle ciddi sürekli uyaran tarzda bir öğretmen değil sevilen bir öğretmen olması gerekir Çünkü sevilen bir öğretmen olması söyle işimize yarar genellikle sevilmeden ciddi ortamlara giren bir öğretmen ve öğretmen öğrenciler tarafından ciddiye alınmaz halk dalga konusu bile olabilir ama sevilen bir öğretmen bunlarla konuştuğumu konuştuğu zaman saatten öğretmeni düşünce yapısına önem veriyoruz dur çok önemsiyoruz dur onun bizi uyarı yapması bu durumu daha ciddiye almamızı sağlayabilir (K16, K, 16).

Son çare olarak öğretmene başvurabiliriz

Yine en yakın arkadaşlarımla paylaşırım ama ciddiyete binerse ailemle paylaşırım. Annemle. Annem daha yakındır. Son çare rehber öğretmene gidip söyleyebilirim bu durumu (K18, K, 16).

Ergenler karşılaştıkları sorunları paylaştıkları kişinin sorunun çözülme olasılığını, etkilerini belirlediğini ifade ederken kişilere zarar verecek siber zorbalık durumlarının (durum ciddiye resmi görevlilerle de paylaşılabilir) paylaşılması gerektiğini ortaya koymuşlardır.

Zarar verecek durumlar paylaşılmalı

Siber zorbalık ağır bir durum gibime geliyor benim için. Hani başa çıkılması için bir destek lazım. Mesela ailemize söylediğimizde o yine daha etkin bir yöntem. Ya da polise gidebiliriz. Yani biraz daha büyük makamlar ve gerçek hayattan eklenebilecek bir şey (K6, K, 17).

Paylaşılan kişinin sürece etkisi değişiyor

Ya aslında şöyle; dediğim gibi siber zorbalık durumunu çevremde bir insanla paylaşmaktan çekiniyordum. Aslında çekinmemem gerektiğinin de farkına vardım. Çünkü bunun bir çözüm yolu olmayabiliyor bazen. Bunu ben kendi içime atarak ya da kendi kendimin canını sıkarak çözemeyeceğimi de gördüm. Bu yüzden yaptığımız canlandırmalarda mesela, bazılarında ailesiyle paylaşıyordu ya da en yakın arkadaşı ile paylaşıyordu. Aslında bunların ne kadar önemli olduğunu ve sonucu ne kadar çok değiştirdiğini de gördüm (K7, K, 17).

Öncelikle kendim çözmeye çalışıyorum

İlk önce kendim o olayın üstesinden gelebiliyor muyum diye bakarım. Ama bunu olabildiğince objektif bir şekilde yapmaya çalışırım. Çünkü bazen belki üstesinden gelebilirim diye düşündüğün zaman çevrendeki insanlarla paylaşmak istemiyorsun. Tekrar denemeye, tekrar denemeye çalıştıkça aslında bu daha çok yıpratıyor insanı. O yüzden ilk önce "Kendim baş edebiliyor muyum?" diye bakarım. Örneğin buna oyunlarda yazılan bir hakareti gördüğüm zaman o kişiyi susturmak olarak da örnek verebilirim. Bunun ben sonuçta kendi başıma üstesinden gelebiliyorum. Bunu çevremle paylaşmama gerek yok. Ama bazı durumlar oluyor ki bu arkadaşlarımla yaşadığı şey de dahil; bir insanın yardımına ihtiyacınız olabiliyor. O durumlarda, hani her durumu ailemle paylaşmasam da, çünkü dediğim gibi her şeye böyle açık bakmıyorlar. Sıcak yaklaşmadıkları için daha çok güvendiğim arkadaşlarımla ya da dediğim gibi arkadaş çevremle paylaşırım. Öğretmenlerimle de paylaşmıyorum (K16, K, 16).

Elde edilen bulgular ergenlerin yaşadıkları siber zorbalığa ilişkin durumların genellikle çevredekilerle paylaşılmadığını, herkesin olayları içlerinde yaşadıklarını ortaya koymaktadır. Katılımcıların ifadelerinden yola çıkarak siber zorbalığın tam olarak bilinmemesinin ya da zorbaca davranışın paylaşılmak istememesinin bu tutumda etkisinin olduğu söylenebilir. K3 ergenlerin hesap çalınma gibi çok basit durumları çevrelerindeki kişilerle paylaştıklarını ancak çevrim içi ortamlarda utanacakları bir davranış sergilediklerinde söz konusu zorbaca davranışı kimseyle paylaşmadıklarını ifade etmektedir. K18 ise okullardaki öğrencilerin zorbalığa uğrayan ya da zorbalık yapan kişileri bildiklerini bu durumun ise Ask.fm isimli uygulamadan kaynaklandığını ifade etmektedir. K18 herkesin olan bitenden haberdar olduğunu ancak günlük yaşamda kimsenin bu tür davranışlardan söz etmediğini söylerken Ask.fm isimli uygulamanın siber zorbalık davranışlarını pekiştirdiğini eklemektedir. K20 ise DTSZEP sürecinde deneyimlediği bir etkinlikten örnek verirken söz konusu öğrencinin zorbaca davranışa maruz kalmasına rağmen böyle bir şey yaşamadığını anımsadığını söylemektedir.

30.03.2018 16:48: Gençler çok basit olan hesap çalınma gibi durumları paylaşabiliyor fakat sosyal medyada tanıştığı biriyle konuştuğundan sonra o kişinin bu sefer farklı boyutlarda şeyler yapmasına zorladığı zaman siber zorbalığa maruz kalan kişi bunu kendi ayıbı olarak görüp kimseyle paylaşmıyabiliyor (K3, K, 16, Whatsapp).

Herkes olayları
kendi içinde
yaşıyor

Şu an okuldakilerin kimlerin zorba olduğundan, kimlerin mağdur olduğundan haberi var. Kimlerin siber zorbalığa uğradığından haberi var. Herkes birbirini görüyor o ask.fm platformunda. Herkes farkında ama birbirleriyle konuşup paylaşmıyorlar. Kimlerin ne yaptığını bahsetmiyorlar birbirlerine. Nasıl bir süreçten geçtiklerini konuşmuyorlar. Sadece herkes kendi çevresinde yaşıyor bu olayları. Ask.fm bir zorbalık programı olabilir (K18, K, 16).

Sıla isminde bir öğrencinin öğretmeni vs.'nin zorbalıktan haberi vardı ama mağdur hala ısrarla annesine diyordu "Ben öyle bir şey yaşamadım. Olmadı.", bu aklımda kalmış (K20, E, 16).

3.2.4. Ergenlerin Siber Zorbalık Durumlarını Paylaşmama Nedenlerine İlişkin Bulgular

Araştırmanın ikinci alt problemini içeren *Ergenlerin siber zorbalık durumlarını paylaşmama nedenlerine ilişkin görüşleri nelerdir?* sorusuna katılımcıların verdikleri yanıtlara ilişkin bulgular, frekans ve yüzdeleri Tablo 14'te yer almaktadır. Tablo14'teki bulgulardan çıkılarak katılımcı ifadeleri alıntılanarak yorumlar yapılmış ve siber zorbalığa maruz kalan ergenlerin bu durumları paylaşmama nedenleri ayrıntılı bir biçimde ele alınarak katılımcı ifadeleriyle

desteklenmiştir. Siber zorbalığa uğrayan ergenlerin bu durumlar paylaşmama nedenleri farklı kişiler üzerinden ele alınarak bu kişilerin siber zorbalık sorununa ve ergenlerle olan iletişimlerine, ilişki kurma biçimlerine dair katılımcı ifadelerine de yer verilmiştir.

Tablo 14. Ergenlerin siber zorbalık durumlarını paylaşmama nedenleri

	F	%
Olumsuz anne-baba düşünce, davranış ve tutumları	31	40,26
Olumsuz idareci, öğretmen tutumları	11	14,29
Yetişkinlerin durumu daha karmaşık (çözülemez) hale getireceği düşüncesi	9	11,69
Tepki görme, suçlanma-cezalandırılma korkusu	7	9,09
Zorbadan korkma	6	7,79
Onur kırıcı bir şey olduğunu düşünme, utanma	5	6,49
Yetişkinlerin konuyu önemsememesi	4	5,19
Sorun olarak görmeme, hafife alma	2	2,60
Bir yaptırımını olmadığına inanma (çözümüne inançsızlık)	2	2,60
Toplam	77	100,00

Çevrim içi teknolojilerin her geçen gün yenilenmesi ve ebeveynlerin söz konusu teknolojiler konusunda bilgi birikimlerinin ve deneyimlerinin olmaması anne-babaları siber zorbalık konusunda kaygılandırabilmektedir. Yaşadıkları siber zorbalık durumlarını ebeveynleri yerine yakın arkadaşlarıyla paylaşan ergenler, söz konusu durumları okuldaki öğretmen ya da idarecilerle de paylaşmamaktadırlar (Türkileri, 2012). Ergenlerin siber zorbalık durumlarını paylaşmama nedenlerinin başında olumsuz anne-baba, öğretmen ya da yetişkin tutumları gelirken diğer nedenler siber zorbalık yapan kişilerden ya da anne-babalarından çekinmeleri, suçlanmaktan ya da cezalandırılmaktan korkmaları olduğu söylenebilir (Çimen, 2018; Erk, 2019).

Anne-babaların çocuklarının siber zorbalığa uğradığından haberdar olmamalarının nedenlerinden birinin olumsuz tutum ve davranışları olduğu söylenebilir. Ebeveynlerin, kendilerini suçlayarak çevrim içi ortamlarla olan bağlarını ortadan kaldıracabileceklerini düşünen ergenler, bu nedenle siber zorbalık durumlarını anne-babalarıyla paylaşmadıklarını ifade etmişlerdir. Ergenler interneti, sosyal medyayı ya da cep telefonunu kullanmaktan men edilme korkusuyla söz konusu durumları anne-babalarıyla paylaşmamakta, siber zorbalığa uğradıklarını görmezlikten gelmektedirler. Anne-babaların çocuklarını sosyal medyanın, internetin ya da cep telefonlarının tehlikelerinden korumak amacıyla cep telefonunu kontrol etme, ziyaret edilen siteleri gözden geçirme, sosyal medya araçlarında arkadaş

listelerini kontrol etme gibi önlemler aldıkları görülmektedir. Siber zorbalık durumlarını anne-babalarıyla paylaşmayan ergenler en çok arkadaşlarından en az öğretmenlerinden yardım istemektedirler (Juvonen ve Gross, 2008; Slonje ve Smith, 2008; Topçu vd., 2008; Mishna vd., 2009; Aksaray, 2011).

Öğrenci görüşleri anne-babaların olumlu tutum ve davranışlarının siber zorbalık durumlarının paylaşılması konusunda etkili olduğunu ortaya koymaktadır. Yapılan araştırmalar (Çimen, 2018) öğrencilerin görüşlerini kanıtlar niteliktedir. Aile üyeleri arasında nitelikli bir iletişimin olmaması, ergenlerin sorunlarını aileleriyle rahatça paylaşamamaları siber zorbalığa maruz kalan ergenlerin uygun baş etme stratejileri geliştirme ve ailelerinden yardım isteme konularında sorunlar yaşamalarına neden olmaktadır.

Araştırmalar siber zorbalığa uğrayan ergenlerin içinde buldukları durumu genellikle çevrelerindeki yetişkinlerle paylaşmadıklarını ortaya koymaktadır. Yetişkinlerin uyguladıkları stratejilerin işe yaramayacağı düşüncesi, kendilerine destek olmayan ve suçlayan bir okul iklimi, yetişkinlerin önyargı içeren suçlayıcı tutum ve davranışları siber zorbalık durumunu paylaşmamalarının nedenleri olarak ifade edilebilir (Parris vd., 2012; Cassidy, Brown ve Jackson, 2012; Völlink vd., 2013).

Olumsuz anne-
baba tutumları

Hocam mesela ben siber zorbalığa maruz kaldığım zaman ailemle falan paylaşmıyorum genelde. Biz yaptığımız bazı etkinliklerde hani bulunduğum bazı anne-baba rolünde mesela şöyle değerlendirdim: Mesela ben anneme söylersem. Hani o ne yapabilir gibi bir düşünce oluştu kafamda. Ve ben de hani bir anne olsam bu zorbalık sürecinde. Hani çocuğuma ne gibi tavsiyeler verebilir ya da nasıl müdahale edebilirim gibi düşündüm. Süreçte hani daha böyle hani çocukların anne ve babaya bu durumları çekinmeden söylemeleri gerektiğini anladım. Hatta ben de kendim anne ve babama söylemem gerektiğini. Hani "Söyleyebilirdim aslında neden söylemeyim ki?" Çekinme durumum neden olsun ki gibi bir düşündüm (K3, K, 16).

Suçlanma,
cezalandırılma
korkusu

Benim en yakın arkadaşım. Ben babasına söylemesini söyledim. O biraz çekindi. "Söyle!" dedim. "Kızacağımı zannetmiyorum. Çünkü bu senin yaptığın bir şey değil yani." dedim. Nereden bulduysa telefon numarasını bilmiyordum da söylemesi gerektiğini düşündüm. Onunla konuştum. Artık rahatsız ediyordu. Çünkü mesela "Gece gündüz bana mesaj atıyor. Yine attı. Yine şöyle yaptı. Artık sıkılmaya başladım." diye benimle paylaşıyordu süreci. Babasından çekindiği için söyleyemiyordu babası sert bir kişilik (K4, 17, K).

Yetişkinler anlamıyorlar da olaydan. Anlamıyorlar ve aslında mağdur olmamıza rağmen bizde de bir suç arıyorlar: "Sen ne yaptın da böyle bir zorbalık oldu?" Bu yüzden de çekindiğimiz oluyor ailemizden (K18, K, 16).

Katılımcıların verdikleri yanıtlar yetişkinlerin siber zorbalık durumunu büyütmeleri, daha karmaşık hale getirerek ergenlere daha büyük zarar gelmesinden korktukları için olaya karışmalarını istemediklerini ortaya koymaktadır. Elde edilen bulgular siber zorbalığa maruz kalan ergenlerin bu durumu paylaşmadıklarında siber zorbalık sürecinin gizli kaldığını ve siber zorbalığa uğrayan ergenin daha fazla ve daha uzun süre olumsuz etkilenmesine neden olduğunu ortaya koymaktadır. Ergenlerin verdikleri yanıtlara göre olumsuz anne-baba düşünce, davranış ve tutumları; anne-baba tepkisinden korkma, anne-babanın bilgisiz olması, ailelerin kadın-erkek ilişkisine bakışı, anne-babanın ilgisiz olması gibi durumlara aşağıdaki ifadeler örnek olarak verilebilir:

Anne-babanın bilgisiz olması	<i>Yapılan zorbalığın belli bir önem ciddiyetine bakarız önce. Eğer önemliyse bir büyüğümüzden yardım isteriz. Ama bu büyüğümüz aile büyüğümüz olmaz tabii ki. Çünkü annemiz siber zorbalık konusu, siber ortamı hiç bilmediği için bizden daha bilgili kişilerden yardım isteriz (K15, E, 16).</i>
Olumsuz anne-baba tutumları	<i>Bence ailelerin bilinçlenmesi gerekiyor. Günümüzde ailelerin eğitim düzeyleri düşük olabiliyor. Onları daha çok bilinçlendirmek için bir şeyler yapılabilir. Çevremizdeki yakın insanların da bize yardımcı olabileceğini düşünüyorum. Mesela ben ailemden çok kız arkadaşuma ya da abime danıştım bunu (K9, E, 17).</i>
Ailelerin kadın-erkek ilişkisine bakışları	<i>Şöyle bir şey de var: Çevresindeki insanların da ben biraz daha anlayışlı olması gerektiğini düşünüyorum. Zaten bir insan böyle bir şey yaşıyorsa ve yardım istiyorsa o yaptığı şeyin doğru olmadığını düşünüyordur ve pişmandır. O yüzden çevresindeki insanların da destek olması gerektiğini düşünüyorum. Aslında her aile yine sadece cinsel şeyleri değil normal bu kız arkadaş erkek arkadaş ilişkilerine de pek sıcak bakmıyor. O yüzden insanlar çekinebiliyor (K7, K, 17).</i>

Öğrenciler arasında gerçekleşen siber zorbalık durumlarında mağdur, zorbayı tanısan ya da tanımasan, seyirciler siber zorbalık vakasının farkında olsun ya da olmasın okulun, okuldaki öğrencilerin, okuldaki öğretmenlerin, idarecilerin ve çalışanların belirli etkileri bulunmaktadır. Bu etki ergenin söz konusu kişiye yakınlığıyla birlikte artmakta ya da azalmaktadır. Sözgelimi siber zorbalığa uğrayan ergenlerin stres, kaygı, okula karşı isteksizlik, depresyon gibi duygu durumlarını deneyimledikleri bilinmektedir. Ergenlerdeki söz konusu duygu durumlarını ilk fark edecek kişiler okulda birlikte vakit geçirdikleri kişilerdir. Araştırmada bazı ergenler okulun siber zorbalık sürecinde aile kadar kritik bir etkiye sahip olduğunu ifade etmişlerdir. Bu süreçte okuldaki öğrencilerin, öğretmenlerin ya da idarecilerin tutum ve davranışları siber zorbalığa uğrayan öğrenci için oldukça önemlidir. Katılımcı görüşleri, siber zorbalığa uğrayan ergenlerin yardım istemeleri durumunda öğretmen ve idarecilerin olumsuz tutumlarının öğrencilerin sorunlarını çözememelerine ve bu kişilere karşı güvenlerinin azalmasına neden olmaktadır.

Elde edilen bulgulara göre siber zorbalığa maruz kalan ergenlerin karşılaştıkları sorunu öğretmenlerle paylaşmamalarının nedenleri *öğretmenlerden çekinmeleri, öğretmenlere güvenmemeleri, öğretmenlerin öğrencilere yakın olmamaları, öğretmenlerin ilgisiz olmaları, öğretmenlerin öğrencileri dikkate almamaları, öğretmenlerin sorunu çözmeye yönelik bir şey yapmamaları, öğrencileri yalnızca dinlemeleri, öğretmenlerin sorunu şiddet uygulayarak çözmeye çalışmaları ve sorunu çözülemez hale getirmeleridir*. Söz konusu nedenler siber zorbalığa uğrayan ergenlerin bu durumu öğretmenlerle paylaşmamalarının yanında öğretmenleriyle herhangi bir sorunlarını konuşmadıklarını da ortaya koymaktadır.

Öğretmenlerin okuldaki rollerinin oldukça önemli olduğunu ifade eden K6, öğretmenlerin siber zorbalığa uğrayan öğrencileri söz konusu olduğunda daha anlayışlı olmaları ve soruna çözüm odaklı yaklaşımları gerektiğini ifade etmektedir. K6 siber zorbalığa uğrayan öğrencilerin bu durumu genellikle öğretmenleriyle paylaşmadıklarını; öğrencilerin öğretmenlere hem güvenmediklerini hem de önerecekleri çözümün etkili olmayacağını dile getirmektedir. K8 ve K10 ise öğretmenlerin ilgisiz olmalarının öğrencilerin mevcut sorunları paylaşmamalarında etkili olduğunu söylemektedirler.

Güvensizlik

Aslında öğretmenlerin rolü daha büyük çünkü bütün günümüzü burada geçiriyoruz. Belki ailemizden daha fazla konuşuyoruz, daha fazla görüyoruz ve öğretmenler de öğrencilerle iç içe olduğu için hani bizi daha iyi anlayabiliyorlar çoğunlukla. O yüzden biraz daha anlayışla karşılayıp daha çözüm odaklı yaklaşan öğretmen de olabilir ama benim başıma gelen tecrübelerime bakarsam olmuyor böyle. Bu durumlar genelde öğretmenlerle paylaşılmıyor. Öğretmenlere karşı güvensizlik var (K6, K, 17).

28.03.2018 22:30: Ben sahsen kimsenin ogretmeniyle paylasacagini dusunmuyorum. paylassa bile bu ogretmen buyuk ihtimalle ogrenci ile cana yakin biridir. yoksa malum gunumuzde cogu ogretmen dayak yiyen cocuga yardim bile etmiyor okulda (K10, E, 16, Whatsapp).

İlgisiz olmaları

28.03.2018 22:08: Öğretmenlerinden pek yardım istemiyolar gmrduğüm kadarıyla çünkü öğretmenlerinin bu durumla ilgilenmiyeceğini düşünüyolar. Ancak rehberlik servisine gidenler var. Bence sebebi bazı öğretmenler dersiyke ilgili bir sorun olduğunda bile o kadar dikkate alıp ilgilenmiyolar. Ve öğretmenlerin özellikle lisede öğrencileriyle samimiyeti pek olmuyo öğrenci kendine yakın hissedip onunla halledebilceğini düşünmüyor (K8, K, 16, Whatsapp).

Siber zorbalığa uğrayan ergenlerin söz konusu durumu paylaşmamalarının nedenlerinden biri de öğretmenlerinden çekinmeleri ya da öğretmenlerin zorbalık yaptıklarına inanmalarıdır. K1 öğrencilerin öğretmenlerden çekindiklerini ve

öğretmenlere karşı güvensizlik olduğunu ifade ederken K3 rehber öğretmen de dahil olmak üzere okuldaki öğretmenlerle konuşma konusunda tedirgin olduğunu, öğretmenlerin verecekleri tepkinin nasıl olacağı konusunda bir fikrinin olmadığını dile getirmektedir. K17 ise öğretmenlerin genelde zorba olduklarını, kendilerine danıştıkları durumlarda kesip atacıklarını düşündüğünü ifade etmiştir. K17 zorbalık yaptığını düşündüğü öğretmenlerden yardım istemesinin anlamsız olduğuna inanmaktadır.

Çekinme
Öğretmenlerle paylaşmıyorlar. Öğretmenlerden çekiniyor olabilirler, öğretmenlere çok yakın olmayabilirler. Öğretmenlere karşı güvensizlik olabilir (K1, E, 17).

Zorba olmaları
Rehber öğretmenleri ve okuldaki herhangi birileriyle konuşma konusunda tedirginim. Çünkü verecekleri tepki nasıl olur bilemiyorum (K3, K, 16, günlükler).
Çözüm bulamayacaklar. Öğretmenler genelde zorba olduğu için. Dinleyip, kesip atacıklarını düşünüyorum açıkçası, üstünde durmayacaklarını. Hocam öğretmenlerin öğrencilere zorbalık yaptığını düşünüyorum. Şimdi zorbayı da bir zorbaya anlatmak ne kadar faydalı olur o da tartışmalı yani (K17, K, 16).

Siber zorbalığa uğrayan ergenler için en önemli gereksinim mevcut sorunun çözülmesi ve söz konusu olumsuz etkilerden kurtulmaktır. Araştırmada elde edilen bulgular siber zorbalığa maruz kalan ergenlerin yardım isteme pratiklerinde bu durumu gözettiklerini ortaya koymaktadır. Okulun siber zorbalık konusunda kritik bir öneme sahip olduğunu söyleyen K6, öğretmenlerden yardım istediği süreçlerde kendisini dinlediklerini ancak mevcut sorunu çözmek konusunda bir adım atmadıklarını ifade etmiştir. K6 bazı öğretmenlerin sorunu çözmek yerine yanlış çözüm önerdiklerini, bazılarının ise zorbaya şiddet uygulamak gibi şiddet içeren çözüm önerileri getirdiğini dile getirmiştir. K6'ya göre bu tür şiddet içeren çözüm önerileri zorbalığa uğrayan ergeni korumak yerine tam tersine zor durumda bırakmaktadır. K17 ise siber zorbalığa uğrayan ergenlere yardım konusunda öğretmenlerin pek bir yapamayacağını ancak okul rehber öğretmenin ruhsal olarak öğrencilere yardımcı olabileceğini, öğrencilerin ruhsal sıkıntılarının çözülmesine katkı sağlayabileceğini ifade etmektedir. Öğretmenlerin siber zorbalığa uğrayan öğrencilere yardım konusunda pek etkili olmadıkları, söz konusu durumun çoğunlukla öğrencilerin öğretmenler konusunda sahip oldukları düşüncelerden kaynaklandığı söylenebilir.

Sorunu
çözmekten uzak

6.04.2018 22:17: Okulun siber zorbalık durumumda aile kadar kritik etkiye sahip olduğunu düşünüyorum. Okulda harcadığımız zaman az bir zaman değil hatta günlük konuşmalarımızın çoğunu okulda gerçekleştiriyoruz. Sistemle ilgili bir düşüncem yok şu anlık ama öğretmenlerin hassas olması gereken bir durum. Maalesef şu anki okulların düzeninde çoğu öğretmen ilgisiz, buna özellikle rehber öğretmenler ve idare dahil. Kendi tecrübelerimden söylemem gerekirse bugüne kadar konuştuğum ve dertleştiğim birçok öğretmen oldu (idare ve rehber öğretmenler dahil) benimle konuştular beni dinlediler ama sorunumu çözmeye yönelik bir eğilimde bulunan bir öğretmenle karşılaşmadım. Hakkını yemek olmasın kimsenin karşılaştıysam 1-2 tanedir. Bu istisnalar dışında yanlış çözüm yolları üreten öğretmenlerim de oldu. Durumu daha çıkmaza sokan eylemlerde bulundular, örneğin zorbaya şiddet uygulamak. İşin ucu yine dönüp dolaşp mağdura dönüyor. Sağlıklı çözüm yolları bulmaya ve sorunu çözmeye yönelik yardım alabilmeli bir mağdur okuldan, aynı şekilde zorba da yardım alabilmeli daha fazla zorbalık yapmamak için (K6, K, 17, Whatsapp).

Rehber
öğretmen

Ben hocaların fazla bir şey yapacağını düşünmüyorum şahsen ama rehberlik hocasına danışıp bizim ruhsal olarak ne yapıp ne yapmamamız gerektiğini söyleyebilir. Müdür yardımcısına falan söylesek de bir şey yapmayacaklar. Sadece ruhsal açıdan içindeki sıkıntıyı anlatınca belki rahatlayabilirsiniz. Yine yardım edecek kişiler ailen olacak (K17, K, 16).

Ergenler siber zorbalık durumlarına genellikle yetişkinlerin karışmalarını istemediklerini, yetişkinlerin durumu daha karmaşık (çözülemez) hale getirdiklerini dolayısıyla siber zorbalık durumunun kendilerini daha olumsuz etkilediğini ifade etmişlerdir.

Durumu
karmaşık,
çözülemez hale
getirme

Benim biraz daha önyargım gibi galiba. Genelde hani yetişkinlerle bu durumu paylaştığımızda biraz daha bizi zor durumda bırakacak eylemlerde bulunan çok oldu bana. O yüzden hani artık kendim halledince daha az zararla çıktığım için için içinden başkasınında zarar görmesini düşünmüyorum (K6, K, 17).

Aileler genellikle şu şekilde, benim ailem de böyle, kim o zorba gidelim dövelim kafalarında bana göre böyle olmamaları gerek. Öncelikle kendi çocuklarına bir psikolojik destek sağlamalılar ve durumu anlamalılar. Bir bakmaları gerek çocuğumuz ne kadar etkilenmiş çok sıkıntılı mı durum. Ondan sonra zorbayı tespit etmeleri, araştırmaları gerek. Sorgulamaları gerek. Tabi sorgulamaları gerek derken rehber öğretmeni falan kastediyorum. Rehber öğretmene bizim çocuğumuza şöyle yapıldı deyip destek almaları gerek. O da olmazsa polisten falan yani (K10, E, 16).

Genelde paylaşmıyorlar. Aslında gençlerde amaç genel anlamda büyükleri karıştırmamak. Bunun sebebi olayı büyütmemek olabilir. "Onlar zaten bizi anlamıyor, onların düşünce yapısı sabit!" gibi bir düşünce yapısı da olabilir (K16, K, 16).

Ergenlerin siber zorbalık durumlarını paylaşmamalarının nedenlerinden biri de yetişkinler tarafından tepki görme, suçlanma ya da cezalandırılma korkusudur. Ergenler zorbalık yapan kişilerden korktukları ya da çekindikleri için başka bir deyişle daha fazla zarar göreceklere endişesiyle de siber zorbalık durumunu diğer kişilerle paylaşmamaktadırlar. Ergenler onur kırıcı, utanç verici olduğunu düşündükleri durumları da genellikle paylaşmamaktadırlar.

Yetişkinler anlamıyorlar da olaydan. Anlamıyorlar ve aslında mağdur olmamıza rağmen bizde de bir suç arıyorlar: "Sen ne yaptın da böyle bir zorbalık oldu?" Bu yüzden de çekindiğimiz oluyor ailemizden (K18, K, 16).

Suçlanma, cezalandırılma korkusu

28.03.2018 22:30: bu kişiden kişiye değişebilir diyebiliriz. mesela ben artık neredeyse umursamıyorum ve haliyle kimseye de haber vermiyorum, hallediyorum bir şekilde. benim gibi düşünener olabilir. yada çekindiğinden söyleyemeyenler de olabilir. özellikle sozu geçen siber zorbalık çok utanc verici bir asagilama ise, yada direk çekiniyorlarsa, daha da beteri anlatabilecek kimseleri yoksa bu durum psikolojik hale bile gelebiliyor. yani internette millet seni asagiliyor ve senin bunu paylasabilecegin kimsen yok. bu da insan farkına varınca onu ezebilecek bir sey. eger paylasabilecek durumdalarsa ve paylasmiyorlarsa bu siber zorbalığın tipinden veya zorbanın tehditleri yada madurun psikolojik sorunlarından olabilir (K10, E, 16, Whatsapp).

Mesela o bir şey yapamıyordur, içine kapanmıştır ve yardım bekliyordur. Bunu gidip bir öğretmenimle konuşabilirim. İsim vermeden ne yapabileceğimizi öğrenmek isteyebilirim. Çünkü ona bir şey yapmam lazım. Çünkü bir şey yapmadan buna sürekli maruz kalıyor. Bazı durumlarda mağdur ortada kalabiliyor. Bir şey yapsa zorbanın ona daha kötü bir şey yapacağından korkabiliyor. Zorbaya göstermeden başkalarının işi etraftan halletmesi de zorbadan kurtarabilir (K8, K, 16).

3.2.5. Ergenlerin Yardım Alma Sürecinde Neleri Önemsediğine İlişkin Bulgular

Araştırmanın ikinci alt problemini içeren *Ergenlerin siber zorbalığa uğradıklarında yardım alırken göz önünde bulundurdıkları özelliklere ilişkin görüşleri nelerdir?* sorusuna katılımcıların verdikleri yanıtlara ilişkin bulgular, frekans ve yüzdeleri Tablo 15'te yer almaktadır. Tablo15'teki bulgulardan çıkılarak katılımcı ifadeleri alıntılanarak yorumlar yapılmış ve siber zorbalığa maruz kalan ergenlerin yardım alma süreçlerinde göz önünde bulundurdıkları özellikler ayrıntılı bir biçimde ele alınarak katılımcı ifadeleriyle desteklenmiştir.

Tablo 15. Ergenlerin yardım alma sürecinde önemsedığı özellikler

	f	%
Anlayışlı, önyargısız olması	11	18,97
Samimiyet, yakınlık	11	18,97
Sorunu çözme becerisi	10	17,24
Sorunun çözüleceğine inanç	9	15,52
Çözümüne yönelik öneri sunma (şunu yap, şunu yapma)	8	13,79
BİT Bilgisi	5	8,62
Güvenz	4	6,90
Toplam	58	100,00

Araştırmada elde edilen bulgular siber zorbalığa uğrayan ergenlerin yardım alma süreçlerinde danışacakları kişilerin anlayışlı, önyargısız, samimi, yakın, sorun çözme becerisinin yüksek kişiler olmalarınının yardım alma

oranlarını artırdığını ortaya koymaktadır. Ergenlerin yardım alacakları kişiler sorunun çözüleceğine inanmalı, çözüme yönelik somut öneriler sunmalı, bilgi ve iletişim teknolojileri konusunda bilgili olmalı ve bu kişiye güvenleri tam olmalıdır. Ergenlerin görüşlerine ilişkin ifadeler aşağıdaki gibidir:

Anlayışlı, yardımcı, çözüm odaklı olma	<p><i>Hiç değilse çevremizdeki yakın, güvendiğimiz arkadaşlarımızla ya da büyüklerimizle bunları konuşursak daha yardımcı olabilirler. Ama şöyle bir şey de var: Çevresindeki insanların da ben biraz daha anlayışlı olması gerektiğini düşünüyorum. Zaten bir insan böyle bir şey yaşıyorsa ve yardım istiyorsa o yaptığı şeyin doğru olmadığını düşünüyordur ve pişmandır. O yüzden çevresindeki insanların da destek olması gerektiğini düşünüyorum. Aslında her aile yine sadece cinsel şeyleri değil normal bu kız arkadaş erkek arkadaş ilişkilerine de pek sıcak bakmıyor. O yüzden insanlar çekinebiliyor (K7, K, 17).</i></p> <p><i>Ben sahsen kimsenin öğretmeniyile paylasacağını düşünmüyorum. paylassa bile bu öğretmen büyük ihtimalle öğrenci ile cana yakın biridir. yoksa malum gunumuzde cogu ogretmen dayak yiyen cocuga yardim bile etmiyor okulda (K10, E, 16).</i></p> <p><i>Güveniyorum ama her öğretmene değil yani. İçten konuşabileceğim, karşısında rahat olabileceğim bir öğretmen. Beni anlayabilecek bir öğretmen (K18, K, 16).</i></p> <p><i>28.03.2018 22:30: yakın arkadaş ile paylaşmak bazı durumlarda aileden daha rahat olabilir cunku ailelerle paylasilmayacak kadar "ozel" durumlari arkadaşlarımız anlayabilir ve çok daha rahat yardımcı olabilir (K10, E, 16, Whatsapp).</i></p> <p><i>Aileye söylememek daha çok, bazı aileler şey yapıyor mesela kendi ailem de öyle. Hani söylesem biliyorum ki tamam, konuşma: "İyi misin? Nasılsın?" sürekli eve geldiğimde aynı konu açılacak. Sürekli, bana çözüm odaklı olmak yerine o konu hakkında konuşmamı sağlayacak bana bir çözüm sunmayacak. Psikolojik destek olabiliyor ama benim zorbalığa kalmamı engelleyen bir çözüm değil (K6, K, 17).</i></p>
Çözüm odaklı olma	<p><i>Aslında öğretmenlerin rolü daha büyük çünkü bütün günlerimizi burada geçiriyoruz. Belki ailemizden daha fazla konuşuyoruz, daha fazla görüyoruz ve öğretmenler de öğrencilerle iç içe olduğu için hani bizi daha iyi anlayabiliyorlar çoğunlukla. O yüzden biraz daha anlayışla karşılayıp daha çözüm odaklı yaklaşan öğretmen de olabilir ama benim başıma gelen tecrübelerime bakarsam olmuyor böyle. Bu durumlar genelde öğretmenlerle paylaşılmıyor (K6, K, 17).</i></p>
SZ konusunda bilgi sahibi olma	<p><i>Tabii ki eğer ailesi bu konu hakkında bilgili ise öğretmenleri veya rehber hocaları bilgili ise bu konuda onlara anlatması gerektiğini söylerim. Çünkü sen ne kadar bir konuyu bilmesen de bilen birine danışmak en iyisidir (K19, E, 16).</i></p>

3.2.6. Ergenlerin Siber Zorbalık Sürecinde Aldıkları Önlemlere İlişkin Bulgular

Araştırmanın ikinci alt problemini içeren *Ergenlerin siber zorbalığa uğramamak için aldıkları önlemlere ilişkin görüşleri nelerdir?* sorusuna katılımcıların verdikleri yanıtlara ilişkin bulgular, frekans ve yüzdeleri Tablo 16'da yer almaktadır. Tablo16'daki bulgulardan yola çıkılarak katılımcı ifadeleri alıntılanarak yorumlar yapılmış ve ergenlerin siber zorbalığa uğramamak için aldıkları önlemler ayrıntılı bir biçimde ele alınarak katılımcı ifadeleriyle

desteklenmiştir. Ergenlerin aldıkları önlemler hem siber zorbalıktan korunmalarına katkı sağlama hem de bir baş etme stratejisi olarak ele alınmıştır.

Tablo 16. Ergenlerin siber zorbalığa uğramamak için aldıkları önlemler

	f	%
Paylaşılan içeriklere dikkat etme	12	16,22
Güvenli, güçlü şifreler kullanma	10	13,51
Çevrim içi araçları bilinçli kullanma	10	13,51
Engelleme, engelleme butonu kullanma	8	10,81
Cinsiyeti gizleme	7	9,46
Onay kodu kullanma (Telefon, e-posta), farklı hesapla bağlantı	7	9,46
Kişisel bilgileri paylaşmama (şifre, fotoğraf vb.)	7	9,46
Yalnızca tanıdık kişilerle konuşma	5	6,76
Telefonu özel numaralara kapatma	3	4,05
Hesabı gizleme	3	4,05
Antivirüs programı kullanma	2	2,70
Toplam (Geçerli)	74	100,00

Araştırmalar ergenlerin siber zorbalıktan korunmak amacıyla telefon şifresini ya da numarasını değiştirme, engelleme, gelen mesajları kaydedip yetişkinlere haber verme gibi yöntemler kullandıklarını ortaya koymaktadır (Arıca vd., 2008; Juvonen ve Gross, 2008; Smith vd., 2008). Araştırmada elde edilen bulgular ışığında ergenlerin siber zorbalığa uğramamak için çevrim içi ortamlarda paylaştıkları içeriklere dikkat ettikleri (içeriklerde seçici davranma, tanıdık kişileri ekleme, istekleri kabul etmeme, yabancı e-postaları açmama vb.), güvenli ve güçlü şifreler oluşturdukları, çevrim içi araçları bilinçli kullandıkları, siber zorbalık yapan kişileri engelledikleri ya da engelleme butonu kullandıkları, cinsiyetlerini gizledikleri, telefon ve e-posta kullanımını aşamasında onay kodu kullandıkları, şifre, telefon, adres gibi bilgilerini çevrim içi ortamlarda paylaşmadıkları yalnızca tanıdıkları kişilerle konuştukları, telefon numaralarını özel aramalara kapattıkları, hesaplarını gizledikleri ve antivirüs programı kullandıkları söylenebilir. Sosyal medya hesapları ve çeşitli çevrim içi platformlara ulaşmak amacıyla şifreler kullanan ergenlerin şifrelerin güçlü, güvenli olmasına ve şifreleri belirli aralıklarla değiştirmeye özen gösterdikleri söylenebilir.

Siber zorbalığa maruz kalan ergenlerin aldıkları önlemlerden kimliği gizleme, farklı bir isim kullanma, cinsiyeti gizleme ya da farklı bir cinsiyet kullanma etkili baş etme stratejileri ve güvenlik önlemi olarak öne çıkmaktadır. Çevrim içi ortamlarda siber zorbalıkla baş etme stratejisi olan kimliği ya da cinsiyeti gizleme davranışı

özellikle kız ergenler tarafından çevrim içi oyunlarda baş etme stratejisi ya da siber zorbalığa uğramamak için alınan bir önlem olarak değerlendirilebilir. Elde edilen bulgular söz konusu önlemler alınmadığında ergenlerin siber zorbalığa uğrama olasılıklarının arttığını ortaya koymaktadır.

Mesela birinden rahatsız edici bir mesaj alıyorsa o kişiyi engellerim. Bu kişinin benimle iletişimini keserim. Onun dışında benimle ilgili rahatsız edici bir fotoğraf paylaşılmışsa zaten bu sosyal medya platformlarında, hemen hemen hepsinde o fotoğraftan neden şikayetçi olduğumu belirten şeylerle şikayet edebiliyorsun. Eğer senin fotoğrafınsa ve rahatsız edici bir şeyse, hakaret içerikli bir şeyse yine bunu aynı şekilde şikayet edebiliyorsunuz. Bunun dışında telefonumu özel numaralardan gelen aramalara kapattım. Onun dışında zaten oyunda da cinsiyetimi erkek olarak gösterdiğimi söylemiştim (K7, K, 17).

Kimliği ya da cinsiyeti gizleme

Oyun üzerinden anlatayım. Mesela oyunda hani benim kız olduğumu görenler, direk ben sadece kız olduğum için; iyi veya kötü olduğum hakkında bir fikri olmayan insanlar bile direk bana arkadaşlık isteği atıp işte kendi numarasını paylaşıyorlar var. Farklı taciz içerikli şeyler yazanlar var ki zaten bunları reportluyorum genelde. Genellikle sanki kız hiç böyle görmedikleri bir şeymiş gibi yaklaşıyor. Bu yüzden ben oyundaki cinsiyetimi ister istemez bir şekilde erkek olarak yapmak zorunda kalıyorum ki bana bu şekilde yaklaşmasınlar. Ama kimseye “Ben erkeğim.” demiyorum. Sadece oyun içinde kimseyle konuşmuyorum, bu tarz mesajlara cevap vermiyorum. Hani konuşsam kız olduğumu anlarlar. Zaten ben bununla karşılaşmamak için bu tarz birşey yapmışım. Erkeklerin yaklaşımı bu konuda daha böyle şey “Görmemiş gibi.” olduğunu düşünüyorum. Özellikle oyunlarda (K7, K, 17).

27.03.2018 20:38: Şahsen ben bu durumu yaşamamak için hesap açtığım bir oyunda cinsiyetimi belirsiz göstermek veya erkek olarak göstermek gibi bir çözüm buldum. Zorbalık olmaması adına sadece tanıdığım insanlarla iletişime geçiyorum, zaten onlar da kız olduğumu biliyorlar. Bazı mecralarda bazı insanlar ilk defa kız görmüş gibi davranabiliyor, gereksiz derecede samimi bir üslupla yaklaşıyorlar. Rahatsız edici bir durum şahsen (K16, K, 16, Whatsapp).

Ergenler siber zorbalığa uğramamak için paylaştıkları içeriklere dikkat ettiklerini, güvenli ve güçlü şifreler oluşturduklarını, çevrim içi araçları bilinçli kullandıklarını, engelleme butonu kullandıklarını, yalnızca tanıdık kişilerle konuştuklarını, e-posta kullanımı sırasında telefonlarına onay kodu aldıklarını ya da e-postaları arasında bağlantı kurduklarını ifade etmişlerdir.

Gizli numaralara kaptma, kişisel bilgileri paylaşmama

Telefonumu gizli numaraya kapattım, arayamıyorlar. Onun dışında Instagram'da benim takip ettiğim biri değilse ve tanımadığım biriye onun cevaplarına mesaj vermiyorum genellikle. Kişisel bilgilerimi pek fazla paylaşmıyorum. Bir de Facebook'ta mesela şey oluyor Sadece kendimizin görebileceği fotoğraflar oluyor Ben sadece kendimin görebileceğini düşünsem de yine de orada tutmuyorum her ihtimale karşı. Zaten sonrasında Facebook'taki şeylerin pek fazla güvenli olmadığı da ortaya çıktı (K7, K, 17).

Siber zorbalığa uğramamak amacıyla telefonunu gizli numaralara kapattığını söyleyen K7, Instagram'da tanımadığı kişilere yanıt vermediğini, kişisel bilgilerini

fazla paylaşmadığını ve Facebook'ta fotoğraflarının başkaları tarafından görünmesini engellediğini ifade etmektedir. K7'nin aldığı önlemler çevrim içi araçlar yoluyla siber zorbalığa uğramasını da engellemektedir.

Tanıdık kişileri
ekleme

Baş etmek için hesabı gizleyebilir, tanımadığı kişilerin isteklerini kabul etmeyebilir ya da engelleyebilir. En kötü kendini rahatsız eden biri varsa onu engeller. Mesela bazıları okuldaki herkesi takip etmiyor ki hesabı yayılsın. Onların da etrafındaki kişiler takip etmesin diye. Bence mantıklı aslında. Sadece tanıdığı kişileri ekliyor sadece. Hesabındaki liste ne kadar kabarırsa siber zorbalık oranı da o kadar artıyor çünkü takip ettiği kişinin çevresi de arkadaşının takip ettiği kişileri görünce ister istemez onun hesabını görmüş olacak. Onu rahatsız edebilme oranı da artacak (K8, K, 16).

Mesela daha önceden tanımasam da ortak takip eden olduğu zaman ekliyordum ne olacak ne zarar gelebilir ki falan. Sonrasında fark ettim ki onlar fake hesap olabiliyor ya da rahatsız edici mesaj atabiliyor ya da mesaj attıklarında istedikleri cevapları vermediğinizde hakaret edebiliyorlar ya da tehdit edebiliyorlar sürekli o nedenle artık tanımadıklarımı takip etmiyorum sadece çevremdeki insanlar oluyor (K1, K, 16).

K8'in ve K1'in aldığı önlemler de K7 ile benzerlik göstermektedir. Tanımadığı kişilerin isteklerini kabul etmeyen ya da engelleyen K7 sosyal medya hesabının yayılmaması amacıyla okuldaki kişilerin isteklerini kabul etmediğini ya da eklediğini ifade etmektedir. K1 ise sahte hesaplardan zarar görmemek amacıyla yalnızca tanıdığı kişileri listesine eklediğini, sosyal medya hesabındaki kişilerin çevresindeki arkadaşlarından oluştuğunu söylemektedir.

Güvenli şifre
kullanımı

26.03.2018 22:37: Instagram in bu konuda güvenlik açığı var. Ve bu açıkların varlığı çok kullanılıyor. İlk önce sosyal medya şirketlerinin dikkatli olması gerekiyor diye düşünüyorum. Hesapların çalınmaması adına zor şifreler oluşturulmalı. Büyük, küçük harf, sembol ve sayılar eklenmeli Şifreler daha zor seçilebilir hocam (K7, K, 16).

Hesaplar arası
bağlantı, onay
kodu

26.03.2018 22:48: Şifreler daha zor seçilebilir hocam. Hesaplar güvenlik için farklı hesaplarla bağlantılı hale getirilebilir eğer mümkünse. Ya da paylaşılan içeriklere dikkat edilmeli (K7, K, 17, Whatsapp).

Güvenlik açısından hesaplarımı daha güvenli kullanıyorum. Telefon numarama onay kodu alıyorum. Yeni Gmail hesabımın bir onay kodu var. Bilmediğim bir uygulama indirdiğimde daha farklı şifreler kullanıyorum ama güvenli bir uygulama olduğunda kendi bilgilerimi kullanıyorum (K1, E, 17).

Ergenlerin siber zorbalığa uğramamak amacıyla aldıkları önlemlerden biri de güvenli şifreler belirlemektir. Hesapların ele geçirilmemesi için güvenli şifreler oluşturulması gerektiğini söyleyen K7, aynı zamanda hesapların farklı hesaplarla bağlantılı hale getirilebileceğini önermektedir. K1 ise e-posta ya da sosyal medya hesabına ulaşırken telefonuna onay kodu aldığını ifade etmektedir.

3.2.7. Katılımcıların Drama Sürecinden Sonra Siber Zorbalık Hakkında Farkındalık Durumlarına İlişkin Bulgular

Araştırmanın üçüncü alt problemini içeren *Ergenlerin DTSZEP sürecinde farkındalık geliştirdiği alanlara ilişkin görüşleri nelerdir?* sorusuna katılımcıların verdikleri yanıtlara ilişkin bulgular, frekans ve yüzdeleri Tablo 17’de yer almaktadır. Tablo17’deki bulgulardan yola çıkılarak katılımcı ifadeleri alıntılanmış, yorumlar yapılmış ve ergenlerin DTSZEP sürecinde farkındalık geliştirdikleri alanlar ayrıntılı bir biçimde ele alınarak katılımcı ifadeleriyle desteklenmiştir.

Tablo 17. Ergenlerin siber zorbalık hakkında farkındalık geliştirdiği alanlar

	f	%
Kendisiyle yüzleşme	109	18,63
Çevremdekileri SZ konusunda bilgilendiriyorum	87	14,87
SZ hakkında kapsamlı bilgiler öğrendim	56	9,57
Artık yardım alıyorum, paylaşıyorum	47	8,03
SZ yaptığımın farkında değildim	41	7,01
SZ sürecini farklı rollerin gözünden gözlemledim	40	6,84
SZ hakkında yeni bilgiler öğrendim	40	6,84
Artık SZ yapmıyorum	28	4,79
Artık daha az SZ yapıyorum	26	4,44
Artık daha çözüm odaklı bakıyorum	26	4,44
Herkese güvenmiyorum, şüpheli davranıyorum	18	3,08
Artık ailemle paylaşıyorum	18	3,08
Teknolojiyi (sosyal medya, internet) daha bilinçli kullanıyorum	15	2,56
Siber zorbalığa karşı bakış açım değişti	14	2,39
SZ konusunda sorumluluğum arttı	7	1,20
Herkesin başına gelebileceğini fark ettim	6	1,03
Artık güvende hissediyorum	4	0,68
SZ ile ilgili yanlış düşünceleri öğrendim	3	0,51
Toplam	585	100,00

Elde edilen bulgular Drama Temelli Siber Zorbalık Eğitim Programı’na katılan ergenlerin siber zorbalık sürecinin siber zorba, siber mağdur, seyirci gibi oldukça net görünen rolleri içerebileceği gibi, siber zorbalık yapan kişiye ya da siber zorbalığa uğrayan kişiye yardım eden, tarafsız kalan, olaya hiç karışmayan ya da yaşanan olaya çözüm arayan seyirciler gibi kapsamlı bilgileri öğrendikleri ve çeşitli drama teknikleriyle farklı rollere girdiklerini göstermektedir. Bulgular aynı zamanda ergenlerin siber zorbalık konusunda yeni farkındalıklar geliştirdiklerini ortaya koymaktadır.

SZ konusunda
kapsamlı bilgiler
öğrenme

7.04.2018 21:08: Sadece ilk bilişim dersinde duyduğum siber zorbalık kavramını sadece öğrenip derste bırakmıştım daha sonra bu etkinliğe katılardan siber zorbalık kavramını bilerek hayatımda yaptığım siber zorbalıklara ya da uğradığım zorbalıklara yükleyerek pekiştirdim yaptığımız etkinliklerle aslında siber zorbanın ummadığımız insanlar olabileceğini siber zorbanın kendini belli etmeyebileceğini aslında hepimizin bir zorba olduğunu ve siber zorbacının zorba olduğunu bilinçli bir şekilde bilmediğini empati yetimizin düşük olduğunu bir çok kişinin seyirci olarak zorbalığa etkilerini mağdur insanların bu durumu rahatsız olmasına rağmen normalleştirdiği gibi durumları fark ettim (K3, K, 16, Whatsapp).

7.04.2018 19:48: Çalışmalar esnasında siber zorbalığın her yaştaki insanın başına gelebileceğini fark ettim. Siber zorbalık dediğimizde aklıma hep sosyal medya ya da çevrimiçi oyunlar gelirdi ama artık telefon aramaları ve sms gibi internete bağlı olmadan kullandığımız şeylerin de siber zorbalığa dahil edilebileceğini biliyorum. Siber zorbalığım terim anlamını biliyordum ama içerik olarak geniş bir bilgiye sahip değildim. Siber zorbalığın türlerini öğrendim. Siber zorbalıkta var olan rollerin olaylara bakış açısını gördüm. Her zaman bahsettiğim "bilinçli olma" durumuna hepimizin eriştiğini fark ettim. Hepimizin içinde hem bir zorba hem bir mağdur olduğunu gördüm (K6, K, 17, Whatsapp).

Açıkçası bu oturumlara katılmadan önce siber zorbalık öyle umurumda olan bir şey değildi. Hiç dikkatimi çekmiyordu. Ortamlarda karşılaştım bile ben de gayet normalleştirmişim, bunun farkında değildim. Ama bu oturumları yaptıkça bazı şeylerin farkına vardık. Aslında normalleştirilmemesi gereken bir şey olması gerekirken biz gayet umursamadan normalleştirmiş bir şekilde bu zorbalıkları yapıyoruz. Ve gayet normal bir şekilde hepimiz en az bir kere zorbalık yapıyoruz. Bu zorbalığım birçok çeşidi var aynı zamanda. Siber mağduriyet de, ben açıkçası bunun normal mağduriyetten daha fazlası olduğunu düşünüyorum. Çünkü zaman-mekân tanımayan bir alan siber ortam. Zorbalıktan çok daha etkili çünkü siber zorbalık çoğu zaman gizli olarak yapıldığı için mağdurun bununla baş etme olasılığı zorlaşıyor ve aynı zamanda fiziksel ve psikolojik olarak çok büyük hasarlara sebep olabiliyor (K16, K, 16).

Kendiyle yüzleşme biçiminde kodlanan kategori altında kendini gözden geçirme, kendini sorgulama ve öğrendiklerini, deneyimlediği süreci kendi yaşamına aktarma gibi alt basamaklar yer almaktadır. Öğrenciler *Drama Temelli Siber Zorbalık Eğitim Programı* ile birlikte rolde ve kurgusal ortamda deneyimledikleri farklı rollerden yola çıkarak kendi yaşamlarına, arkadaş ilişkilerine, sosyal medyayı ve interneti kullanma biçimlerine bakmışlardır. Katılımcılar drama etkinlikleriyle ele alınan program sonunda kendilerindeki gelişimi aşağıdaki adımlarla ifade etmektedirler. Drama programı öncesinde siber zorbalık yapan, siber zorbalığa maruz kalan, çeşitli baş etme stratejileri konusunda bilgi sahibi olmayan, başına gelen siber zorbalığı kimseyle paylaşmayan ya da “Herkesin başına gelebilir.” diyerek geçiştiren katılımcılar program sonrasında bu alanlarda gelişim gösterdiklerini ifade etmişlerdir.

Katılımcılar DTSZEP ile birlikte kendilerini sorguladıklarını ve gözden geçirdiklerini, daha önce siber zorbalık yaptıklarını fark ederek kendileriyle yüzleştiklerini, kurgusal süreçte edindikleri deneyimi ve kapsamlı bilgiler gerçek

yaşamlarına aktararak tutumlarında ve davranışlarında değişiklik kaydettiklerini ifade etmişlerdir.

Tutum ve davranış değişikliği

Paylaşmak diyebilirim, paylaşım diyebilirim: Drama yaptığımızda aslında hepsi birbirine bağlı olarak geldi. Önce bir açılma süreci yaşadık. Hani kendi içimizdekileri anlattık. Daha sonra, anlatınca insan ister istemez rahatlıyor: “Ben zaten bahsettim. Gerisini söyleyebilirim.” gibi. Ondan sonra toplandığımızda konuşmalarda daha girişken olduk, birbirimize söyleyebildik. Bu şekilde ve şey de güzeldi mesela; dramalarda hangimizin zorba, hangimizin mağdur olduğunu bilmiyorduk. Hala da bilmiyoruz ama hepimizde bir değişim oldu. Mağdur biraz daha çaresiz olmanın yanısıra daha güçlü ve sorunla başa çıkabilecek bir hale geldi. Zorba da tamamen bıraktı mı zorbalığı bilemiyorum ama daha mağduru çok ağır bir duruma itmeyecek şekile geldi bence (K6, K, 17).

Gerçekten bilinçlendirdi bu drama özellikle son 3 oturumda yardım istemeyle ilgiliydi. Bundan dolayı özellikle bunlarda bilinçlendim. Çünkü birinden yardım istemeye çekinen birisiydim artık bundan sonra düşüncem değişti farkına vardım birinden yardım istemeden kendi başıma halledebileceğim bir şey olmadığını öğrendim ve bunda çekinecek bir şey olmadığını da gördüm. Korkmamam gerektiğini ne olursa olsun aileme anlatmam gerektiğinin farkına vardım. İlk oturumlarda tanışmaydı sonrasında mağdur ve zorbanın tanımlarını öğrendim. Daha önce bildiğim sandığım şeyleri aslında yanlış bildiğimi şimdi daha doğru ve daha kapsamlı bildiğimden dolayı bilinçlendiğimi düşünüyorum (K11, K, 16).

Katılımcı görüşleri ergenlerin drama etkinliklerinden önce siber zorbalık yaptıklarını ancak bunun farkında olmadıklarını ortaya koymaktadır. Siber zorbalığın ciddi sonuçlara sebep olduğunu öğrendiklerini fark eden ve bu farkındalıkla hareket eden ergenler çalışmadan öğrendikleri kapsamlı bilgilerle ve edindikleri olumlu tutum, davranışlarla siber zorbalık yapmayacaklarını ifade etmişlerdir.

Artık SZ yapmıyorum

7.04.2018 19:37: buraya yazıyorum ya da siz okuyacaksınız diye değil gerçekten yakın olduğum arkadaşlarıma farkında olmadan zorbalık ettiğimi çalışma sayesinde farkettim ve dikkat ediyorum artık isteyen sorabilir bu çalışma inanıyorum ki sadece bana değil birçok kişiye fayda sağlamıştır ve tabii ki başımızdan geçenleri de isimsiz bir şekilde yazma seçeneğimiz de olacağı için birbirimizin yaşantılarından örneklerle daha da iyi kavrayabiliriz bu durumun ciddiyetini siber zorbalıkta farketmiş şeyler bu çalışmadan önce daha masum şeylerdi sonuçta belki şakasına yapıyordur eğlenmek için diye düşünüyordum ama birisiyle yakınım diye belki de bana sesini çıkarmıyordu içten içe üzülüyordum belki işte bu çalışmada bunu öğrendiğim için kesinlikle düşünce ve davranış olarak tamamen olmasa da büyük ölçüde değiştiğimi düşünüyorum (K11, K, 16, Whatsapp).

7.04.2018 22:16: Çalışmadan önce dikkat etmediğim bir konuydu ve çalışmanın başında bende farkında olmadan yaptığımı fark ettim fakat sonuçlarının ne olabileceğini anlayamamıştım ilk zamanlar sonra yaptığımız etkinliklerle daha da fazla farkına vardım en ufak bir zorbalığın nelere yol açabileceğini ve bundan sonra daha da dikkat edeceğimi düşünüyorum ve bunu da yaymayı planlıyorum çünkü herkes yapıyor bunu çoğusu farkında olmadan yapıyor belki de bazıları siber zorbalığın ne olduğunu öyle birşeyin olduğunu bile bilmiyordur (K1, E, 17, Whatsapp).

Bu çalışmada belki bize ufak gelen bir şey bile sanal ortamda karşıdakini zora sokabiliyor. Bu çalışmada yanlışlarımı da gördüm ve bunun üzerinde daha dikkatli olacağım (K19, E, 16, günlükler).

Katılımcılar çalışmanın başında “zaman kaybı” olarak nitelendirdikleri Drama Temelli Siber Zorbalık Eğitim Programı sonunda kendilerine sağladığı pek çok katkının altını çizmişlerdir.

Paylaşımlara dikkat etme

7.04.2018 19:52: *Aslında kimseyi kırcağı düşünmeden yaptığımız bi yorum veya sormadan paykaştığımız bi gönderinin insanları ne kadar rahatsız edebileceğini fark ettim. Değişim olarak bunlara daha da dikkat edeceğimi düşünüyorum. Aslında önemsemeden geçtiğim birinin mesajı veya paylaştığı bi fotoğrafımın veya yaptığı bir yorumun vb. sandığımdan daha büyük sorunlar olduğunu düşünüyorum artık. Kendimde bunları yapmamaya özen göstericem ve etrafımdakilerin bu konuda farkında olmalarını sağlıyacağıma inanıyorum (K8, K, 16, Whatsapp).*

7.04.2018 19:57: *valla dogrusu ben bayagi bir değıştım yani. özellikle siber zorbalık ve zorbanın tanımı, kim olabileceğı, biz bir zorba mıyız, bu nasıl etkiler bunun gibi bir çok şeyde yeni düşüncelere sahip oldum. bu da haliyle davranışlarımı etkiliyor. özellikle online oyunlarda inanın daha az küfür ediyorum yalan yok. kesinlikle işe yarar bi çalışmaydı (başlangıçta zaman kaybı olduğunu düşünsemde) (K10, E, 16, Whatsapp).*

7.04.2018 21:08: *ben bir zorba olarak dedikodu yapmayı az da olsa bıraktım arkadaşlarım dedikoduya alet edince siber zorbalık yapmayalım dedim bile ama onlar tabi bilmediğı için beni pek takmadılar yani iyi ki bu etkinlikte bulunmuşum basta zaman kaybı olduğunuda düşünmüyordum. Bir zorba olarak artık sosyal medyayı daha bilinçli ve zorbalık yapmamaya özen göstererek kullanacağım bu etkinlikten sonra (K3, K, 16, Whatsapp).*

Katılımcılar drama sürecinden sonra hem daha duyarlı bireyler haline geldiklerini hem de bu sürecin kendilerine bir sorumluluk yüklediğini ifade etmişlerdir.

SZ konusunda duyarlı olma, sorumluluk duyma, yardım etme

Daha duyarlı hale geldiğimi düşünüyorum. Henüz tamamlamadığımız bir oturum daha olmasına rağmen tüm bu çalışmaların bende büyük bir değışim oluşturduğunu gözlemleyebiliyorum (K7, K, 17, günlükler).

Günlük hayatımda herhangi bir zorbalık sonucu bir darbe aldığım düşündüğüm/gördüğüm insanlara yardımcı olabileceğimi düşünüyorum. Durduk yere (!) toplumdun uzaklaşan bir insanın aslında yaşadığı bazı problemler olabileceğini gördüm. Ya da insanların gülüp eğlendiğı şeylerin başka insanları ne kadar kırabileceğini gördüğüm için çevremde yapılmasına izin vermeyeceğim (K7, K, 17, günlükler).

Bu çalışma sonrasında daha fazla sorumluluğum olduğunu düşünüyorum. Zorbalığa uğrayan birine bu konuda bilinçlendirilmeye çalışan biri olarak yardımcı olmam gerektiğini düşünüyorum (K7, K, 17, günlükler).

Ben siber zorbalığa maruz kaldığım zaman ailemle falan paylaşmıyorum genelde. Biz yaptığımız bazı etkinliklerde hani bulunduğum bazı anne-baba rolünde mesela şöyle değerlendirdim: Mesela ben anneme söylersem. Hani o ne yapabilir gibi bir düşünce oluştu kafamda. Ve ben de hani bir anne olsam bu zorbalık sürecinde. Hani çocuğuma ne gibi tavsiyeler verebilir ya da nasıl müdahale edebilirim gibi düşündüm (K3, K, 16).

Araştırmada elde edilen bulgular ışığında ergenlerin drama çalışmalarından sonra çevrelerindeki arkadaşlarını siber zorbalık konusunda bilgilendirdikleri, bu konuda uyardıkları söylenebilir. Bu süreçte ergenler *siber zorbalık yapan kişileri fark etme, siber zorbalık yapanlara ve mağduriyete uğrayanlara bilgi verme, siber zorbalık yapanları uyarma, siber zorbalığa*

uğrayan ergenlere yardım ettiklerini ifade etmişlerdir. Konuya ilişkin katılımcı ifadeleri aşağıdaki gibidir:

Benim için bir farkındalık oldu bu zorbalık etkinliklerimiz. Normal hayatta daha böyle bi hani nasıl desem siber zorbalık olsun, normal zorbalık olsun normal hayatta böyle bir daha iyi gözlemlemeye başladım. Baktığım zaman bu zorbalık yapıyor, bu zorbalık yapıyor gibisinden böyle bir düşünceler oluştu kafamda (K3, K, 16).

Çeşitli şekillerde; engelleyerek ya da görmezden gelmek hiç hoş bir şey değil, bunu ben de yapmam ama onunla konuşarak olabilir. Özellikle drama çalışmasından sonra zorbalıkla konuşabileceğimi fark ettim daha çok. Zorbalığı bilinçlendirmek; bunun farkında olup olmadığını ona söylemek zorunda olduğumu düşünüyorum. Zorbalık yaptığının farkında olmayabilir. En azından onu uyarmak zorundayım (K9, E, 17).

Geçen bir arkadaşımız sordu sınıftan, "Siber zorbalık ne?" falan gibisinden. Ben açıkçası bana çok şey kattığını biliyorum yani. Çünkü nasıl desem başıma geldiğinde ne yapacağımı biliyorum artık: Susmamam gerektiğini öğrendim. Önceden mesela boş verirdim ama şimdi birine başvururum, gerekeni yaparım. Ne derim hani biri bana sorsaydı: mesela ona şöyle anlatmışım herhalde: bilgisayarda işte Facebook'ta Instagram'da arayabiliyor, mesaj atabiliyor falan gibisinden, onların sizde kalan etkilerini, işte şunun şunun siber zorbalık olduğunu söylemişim (K4, K, 17).

Siber zorbalık
konusunda
akranlarla
paylaşım

Mesela şu an arkadaşımın başına gelen bir olayda ne yapabileceğini, nereye gidebileceğini söyleyebiliyorum. Ya da onun susmamasını, o şey diyor hani "Bırakır bir süre sonra." Ama biz bırakmayacağını da var sayıp ona çözüm üretebiliyoruz. Boş veremiyoruz, görmezden gelemiyoruz. Mesela son gün yaptığımız canlandırmalarda rehber öğretmen aynı görüşte olsa da baba rolü çok değişti mesela. Baba kimi zaman susturdu, kimi zaman çocuğunun derdini anlamaya çalıştı, kimi zaman da böyle bir şey olmadığını kabul etti. Susturduğunda "Anlayıp geçer diyordu ama bazen de olmadığını savundu (K8, K, 16).

Öncelikle aşırı şekilde bilinçlendiğimi düşünüyorum. Ve oyunlarda eğlenerek öğrendik. Aynı zamanda eğlendikten sonra bunların konuşmalarını yaptık; birbirimize açıkladık ve birbirimizin görüşlerini dinledik. Bu drama çalışması bir topluluk halinde olduğu için özellikle arkadaşlarımın fikirleri de bana çok hoş geldi. Onlar benim kafama çok yattı. Daha çok bilinçlenmemi sağladı diyebilirim. Mesela mağduriyet konusunda Mağdur olarak neler yapabileceğimi gördüm. Zorbalığı uyarma konusunda neler yapabileceğimi gördüm. Drama çalışması sonrasında zorbalığa uğradım ve öğrendiklerimi uyguladım. Bir arkadaşımın DM yoluyla küfür içerikli video paylaşımı aldım. Bu şaka babında da olsa bunun çok yanlış olduğunu söyledim kendisine. Bunu yapmaması gerektiğini ve arkadaşlarının da hoşuna gitmeyeceğini, zorbalıkla mağdur durumuna dönüşebileceğini söyledim. Kendisini bilgilendirdim (K9, E, 17).

Araştırmada elde edilen bulgular ergenlerin farklı rollerin gözünden, farklı bakış açılarından siber zorbalık sürecini, rollere ilişkin tutum ve davranışları gözlemlediklerini ortaya koymaktadır. Konuya ilişkin katılımcı ifadeleri aşağıdaki gibidir:

SZ sürecini
farklı rollerin
gözünden
gözleme

Drama uygulaması bana göre şöyle: Karşı karşıya iki beden olduğunu düşünürsek ruhların sanki yer değiştirmesi gibi. Sanki o insanın yaşadığı hayatı o an, orada yaşıyor musun gibi. Farklı bir hayatı farklı bir gözden izliyorsun. Farklı bir şekilde yaklaşıyorsun. O insanın gözünden yaklaşıyorsun. Bana göre bu şekilde (K7, K, 17).

Role tam girebilirsen o kişi oluyorsun, o kişi gibi davranıyorsun, onun hislerini hissediyorsun, yani. Kendin değilsin, onun yani. Mesela mağdursan

kahrolabiliyorsun. Mesela numaralandırma yapmıştık işte 1, 3 falan gibi. Mesela orada bir numara olmuştum. Kendimi çok kötü hissettim mesela. Biz orada arkadaş olarak hepimiz eşitiz ama mağdur oluyorum orada, bir numara olunca. Kendini dışlanmış, ezik gibi hissediyorsun, eşitlik yoktu yani. Siber zorbalık durumundaki gibi rolleri, siber zorbalık durumlarını daha iyi anladım rollerle ve doğaçlamalarla (K3, K, 16).

Bence etkili bir çalışmaydı. Ben en çok canlandırmalardan etkilendim. En çok onlardan öğrendiğim için canlandırmalar üzerinden gideceğim. Hani, hepimizin kafasında bir karakter vardı ama bu kendi kafamızın içinde olduğu için pek hani, etkili kullanamıyorduk o bilgimizi. Şimdi, kaç kişiyiz hatırlamıyorum paylaşım yaptığımız için beyin fırtınası gibi oldu bence. Ben başkasının kafasındaki karakteri bilebiliyorum. O yüzden böyle bir rolün var olduğunu da biliyorum. Ona karşı nasıl davranmam gerektiğini; mağdur olur, zorba olur. Onun bana nasıl davranacağını az çok bilebiliyorum artık. Farkındalık oldu bizim için en fazla (K6, K, 17).

Şu oturumlardan sonra, özellikle yapılan doğaçlamalardan sonra siber zorbalığın ciddiye alınması gereken bir sorun olduğunu düşünüyorum. Önceden ben de normalleştiriyordum. Nasıl olsa ciddi bir şey ama herkesin başına gelebilir. Çünkü son zamanlarda fazlaca artmış bir durum. Şu anda önlem alınması gerektiğine inanıyorum. Aynı zamanda zorbalığa sadece mağdur bakımından değil de zorba bakımından da bakmak gerektiğini düşünüyorum. Çünkü “Zorba neden bunu yapmış olabilir?”, “Acaba gerçek hayatta mağdur olduğundan zorbalık yapıyor olabilir mi?” siber olmasa bile. “Siber ortamdaki zorba belki de kas gücü açısından zayıf olduğu için mi siber ortamdan saldırıyor?” diye düşünebilir. Bazı durumlarda özellikle gençlerde kıskançlıkla ilişkilendirilebilir. İlla ilişki bakımından değil mesela bir insanın ders başarısını kıskanmış olabilir, güzelliğini, yakışıklılığını kıskanmış olabilir. Belki arkadaş çevresini kıskanmış olabilir. Ya da az önceki durumdan bahsedebiliriz; bir gruptan dışlanmış ve bu dışlanmışlığı engellemek için kendisini gruptan atan kişiye yönelik bir zorbalık yapıyor olabilir (K16, K, 16).

Hocam biz her karaktere; zorbanın yerine, mağdurun yerine ya da gözlemcinin yerine kendimizi koyduk. Bir olay karşısında nasıl davranmamız gerektiğini, aslında bir zorbalık karşısında davranmamız gerektiğini öğrenmiş olduk (K17, K, 16).

8.04.2018 21:06: Mağdur ve zorbayı artık ayırt edebiliyor ya da mağdurunda bir Zorba olabileceğini biliyoruz. Yaptığımız etkinliklerde Körebe oyunu gibi gözü kapalı olan kişinin mağdur olarak neler hissettiğini hangi durumlar içinde olduğunu yasayabiliyoruz ve biz oyun dahi olsa zorbalık yapıyoruz bir birimize ama normal karşılıyoruz. Normal hayatta siber zorbalığa uğrayıp bu zorbalığa uğradığımız zaman paylaştığımız kişilerce onların gözünden bakıyoruz. Biz bir anne baba olsak ya da bir öğretmen bu durumlara nasıl tepki veririz gözüyle çözümlerimizi sunuyoruz. Belki çözümlerimiz umursamamak oluyor beklide konuşup rahatlatmak (K3, K, 16, Whatsapp).

Araştırmada elde edilen bulgular ergenlerin yaptıkları davranışların siber zorbalık olduğunu fark ettiklerini ve bu davranışlarını terk ederek artık siber zorbalık yapmadıklarını ortaya koymaktadır. Ergenlerin günlük yaşamları, sosyal medya ve cep telefonu kullanma biçimleri, gelişimsel özellikleri ve ilişkileri göz önünde bulundurulduğunda bazı davranışlarının ilgi çekmek, arkadaşlarına hoş, komik ve farklı görünmek amacıyla yaptıkları görülmektedir. Sosyal medya hesaplarında yapılan yorumlar, Whatsapp gruplarında yapılan paylaşımlar, paylaşılan fotoğraf ya da resimler ve bu içeriklere yapılan yorumlar bazen amacını aşan, arkadaşlarının olumsuz duyguları hissetmesine yol açacak biçimde gerçekleşmektedir. Çalışma

sonunda ergenlerin bu konudaki görüşlerinin değiştiği görülmektedir. Kendisini, davranışlarını, sosyal medyayı ve cep telefonu kullanma biçimlerini gözden geçiren ergenlerin söz konusu ifadeleri bu konuda duyarlık kazandıklarını ortaya koymaktadır. Ergenlerin rol oynama, doğaçlama, fotoğraf anı gibi dramının sunduğu olanaklarla bu duyarlığı kazandıkları söylenebilir.

Bana komik ve eğlenceli gelen bir şeyi başkasını üzecekse yapmamalıyım. Çünkü bu ona zor zamanlar yaşatır. Drama ona kötü şeyler yaşatacak şeyleri gözden geçirmemi sağladı. Artık başkalarını zor durumda bırakmamak için bana göre yanlış olmayan şeyleri gözden geçireceğim. Arkadaşlarımın yaptığı fotoğraf karesi anı bunu sağladı. Çünkü mağdurların üzüldüğünü gördüm (K8, K, 16, günlükler).

Bu çalışmada eğlendim fakat eğlenmemim asıl sebebi bu çalışmada canlandırdığımız çoğu şeyi gerçek hayatımda yapıyorum. Bu trajikomik bir durum. Yaptığım bazı davranışları yapmamam gerektiğini öğrendim. Çünkü aslında bugünkü doğaçlamaların çoğunda zorba olan kişiydim (K20, E, 16, günlükler).

Siber zorbalıkla ilgili daha fazla bilgi edindikçe bir yandan kendimi daha bilinçli ve biraz da mutsuz hissettim. Çünkü kendim de bazen siber zorbalık yaptığımı farkına vardım (K11, K, 16, günlükler).

Kendiyle
yüzleşme
(kendini gözden
geçirme, kendini
sorgulama, kendi
yaşamına
aktarma)

7.04.2018 21:08: ben bir zorba olarak dedikodu yapmayı az da olsa bıraktım 😊 arkadaşlarım dedikoduya alet edince siber zorbalık yapmayalım dedim bile ama onlar tabii bilmediği için beni pek takmadılar yani iyi ki bu etkinlikte bulunmuşum basta zaman kaybı olduğunuda düşünmüyordum. Bir zorba olarak artık sosyal medyayı daha bilinçli ve zorbalık yapmamaya özen göstererek kullanacağım bu etkinlikten sonra (K3, K, 16, Whatsapp).

Sandığımdan daha sert olduğumu fark ettim. Son etkinlikte belirli durumlara katılıp katılmadığımı söylediğimizde düşüncelerimin bir zorbaya yakın olduğunu fark ettim. Siber zorbalığı daha ciddiye aldım. Daha bilinçli olmama rağmen taraf tutmaya başladım. Zorbanın halinden zorba anlar gibi hissediyorum. (K6, K, 17, günlükler).

Ben bazen zorbalık yaptığım zaman kendi yaptığım zorbalığı bir durup da düşündüğüm oldu. Yani bilmediğim bir zorbalığı aslında yaptığım zaman artık hani ben zorbalık yapıyorum diyebildim. Ve kendime şey yapabildim yani dizginleyebildim, durdurabildim. Aynı zamanda bunun bilincinde olarak çevremdeki insanları da uyarabildim yani. Diyebildim hani "Zorbalık yapıyorsun!", yüzüne karşı diyebildim. Daha az zorbalık yapmaya başladım. Yani daha böyle bilinçli olarak davranmaya başladım. Kimseyle çok onun normalleştirdiği üzere alay etme konusunu o bilse de bilmese de ben yapmamaya çalıştım. Kişi kendinin mağdur olduğunu bilmediği için ben ona zorbalık yaptığımı farkındaydım. Ve bu gibi durumları yapmadım (K3, K, 16).

Ergenler araştırma sonunda karşılaştıkları siber zorbalık durumlarına artık daha çözüm odaklı baktıklarını ve herhangi bir siber zorbalık durumunda harekete geçtiklerini ifade etmişlerdir.

Çözüm odaklı
yaklaşma

Mesela ben bir olay olduğunda önceden bu kadar çözüm üretemiyordum ya da olayın ne olduğunun farkına varamıyordum. Ama artık görebiliyorum. Ne yapılacağını biraz daha tahmin edebiliyorum. Susmamam gerektiğini ya da siber zorbalığa uğradığımda zorbaya bunu fark ettirebiliyorum ya da zorbaya bunu söyleyebiliyorum (K8, K, 16).

Ben de çok zorbalık yaptım, bana da zorbalık yapıldı. Arkadaş çevremde yapılan zorbalıklara hiç tepki göstermiyordum. Ama artık her şeye tepki vereceğim ve

çözüm yolları aramaya çalışacağım (K17, K, 16, günlükler).

Aslında bugün hissettiğim şey savunma duygusuydu. Girdiğim rolle bağlantılı olarak artık insanların bunun önemli bir konu olduğuna ikna etme iç güdüsiydü (K16, K, 16, günlükler).

3.2.8. Katılımcıların Drama Sürecinin Etkisine Yönelik Görüşlerine İlişkin Bulgular

Araştırmanın üçüncü alt problemini içeren *Ergenlerin drama sürecinin etkisine ve özelliklerine ilişkin görüşleri nelerdir?* sorusuna katılımcıların verdikleri yanıtlara ilişkin bulgular, frekans ve yüzdeleri Tablo 18’de yer almaktadır. Tablo18’deki bulgulardan yola çıkılarak katılımcı ifadeleri alıntılanmış, yorumlar yapılmış ve ergenlerin drama sürecinin etkisine ve özelliklerine ilişkin görüşleri ayrıntılı bir biçimde ele alınarak katılımcı ifadeleriyle desteklenmiştir.

Tablo 18. *Ergenlerin drama sürecinin etkisine ve özelliklerine ilişkin görüşleri*

	f	%
SZ süreci hakkında farkındalık sağlayan	105	26,92
Baş etme stratejileri içeren	66	16,92
Farklı bakış açıları sunan	56	14,36
SZ sürecini ve rolleri öğrenmede etkili	38	9,74
Gerçek yaşamla ilişkili	35	8,97
Keyifli-eğlenceli	29	7,44
Farklı duygular içeren	23	5,90
Çözüme yönelik karşılıklı paylaşımın olduğu	22	5,64
Rahat ve özgür olunan	8	2,05
İnsanların birbirini dinlediği	6	1,54
Teknolojiden uzak	2	0,51
Toplam	390	100,00

Araştırmada elde edilen bulgular DTSZEP’nın ergenlerin siber zorbalık süreci hakkında farkındalık kazanmalarında, daha duyarlı birer kişi olmalarında etkili olduğunu ortaya koymaktadır. Araştırmaya katılan ergenlerin görüşleri incelendiğinde ergenlerin farklı baş etme stratejileri edindikleri, söz konusu stratejileri gerçek yaşamlarında kullandıkları görülmektedir.

Öğrendiklerimin günlük yaşamda bana yardımcı olacağını düşünüyorum. Çünkü başıma böyle bir zorbalık olayı geldiğinde yardım isteyeceğimi düşünüyorum. Bu dersten önce olsaydı istemezdim (K11, K, 16, günlükler).

Farklı baş etme stratejileri içeren

Büyüklerle paylaşmak genelde mağdurların tercihi olmuyor bana kalırsa ki benim de öyle oluyor. Ama bu süreçten sonra artık öyle yapmamayı düşünüyorum. Mesela hesabımı ask.fm’de bana sorulan sorular vardı diyelim, siber zorbalık üzerine. Ben hesabımı kapatmaktan yana kullanıyordum, kaçıyordum bu durumdan. Ama artık öyle yapmıyorum.

Çözüm arıyorum az çok. İşte şimdi engelleme var. Engellediğimizde kişinin kim olduğunu az çok görebiliyoruz, çıkabiliyor. Böyle değişik değişik yöntemleri var. Hiç değilse bunları deniyorum. Yakın arkadaşlarımla paylaşıyorum veya annemle paylaşıyorum. Destek oluyorlar (K18, K, 16).

Elde edilen bulgular Drama Temelli Siber Zorbalık Eğitim Programına katılan ergenlerin siber zorbalığa ilişkin çeşitli rolleri deneyimlemeleri, bu rollere farklı bakış açılarından bakmaları ve gerçek yaşama ilişkin davranışlara, tutumlara dönüşmesine olanak sağladığını ortaya koymaktadır.

Mesela aramızda belki daha önceden başına gelmiş vardır. Çok başına gelmiş belki. O süreçte de başına gelmiş olan vardır. Ne yaptıkları falan önemli değil bunların. Bu arkadaşların deneyimleri olaya bakış açımı geliştirdi (K21, K, 17).

Farklı bakış
açıları kazanma

Evet oldukça yardımcı olduğunu düşünüyorum. Siber zorbayı uyarma ve ona bu yaptığının ne kadar da kötü bir şey olduğunu eskiden anlatamazken şimdi ona sakın ve temkinli şekilde yaklaşabiliyorum. Beni etkileyen oyunlar kadar etkinlikler sonunda yaptığımız fikir paylaşımları oldukça etkiledi. Farklı insanlardan farklı görüşler duyuyorduk ve bunun da oldukça yararlı olduğunu düşünüyorum (K19, E, 16).

Rahat ve özgür
bir süreç /
İnsanları
birbirini dinliyor

Benim sahne fobim vardı. Ama şey olarak düşündüm: Sonuçta ben burada arkadaşlarımla birlikteyim. Hepsi sonuçta benim, okulumdan tanıdığım insanlar, bir problem olmaz diye düşündüm. Sonrasında bir baktım ki, hatta şey, gazetenin yazı işlerindeydik. Ben orada siber zorbalığı savunmuştum. Orada çok heyecanlıydım ama aslında konuşabileceğimi, yapabileceğimi fark ettim. Mesela ben münazaraya çok fazla katılmak istiyordum. İstedğim zaman konuşabiliyorum ama bunu topluluk karşısında olduğum zaman yapamıyorum, onu fark ettim. Ama biraz geç de olsa bu konuda bir cesaret kazandım. Ben kendi düşüncemi eğer düzgün bir şekilde paylaşırsam insanların dikkatle dinlediğini de fark ettim. Sonuçta orada biz çalışma yaparken hepimiz aynı konu ile ilgileniyorduk. Oradaki çalışmada herkes farklı bir şey savunuyor olsa da birbirini dinliyordu. Bir de insanların dinlemesi ve beni dikkate alması da beni daha çok cesaretlendirdi. Kimse kimseyi boş vermiyordu. Herkes gerçekten ilgileniyordu birbiriyle. O açıdan beni çok cesaretlendirdi bu drama çalışmasının sahnede yapılması veya grup içerisinde yapılması. Dediğim gibi arkadaşlarım beni çok ortaya çıkardılar, kendimi çok daha iyi hissettim (K16, K, 16).

3.2.9. Oyunların Katılımcılara Katkısına İlişkin Bulgular

Araştırmanın üçüncü alt problemini içeren *Ergenlerin drama sürecinde kullanılan oyunların katkısı konusundaki görüşleri nelerdir?* sorusuna katılımcıların verdikleri yanıtlara ilişkin bulgular, frekans ve yüzdeleri Tablo 19’da yer almaktadır. Tablo19’daki bulgulardan yola çıkılarak katılımcı ifadeleri alıntılanmış, yorumlar yapılmış ve ergenlerin drama sürecinde oynanan oyunların katkısına ilişkin görüşleri ayrıntılı bir biçimde ele alınarak katılımcı ifadeleriyle desteklenmiştir.

Tablo 19. Ergenlerin drama sürecindeki oyunların katkısına ilişkin görüşleri

	f	%
Oyunlarla SZ türlerini ilişkilendirme	100	33,00
Farklı rollerle empati kurma	38	12,54
SZ sürecindeki rolleri deneyimleme	35	11,55
Gerçek yaşamla ilişkilendirme	34	11,22
SZ ve özelliklerini öğrenme	24	7,92
Farklı bakış açıları geliştirme	24	7,92
Oyun sonrası konuşmalar süreci daha etkili kıldı	21	6,93
SZ sürecine ilişkin stratejiler, çözümler geliştirme	17	5,61
Oyunlarda SZ rollerini etkin bir biçimde görme	10	3,30
Toplam	303	100,00

Drama çalışmalarında ısınma, bir konuya dikkat çekme, gerçek yaşam durumlarını ele alma gibi pek çok farklı amaçla kullanılan oyunlar hem öğrenme sürecini zenginleştiren, eğlenceli kılan hem de daha nitelikli, kalıcı öğrenmeyi sağlayan bir araçtır. Katılımcılar oyunlarda farklı durumları görebilir, farklı duyguları deneyimleyebilir ya da oyunu kazanmak amacıyla farklı stratejiler geliştirebilir. Bu yönüyle oyunlar katılımcıların, öğrenme sürecinde ele alınan problemleri ya da ortaya çıkabilecek olası durumları çözme becerilerini geliştirme olanağı da sağlamaktadır. DTSZEP’nda kullanılan oyunlar katılımcıların siber zorbalık sürecini, türlerini ve farklı rolleri etkin bir biçimde öğrenmelerine, söz konusu rollerle çeşitli duyguları, davranışları, tutumları deneyimlemelerine olanak sağlamıştır.

Drama sürecinde kullanılan oyunlar bir yönüyle bilişsel bir bilgi aktarımı, DTSZEP’nın kazanımlarını öğrencilere ulaştıran bir görev görürken diğer yönüyle ergenlerin oyunların içerisinde farklı rolleri deneyimlemelerine olanak sağlamaktadır. Söz konusu olanak kurt-kuzu oyunundaki mevcut rolleri toplumsal yaşama taşıma gibi anlam barındırırken ergenlere kurt, kuzu ya da çemberdeki bir kişi olarak neler hissettiklerini, neleri deneyimlediklerini ve söz konusu oyunu gerçek yaşamdaki siber zorbalık rolleriyle ilişkilendirme olanağı da tanımaktadır. DTSZEP sürecinde oynanan oyunları siber zorbalık süreciyle ilişkilendirme amacıyla çığlık oyununu örnek veren K14, siber zorbalığa uğradığında da tıpkı oyunda çığlık attığı gibi sessiz kalmaması gerektiğini ifade etmektedir. K14 etkinliklerin ayrıca siber zorbalık konusunda farkındalık oluşturduğunu ve siber zorbalığa uğradığında arkadaşlarından ya da çevresindeki kişilerden yardım isteyeceğini dile getirmektedir.

Çılgık oyunu
Oyunlarla SZ
sürecini
ilişkilendirme

Çılgık oyunu olabilir. Yani sessiz kalmayacağız, bir şeyler yapacağız, sesimizi duyuracağız, o şekilde. Mesela şey yapıyorduk; birbirimizi sırt sırta veya ellerimizle iterek etkinlik yapıyorduk. İşte “Zorbalığa karşı dur diyeceğiz.” diye. Bu da güzel bir etkinlikti. Ayrıca eğlenmemize de sebep oldu etkinlikler. Ve nasıl desem arkadaşlarımızın siber zorbalığa karşı duyarlılığını da ortaya çıkardı bence. Birbirimize karşı desteğimizi ortaya çıkardı. Mesela başımıza bir şey geldiğinde tecrübeli olduğu için, arkadaşımızı tanıdığımız için sorabiliriz, çözüm yolu arayabiliriz onunla birlikte (K14, E, 16).

K7 ise siber zorbalık türlerinden olan dışlamayı (gruptan çıkarma) boş sandalye oyunuyla açıklamaktadır. K7 oynanan oyunları bildiklerini ancak hiç bu biçimde yorumlamadıklarını ifade etmektedir. K7 ormandaki ağaçlar oyununda ise gözlerini kapattığı anı çevrim içi ortama benzeterek gerçek yaşam ile arasındaki bağlantıyı ve çevrim içi ortamda kendilerine uygulanan baskıyı oyun üzerinden açıklamıştır.

Boş sandalye,
ormandaki ağaçlar
Oyunlarla SZ
sürecini
ilişkilendirme

Sandalye kapmaca gibi olan bir oyun vardı. O çok fazla olan bir şey, dışlanma gibi yorumlamıştık çoğunluğumuz. Aslında hem eğlenceliydi hem de çok fazla anlam içeriyordu. Bu oynadığımız oyunlarda benim özellikle en çok dikkatimi çeken şey; oyunları az çok biliyorduk ama hiç bu şekilde yorumlamamıştık, üstüne hiç düşünmemiştik. Gerçekten çok fazla anlamı olan, bir bakıma zorbalığa yorabileceğimiz şeyler de vardı. Buna örnek olarak yine orman oyununu örnek verebiliriz. O orman oyununda daha çok hani böyle şey, tam olarak o anlatıyordu bu siber zorbalığın ne olduğunu. Aslında ilk başta gözlerimiz açık olarak başlıyorduk; herkesi biliyoruz, herkesi görüyoruz. Ama sonrasında gözlerimiz kapalı. Aslında bu şey gibi; gözlerimiz açıkken gerçek dünyadayız, normal gerçek hayat ama gözlerimizi kapattığımız zaman artık sanal ortama girmiş bulunuyoruz. Kim bizim yanımızda bilmiyoruz çünkü ağaçlar devamlı yer değiştiriyordu. Kim bizim yanımızda veya kim bize baskı uyguluyor bilmiyoruz ve tahmin etmek gerçekten çok zor. Ve orada gerçekten görülen bir baskı var. Bu yüzden siber zorbalığı en çok özetleyen oyunun da bu olduğunu düşünüyorum. Yani en çok o etkilemişti beni oyun olarak (K7, K, 17).

K19 ise günlüğüne yazdığı ifade ile oyunlar yardımıyla siber zorbalık yapan kişileri bulma konusunda kendisini geliştirdiğini dile getirmektedir. K19 ormandaki ağaçlar ve hayalet oyununda siber zorbalık yapan kişinin kim olduğunu hissettiğini ve tepkilerini bu yönde belirlediğini ifade etmektedir.

Ormandaki
ağaçlar, hayalet
Oyunlarla SZ
sürecini
ilişkilendirme

Siber zorbayı tahmin etme, bulma konusunda kendimi geliştirdiğimi düşünüyorum. Çünkü oynadığımız oyunda siber zorbayı çok iyi tespit ediyordum. Evet, siber zorbanın kimliğini bulmama da veya siber zorba tarafından mağdur olduğumu hissetme konusunda katkısı oldu. Ağaç oyunu ve hayalet oyunu bana katkıda bulundu çünkü siber zorbanın bana en yakın olduğu zamandı bu yüzden hissettiklerim ve tepkilerim önemliydi. Bu yüzden bana yardımı çok oldu bu oyunların (K19, E, 16.günlükler).

K16 ise körebe oyunu ve siber zorbalık süreci arasında ilişki kurarak siber zorbalık sürecinde zorbaca davranışı gerçekleştiren kişinin eğlenmesini ve siber zorbalığa uğrayan kişinin endişesini oyun süresince gözlemlediğini ifade etmiştir.

K16 aynı zamanda oynadıkları oyunların farklı bakış açıları kazanmalarına, siber zorbalık sorununa farklı kişilerin gözünden bakma olanağı bulduklarını söylemiştir.

Körebe
Oyunlarla SZ
sürecini
ilişkilendirme

Bugünkü çalışmadan sonra her şeyi biraz daha anladım ve artık çoğu şeyi kavradım gibi düşünüyorum. Körebe oyununu oynarken fazla kaptırmış hissettim bazen eğlenceli bazen yakalanıcam endişesi yaşadım. Tıpkı zorbanın eğlence anlayışı ve mağdurun endişesi gibi (K16, K, 16, günlükler).

Farklı bakış açıları
kazanma

Bugün beni en çok etkileyen şey yaptığımız etkinlikler normalde basit ve eğlenceli oyunlarken zorbalığı ele aldığımızda bakış açımızın tamamen değişmesiydi (K16, K, 16, günlükler).

DTSZEP süresince oyunların katılımcılara sağladığı en önemli katkılardan biri de siber zorbalık sürecindeki farklı rollerle empati kurmalarına olanak sağlamasıdır. Bildikleri oyunları oynadıklarını ifade eden K7, drama sürecindeki oyunların daha fazla anlam içerdiğini düşünmektedir. Farklı bir yaşamı, farklı bir insanın gözünden yaşamayı sevdiğini ifade eden K7, farklı kişilerin gözünden gördüğü olaylara daha önce hiç bu biçimde yaklaşmadığını, drama sürecindeki oyunların farklı bakış açılarıyla yaklaşmasına katkı sağladığını ifade etmektedir.

8.04.2018 21:00: Aslında bildiğimiz oyunları oynuyoruz, ama bunlar daha fazla anlam içeren oyunlar. Oynadığımız zaman küçüktük ama şimdi daha rahat ilişkilendirebiliyoruz. Empati kurmayı seviyorum aslında kitap okumamın sebebi de bu diyebilirim. Farklı bir hayatı, farklı bir insanın gözünden yaşamayı seviyorum. Daha önce bazı olaylara aslında hiç o şekilde yaklaşmadığımı da farkettim. Farklı kişilerin gözünden gördüm aynı olayı. Bu yüzden eğlenceliydi (K7, K, 17, Whatsapp).

Farklı rollerle
empati kurma

8.04.2018 21:06: Mağdur ve zorbayı artık ayırt edebiliyor ya da mağdurunda bir Zorba olabileceğini biliyoruz. Yaptığımız etkinliklerde Körebe oyunu gibi gözü kapalı olan kişinin mağdur olarak neler hissettiğini hangi durumlar içinde olduğunu yasayabiliyoruz ve biz oyun dahi olsa zorbalık yapıyoruz bir birimize ama normal karşılıyoruz. Normal hayatta siber zorbalığa uğrayıp bu zorbalığa uğradığımız zaman paylaştığımız kişilerce onların gözünden bakıyoruz. Biz bir anne baba olsak ya da bir öğretmen bu durumlara nasıl tepki veririz gözüyle çözümlerimizi sunuyoruz. Belki çözümümüz umursamamak oluyor beklide konuşup rahatlatmak (K3, K, 16, Whatsapp).

3.2.10. Canlandırma Etkinliklerinin Katılımcılara Katkısına İlişkin Bulgular

Araştırmanın üçüncü alt problemini içeren *Ergenlerin drama sürecinde kullanılan canlandırma etkinliklerinin katkısı konusundaki görüşleri nelerdir?* sorusuna katılımcıların verdikleri yanıtlara ilişkin bulgular, frekans ve yüzdeleri Tablo 20’de yer almaktadır. Tablo 20’deki bulgulardan yola çıkılarak katılımcı ifadeleri alıntılanmış, yorumlar yapılmış ve ergenlerin drama sürecinde ele alınan

canlandırma etkinliklerinin katkısına yönelik görüşleri ayrıntılı bir biçimde ele alınarak katılımcı ifadeleriyle desteklenmiştir.

Tablo 20. Ergenlerin drama sürecindeki canlandırmaların katkısına ilişkin görüşleri

	f	%
Farklı rollerle empati kurma	73	24,41
Farklı bakış açıları geliştirme	43	14,38
SZ sürecindeki rolleri deneyimleme ve öğrenme	39	13,04
Doğaçlamaların (Rolde olmak) sürece olumlu etkisi	37	12,37
Gerçek SZ durumları ile ilişkilendirme	31	10,37
Gerçek yaşam becerileri edinme	26	8,70
Donuk imge tekniğinin (fotoğraf karesi) sürece olumlu etkisi	13	4,35
Diğer drama tekniklerinin sürece olumlu etkisi	11	3,68
Problem çözme becerisini geliştirme	8	2,68
Olumlu anne-baba tutumları geliştirme (gelecek için)	8	2,68
SZ sürecinde ortak hareket etme	5	1,67
Toplam	299	100,00

Katılımcılar drama sürecinin önemli bir bölümünü oluşturan canlandırma etkinliklerini doğaçlama, tiyatro, drama, skeç biçiminde tanımlamışlardır. Drama sürecinde kullanılan rol oynama, doğaçlama, fotoğraf karesi, donuk imge gibi drama teknikleri katılımcıların rolde ve kurgusal bir ortamda, gerçek yaşam deneyimleri yaşamalarına olanak sağlamıştır. Bu olanak hem siber zorbalık konusunda yeni bilgiler edinme ve siber zorbalık içeren durumları deneyimleme hem de söz konusu deneyimleri gerçek yaşam becerilerine dönüştürme konusunda etkili bir araç olarak öne çıkmıştır. Ergenler rolde deneyimledikleri siber zorbalık durumlarındaki problem çözme becerilerini, zorbalık yapan ya da zorbalığa maruz kalan kişiye karşı davranış biçimlerini gerçek yaşamlarında olası bir durumda kullanabilirler ya da roldeki deneyimlerini gerçek yaşamlarına transfer edebilirler. Aynı zamanda drama sürecindeki siber zorbalığa ilişkin rolleri, durumları farklı bakış açılarıyla ele alma ve kendilerini ifade etme olanağı bulan katılımcılar bu süreçte dramayı, özgür ve güvende hissettikleri bir ortamda siber zorbalık durumlarını ve rollerini deneyimledikleri bir araca benzetmişlerdir. Elde edilen bulgular doğaçlamaların süreci daha etkili kıldığı, ergenlerin siber zorbalık sürecindeki roller ile empati yapmalarına olanak sağladığı yönündedir.

Drama sürecinin en büyük etkisinin empati yapabilmeleri olduğunu vurgulayan K6, düşünme etkinliklerinin yeterince etkili olmadığını ancak drama ile kendilerini kişilerin yerine koyabildiklerini, karşılarında gerçekten bir bireyin

olmasının işlerini kolaylaştırdığını ifade etmektedir. K6'nın *Başlarda hep farkındalığın bilgi ile olacağını düşünmüştüm ama şu an fikirlerim değişti. Kendimizi başkasının yerine koyduğumuzda farkındalık daha da artıyor. Çözüm süreci otomatik olarak başlıyor. Düzenli zorbalık yapmayan biri dahi etkinliklerden sonra çok daha dikkatli davranabiliyor. Drama sayesinde sadece mağdur değil zorba, seyirciler ve çevre olarak her durumu incelediğimiz için daha iyi anlıyoruz. Bir bilgiyi okumak yerine o bilgiyi yaşıyoruz.* sözleri sürecin etkisini net bir biçimde ortaya koymaktadır.

8.04.2018 20:44: *En büyük etkisi empati yapabilmemizi sağlaması. Oturup düşündüğümüzde yeterince etkili olmayabiliyor, kendimizi tam olarak kişilerin yerine koyamıyoruz. Ama drama olduğunda fiziken de kendimizi o duruma koyduğumuz için daha rahat hisleri anlayabiliyoruz. Aynı şekilde bu grup etkinliği olduğunda karşımızda gerçekten bir bireyi görmek bizim de gerçekçi hissetmemizi dolayısıyla daha rahat anlamamızı sağlıyor. Başlarda hep farkındalığın bilgi ile olacağını düşünmüştüm ama şu an fikirlerim değişti. Kendimizi başkasının yerine koyduğumuzda farkındalık daha da artıyor. Çözüm süreci otomatik olarak başlıyor. Düzenli zorbalık yapmayan biri dahi etkinliklerden sonra çok daha dikkatli davranabiliyor. Drama sayesinde sadece mağdur değil zorba, seyirciler ve çevre olarak her durumu incelediğimiz için daha iyi anlıyoruz. Bir bilgiyi okumak yerine o bilgiyi yaşıyoruz. Etkili bir yöntem (K6, K, 17, Whatsapp).*

Farklı rollerle
empati kurma

12.04.2018 21:26: *Kesinlikle canlandırmalar en büyük etken oldu. Sandalye ya da çılgılık gibi oyunlarda siber zorbalık ve gündelik hayati eşleştirecek bile en fazla etkileyen canlandırmalardı. Zorbalık durumlarında empati çok önemli ve bazen empati yapmak yeterli gelmiyor. Canlandırma yaptığımızda karşımızda gerçekten bir zorba/mağdur vardı. Rolde olan biri olarak bakmak yerine rolün ta kendisi olarak baktığımızda çok farklı hisler hissettiğimizi düşünüyorum. Olayın direk ortasına koydu bizi. Canlandırmaların doğaçlama olması da bize böyle bir durumda ne yapacağımızı göstermek ve görmek için büyük bir fırsattı (K7, K, 17, Whatsapp).*

“Siber zorbalık sürecinde dramanın en önemli etkisi bize o durumu yaşatması. ‘Kendi başına gelmeden anlamazsın.’ sözü tam buraya oturuyor gibi. Dramada bizim başımıza geliyor ve ancak o an durumu tam anlamıyla anlıyoruz. ‘Simülasyon gibi’ denilebilir” (K6, K, 17).

Elde edilen bulgular katılımcıların Drama Temelli Siber Zorbalık Eğitim Programıyla daha güvenli bir ortamda siber zorbalık sürecini deneyimleyerek zorba, mağdur, seyirci gibi rolleri öğrendiklerini ve bu konuda farkındalık kazandıklarını ortaya koymaktadır. Bulgular katılımcıların kurgusal bir süreçte, güvenli ve özgür bir ortamda elde edilen deneyimleri, kazanılan tutum ve davranışları gerçek yaşamda bir baş etme stratejisi olarak kullanabildiklerini göstermektedir.

Güvenli bir ortamda sağlanan deneyim

Çok daha rahat bir şekilde empati yapabiliyorum. Çünkü zorbalık esnasındaki tüm rollerin az çok yaşadıklarını güvenli bir ortamda gözlemledim (K7, K, 17, günlükler).

Doğaçlamalar karşılaştığımız problemleri çözme konusunda büyük katkıda bulundu. Çünkü empati yeteneğim gelişti. İnsanların neler hissettiğini anladım. Problemleri çözme konusunda kesinlikle bu etkinlikler sayesinde yardım isteyeceğim (K11, K, 16, günlükler).

Empati yönünden geliştiğimi düşünüyorum. Çünkü bu etkinliklerle beraber bir insanı anlamamın aslında o kadar da zor olmadığını gördüm (K7, K, 17, günlükler).

Kurgusal bir ortamdaki rol deneyimi katılımcıların siber zorbalığı tanımlama ve siber zorbalık durumlarına bakış açılarını da değiştirmiştir. Katılımcılar aynı zamanda dramının ne olduğuna, özelliklerine, tiyatrodan farkına ilişkin kazanımlar elde etmişlerdir. Çalışmanın etkisine yönelik katılımcı görüşleri aşağıdaki gibidir.

Drama konusunda bilgi edinme

Skechler çünkü orada metne bağlı kalmadan aklımızdan metin oluşturduğumuz için orda kendimi zorba ya da mağdur yerine koydum (K2, E, 16, günlükler).

Aslında, şunu fark ettim; etrafımdaki insanlardan daha iyi gözlem yapanların role daha rahat girebildiğini fark ettim. Çünkü; mesela mimikler, vücut dili rollerde çok fazla etkili olan şeyler. Dolayısıyla hani role girmeyi böyle daha çok kolaylaştırdığını fark ettim. Onun dışında dediğim gibi dramının tiyatrodan çok daha farklı olduğunu, herhangi bir yazılı metin olmadığını ve sahnenin zorunlu olmadığı gibi şeyler aklımda kaldı (K7, K, 17).

Ben de şöyle mesela bize bir konu veriyordunuz bizim orda zamanımız kısıtlıydı zaten o komuyla ilgili ne kadar hızlı senaryo yazdığımı hem senaryo yazıyorsun ama akılda kalması içinde ufak tefek şakalarda yapman gerekiyor çünkü düz anlattık mı işte hani diyoruz ya samanyolu oyunculuğu onu yaptığımız zaman kimsenin aklında kalmıyor ama ufaktan günlük hayatı katıyorsun içine komiklik katıyorsun o olayı katıyorsun bende çözüm odaklı çok hızlı bakmaya yardımcı oldu. Bir soruyla karşılaştığımda daha hızlı düşünüp daha hızlı cevaplar verebiliyorum (K20, E, 16).

Okul doğaçlamaları olası bir zorbalık durumunda mağduru konuşmaya nasıl ikna edebileceğimizi pratik olarak öğretti. Mağdurlara nasıl yaklaşılmalı, ne düşünüyorlar, nasıl bir zorbalık gördü, nasıl ikna edilebilir gibi soruları cevapladığı için bu çalışma gerçek hayatımı da etkileyecek. Bu çalışma bu soruları çok iyi cevaplıyor (K10, E, 16, günlükler).

Siber zorbalık konusunda farkındalık

Beni en çok etkileyen şey doğaçlama drama çalışması oldu. Çünkü yaklaşık 20 kişilik grubumuzda doğaçlama da olsa arkadaşlarımla zorbalık olabilecek davranışları bildiğini ve yansıtıkları için yapabilecek olduklarını anladım (K8, K, 16).

Bu çalışmada farkındalık açısından geliştiğimi düşünüyorum. Doğaçlamalar sayesinde zorbalığın türlerini ve sonuçlarını daha iyi anlamaya başladım. Siber zorbalıktaki rollere karşı tutumum değişti. Canlandırmalarda bolca varyasyon gördüğümüz için kişileri daha iyi anlayabileceğimi düşünüyorum. Aynı zamanda çift yönlü olma yani olaylara farklı bakış açısı saptama konusunda geliştiğimi düşünüyorum. Çünkü artık zorbayı zorba olduğu için yargulamak yerine bunun arkasında yatan sebebi arayabiliyorum (K6, K, 17, günlükler).

Araştırmada elde edilen bulgular ergenlerin drama süreci ile ele alınan siber zorbalığa ilişkin durumlarla gelecekte işlerine yarayacak olumlu anne-baba tutumları geliştirdiklerini, aynı zamanda bu bakış açısıyla anne-babalarının tutum ve davranışlarını gözden geçirdikleri görülmektedir.

Gelecek için
olumlu anne-
baba
tutumları
geliştirme

Bu çalışmada en çok annelik yönünün geliştiğini düşünüyorum. Çünkü bir ebeveyn olarak çocuğumun zorbalığa maruz kaldığı süreçte vereceğim tepkilerin onun rahat bana bir şeyler aktarabilmesini sağlamak olacak (K3, K, 16, günlükler).

Anne-baba şeyi beni böyle bir etkilemişti, şu drama etkinliğinde. Hani zorbalığa maruz kalan çocuğun anne babası, aslında bütün anne-babaları. Hani bazı aileler, nasıl desem, çocuğa kötü tepkiler verdikleri için çocuk, siber zorbalığa maruz kaldığı zaman bunu nasıl desem söyleyemiyor aileye. Yani çekiniyor. Aslında yani biz de orada deneyim kazanmış olduk. Aynı zamanda biz de yani kendi çocuğumuzu yetiştirirken nasıl tepkiler verebileceğimizi gördük. Çünkü aynı şeyler bizim başımıza da geliyor ve çocuğun çekinmemesi için hani birtakım davranışlarda bulabileceğimizi gördük. Bu bakımdan o drama etkinlikleri beni etkilemiş oldu (K3, K, 16).

Ergenlerin drama sürecinde empati kurma biçimleri yalnızca siber zorbalığa uğrayan mağdurlar üzerinden değil aynı zamanda siber zorbalık yapan ergenler için de söz konusudur. Zorbaca davranışın nedenini sorgulayan ergenler aynı zamanda bu davranışın ortadan kalkması konusu üzerine de düşünmektedirler. Drama sürecinde farklı rolleri deneyimleme olanağı bulan ergenler bu rollerdeki kişilerin nasıl hissettikleri, davranışları ve tutumları konusunda deneyim kazanmaktadırlar.

Farklı rollerle
empati kurma

Bugün kendimi zorba olduğumda çok farklı hissettim. Bugüne kadarki etkinliklerde mağdur olmuştum. Ama bugün bir zorbanın da nasıl hissettiğini az da olsa öğrendim (K7, K, 17, günlükler).

Drama Temelli Siber Zorbalık Eğitim Programında kurt-kuzu, vampir, katil kim, boş sandalye, bülbül kafeste, düello, ebe tura 1-2-3, kükreme, yuvanı bul gibi oyunları deneyimlemek, canlandırma etkinliklerinde ve oyunlarda farklı rollere (siber zorba, siber mağdur, seyirci vb.) girmek, girilen roller üzerinden ve farklı bir perspektiften diğer rollere bakmak, bu rollerde farklı bakış açılarını hem gözlemlemek hem de bu bakış açılarını deneyimlemek katılımcıların siber zorbalık sürecine bakma biçimlerinin, davranışlarının ve tutumlarının değişiminde etkili olduğu söylenebilir. Drama sürecinde tasarlanan farklı roller ergenlerin toplumun farklı kesimleriyle empati kurmalarını, farklı duyguları anlamalarını sağlarken aynı zamanda kişilerarası iletişimin gelişimine de katkı sağlamaktadır.

Farklı kişilerin
gözünden
bakma

8.04.2018 21:06: Mağdur ve zorbayı artık ayırt edebiliyor ya da mağdurunda bir Zorba olabileceğini biliyoruz. Yaptığımız etkinliklerde Körebe oyunu gibi gözü kapalı olan kişinin mağdur olarak neler hissettiğini hangi durumlar içinde olduğunu yasayabiliyoruz ve biz oyun dahi olsa zorbalık yapıyoruz bir birimize ama normal karşılıyoruz. Normal hayatta siber zorbalığa uğrayıp bu zorbalığa uğradığımız zaman paylaştığımız kişilerce onların gözünden bakıyoruz. Biz bir anne baba olsak ya da bir öğretmen bu durumlara nasıl tepki veririz gözüyle çözümlerimizi sunuyoruz. Belki çözümümüz umursamamak oluyor beklide konuşup rahatlatmak (K3, K, 16, Whatsapp).

Katılımcılar bu sürece yalnızca akranlarının gözünden değil aynı zamanda anne-babalarının, öğretmenlerinin ve toplumun diğer kesimlerinin gözünden bakarak derinlemesine bir öğrenme sürecini deneyimlemektedirler. Başka bir deyişle Drama Temelli Siber Zorbalık Eğitim Programının, drama yöntem ve tekniklerinin ergenlere yeni öğrenme alanları oluşturmalarında olanak sağladığı söylenebilir. Katılımcılardan birinin arkadaşıyla arasında geçen diyaloga ilişkin görsel ve yorum aşağıdaki gibidir:

<p>de ama dikkat ediyorum</p> <p>O zaman biriyle konuşurken önce sorayım küfür itici mi geliyor diye</p> <p>küfür zaten itici bir şey</p> <p>ki sosyal ortamda ettiğinde bu bir zorbalık oluyor kasıtlı veya kasıtsız olsun</p>	<p>8.04.2018 23:53: hocam o attığım şeyde küfürü nasıl bıraktığımı sordu. baya değişik konuşmaya başladım 1 haftadır şaşırıyor falan ben de bu dramadan bahsettim 20 saatlik bir çalışma ben 20 saatimi harcasam küfür ederim dedi üzüldüm şu an;(ama yine de ikna ettim yeni kararlar aldı garip birisi diğer türlü rahatsız hissediyorum böyle bir değişime ihtiyacım vardı teşekkürler herkese şu an telefonda yer olmadığı için ss alamıyorum atarım bi iki güne (K11, K, 16).</p>
---	---

Şekil 7. Katılımcıların çevrelerine ilişkin etkisi

3.2.11. Katılımcıların Kişisel Gelişimlerine İlişkin Bulgular

Elde edilen bulgular katılımcıların DTSZEP süresince farklı alanlarda gelişim gösterdiklerini ortaya koymaktadır. Söz konusu gelişim alanlarını kişisel gelişim ve sahne becerileri konusunda gelişim olarak ikiye ayırmak mümkündür. Katılımcılar empati, grup olma, özgüven, saygılı davranma, anlayışlı-sabırlı olma, farklılıkları kabul etme, önyargısız olma gibi bir grup olmayı gerektiren ve süreci daha nitelikli kılan alanlarda gelişim gösterdiklerini söylerken aynı zamanda gözlem yapma, sorgulama, dikkat, sağlıklı ilişkiler kurma, ikna etme gibi farklı beceri alanlarında da gelişim gösterdiklerini ifade etmişlerdir.

Araştırmanın üçüncü alt problemini içeren *Ergenlerin drama sürecinde kişisel gelişim gösterdikleri alanlara ilişkin görüşleri nelerdir?* sorusuna katılımcıların verdikleri yanıtlara ilişkin bulgular, frekans ve yüzdeleri Tablo 21’de yer almaktadır. Tablo 21’deki bulgulardan yola çıkılarak katılımcı ifadeleri alıntılanmış, yorumlar yapılmış ve ergenlerin drama sürecinde kişisel gelişim

gösterdikleri alanlara yönelik görüşleri ayrıntılı bir biçimde ele alınarak katılımcı ifadeleriyle desteklenmiştir.

Tablo 21. Drama sürecinde ergenlerin kişisel gelişim gösterdikleri alanlar

	f	%
Empati	71	33,18
Grup olma, birlikte çalışma	36	16,82
Gözlem yapma, sorgulama, dikkat	23	10,75
Özgüven	19	8,88
Farklılıkları kabul etme, önyargısız olma	19	8,88
Kendini tanıma, kişisel özelliklerini keşfetme	12	5,61
Kendini açma, rahat hissetme, kendini ifade etme	9	4,21
Daha anlayışlı, sabırlı olma	8	3,74
Hayatıma farklılık kattı	5	2,34
Saygılı davranma	4	1,87
Sağlıklı ilişkiler kurma	4	1,87
İkna etme	3	1,40
Kıskançlığı yenme	1	0,47
Toplam	214	100,00

Bir kişinin kendisini karşısındaki kişinin yerine koyarak olaylara onun bakış açısı ile bakması, o kişinin duygularını ve düşüncelerini doğru olarak anlaması, hissetmesi ve bu durumu ona iletme süreci olarak tanımlanan empati, drama sürecinde ergenlerin farklı rollere girerek deneyimledikleri bir beceridir. Karmaşık bir yapıdan oluşan empati diğer beceriler gibi öğrenilerek gelişmektedir. Ergenler kendi duygularının diğer kişilerin duygularından ayırt ederek, karşısındaki kişinin yerine kendilerini koyarak, kendi duygularını ve duygusal tepkilerini düzenleyerek başka bir deyişle kendilik farkındalığı kazanarak empati becerisini elde etmektedirler (Erk, 2019).

Empati becerisi farklı bakış açılarının fark edilmesi, deneyimlenmesi ve başkalarının penceresinden olaylara, durumlara bakmakla elde edilen bir beceridir. Yaşanan durumları canlandıran ergenlerin siber zorbalık sürecinde farklı rollere girmeleri, söz konusu rol kişilerinin tutum ve davranışlarını ele almaları ve olaylara bu farklı bakış açılarından yaklaşmaları empati becerisinin gelişmesinde oldukça etkilidir (Erk, 2019). Bu süreçte siber zorbalık yapan, siber zorbalığa maruz kalan ya da seyirci/izleyici rollerini –miş gibi yaparak, spontan bir biçimde ortaya koyan ergenler siber zorbalık sürecinde nasıl davranmaları gerektiğini, diğer rol kişilerinin - kurgu içinde bile olsa – ne hissettiklerini, nasıl etkilendiklerini ve bu durumun

seyirciler üzerinde nasıl bir etkide bulunduğunu gerçek yaşantılarından yola çıkarak deneyimlerler. Ergenler drama süreçlerinde farklı bakış açılarından bakarak problem çözme becerilerini geliştirirken sorunlarını daha uygun, barışçıl bir biçimde çözme becerilerini de geliştirirler.

Ergenler, empati becerisini özellikle drama oturumlarının canlandırma aşamasında farklı rollere girerek deneyimleme olanağı bulmaktadırlar. Katılımcı görüşleri drama oturumlarının hazırlık-ısınma aşamasında oynanan oyunlar yoluyla ergenlerin empati becerisi kazandıklarını ortaya koymaktadır.

Katılımcı görüşleri drama süreci ile birlikte ergenlerin grup olma ve birlikte çalışma, gözlem yapma, sorgulama ve dikkat, özgüven kendini tanıma, kişisel özelliklerini keşfetme, kendini ifade etme, rahat hissetme, sabırlı davranma daha anlayışlı ve sabırlı olma, saygılı davranma, sağlıklı ilişkiler kurma gibi alanlarda gelişim gösterdiklerini ortaya koymaktadır. Söz konusu gelişimlerin ergenlerin aileleriyle, arkadaşlarıyla ya da çevrelerindeki diğer kişilerle daha sağlıklı iletişim kurmaları konusunda etkili olabileceği söylenebilir. Drama süreci ile birlikte farklılıkları kabul etme ve önyargısız olma konusunda gelişim gösteren ergenlerin siber zorbalık sürecinin önemli bir etkeni olan farklı olana karşı yapılan siber zorbalık konusunda da farkındalık kazandıkları görülmektedir. Drama süreci ile birlikte sabırlı olmayı öğrendiğini dile getiren K7, drama etkinlikleri öncesinde sabırsız ve tahammül edemeyen biri olduğunu drama oyunları ile daha yapıcı davranmaya başladığını, arkadaşlarını da bu süreçte motive etmeye ve üretmeye çalıştığını ifade etmiştir.

Sabır

Sabır öğrendim gerçekten. Çünkü çok sabırsız bir insanım normalde ve tahammül edemiyordum bazı şeyleri Ama gerçekten sabır öğrendim. Oyun oynarken daha böyle yapıcı davranmaya çalışıyorum. Mesela "Neden böyle oynayamadı? Neden böyle bir şey yapmadı?" demek yerine "Hadi böyle yapalım mı? Oyunu kazanalım?", hani daha çok motive edici şeyler yazmaya çalışıyorum. Çünkü kötü şeyler yazdıkça o insanları aslında dibe çekiyor. Onun yerine motivasyonu yükseltiyorum ve daha verimli şeyler elde ediyordum hem de insanlara zarar vermemiş oluyordum (K7, K, 17).

Katılımcılar aynı zamanda drama sürecinde doğaçlama, sahneye çıkma ve sahnede olma, beden dilini kullanma, konuşma, utangaçlığı yenme gibi kendini ifade etmeye yönelik sahne becerilerine ilişkin yeni beceriler kazandıklarını ifade etmişlerdir. Söz konusu becerilerde drama yöntem ve tekniklerinin, doğaçlama ile gelişen hızlı karar verme, role girme ve rolde kalma, kurgusal bir süreçte problem çözme gibi durumların etkili olduğu söylenebilir. K16 DTSZEP süresince

doğaçlama, düşünebilme, olayları anlık canlandırabilme gibi beceriler kazandıklarını, donuk imge, fotoğraf karesi gibi drama tekniklerinin durumlara, olaylara ve sanat nesnelere farklı bakış açılarıyla bakmalarına katkı sağladığını ifade etmiştir.

Hızlı düşünme,
farklı bakış
açıları edinme

Buradaki arkadaşlarımızın doğaçlama, düşünebilme, bazı olayları anlık canlandırabilme yeteneklerini geliştirdi. Bir fotoğraf karesi dedik yine. Bu fotoğraf karesinde bir fotoğrafta birçok şey anlatabilme olayını sağladı. Kapasitemizi artırdığını düşünüyorum. Düşünme yetisi olabilir ya da bu arkadaşlarımız oyunlardan sonra fikirlerini sunduklarında biz "Bu şöyleyse, böyle bir fikir varsa şöyle de olabilir." diyerek bir fikirden birkaç fikir daha üretebiliyoruz artık (K16, K, 16).

Dramanın amaçlarından biri de katılımcılarda estetik davranışlar geliştirmektir (Adıgüzel, 2019). Drama süreçlerinde tiyatro, resim, dans, heykel gibi farklı sanat biçimlerine temas eden katılımcıların sanata farklı bakış açıları kazanmaları ve kendilerini sanatsal bir biçimde ifade etmeleri hedeflenmektedir. Drama süreci, içerdiği doğaçlama, rol oynama gibi teknikler ile katılımcıların sanatsal bir süreçte kendilerini ifade etmelerine olanak tanımaktadır. K10 drama sürecinde gerçekleştirilen doğaçlamaların kendilerini düşünmeye zorladığını ifade ederken doğaçlamaların kendilerini ifade etme, sahneye çıkma, topluluk önünde konuşma, konuşurken belirli yerlere dikkat etme konularında katkı sağladığını vurgulamaktadır. doğaçlamaların ya da diğer drama tekniklerinin bir diğer faydası öğrencilerin kendilerini sözle, sesle ya da beden formuyla ifade etmelerine olanak sağlamasıdır.

Benim aklımda kalan özellikle doğaçlamalar var. Özellikle belirli bir konu olmadan yapılan tam doğaçlamalar kişiyi düşünmeye zorladığı için gayet faydalıydı. Özellikle bir grubun doğaçlaması bitince diğer grubu onlardan devam ettirme doğaçlamaları iyiydi. (K10, E, 16).

Doğaçlamalar
düşünmeye
zorladı

Buradaki arkadaşlarımızın en az yarısı çekingen olabilir bu tarz durumlarda. Hani sahneye çıkma olabilir, konuşma olabilir, topluluk önünde konuşma olabilir. Bu drama çalışmaları ile aynı zamanda bunu da yenmiş olabilirler, buna katkı sağlamış olabilir. Aynı zamanda konuşma yaparlarken nelere dikkat etmeleri gerektiğini görmüş olabilirler. Çünkü burada yapmış olduğumuz doğaçlamalar genel anlamda konuşmaya yönelikti. Doğaçlamalarda konuyu biz hem bedensel hem de sözselsel yani konuşma yoluyla anlattık ve ikisini de önce görsel olarak fotoğraf karesi sonra canlandırma aşamasında da konuşma yetimiz gelişti (K10, K, 16).

Elde edilen bulgular katılımcıların doğaçlama yapma, sahneye çıkma ve sahnede olma, beden dilini, jest ve mimikleri kullanma, konuşma gibi alanlarda gelişim gösterdiklerini ortaya koymaktadır. Aynı zamanda estetik bir davranış geliştirme süreci olan drama etkinlikleri ile katılımcılar yeteneklerinin farkına varmışlar ve özgüvenlerinin gelişiminde bir engel olan utangaçlıklarını yenmişlerdir.

3.2.12. Ergenlerin Siber Zorbalığın Çözümüne Yönelik Önerilerine İlişkin Bulgular

Araştırmanın üçüncü alt problemini içeren *Ergenlerin siber zorbalığın çözümüne yönelik önerileri nelerdir?* sorusuna katılımcıların verdikleri yanıtlara ilişkin bulgular, frekans ve yüzdeleri Tablo 22’de yer almaktadır. Tablo 22’deki bulgulardan yola çıkılarak katılımcı ifadeleri alıntılanmış, yorumlar yapılmış ve ergenlerin siber zorbalığın çözümüne yönelik önerileri ayrıntılı bir biçimde ele alınarak katılımcı ifadeleriyle desteklenmiştir.

Tablo 22. *Ergenlerin siber zorbalığın çözümüne yönelik önerilerine ilişkin bulgular*

	f	%
Drama sürecine yönelik öneriler	45	31,91
Okula yönelik öneriler	31	21,99
Aileye yönelik öneriler	16	11,35
Deneyim paylaşımı yapılmalı (SZ)	13	9,22
İletişim araçları etkin kullanılmalı	11	7,80
Zorbalara yardım edilmeli	11	7,80
Zorbalara karşı güç kullanılmalı	6	4,26
Gençler sanat ile ilgilenmeli	2	1,42
Gençler kontrol altında tutulmalı	2	1,42
Sosyal medya araçları açıkları kapatmalı	2	1,42
Baştan, büyümeden önlem alınmalı	2	1,42
Toplam	141	100,00

Katılımcılar siber zorbalık konusunda öğrencilerin, anne-babaların, öğretmenlerin ya da toplumun diğer dinamiklerinin daha farkında bireyler olmaları adına çeşitli önerilerde bulunmuşlardır. Söz konusu öneriler aileye, okula ya da öğrencilere, canlandırma etkinliklerine (Drama Temelli Siber Zorbalık Eğitim Programı) yönelik olmak üzere farklı kategoriler altında ele alınmıştır. Her bir kategori tek tek ele alınarak bulgular halinde sunulmuş ve yorumlanmıştır.

Drama Sürecinin Tasarlanmasına ve Uygulanması

Drama sürecine ilişkin bulgular uygulanan DTSZEP’nin etkisini ortaya koymaktadır. Öğrenciler dramatik bir kurguyu barındıran, çeşitli canlandırma etkinlikleriyle tasarlanmış programın oldukça etkili olduğunu, bu program sayesinde siber zorbalık kavramı, siber zorbalık süreci, gerçekleştiği mecralar, etkileri gibi pek çok alanda kapsamlı bilgiler öğrendiklerini ifade etmişlerdir. Öğrencilerin drama sürecine ilişkin ifadeleri aşağıdaki biçimde listelemek mümkün görünmektedir:

- Diğer liselerde Drama Temelli Siber Zorbalık Eğitim Programının Uygulanması,
- Drama süreçleri tasarlamak ve uygulamak,
- Tiyatrolar düzenleme,
- Drama dışında uygulamalı etkinlikler tasarlama,
- Siber zorbalık ve mağduriyet konusunda derinlemesine çalışmalar yapma,
- Kamu spotu hazırlama,
- Drama oyunları kullanma.

Katılımcılar siber zorbalığın çözümüne ilişkin pek çok öneride bulunmuştur. Drama sürecine, okula, aileye, iletişim araçlarının kullanımına, yönelik öneriler yanında siber zorbalığa uğrayan ya da siber zorbalık yapan ergenlerin deneyim paylaşımına yönelik öneriler de yer almaktadır. Katılımcılar siber zorbalık üzerine konuşmanın, örnek olayları paylaşmanın siber zorbalık konusunda farkındalık oluşturacağını düşünmektedirler. K10 etkinlik uygulamalarından sonra üzerine birlikte düşünmenin, drama uygulamalarını siber zorbalık süreciyle ilişkilendirmenin daha etkili olduğunu ifade etmektedir. K6 da grup olarak bir sorun üzerine düşünüldüğünde daha kolay çözümler bulunduğunu, drama uygulamalarının bu yönden oldukça etkili olduğunu ifade etmektedir. K6 bu etkiyi siber zorbalığa maruz kalan ya da bir başkasına siber zorbalık yapan kişilerle bir arada olmanın farklı bakış açılarını ve çözüm önerilerini ortaya koymasıyla açıklamaktadır.

Üzerinde birlikte düşünmek, konuşmak ve SZ ile ilişkilendirmek daha etkili kılabilir

12.04.2018 21:23: hocam bence bu etkinlikler uygulamada değil de üzerinde düşününce, konuşunca cevabını veriyor. Siber zorbalık ile ilişkilendirince farklı cevaplar çıkıyor ortaya ve bu da tabiki düşüncelerimizi değiştiriyor (K10, E, 16, Whatsapp).

SZ deneyimi olan bir grup daha net çözümler bulabilir

Grup çalışmaları açısından şunu gördüm: bir sorunla ilgili aslında toplu olarak bir çözümü daha rahat bulabiliyoruz. Çünkü paylaşım yapıyoruz: hepimizin başına gelmiş, hepimiz yapmışız ya da yapılmış bize karşı. O yüzden paylaşım yapıldığında daha net çözüme ulaşabiliyoruz (K6, K, 17).

DTSZEP süresince drama etkinlikleriyle role girerek, çeşitli oyunlar oynayarak siber zorbalık ve mağduriyet konusunda deneyim paylaşımı yapan katılımcılar bu paylaşımların kendilerine iyi geldiğini ve kendilerinde farkındalık oluşturduğunu ifade etmişlerdir. K7 rehberlik dersinde ya da bir seminerde yapılacak deneyim paylaşımının, siber zorbalığa uğrayan ya da anlatmak isteyen bir kişinin etkileşimli

bir biçimde anlatımıyla siber zorbalık konusunda daha iyi farkındalık oluşacağını vurgulamaktadır. K7 toplu olarak bir araya gelinen ve karşılıklı paylaşımın gerçekleştiği, bir konu üzerine odaklanılan ve aynı yaşta ergenlerin birlikte düşündüğü, konuştuğu ve siber zorbalık sorununa çözümler aradıkları drama oturumlarının birbirlerini daha iyi anlama, daha fazla bilgi edinme ve bilgilerin daha kalıcı olması bağlamında etkili olduğunu ifade etmektedir. K11 ise drama çalışmalarında kendisini en çok etkileyen şeyin gruplar halinde çalışmaları ve bu süreçlerde paylaşımları olduğunu belirtmiştir. K11 grup çalışmaları süresince ortaya konan sorunlara çözümler bulmaya çalıştıklarını, bilgi edinmek yerine bir araya gelerek bir konu üzerine konuşmanın süreci daha etkili kıldığını ifade etmiştir.

Deneyim
paylaşımı süreci
oldukça etkili
kılıyor

Bence şöyle olabilir; seminer verilir ya da rehberlik dersinde konuşulur o sırada orada, hani başına gelen, anlatmak isteyen olursa çıkıp bu durumu anlatabilir, paylaşabilir. Bu sayede biraz daha interaktif olabilir. Bu şekilde daha etkileşimli olabilir. Benim bu dramadan da anladığım grup çalışmaları gerçekten etkili oluyor. Çünkü karşılıklı paylaşım var, aynı o seminerdeki mantıkla aslında. Toplu bir araya gelindiğinde ve bir konu hakkında konuşulduğunda hem öğrenci kendi yaşıtı olduğu için, onun da etkisi var. Daha iyi anlayabiliyoruz birbirimizi ve bu konuda daha fazla bilgi edinebiliyoruz. Aklımızda kalıyor (K7, K, 17).

Şöyle bir şey düşündüm, hani siber zorbalık üstüne: Dramayı öneriyorum ve dramanın yanı sıra grup çalışması olarak da, beni en çok etkileyen kısmı oydu dramanın, o yüzden bir sorun çıktığında acaba hani grup çalışması olarak toplanıp yine drama şeklinde “Bunun çözümüne ulaşabilir miyiz?” diye. Artık çoğu şeyi alternatif sonuç olarak bilgi edinmek değil de toplanıp bu konu üzerinde konuşmak daha anlamlı geliyor bana (K11, K, 16).

Daha önce siber zorbalığa uğrayan ve kendini mağdur gibi hisseden K6, drama etkinliklerinden sonra kendini daha özgür hissettiğini, sosyalleşmenin siber zorbalığın etkilerini azaltarak daha hissetmesine katkı sağladığını ifade etmektedir.

Sosyalleşmek, bir
araya gelmek SZ'ın
etkilerini azaltabilir

Bugünkü drama çalışmasından sonra mağdurdan daha çok özgür biri gibi hissediyorum. Aynı durumda olanlarla sosyalleşmek siber zorbalığı sırtımda bir yük olarak taşımaktansa eski bir anı gibi geçmişte bırakmayı öğretti (K6, K, 17, günlükler).

Katılımcı görüşleri siber zorbalığa maruz kalan ergenlerin baş etme stratejisi olarak konuşmayı (durumu paylaşmayı) tercih ettiklerinde kendilerini daha iyi hissettiklerini, empatinin bu süreçte oldukça önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Özellikle kız ergenlerin bu süreçte siber zorbalık durumunu konuşarak paylaşma, rahatlama eğilimi gösterdiklerini ortaya koymaktadır. Söz konusu öneri aynı zamanda akranların kendi aralarındaki paylaşımın yetişkinler tarafından aktarılan bilgilerden daha etkili olduğunu ortaya koymaktadır. Ergenler bir araya geldiklerinde ve

paylaşım yaptıklarında sosyalleştiklerini ve sorunlarına ortak çözümler aradıklarını da ifade etmişlerdir.

Elde edilen bulgular ergenlerin aldıkları önlemler dışında bilişim şirketlerinin de güvenlik önlemlerini artırmalarını ve siber zorbalığa yol açacak durumlarda zorbalara yardımcı olmamalarını istediklerini ortaya koymaktadır. Instagram'ın siber zorbalık konusunda güvenlik açıkları olduğunu söyleyen K7, sosyal medya şirketlerinin bu yönde önlemler alması gerektiğini dile getirmektedir. K8 ise siber zorbalığa uğrayan kişilerin zorbaca davranışın gerçekleştiği uygulamanın yetkililerine ulaşarak gerekli önlemlerin alınabileceğini ifade etmektedir. Bulgular ergenlerin sıklıkla kullandıkları sosyal medya araçlarından Instagram'da var olan güvenlik açıklarının güvenlikleri açısından risk oluşturduğunu göstermektedir.

Sosyal medya uygulamaları güvenli değil

26.03.2018 22:37: Instagram ın bu konuda güvenlik açığı var. Ve bu açıkların varlığı çok kullanılıyor. İlk önce sosyal medya şirketlerinin dikkatli olması gerekiyor diye düşünüyorum. Hesapların çalınmaması adına zor şifreler oluşturulmalı. Büyük, küçük harf, sembol ve sayılar eklenmeli (K7, 17, Whatsapp).

26.03.2018 22:37: Bi şekilde uygulamanın kurucularına veya yetkililere ulaşip veya belli yerlere şikayet edip o kişinin esas kimliği öğrenilip dava açılabilir veya o kişiyle bu durum hakkında konuşulabilir. Ya da psikolojik tedavi alabilir (K8, K, 16, Whatsapp).

Ergenlerin drama sürecine ilişkin görüşleri DTSZEP'nin kendilerinde bir farkındalık oluşturduğu, kendilerine yeni öğrenme alanları açtığı ve bu olanakların devam etmesi ya da diğer okullardaki öğrencilerin de drama süreçlerini deneyimlemeleri, söz konusu olanaklardan yararlanması yönündedir.

Drama çalışmaları yayılabilir, derinlemesine çalışmalar yapılabilir

Özellikle bu tarz dramaların da yayılması gerektiğini düşünüyorum. Bu dramalar sayesinde toplumdaki belli insanları bilinçlendirerek bu şekilde topluma zorbalık bilincini yayabiliriz. Dediğim gibi bu dramalar yayılabilir. Seminerler yapılıp siber zorbalık hakkında bilgi yayılabilir ve bunun üstüne yaptığımız gibi test yapılıp seçilenlerle deneyimli gruplar oluşturulup bu gruplarla da daha derine gidilip eğitilir. Ondan sonra daha büyük eğitimli araştırma grupları seçilip bu konunun kökenine inilebilir (K10, E, 16).

DTSZEP'nin diğer liselerde de uygulanması gerektiğini düşünen K10 dramalar olarak tanımladığı sürecin uygulanmasıyla toplumdaki insanların siber zorbalık konusunda bilinçlenebileceğini ifade etmektedir. K10 aynı zamanda testlerle belirlenecek deneyimli gruplarla yapılacak drama çalışmalarının da siber zorbalığın kökenine inme ve nedenlerini bularak çözüm önerileri getirme anlamında etkili olacağını savunmaktadır.

Aslında bu etkinliğin her okulda olması gerekiyor bence. Bu olay bilinçlenmemiz gereken bir olay ve ciddiye de alınması gereken bir olay çünkü Türk gençleri intihara çok meyilli depresif insanlar zaten. Bunlar önemli gerçekten. O yüzden kesinlikle her okulda olması lazım herkesin bilgilenmesi lazım (K20, E, 16).

Program diğer
liselerde
uygulanmalı

Hocam zaten tam yeri lise çağı, önemli bir gelişim dönemi olduğu için zaten sosyal medyada siber ortamın en çok kullanıcısı 15-18 yaş ya da 15-21 yaş olabilir. Bizde farkındalık uyandırdığına göre diğer arkadaşlarımız da olmalı bence. Bu dönemde çok gerekli olduğunu düşünüyorum (K5, E, 17).

7.04.2018 19:57: bana sorarsanız bu tarz çalışmaların daha da yayılması lazım. çünkü etrafı hala bir sürü siber zorba var hani. ki siber zorbalık insani intihara sürükleyebilecek şakaya gelmeyen şeyler (K10, E, 16, Whatsapp).

K20 ciddiye alınması gereken bir sorun olan siber zorbalık konusunda farkındalık yaratılması için bu tür etkinliklerin her okulda yapılması gerektiğini, intihara oldukça meyilli olan Türk gençlerinin bu yolla farkındalık kazanacağını ifade etmektedir. K5 ve K10 da benzer biçimde drama etkinliklerinin her lisede gerçekleşmesi gerektiğinin altını çizmektedirler. Ergenliği önemli bir gelişim çağı olarak niteleyen ve sosyal medya kullanıcılarının büyük bir bölümünün lise gençleri olduğunu söyleyen K5 bu dönemde farkındalık yaratacak drama etkinliklerinin uygulanması gerektiğini ifade etmektedir. K20 gibi K10 da siber zorbalığa uğrayan gençlerin intihara sürüklenebileceğini, bu tarz etkinliklerin bu kişilere iyi gelebileceğini dile getirmektedir.

Araştırmaya katılan ergenler yapılacak çalışmaların uygulama odaklı, deneyim paylaşımlarının olduğu, oyunların ve canlandırma etkinliklerinin kullanıldığı, derinlemesine çalışmalar yapılması gerektiğini ifade etmişlerdir. K1 siber zorbalığa uğrayan gençlerin bu durumları hafife aldıklarını, bunu önlemek için canlı örnekler kullanılması gerektiğini aynı zamanda ergenlerin siber zorbalık sorunuyla karşılaşmadan akıllanmayacaklarını düşünmektedir. K20 ise kimya dersinde yapılan deney örneğini vererek uygulamalı dersleri daha iyi anımsadığını bu yüzden sosyal deneyler içeren uygulama örnekleri gerçekleştirilmesi gerektiğini ifade etmektedir.

26.03.2018 21:58: Gençler siber zorbalık durumları ile karşılaştıklarında genellikle hafife alıyorlar. Umursamıyorlar. Bence bunları önlemek için gençlere canlı örnekler vermemiz lazım ki empati yapıp bu işin farkına varınlar. Kendi başlarına gelmeden akıllanmayacaklarını düşünüyorum (K1, E, 17, Whatsapp).

Canlı örnekler,
sosyal deneyler
yapılabilir

Ben de bundan yola çıkarak şöyle demek istiyorum mesela kimya dersinde ben yapılan deneyle anlatılan bir şeyi daha iyi anlıyorum ortada yaptığımız çoğu deneyi hatırlıyorum fakat işlediğimiz çoğu dersi hatırlamıyorum yani bu yüzden uygulama yöntemi önemli mesela sosyal deneyler yapılabilir bu tarzda bazı sosyal deney yapan insanlar da var (K20, E, 16).

K18 ise sohbet içeren, konuşma olanağı buldukları, diğer arkadaşlarının farklı bakış açılarını gördükleri içeriklerin daha kalıcı olduğunu söylemektedir. K18 bu açıdan rehber öğretmenin sınıfa gelerek konuşmasının; gülerken, eğlenerek sohbet etmesinin daha etkili olacağını ifade etmektedir. K18 drama sürecindeki oyunların ya da canlandırma etkinliklerinin sonunda yapılan konuşmaların da aynı şekilde etkili olduğunu vurgulamaktadır.

Uygulamalı
etkinlikler süreci
daha etkili kılıyor

Daha çok böyle sohbetli olan şeyler daha çok içimize işliyor. Daha önemsiyoruz. O yüzden rehber öğretmenin gelip sınıfla topluca böyle konuşması, böyle gülerken eğlenerek sohbet etmesi biraz daha aklımızda kalabilir. Daha bilinçlenebiliriz. Drama çalışmasında eğleniyorduk. Ardından konuyu tartışıyorduk. Bu şekilde yapınca daha ilgimizi çekiyordu. Olayları bağdaştırıyorduk. Böyle daha akılda kalıcı oluyor (K18, K, 16).

Birebir zaten, yazıyı fazla kullanmamak lazım hani söz uçar yazı kalır demişler ya burada yazı kalmıyor burada görsellik olması lazım yani insanların o olayda bir kendisini görmesi lazım yazı da ne kadar okusa da önüne bir kağıt koysan herkes onu okur ama eğer gördüğünde öyle bir durumda nasıl olacağını ve ne yapacağını izleyip uygulayıp görmeyen daha mantıklı (K19, E, 16).

K19'un ifadeleri de K18'e benzer biçimdedir. Bu tür çalışmalarda yazının kullanılmasını anlamsız bulan K19, görselliğin, örnekler görmeyen ya da uygulama yapmanın akılda kalıcı olduğunu ifade etmektedir. Elde edilen bulgular araştırma süresince ergenlerin katılım gösterdikleri, içinde olarak kendilerini ifade ettikleri etkinliklerin daha etkili olduğunu göstermektedir. Ergenler aynı zamanda tiyatro, kamu spotu ve oyunların kullanıldığı süreçlerin daha etkili olacağını ifade etmişlerdir.

Tiyatrolar
Düzenlenebilir

Tiyatroyu insanlar daha dikkatli izliyorlar genellikle. Tiyatro daha eğlenceli oluyor, insanların ilgisini çekiyor. Bu yüzden konuya da daha fazla kafa yoruyorlar açıkçası. Tiyatro olursa bu konu ile ilgili, daha böyle etkili olur. İnsanlar daha çok farkında olur diye düşünüyorum seminere oranla (K7, K, 17).

En çok etkili olan durumun tiyatro olduğunu düşünüyorum. Tiyatro çalışmaları yapılabilir düzenli olarak. Ve tek seferde yapılıp bırakılmayan ya da gerçekten dikkate alınacak bir sunum olabilir, işte seminer tarzında. Ama öğrenciler genellikle bunu dinlemedikleri için tiyatro daha olası geliyor (K16, K, 16).

K7 insanların tiyatroyu daha dikkatli izlediklerini, tiyatronun daha eğlenceli olduğundan üzerine daha fazla düşünüldüğünü ifade ederken siber zorbalık konusunun tiyatro ile ele alınmasının insanların sorunun farkına varmalarını konusunda daha etkili olacağını ifade etmektedir. K16 ise tiyatro çalışmalarının tek seferde yapılıp bitmemesi gerektiğini dile getirmektedir. Bir sanat biçimi olarak tiyatro hem

toplumsal sorunların estetik bir biçimde ele alındığı hem de izleyicilerin kendi yaşamlarıyla ilişkilendirerek bağlantılar kurdukları bir alandır. Dramayla benzer yanlar barındıran tiyatro etkinlikleri ergenler tarafından da siber zorbalık ve mağduriyet konusunda etkili görünmektedir.

Eğitim Sistemi ve Okul

Siber zorbalık vakalarının büyük bir bölümünün okul temelli olduğu görülmektedir. Ergenlerin okula yönelik önerileri arasında okullarda siber zorbalığa yönelik seminerler düzenlenmesi, afiş, pano, dergi, gazete, video, slayt gösterisi gibi görsel ürünler hazırlanması ve ders içeriklerinde siber zorbalığa yer verilmesi, siber zorbalığın ele alınması yer almaktadır. Öğrenciler aynı zamanda kulüp çalışmalarında siber zorbalığa yönelik toplumsal çalışmalar yapmak istediklerini, bu çalışmalarını projeler ile destekleyebileceklerini ifade etmişlerdir. Okullarda siber zorbalığı önleme çalışmaları da öğrencilerin önerileri arasındadır. Ergenlerin eğitim sistemine ve okula yönelik çözüm önerilerini aşağıdaki biçimde listelemek mümkün görünmektedir:

- Seminerler düzenleme,
- Siber zorbalık ve mağduriyet konusunda stand, afiş, pano, dergi, gazete tasarlama, video ve slayt gösterisi hazırlama,
- Rehberlik dersinde ve seçmeli derslerde kullanılacak içerikler oluşturma,
- Öğretmen ve idareci tutumlarının değişmesi,
- Siber zorbalık ve mağduriyet konusunda projeler hazırlama,
- Siber zorbalık ve mağduriyet konulu kulüp çalışmalarının yapılması.

Bu konu hakkında hiç bilgilendirme görmedim. Bence böyle bir drama çalışması yapmadan önce gruptakiler de siber zorbalığın farkında değillerdi. Grup dışındakiler hala farkında değiller. Bence de gruptakiler de sonradan derinine indiler konunun. Okulumuzda çok fazla seminer yapıyor ama bunlardan hiçbirisi siber zorbalıkla veya bunun hakkında bilinçlendirme ile ilgili değildi (K8, K, 16).

**Seminerler
Düzenlenebilir**

Bence okullarda seminerler düzenlenmesi gerekiyor. Okullarda bu konuda konferanslar, seminerler ve çeşitli tiyatro gösterileri düzenleyerek buna hem eğitici hem de öğretici şekilde katkıda bulunabilirler. Sosyal medya araçlarını daha bilinçli kullanmamız açısından seminerlerin düzenlenmesi gerekiyor (K9, E, 17).

26.03.2018 22:54: Tek önerim bütün insanları bir şekilde bilgilendirmek gerekiyor. Gerek seminerlerle gerek günümüzün en popüler mecrası olan sosyal medyada ki paylaşımlarla. Ama dediğim gibi yapmamız gereken tek şey insanları 7sinde eğitmek (K20, E, 16, Whatsapp).

K8 siber zorbalık hakkında daha önce bir bilgilendirme almadığını dile getirirken okulda yapılan seminerlerin siber zorbalık konusunda olması gerektiğini ifade etmektedir. K9'un ve K20'nin ifadeleri de benzer biçimdedir. K9 okullarda siber zorbalık konusunda seminerler, konferanslar ve tiyatrolar düzenlenmesi gerektiğini söz konusu seminerlerin sosyal medya araçlarını bilinçli kullanma anlamında da katkı sağlayacağını ifade etmektedir. K20 ise bütün insanların siber zorbalık konusunda bilgilendirilmesi gerektiğini, bu amaçla seminerlerin ya da sosyal medya araçlarının kullanılabilmesini dile getirmektedir.

Seçmeli ders

Aslında öğrenciler seminerleri pek fazla ciddiye almıyorlar. Ama mesela seçmeli derslerde daha çok böyle etkinlik niteliğinde bir şeyler yapılabilir, Biz drama dersinde görmüştük; drama dersinde bize böyle bir şeyin eğitimi verilseydi çok daha farklı şeyler olabilirdi birçok sorun açısından. En azından farklı şekillerde arkadaşlarımla yanında olabilirdim (K7, K, 17)..

K7 ise K9'un ve K20'nin aksine öğrencilerin seminerleri ciddiye almadıklarını ve dinlemediklerini ancak seçmeli derslerde siber zorbalık konusunun ele alınmasının daha etkili olacağını ifade etmektedir. Söz gelimi 9. ve 10. sınıflarda bulunan seçmeli drama dersinde siber zorbalık eğitimi verilebileceğini, böylelikle siber zorbalıkla karşılaştıklarında farklı şeyler yapabileceklerinin altını çizmektedir.

Katılımcı görüşleri seminerler konusunda olumlu düşüncelere sahip olmasalar da siber zorbalık ve mağduriyet konusunda seminer düzenlemenin etkili bir yöntem olacağı yönündedir. Ergenler seminerler yoluyla hem akranlarının siber zorbalık konusunda daha bilinçli bireyler olacaklarını hem de anne-babaların çocuklarının bu sorunla baş etmeleri konusunda yeni bilgiler öğreneceklerini ifade etmektedirler.

Proje (Stand),
afiş, gazete
tasarlama

Okulda drama çalışması yapabiliriz insanları bilinçlendirmek için. Okulun belirli yerlerine yaptığımız çalışmalardan belirli kesitler asabiliriz. Bununla ilgili okul gazetesinde haber yapabiliriz; mesela resimler çizmiştik mağduru, zorbayı ve seyirciyi. Onları daha güzel bir şekilde çizip gazetede yayımlayabiliriz. Siber zorbalıkla ilgili gazetede çıkabilir (K9, E, 17).

Seminer dışında mesela tiyatrolar geldiğinde bunlar siber zorbalıkla ilgili olabilir. Ya da bir etkinlik yapılabilir. Mesela TÜBİTAK gibi bir etkinlik oluyor ama bunun siber zorbalık hakkında stand kurularak bunun hakkında bilgilendirmeler yapılabilir. Burada yöresel şeyler yapmıştık bunu siber zorbalığa uyarlayabiliriz (K8, K, 16).

Ortaöğretim kurumlarında önemli gün ve haftalar, milli ve dini bayramlar, sosyal kulüp çalışmaları ve diğer çalışmaların tanıtımı amacıyla pano, afiş hazırlama gibi faaliyetler düzenlenmektedir. K9 insanları bilinçlendirmek amacıyla okulun

belirli yerlerine siber zorbalık çalışmalarından farklı kesitler asılabileceğini, drama çalışmasında çizilen resimlerin okul gazetesinde yayınlanabileceğini ya da siber zorbalık konulu bir okul gazetesi çıkarılabileceğini ifade etmektedir.

Kurumlar aynı zamanda düzenledikleri bilim fuarlarında, projelerde stand, afiş, pano gibi içerikler düzenlemektedirler. K8 okullarda gerçekleştirilecek TÜBİTAK bilim fuarı gibi projelerde siber zorbalık konulu standlar kurulabileceğini ve bu konuda öğrencilere bilgilendirme yapılabileceğini ifade etmektedir. Söz konusu içeriklerin etkisine inanan katılımcılar bu içeriklerin siber zorbalık ve mağduriyet konusunda da hazırlanabileceğini ifade etmişlerdir.

Öğrencilerin önerileri arasında öğretmenlerin tutumlarına yönelik ifadeler de yer almaktadır. Öğrenci görüşleri öğretmenlerin siber zorbalık konusundaki tutum ve davranışlarının öğrencilerin kendilerini ifade etmelerine olanak sağlamadığını ortaya koymaktadır. Öğrenciler güvendikleri, sorunlarına çözüm bulacağına inandıkları öğretmenlerle siber zorbalık durumlarını paylaştıklarını ifade etmişlerdir. Altundağ ve Ayas (2018), öğrencilerle daha fazla vakit geçiren öğretmenlerin, öğrencilerin güvenini bir biçimde kazanmış öğretmenlerin yaşanan siber zorbalık durumunun paylaşılmasında, siber zorbalık durumunun önlenmesinde ve azaltılmasında etkili olduğunu ortaya koymuşlardır.

Anlayışlı, çözüm odaklı

Aslında öğretmenlerin rolü daha büyük çünkü bütün günlerimizi burada geçiriyoruz. Belki ailemizden daha fazla konuşuyoruz, daha fazla görüyoruz ve öğretmenler de öğrencilerle iç içe olduğu için hani bizi daha iyi anlayabiliyorlar çoğunlukla. O yüzden biraz daha anlayışla karşılayıp daha çözüm odaklı yaklaşan öğretmen de olabilir ama benim başıma gelen tecrübelerime bakarsam olmuyor böyle. Bu durumlar genelde öğretmenlerle paylaşılmıyor. Öğretmenlere karşı hem güvensizlik var hem de şu sorun var: Mesela öğretmene söylüyorsunuz ama öğretmenin size vereceği çözümü az çok tahmin edebiliyorsunuz. O vereceği çözümün de etkili olmayacağını biliyorsanız gitmezsiniz (K6, K, 17).

K6 zamanlarının büyük bir bölümünü geçirdikleri okulda öğretmenlerin daha anlayışlı olmalarını ve siber zorbalıkla ilgili konulara çözüm odaklı yaklaşmalarını gerektiğini ifade etmektedir. K6 öğrencilerin öğretmenlere güvenmediğini söylerken aynı zamanda öğretmenlerin çözüm önerilerinin sorunlarına katkı sağlamadığını dile getirmektedir.

Öğretmenlerle SZ

Eğer bir kişi zorbalık durumu ile karşılaştığında eğer bu okuldan olduğunu düşünüyorsa okuldan bir öğretmene başvurduktan sonra bu öğretmenin belki o kişiyle konuşması doğru olabilir. Bir öğretmenle konuşmak şu

sorunu
konuşulmalı

bakımdan iyi olabilir: Genellikle hani böyle ciddi sürekli uyaran tarzda bir öğretmen değil sevilen bir öğretmen olması gerekir Çünkü sevilen bir öğretmen olması şöyle işimize yarar, genellikle sevilmeyen ciddi ortamlara giren bir öğretmen ve öğretmen öğrenciler tarafından ciddiye alınmaz halk dalga konusu bile olabilir ama sevilen bir öğretmen bunlarla konuştuğumu konuştuğu zaman saatten öğretmeni düşünce yapısına önem veriyoruz dur çok önemsiyoruz dur onun bizi uyarı yapması bu durumu daha ciddiye almamızı sağlayabilir (K16, K, 16).

Siber zorbalığa uğrayan bir öğrencinin bir öğretmene başvurması durumunda öğretmenin öğrenciyle konuşması gerektiğini söyleyen K16, bu tür durumların paylaşıldığı öğretmenlerin genellikle öğrencileri sürekli uyaran, ciddi öğretmenler değil aksine okulda sevilen ve öğrencilere anlayışla yaklaşan öğretmenler olduğunu ifade etmektedir.

Öğretmenler
hassas olmalı

6.04.2018 22:17: Sistemle ilgili bir düşüncem yok şu anlık ama öğretmenlerin hassas olması gereken bir durum. Maalesef şu anki okulların düzeninde çoğu öğretmen ilgisiz, buna özellikle rehber öğretmenler ve idare dahil. Kendi tecrübelerimden söylemem gerekirse bugüne kadar konuştuğum ve dertleştiğim birçok öğretmen oldu (idare ve rehber öğretmenler dahil) benimle konuştular beni dinlediler ama sorunumu çözmeye yönelik bir eğilimde bulunan bir öğretmenle karşılaşmadım. Hakkını yemek olmasın kimsenin karşılaştıysam 1-2 tanedir. Bu istisnalar dışında yanlış çözüm yolları üreten öğretmenlerim de oldu. Durumu daha çıkmaza sokan eylemlerde bulundular, örneğin zorbaya şiddet uygulamak. İşin ucu yine dönüp dolaşıp mağdura dönüyor. Sağlıklı çözüm yolları bulmaya ve sorunu çözmeye yönelik yardım alabilmeli bir mağdur okuldan, aynı şekilde zorba da yardım alabilmeli daha fazla zorbalık yapmamak için (K6, K, 17).

K6 ise öğretmenlerin siber zorbalık durumu karşısında hassas olmaları gerektiğini ifade etmektedir. K6 okuldaki öğretmenlerin rehber öğretmen dâhil olmak üzere ilgisiz olduklarını, istisnalar dışında siber zorbalıkla karşılaşan öğrencilerin sorunlarını çözmediklerini, bazı öğretmenlerin durumu daha da çıkmaza sokarak –bazen zorbalık yapan öğrenciye şiddet uygulayarak- siber zorbalığa uğrayan öğrencileri zor durumda bıraktıklarını dile getirmektedir. K6 siber zorbalığa uğrayan bir öğrencinin okuldaki yetişkinlerden sağlıklı çözüm yolları bulmaya ve sorunu çözmeye yönelik yardım alabilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. K6'ya göre zorbalık yapan öğrencilerin de daha fazla zorbalık yapmamaları için okuldan yardım almaları gerekmektedir.

Anne-Baba, Aile ve Yetişkinler

Zorbaca davranışlar yaş ile değişim gösteriyor gibi görünse de ilerleyen yaş yalnızca zorbaca davranışın biçimini, türünü, sıklık oranını ya da

uygulanan dijital içeriğini değiştirmektedir (Erk, 2019). Küçük yaşlarda doğrudan gerçekleştirilen zorbalık ilerleyen yaşlarda dolaylı, örtük bir biçime bürünmekte ve etkisi doğrudan gerçekleştirilen zorbalığa göre daha büyük olmaktadır. Ergenlerin ailelerinden aldıkları eğitim, içinde büyüdükleri aile yapısı, anne babaların tutum, davranışları ve çocuklarıyla kurdukları ilişkinin niteliği ergenlerin zorbaca davranışa karşı tutumlarını da belirlemektedir. Çatışma çözme süreçlerinde güç kullanımını bir çözüm aracı olarak gören ergenlerin ailelerinde sıklıkla fiziksel, duygusal şiddetin disiplin sağlama aracı olarak kullanıldığı görülmektedir. Bir başka deyişle ergenler büyüdükleri aile ortamlarında şiddeti çatışma çözme biçimi olarak öğrenmektedirler.

Bu noktada, ailelerin çocuklarına karşı tutum ve davranışları, teknolojiyi kullanma biçimleri, İnterneti ve sosyal medyayı kullanma durumları, çocuklarıyla kurdukları iletişim siber zorbalık süreciyle ilişkili görünmektedir. Ergenlerin önerileri ailelerin gerek siber zorbalık süreciyle gerekse teknoloji kullanımı konusunda daha bilinçli olmaları yönündedir. Ergenlerin eğitim sistemine ve okula yönelik çözüm önerilerini aşağıdaki biçimde listelemek mümkün görünmektedir:

- Anne-babaların bilinçlenmesi,
- Aile içi iletişimin sağlıklı olmasına yönelik çalışmalar yapma,
- Ailelerin sosyal medya hesaplarına müdahale etmesi.

Ailelerin siber zorbalık konusunda bilinçlenmeleri gerektiğini K6, siber zorbalık konusunda ailelerin çocuklarını bilgilendirmeleri gerektiğini, aileden gelen bilgilerle siber zorbalığı öğrenmiş olduklarında söz konusu sorunla daha iyi baş edebileceklerini ifade etmektedir.

Öğretmenler
hassas olmalı

Ailelerin bilinçlenmeleri de gerekiyor bence. Genelde hani söylenmiyor. "Siber zorbalık nedir?" dediğinizde biz tanımını bilmiyoruz. Ancak, hani başımıza geldiğinde öğreniyoruz. Başımıza geldiğinde öğrenmek yerine aile daha önceden "Sosyal medya kullanmaya başladığında "Başına bunlar bunlar gelirse haber ver." gibi konuşmalar yapabilir. Aslında ben şeyi daha çok öneriyorum. Hani az çok ya tecrübeden ya da aileden bize verilen bilgilerle siber zorbalığı öğrenmiş olsaydık burda da siber zorbalıkla başa çıkma ya da siber zorbalığa maruz kalan bir arkadaşımız olduğunda, ona nasıl yaklaşmamız gerektiğini öğrenmemiz bu şekildeki seminerler olabilirdi (K6, K, 16).

Siber zorbalığa maruz kaldığında ailesiyle paylaşmadığını dile getiren K10 ise canlandırma etkinliklerinde kendi anne ve babasını gördüğünü, gelecekte nasıl bir

anne olacağı konusunda yeni fikirler edindiğini ifade etmektedir. K10 canlandırmalar sayesinde siber zorbalığa maruz kaldığında anne ve babasıyla bu durumu paylaşacağını da söylemiştir.

Anne-baba rollerini fark etme

Hocam mesela ben siber zorbalığa maruz kaldığım zaman ailemle falan paylaşmıyorum genelde. Biz yaptığımız bazı etkinliklerde hani bulunduğum bazı anne-baba rolünde mesela şöyle değerlendirdim: Mesela ben anneme söylersem. Hani o ne yapabilir gibi bir düşünce oluştu kafamda. Ve ben de hani bir anne olsam bu zorbalık sürecinde. Hani çocuğuma ne gibi tavsiyeler verebilir ya da nasıl müdahale edebilirim gibi düşündüm. Süreçte hani daha böyle hani çocukların anne ve babaya bu durumları çekinmeden söylemeleri gerektiğini anladım. Hatta ben de kendim anne ve babama söylemem gerektiğini. Hani "Söyleyebilirdim aslında neden söylemeyim ki?" Çekinme durumum neden olsun ki gibi bir düşündüm (K10, K, 15).

K3 ise K6'ya benzer bir biçimde ailelerin siber zorbalık konusunda bilinçli olmalarının sorun ortaya çıkmadan önlem alma noktasında etkili olacağını ifade etmektedir. K3'ün ve K6'nın ifadeleri ailelerinden siber zorbalık konusunda hem bilgi hem de farkındalık anlamında beklentileri olduğunu ortaya koymaktadır. Söz konusu beklentinin gerçekleşmesi siber zorbalığa maruz kaldıklarında ailelerinden yardım istemelerini de kolaylaştıracaktır. K3'ün ve K6'nın siber zorbalık konusunda farkındalık düzeyi yüksek anne-baba tanımı K10'nun ifadesinde yer bulmaktadır. Çocukların anne-babalara bu durumları çekinmeden söylemeleri için K10'nun tanımladığı profil öne çıkmaktadır.

Sorun çıkmadan önlem alınmalı

Başta önlem alınarak yani daha bilinçli olunarak. Bilinçlenmek çok önemli bence ailenin bu konu hakkında bizden çok aile bilinçli olduğu zaman daha iyi. Başladığı zaman öyle gidiyor. Bir şeyler olmadan önlemini alınca sorun kalmıyor bence (K3, K, 15).

Aile içi iletişimin sağlıklı olması, anne-baba ve ergen arasındaki ilişkinin otoriter ve aşırı kuralcı olmasından ziyade demokratik ve eşitler arası bir biçimde gerçekleşmesi hem zorbaca davranışa maruz kalan ergenin bu durumu ailesiyle paylaşmasına olanak sağlayacak hem de sorunun çözümünü kolaylaştıracaktır. Ailelerin çocuklarıyla daha fazla konuşmaları gerektiğini ifade eden K11'e göre ergenler bu tür sorunları aileleri anlayışlı olmadığı aksine kendilerini suçladıkları için paylaşmamaktadırlar. K11'e göre bu tür paylaşımları olumlu etkileyecek etkenler anlayışlı olmak, kabul etmek ve etkili bir iletişim olarak öne çıkmaktadır. Ön yargılardan uzak ve karşılıklı olarak birbirini anlamaya dayalı bir konuşma ergenlerin bu tür sorunları ailelerinden saklamalarının da önüne geçecektir.

Ailemizin aslında çok sıkmadan sosyal medya hesaplarımıza karışabileceğini düşünüyorum (K3, K, 16, günlükler).

Anlayışlı, kabul eden bir aile

Ailelerin birazcık daha çocukların üstünde kontrol sağlamasını istiyorum. Bu tamamen telefonuna karışsın vs değil hani bu utanılacak bir şey değil ayıplanılacak bir şey değil karşılarna alıp konuşunlar açık açık konuşulması lazım sonuçta belli bir yaşa gelmişiz biz de farkındayız aslında her şeyin ailemiz de farkında. Bunlar sadece karşılıklı konuşulması lazım böyle olduğunda bize gel çekinme sakın denilerek çocuğa güven verilirse eğer kesinlikle bi saklama eğilimli olmalıyız zaten biz zaten bize kızacaklarından dolayı anlatamıyorum (K11, K, 16).

Ergenlik döneminde ailelerin gerek okul gerekse özel yaşamlarına müdahale etmemelerini isteyen ergenlerin ailelerin sosyal medya hesaplarını kontrol etmesinin kendileri için daha sağlıklı olacağını ifade etmiştir.

Sosyal Medya Platformları ve İletişim Araçları

Çevrim içi ortamları kullanma süreleri her geçen gün artan ergenler siber zorbalık konusunda sosyal medya platformlarının daha dikkatli olmalarını, siber zorbalığa uğrayan kişilere daha hızlı yanıt vermelerini ve sosyal medya araçlarının bazı önlemler almalarını beklemektedir. Araştırmaya katılan ergenlerin sosyal medya platformları ve iletişim araçları konusundaki önerileri aşağıdaki biçimde sıralanabilir.

Katılımcı görüşleri sosyal medya araçlarının etkili güvenlik önlemleri almalarını ve sosyal medyada verilen reklamların siber zorbalık konusunda olabileceğini ortaya koymaktadır. K9 Instagram'daki reklamlar yerine daha bilinçlendirici içerikler kullanılması gerektiğini, kamu kuruluşlarının SMS yoluyla yaptıkları bilgilendirme yoluyla siber zorbalık konusunda bilgilendirme yapılabileceğini ifade etmektedir. K9 aynı zamanda açık vaha reklamı, afiş ya da araba reklamlarının da bu amaçla kullanılabileceğini dile getirmektedir. K11 ise günümüzde toplumun tüm kesimlerinin kullandığı sosyal medya araçlarıyla siber zorbalık konusunda bilgilendirme yapılabileceğini ifade etmektedir.

Sosyal medya etkin kullanılabilir

Sosyal medya etkin kullanılabilir mesela; Instagram'da bir sürü reklam çıkıyor. Reklamlar yerine bunun gibi bilinçlendirici şeyler kullanılabilir. Mesela SMS yoluyla polis bizi sürekli uyarıyor. Mesela onları çoğaltabiliriz. Yalnızca SMS değil birçok afiş de asılabilir insanların dikkatini çekecek billboardlarda saçma reklamlar değil de araba reklamı değil de bu gibi şeyler şeylere yer verilebilir (K9, E, 16).

Özellikle sosyal medyadan bilgilendirme yapılabilir. Günümüzde herkes sosyal medya kullanıyor. Özellikle sosyal medyada bunlarla ilgili örnekler olabilir veya bloglar açılabilir herkesin anonim şekilde anlatabileceği (K11, K, 15).

Sosyal medya şirketleri önlem almalı

26.03.2018 22:37: Instagram ın bu konuda güvenlik açığı var. Ve bu açıkların varlığı çok kullanılıyor. İlk önce sosyal medya şirketlerinin dikkatli olması gerekiyor diye düşünüyorum. Hesapların çalınmaması adına zor şifreler oluşturulmalı. Büyük, küçük harf, sembol ve sayılar eklenmeli (K6, K, 16, Whatsapp).

K6 ise sosyal medya şirketlerinin siber zorbalık konusunda dikkatli olmaları gerektiğini, gerekli güvenlik önlemlerini almaları gerektiğini ifade etmektedir. Katılımcılar aynı zamanda okul internet sitelerinde, gazetelerde ya da açık hava reklamlarında (bilboard) siber zorbalık ve mağduriyet konulu içerikler hazırlanması, haberler yapılması, siber zorbalık ve mağduriyet konulu bloglar hazırlanması, anne-babaları, ergenleri bilinçlendirmek için kısa mesaj servislerinin (SMS) kullanılması gerektiğini ifade etmişlerdir.

Pano, internet sitesi, gazeteler

Bir pano hazırlayabilir okullar siber zorbalıkla ilgili. Okul internet sitesi kullanılabilir. Ama birçok öğrencinin internet sitesine girmediğini görüyorum. Yani geçen gün girdiğimde görüntülenme sayısı 70 yazıyordu. Okula ait olduğunu belli eden bir şey olması lazım yani bir öğrencinin açtığının sanılmaması lazım bu hesabın. Kurumsal bir hesap olmalı (K1, E, 16).

Mesela gazetelerde siber zorbalığa hiç yer verilmiyor. Gazetelerde bu gibi haberler verilmesi için muhabirlerin ya da diğer başka haberle uğraşan insanların bu konuda bilinçlendirilmesi gerekiyor. Mesela kadına şiddet sonucunda kadınlara ölebiliyorsa siber zorbalık sonucunda da insanların ölebildiği insanlara anlatılmalı. Sonuçlarının aynı olabileceğine, aynı kötü şeylerin onların da başına gelebileceğini onlara anlatmak gerekiyor. Size de teşekkür ediyorum Ayrıca çok iyiydi çok eğlendim, öğrendim, bilinçlendim (K9, E, 16).

BÖLÜM 4

SONUÇLAR ve ÖNERİLER

4.1. Sonuçlar

Son yıllarda araştırmacılar, anne-babalar ve toplumun pek çok kesimi tarafından daha fazla önem verilen ve etkisi daha çok hissedilen siber zorbalık konusu üzerine odaklanılan araştırmada elde edilen bulgular, cep telefonu, internet, sosyal medya gibi çevrim içi olanakların ergenlerin duygu, düşünce, davranış ve tutumlarını biçimlendirdiği, aynı zamanda olumsuz ilişkiler, siber zorbalık, teknoloji bağımlılığı (uzun süreli cep telefonu kullanımı), sürekli beğenilme ve takdir edilme isteği, akademik başarıda düşüş, duyguları yönetme gibi sorunlar yaşamalarında etkili olduğunu ortaya koymaktadır. Katılımcı görüşleri ergenlerin bilgi ve iletişim teknolojileri ile olan ilişkilerinin yaşamlarının her noktasını olumlu ya da olumsuz yönde etkilediğini, ergenlerin söz konusu etkiler konusunda yardıma ya da desteğe gereksinim duyduklarını göstermektedir.

Araştırma süresince siber zorbalığa maruz kalan ergenlerin bu sorunla baş etmek için çeşitli stratejileri kullandıkları gözlemlenmiştir. Ergenler bu süreçlerle bazen pasif bir biçimde (önemsememe, görmezden gelme, ortamdaki uzaklaşma, normalleştirme, hesabı kapatma vb.) baş etmeye çalışmışlar, bazen aktif bir biçimde (sosyal destek arama, yardım alma, biriyle paylaşma, yasal yollara başvurma vb.) mevcut soruna problem odaklı yaklaşarak sorunun çözümüne yönelik baş etme stratejileri geliştirmişlerdir. Ergenlerin bazıları (özellikle kız ergenler) baş etme sürecinde zorbalık yapan kişiyle iletişime geçerek ve empati kurarak zorbaca davranışın nedenini öğrenmeye, zorbalık yapan kişiyi ikna etmeye çalışırken bazı ergenler kendilerine yapılan zorbaca davranışa zorbalık yaparak yanıt verdiklerini ve söz konusu zorbalıkla bu yöntemi kullanarak baş ettiklerini ifade etmişlerdir.

Alanyazında yapılan araştırmalar siber zorbalığa maruz kalan ergenlerin baş etme stratejisi olarak söz konusu durumu aile ya da bir yetişkinle paylaştıklarını (Patching ve Hinduja, 2006; Riebel, 2008; Cassidy, Jackson ve Brown, 2009), siber zorbalığın gerçekleştiği çevrim içi ortamı terk ettiklerini (Patching ve Hinduja, 2006; Dehue, Bolman ve Völlink, 2008; Bardakçı, 2018), siber zorbalık yapan kişiye

vazgeçmesini söylediklerini (Patching ve Hinduja, 2006), yakınlarındaki kişilerden sosyal destek talep ettiklerini, (Sevickova vd., 2015; Bardakçı, 2018), siber zorbalık yapan kişiyi engellediklerini, sildiklerini ya da arkadaş listelerinden çıkardıklarını (Dehue, Bolman ve Völlink, 2008; Campbell ve Akbulut, 2017; Bardakçı, 2018) göstermektedir. Araştırmada elde edilen sonuçlar alanyazından farklı olarak ergenlerin siber zorbalık yapan kişiye aynı şekilde karşılık verdiklerini ve siber zorbalık yaparak yanıt vermeyi bir baş etme stratejisi olarak kullandıklarını ortaya koymaktadır.

Araştırmanın başında ve sonunda uygulanan ve anlamlı bir fark ortaya çıkan Siber Zorbalıkla Başa Çıkma Ölçeği ile elde edilen nicel bulgular ergenlerin siber zorbalıkla baş etme stratejileri geliştirmelerinde DTSZEP'nin etkili olduğunu, ergenlerin drama uygulaması süresince çeşitli baş etme stratejilerinin farkına vardıklarını ve yeni baş etme stratejileri edindiklerini ortaya koymaktadır. Bu etkinin ortaya çıkmasında drama sürecinde oynanan oyunların ve gerçekleştirilen canlandırma etkinliklerinin etkisi olduğu söylenebilir.

Araştırmada siber zorbalığa maruz kalan ergenlerin karşı karşıya kaldıkları durumları en yakın arkadaşlarıyla ya da kız/erkek arkadaşlarıyla paylaştıkları görülmüştür. Ergenlik döneminde gelişimsel açıdan en çok akranlarına güvenen (Cüceloğlu, 2008; Smith, 2017), ailesinden ve diğer yetişkinlerden daha çok arkadaşlarına değer veren ergenler için söz konusu durum normal olarak değerlendirilebilir. Siber zorbalığa maruz kalan ergenler bu durumu anne-babalarıyla paylaşmadan önce kişiyi engelleme ya da hesabı kapatma gibi yöntemlerle yaşadıkları sorunu çözmeye çalışmaktadırlar (Türkileri, 2012). Araştırma sonuçları siber zorbalığa uğrayan ergenlerin söz konusu durumları en yakın arkadaşlarından sonra anne-babalarıyla, öğretmenleriyle (rehber öğretmen, idareci vb.) ya da diğer resmi görevliler ile paylaştıklarını ortaya koymaktadır. Zorbaca davranışın kiminle paylaşıldığı ya da paylaşılma sıklığı

- Siber zorbalığın etkisine (etkinin büyük olduğu durumlar daha sık paylaşılmaktadır),
- Ergenlerin gelişimsel özelliklerine,
- Aile içindeki kişilerle iletişime,
- Siber zorbalık yapan kişinin tepkisine göre değişkenlik göstermiştir.

Ergenler çoğunlukla siber zorbalığa uğrayan kişilerin olayları kendi içlerinde yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Zorbaca davranışın kiminle ya da hangi bilgileri içerecek biçimde paylaşıldığı ve paylaşılan bilgilerin gizli kalmasının siber zorbalık süreciyle etkili bir biçimde baş edilmesinde ergenler açısından oldukça önemli olduğu görülmüştür. Yaşadıkları siber zorbalık durumlarını genellikle anne-babaları ya da diğer yetişkinler yerine en yakın arkadaşları ile paylaşan ergenler söz konusu zorbalığı okuldaki öğretmenlere ya da yöneticilere de haber vermediklerini ifade etmişlerdir. Bunun en önemli nedeninin okuldaki yetişkinlerin siber zorbalığı durdurabilecek herhangi bir şey yapacaklarına inanmamaları olduğu görülmüştür (Özdemir ve Akar, 2011). Ergenler, siber zorbalıkla baş etme ve sorunun hızlıca çözümünde öğretmenlerin rolünün oldukça önemli olduğunu ifade etmişlerdir.

Siber zorbalığa maruz kalan ergenlerin söz konusu durumu kiminle ve siber zorbalığın hangi aşamasında paylaştıkları siber zorbalığın türüne, etkilerine, zorbalık yapan kişinin tutumuna, paylaşacağı kişinin ve siber zorbalığa uğrayan ergenin kişisel özelliklerine göre değişkenlik göstermiştir. Araştırma süresince ergenlerin vermiş oldukları yanıtlar siber zorbalık sürecinin paylaşılmasının; sorunun çözümü ve zorbaca davranışın etkisi yönünde etkili olduğunu, zamanında ve doğru kişilerle paylaşıldığı durumlarda ergenlerin olumsuz duyguları daha az deneyimlediklerini, zorbaca davranışın neden olduğu olumsuz yanlardan daha az etkilendiklerini ortaya koymaktadır. Ergenler siber zorbalık sürecinin paylaşılmamasının temel sebebinin olumsuz tutum ve davranışlar olduğunu ifade etmişlerdir. Anne-babaların, öğretmenlerin, idarecilerin ve toplumu oluşturan diğer yetişkinlerin;

- Söz konusu durumu daha karmaşık hale getirecek tepkileri,
- Ergenleri suçlayacak ve cezalandıracak biçimde davranmaları,
- Konuyu önemsememeleri,
- Siber zorbalık ya da teknoloji konusunda yeterli bilgilerinin olmaması,
- Siber zorbalık yapan kişiye bir yaptırım olmayacağını düşünmeleri,
- Onur kırıcı bir davranış olduğunu düşünerek utanmaları

gibi olumsuz tutum ve davranışlarının siber zorbalık durumunun yetişkinlerle paylaşılmamasında etkili olduğu görülmüştür.

Araştırmada elde edilen bulgular ışığında siber zorbalığa maruz kalan ergenlerin karşılaştıkları durumları paylaştıkları kişilerin aşağıdaki ortak özelliklere sahip oldukları söylenebilir:

- Anlayışlı ve önyargısız olma,
- Samimi ve yakın olma,
- Güven duyulan biri olma,
- Mevcut sorunu çözme becerisine sahip olma,
- Bilgi ve iletişim teknolojileri konusunda deneyimli olma,
- Mevcut soruna doğrudan çözüm önerisi önerme,
- Sorunun çözümüne inanç duyma.

Araştırmada ergenlerin siber zorbalığa uğramamak amacıyla bazı önlemler aldıkları görülmüştür. Söz konusu önlemler siber zorbalıkla baş etme stratejileriyle de benzerlik göstermektedir. Siber zorbalığa uğrayan ergenler paylaştıkları içeriklere dikkat ederken belirledikleri şifrelerin güçlü ve güvenli olmasına dikkat ettiklerini ifade etmişlerdir. Çevrim içi araçları bilinçli kullanmaya özen gösteren ergenler siber zorbalık yapmaya çalışan kişileri engelleme, engelleme butonu kullanma, cinsiyetlerini gizleme, telefonlarına onay kodu alma ya da farklı hesaplarla bağlantı kurma gibi önlemler aldıklarının altını çizmişlerdir. Ergenler, siber zorbalığa uğramamak amacıyla kişisel bilgilerini (şifre, adres, telefon vb.) diğer kişilerle çevrim içi ortamlarda paylaşmadıklarını, sosyal medya hesaplarını gizlediklerini ya da yalnızca tanıdıkları kişilerle konuştuklarını ifade etmişlerdir.

Elde edilen bulgular DTSZEP'nın katılımcıların siber zorbalık konusundaki düşüncelerinde, davranışlarında, tutumlarında önemli değişikliklere neden olduğunu ortaya koymaktadır. Ergenler bu süreçte kendilerini gözden geçirdiklerini ve kendileriyle yüzleştiklerini, siber zorbalık konusunda kapsamlı bilgiler öğrendiklerini ve bu bilgileri çevrelerindeki kişilerle paylaştıklarını, daha önce siber zorbalık yaptıklarının farkında olmadıklarını ve bu davranışı terk ettiklerini ya da daha az yaptıklarını, çalışmanın etkisiyle karşılaştıkları siber zorbalık durumlarında yardım aldıklarını ya da bu durumu başkalarıyla paylaştıklarını ifade etmişlerdir. Siber zorbalık sürecini zorbalık yapan, zorbalığa uğrayan ya da seyirci gibi farklı rollerin bakış açılarıyla deneyimleyen ergenler çalışmanın etkisiyle sorunlara çözüm odaklı baktıklarını, siber zorbalığa karşı bakış açılarının değiştiğini ve sorumluluk

kazandıklarını, kendilerini daha güvende hissettiklerini ve sosyal medyayı, interneti daha bilinçli kullandıklarını ifade etmişlerdir.

Katılımcılar DTSZEP’ni farkındalık sağlayan, baş etme stratejileri içeren, farklı bakış açıları sunan, siber zorbalık sürecinde farklı roller barındıran ve bu rolleri öğrenmede etkili, gerçek yaşamla ilişkili, keyifli, eğlenceli, farklı duyguları içeren, çözüme yönelik karşılıklı paylaşımın olduğu bir süreç biçiminde tanımlamışlardır. Katılımcılar, drama sürecinin niteliklerini ortaya koyan söz konusu özelliklerin yanında uygulama süresince kendilerini rahat ve özgür hissettiklerini, akranlarını dinlediklerini ve teknolojiden uzak bir süreç geçirdiklerini ifade etmişlerdir. Drama uygulamalarında farklı rollerde, farklı bakış açılarıyla farklı duyguları deneyimleyen katılımcıların davranışlarının ve tutumlarının değiştiği gözlemlenmiş, bu değişimde uygulanan drama programı etkili olmuştur.

Katılımcılar araştırma süresince oynadıkları oyunlarla siber zorbalığın türlerini, özelliklerini ve bu süreçteki rolleri öğrendiklerini, farklı rollerle empati kurduklarını ve bu rolleri farklı bakış açılarıyla deneyimlediklerini, kurgusal süreçteki örnekleri gerçek yaşamdaki siber zorbalık durumlarıyla ilişkilendirdiklerini, DTSZEP sürecinde oynadıkları oyunlarda gerçek yaşamda gözlemledikleri siber zorbalık rollerini etkin bir biçimde gördüklerini ve siber zorbalıkla başa çıkma konusunda yeni stratejiler, çözümler geliştirdiklerini ifade etmişlerdir. Katılımcılar oyun oynarken yapılan konuşmaların, oyunların sonunda, oyuna ya da oyundaki rollere, durumlara ilişkin tartışmaların, diğer katılımcıların oyunlardaki durumlara farklı bakış açılarıyla yaklaşmalarının süreci daha etkili kıldığını, farklı bakış açıları kazanmalarında ve yeni stratejiler geliştirmelerinde söz konusu paylaşımların etkili olduğunu ifade etmişlerdir.

Ergenlerin yaşamlarında karşılarına çıkan her deneyim kendilerini duygusal, psikolojik, toplumsal açıdan sonraki yaşamlarına hazırlamaktadır (Dewey, 2014). Bununla birlikte yaşanan her deneyim sonraki deneyimlerin nesnel koşullarını da bir biçimde organize etmektedir. Söz konusu deneyimin etki düzeyi geçici bir etki olmaktan öte sonraki deneyimleri de etkileyen, ergenleri dönüştüren bir nitelikte gerçekleşmektedir. Bu bağlamda siber zorbalık durumları gözden geçirildiğinde ergenlerin deneyimlerinde en etkili özelliğin önceki yaşantıları olduğu görülmektedir. Ergenlerin siber zorbalık durumlarında siber zorbalık yapan, siber

zorbalığa uğrayan ya da seyirci olarak tutum ve davranışları, duruma yaklaşım biçimleri, diğer rollere olan yakınlıkları önceki deneyimlerine bağlı olarak değişmektedir. Araştırmada elde edilen bulgular ışığında ergenlerin önceki deneyimlerinin ve söz konusu yaşantılarının nitelikli, kendilerini sağlıklı ifade edecekleri, problem çözme ve baş etme stratejileri geliştirecekleri nitelikte olmasında drama yönteminin ve tekniklerinin, dramada kullanılan canlandırma etkinliklerinin etkili olduğu söylenebilir.

Araştırmanın uygulama aşamasında katılımcılar, drama yöntem ve teknikleriyle ele alınan siber zorbalık sürecindeki canlandırma etkinliklerinde etkin bir biçimde yer almışlardır. Uygulanan programın ilk günlerinde verilen dramatik durumlara göre rol belirleme, role girme, rolü sürdürme gibi alanlarda güçlükler yaşayan bazı katılımcılar sonraki günlerde bu güçlükleri aştıklarını ifade etmişlerdir. Katılımcılar drama sürecinde farklı rolleri deneyimleme ve bu rollerin özelliklerini öğrenme olanağı bularak bu rollerle empati kurduklarını, farklı bakış açıları geliştirdiklerini, drama sürecindeki durumları ve rolleri günlük yaşamdaki siber zorbalık durumlarıyla ilişkilendirdiklerini, drama sürecinin gerçek yaşam becerileri edinmelerine ve gelecek için olumlu anne-baba tutumları geliştirmelerine katkı sağladığını ifade etmişlerdir. Katılımcı görüşleri söz konusu becerilerin kazanılmasında doğaçlamaların, donuk imge, fotoğraf karesi, fragman, tablo düzenleme gibi drama tekniklerinin ve olanaklarının önemli etkisinin olduğunu ortaya koymaktadır. Katılımcılar ayrıca, drama sürecindeki canlandırma etkinliklerinin siber zorbalık sürecinde ortak hareket etmelerine ve problem çözme becerilerinin gelişimine katkı sağladığını ifade etmişlerdir.

Katılımcı görüşleri ergenlerin drama sürecinde sağladıkları gelişimlerin yalnızca siber zorbalık konusunda farkındalık ve drama konusunda yeni öğrenmelerle sınırlı olmadığını aynı zamanda kişisel olarak da gelişim gösterdiklerini ortaya koymaktadır. Katılımcılar bu süreçte empati, birlikte çalışma, grup olma, gözlem yapma, sorgulama ve dikkat, ikna etme, özgüven konularında kendilerini geliştirdiklerini ifade etmişlerdir. Katılımcılar drama yöntem ve tekniklerinin uygulandığı DTSZEP oturumlarında rahat hissettikleri bir ortamda kendilerini tanıma ve ifade etme olanağı bulduklarını, daha anlayışlı ve sabırlı olduklarını, diğer katılımcılara saygılı davrandıklarını ve sağlıklı ilişkiler kurdukları drama sürecinin yaşamlarına farklılık kattığını ifade etmişlerdir.

Ergenlere kendilerini ifade etmeleri için güvenli ve özgür bir ortam sağlayan yaratıcı drama aynı zamanda siber zorbalık sürecini, siber zorbalığa ilişkin rolleri, etkilerini, baş etme stratejilerini, alınabilecek önlemleri öğrenmelerine olanak sağlamıştır. Ergenler aynı zamanda drama yoluyla ve dramayla birlikte girdikleri farklı rollerde gerçek yaşamlarını gözden geçirmişler, deneyimledikleri rollerdeki tutum ve davranışları kendi yaşamlarına taşıma olanağı bulmuşlardır.

Araştırmaya katılan ergenler yalnızca akranlarının baş etmek zorunda kaldıkları siber zorbalık durumlarıyla ilgili değil aynı zamanda kendi siber zorbalık deneyimleriyle başa çıkma konusunda beceriler kazandıklarını ifade etmişlerdir. Ergenler drama sürecinde deneyimledikleri ya da iç izleyici olarak gözlemledikleri rol kişileri ile önceki kişisel deneyimleri arasında ilişkiler, bağlantılar kurmuşlardır. Elde edilen bulgular ışığında katılımcıların düşüncelerinde, tutum ve davranışlarında siber zorbalık konusunda gerçekleşen değişimin DTSZEP'nin etkisiyle olduğu söylenebilir. Drama etkinliklerinde kendilerini siber zorbalık yapan ya da siber zorbalığa uğrayan ergenlerin yerine koyarak empati yapan katılımcılar drama yöntem ve tekniklerinin sunmuş olduğu olanaklar ile birlikte kendilerine bir ayna tutmuşlar, deneyimledikleri roller ile tutum ve davranışlarını gözden geçirmişlerdir. Ergenler yalnızca kendi deneyimlerinden değil aynı zamanda dramatik kurgunun rol kişileri, dramatik gerilim/çatışma, mekan, zaman, atmosfer gibi bileşenlerini siber zorbalık süreciyle ilişkilendirerek ve yeni ilişkiler kurarak ortaya çıkan kurgusal süreçteki farklı rol deneyimlerinden de yararlanmışlardır. Sözelimi dramatik kurgu içerisinde zorbaca davranışa uğrayan çocuğun annesi, babası ya da rehber öğretmenin tutum ve davranışları gibi rolleri gözden geçirmişler, siber zorbalık durumlarının gerçekleştiği çevrim içi mekânları kurgusal sürece taşımışlar, siber zorbalık sürecindeki zaman-mekân sınırsızlığını tartışma olanağı bulmuşlardır. Dramanın sunmuş olduğu olanaklar katılımcıların kurgusal bir süreçte siber zorbalık süreci üzerine derinlemesine düşünmelerine olanak sağlamıştır.

Katılımcılar drama süreçlerinde kişisel ve kültürel inanç sistemlerine dayanarak belirli davranış biçimlerini kurgusal sürece taşımışlardır. Katılımcılardaki DTSZEP'nin etkisiyle gerçekleşen tutum ve davranış değişiklikleri inanç sistemleri ve önceki deneyimlerine göre biçimlenmiştir (Bolton ve Heathcote, 1998). Dramanın ergenlerde tutum ve davranış değişikliğini gerçekleştirme yönündeki asıl gücü katılımcılara “gerçekliği” farklı bakış açılarından deneyimleme

olanağı sağlaması, ergenlerin kendilerini dışarıdan bir gözle ve farklı bakış açılarından görmeleri için gerekli olan “mesafeyi” yaratmış olmasıdır (Fleming, 1998). Söz konusu mesafenin ortaya koymuş olduğu duygusal uzaklık drama süreçlerinde etkili bir biçimde işe koşulan kurgusal süreçlerle başka bir ifadeyle rol yoluyla sağlanmıştır. Ergenler role girerek ya da farklı bir role bürünerek gerçeklikle aralarına bir mesafe koymuşlar, gerçeklikle aralarında duygusal bir uzaklık oluşturmuşlar ve söz konusu siber zorbalık içeren durumları daha nesnel, çözüm odaklı bir biçimde tartışma olanağı bulmuşlardır. Dramanın rol yoluyla ve kurgusal süreç içerisinde yarattığı kimlik düzeyi (Burton, 2010), ergenlere siber zorbalık yapan, siber zorbalığa uğrayan ve siber zorbalık sürecinde seyirci/izleyici olan kişilerin duygularıyla ve davranışlarıyla empati kurmalarını ve onları anlamalarını sağlamıştır.

Elde edilen bulgular katılımcıların sahne becerileri konusunda gelişim gösterdiklerini, gelişim alanlarının başında doğaçlamanın yer aldığını ortaya koymaktadır. Doğaçlama yaparken kendilerini özgür, rahat ve güvende hisseden katılımcılar drama sürecinde utangaçlıklarını yenerek yeteneklerinin farkına vardıklarını ve sahneye çıkma, beden dilini kullanma ve konuşma anlamında gelişim gösterdiklerini ifade etmişlerdir.

Katılımcılar, ergenler arasında önemli bir sorun haline gelen siber zorbalığın çözümüne yönelik pek çok öneride bulunmuşlardır. Drama sürecine yönelik öneriler (drama programı diğer liselerde uygulanmalı, uygulamalı drama süreçleri tasarlanmalı, tiyatrolar düzenlenmeli, kamu spotu kullanılmalı, drama oyunları kullanılmalı vb.) drama yöntem ve tekniklerinin, tiyatrunun işe koşulacağı ve canlandırma ağırlıklı önerilerdir. Öğrencilerin bu konudaki önerileri drama sürecinin kendilerini etkilediğinin ve bir farkındalık oluşturduğunun etkisi olarak değerlendirilebilir.

Ergenlerin okula yönelik önerileri; okul içerisinde oluşturulacak içerikler (seminer düzenlenmeli, stantlar kurulmalı afiş, pano, dergi, gazete, video, slayt gösterisi hazırlanmalı), ders içeriklerini ve öğrenci kulüplerinin içeriğinin değişimi (rehberlik dersi ya da seçmeli ders olmalı, kulüp çalışmaları ya da projeler yapılmalı) ve okuldaki çalışanlara yönelik (öğretmen ve idareci tutumları değişmeli) olarak üç farklı kategoride ele alınabilir.

Araştırmada elde edilen bulgular baş etme stratejilerinin belirlenmesinde, yardım isteme ya da sosyal destek alma sürecinde belirlenecek tutum ve davranışlarda, siber zorbalığa ilişkin rollere bakış açılarında ergenlerin kişilik özelliklerinin etkili olduğunu ortaya koymaktadır. Elde edilen bulgular katılımcı görüşlerinin ailelerin bilinçlendirilmesi ve aile içi iletişimin daha sağlıklı olması konusunda çalışmalar yapılması yönünde olduğunu ortaya koymaktadır.

Araştırma sonuçları ergenlerin karşılaştıkları siber zorbalık durumlarının çözümüne yönelik sosyal medya araçlarının, gazetelerin, blogların, açık hava ilanlarının (billboard) kullanılabileceğini ortaya koymaktadır. Katılımcılar bu süreçte okul internet sitelerinin ve SMS gönderme sisteminin kullanılabileceği önermişlerdir. Katılımcılar çözüm önerisi olarak zorbalık yapan kişilere yardım edilmesi gerektiğini, gençlerin sanatla ilgilenebileceğini ya da sosyal medya araçlarının açıklarını kapatması gerektiğini ifade etmişlerdir. Ergenler “*zorbalık yapanlara güç uygulanmalı, ergenler kontrol altında tutulmalı*” gibi akranlarının özgürlüğünü kısıtlayacak önerilerde de bulunmuşlardır.

Araştırmada elde edilen bulgular öğrencilerin drama oturumlardaki rol girme durumlarının; rol oynama ve doğaçlama çalışmalarına katılımlarının zorbalık sürecinin farkına varmalarında katkı sağladığını göstermektedir (Burton, 2008). Ergenlerin DTSZEP süresince ortaya koydukları ifade türü ne olursa olsun zorbaca davranışların kabul edilemez olduğu, söz konusu olumsuz davranışların vurgulanması gerektiği ve siber zorbalıkla etkin bir biçimde baş edebilmek için etkin politikalar tasarlanması (Derslerde ve kitaplarda yer verilmeli, drama çalışmaları diğer okullarda da uygulanmalı vb.) gerektiği yönündedir. Katılımcı görüşleri ergenlerin siber zorbalığa maruz kaldıkları süreçlerle başa çıkabilmeleri amacıyla teknolojik çözümler, kaçınma ve destek alma gibi stratejiler de kullandıklarını ortaya koymaktadır (Campbell ve Akbulut, 2017; Özada ve Duyan, 2018).

Araştırmada ele alınan drama yöntemi ve teknikleri öğrencilerin siber zorbalık ve mağduriyet sürecine ilişkin yeni ve kapsamlı bilgiler öğrenmelerini sağlarken siber zorbalığa ilişkin durumları tartışmaları için öğrencilere eşsiz bir platform sunmuştur (Burton, 2009). Drama aynı zamanda öğrencilere kurgusal bir dünyanın zaman, mekân, rol kişileri, dramatik gerilim gibi olanaklarını sunarak güvenli ve özgür hissettikleri bir alanda, daha sonra uygulayabilecekleri yaklaşımları,

stratejileri, yöntemleri ve teknikleri deneme, gözden geçirme, değerlendirme, başka bir deyişle test etme olanağı sunmuştur. Araştırmaya katılan öğrencilerin *gerçek yaşama hazırlık* (Öğrenciler siber zorbalık ve mağduriyetin ele alındığı drama sürecini tanımlarken *simülasyon/benzetim, etüt, kurs, tatbikat* gibi sözcükleri kullanmışlardır.) olarak tanımladıkları ve gerçek yaşamda karşılaşacakları siber zorbalık durumlarında harekete geçmek için kullanacakları stratejileri içeren bu süreç Boal'ın ifadeleriyle (2008) *gerçeklik için bir prova* niteliğindedir.

Her aşamasında öğrencilerin geri bildirimleri, duygu ve düşünceleri göz önünde bulundurularak tasarlanan DTSZEP'nin siber zorbalık konusunda farkındalık oluşturma; siber zorbalık yapan, siber zorbalığa maruz kalan ve farklı türleri bulunan izleyici/seyirci gibi rollerin deneyimlenmesi, yeni ve kapsamlı bilgiler öğrenilmesi gibi alanlarda etkili olduğu görülmüştür. Drama yöntemi ve teknikleri, programın tasarlanması ve uygulanması sürecinde doğrusal bir bilgi aktarımının ve deneyim paylaşımının ötesine geçilerek ergenlerle birlikte daha yaratıcı ve kolektif bir tartışma alanının, düşünme zemininin oluşturulmasına olanak sağlamıştır. Ergenlerin uygulama, rol oynama ve konuşma odaklı biçiminde tanımladıkları bu yeni öğrenme alanı; baş etmekte, paylaşmakta ya da yardım almakta zorlandıkları siber zorbalık ve mağduriyet sürecinde kendilerini özgür ve güvende hissettikleri kurgusal bir süreçte deneyim kazanmalarına, farklı bakış açılarıyla siber zorbalık sürecini ele almalarına ve sürece, rollere, çözümlere ilişkin yeni anlamlandırmalar yapmalarını sağlamıştır.

Tıpkı Dewey'in (2014) *Her deneyim bir sonraki deneyimi biçimlendiriyor.* ifadesi gibi çalışmaya katılan öğrenciler de siber zorbalık ve mağduriyetin ele alındığı drama sürecini Dewey'e benzer biçimde *simülasyon/benzetim, etüt, kurs, tatbikat* gibi sözcüklerle tanımlamışlardır. Ergenlerin gerçek yaşamda karşılaşacakları siber zorbalık durumlarında harekete geçmek için kullanacakları stratejileri içeren bu süreç Boal'ın ifadeleriyle (2008) *gerçeklik için bir prova* niteliğindedir.

4.2. Öneriler

Araştırma sonuçlarından yola çıkılarak siber zorbalık ve mağduriyet, drama yöntem ve tekniklerinin kullanımı, ergenlerle yapılacak çalışmalar hakkında aşağıdaki önerilerde bulunulabilir:

4.2.1. Milli Eğitim Bakanlığına Yönelik Öneriler

Siber zorbalık her ne kadar çevrim içi bir sorun olarak görülse de gerçekleştiği ve paylaşıldığı ortamlar, farklı yaş gruplarına ve kişilere ulaşan sonuçlar, hem ergenlere hem de topluma yönelik etkileri göz önünde bulundurulduğunda toplumsal ve özellikle ortaöğretim kurumlarını, potansiyel olarak da diğer okulları doğrudan doğruya ilgilendiren ve tehdit eden bir sorun olarak öne çıkmaktadır. Bu bağlamda Milli Eğitim Bakanlığının siber zorbalık konusunda alanyazında gerçekleştirilen araştırmaları, anne-babaların gereksinimlerini temel alarak, ergenlerin görüş ve önerilerini göz önünde bulundurarak projeler geliştirmesi, çalışmalar yapması, siber zorbalığın varlığı, etkileri konusunda farkındalık çalışmaları gerçekleştirmesi önerilebilir. Söz konusu çalışmalar yalnızca kamu spotu, örnek afişler ya da görseller biçiminde değil ayrıca liselerde kurulacak sosyal kulüpler, seçmeli dersler ve öğrencilerin inisiyatifleriyle gerçekleştirilecek çalışmaları kapsayacak biçimde gerçekleştirilebilir.

Siber zorbalık ve mağduriyet gibi kapsamlı bir konuda baş etme stratejilerinin ve çözüm önerilerinin ortaya çıkması için öncelikle bu sorunların okul ortamlarında araştırılması, hangi boyutlarda olduğunun ortaya çıkarılması ve uzmanlarca değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda bakanlığın sorunun araştırılmasında bilim insanlarına kolaylık sağlaması, bu yönde teşvik etmesi önerilebilir.

Siber zorbalık ve mağduriyet konusunda yapılan araştırmaların büyük bir bölümünün nicel perspektifte gerçekleştirildiği görülmektedir. Siber zorbalık ve mağduriyet sorununun öznesi olan ergenlerin görüş ve önerilerini ortaya çıkaracak, deneyimlerini anlamlandıracak nitel perspektifte araştırmalar yapılabilir. Söz konusu araştırmalar ergenlerin deneyimlerini ortaya çıkaracak biçimde etkinliklerin bulunduğu farklı kurgusal süreçleri barındırabilir. Bu kurgusal süreçlerde ergenler her farklı rol deneyimlerini yaşayabilirler hem de siber zorbalık ve mağduriyet konusunda etkili önerilerde bulunabilirler.

Araştırmada elde edilen bulgular ergenlerin yardım isteme konusunda çeşitli zorluklar yaşadıklarını, anne-babalarından, öğretmenlerden, resmi kurumlardan ya da diğer yetişkinlerden yardım isteme sürecinde sorunlar yaşadıklarını ortaya koymaktadır. Gerçekleştirilecek proje ve çalışmaların kapsamı yalnızca ergenleri içine almak yerine toplumun tüm dinamiklerini ve Sağlık Bakanlığı, İçişleri

Bakanlığı gibi diğer bakanlıkları da kapsayacak biçimde gerçekleştirilebilir. Sonuçları göz önünde bulundurulduğunda toplumun tüm dinamiklerini etkileyen siber zorbalık ve mağduriyet sorunuyla ancak bir iş birliğiyle baş edilebileceği düşünülmektedir.

4.2.2. Anne-Baba Eğitime Yönelik Öneriler

Araştırma sonuçları anne-babaların farklı nedenlerden dolayı siber zorbalık ve mağduriyet konusunda çocuklarına yardımcı olamadıklarını, ergenlerin söz konusu zorbalık durumlarını anne-babalarıyla paylaşamadıklarını göstermektedir. Elde edilen bulgular siber zorbalığa uğrayan ergenlerin yardım alma, siber zorbalık durumunu biriyle konuşma gibi baş etme stratejilerini genellikle en yakın arkadaşlarıyla ya da kız/erkek arkadaşlarıyla paylaştıklarını göstermektedir. Araştırma sonuçları göz önünde bulundurulduğunda, ergenlerin anne-babalarından, öğretmenlerinden ya da diğer yetişkinlerden yardım almakta ya da siber zorbalık içeren durumu paylaşmakta sorunlar yaşadıkları, bu sorunların temelinde yetişkinlerin tutum ya da davranışlarının, kadın-erkek ilişkisine bakışlarının, ergenlerle olan iletişimlerinin, siber zorbalık konusundaki bilgi eksikliğinin olduğu söylenebilir. Anne-baba eğitimi konusunda çalışan sivil toplum kuruluşlarının, derneklerin ya da kamu kuruluşlarının, öğretmenlerin eğitimi konusunda çalışan kurumların öğretim programları arasında siber zorbalık ve mağduriyet konularının alınmasının toplumun tüm paydaşlarıyla çözüm önerileri üretilmesi anlamında etkili olacağı düşünülmektedir.

4.2.3. Araştırmacılara ve Uygulayıcılara Yönelik Öneriler

Teknoloji, sanat eğitimi ve psikoloji alanlarını kapsayan ve disiplinlerarası bir araştırma alanı olan DTSZEP sürecinde sınırların net bir biçimde belirlenmesi, ergenlerle yapılacak drama uygulamalarının tasarlanması aşamasında bir rehber öğretmen, psikolojik danışman ya da psikolog ile çalışılması araştırma sonuçlarını olumlu yönde etkileyebilir. Araştırmanın uygulama sürecinde okul rehber öğretmeninden ve siber zorbalık konusunda deneyimli uzmanlardan görüş alınmıştır. Yapılacak araştırmalarda uygulama sürecinde siber zorbalık konusunda uzman bir psikolojik danışmanın hem uygulamaları gözlemlemesi hem de uygulayıcı olan

drama öğretmenine danışmanlık yapması ayrıca gözlem notlarını araştırmacıyla paylaşması araştırmanın niteliğini artırabilir.

Günümüzde ergenlerin baş etmek zorunda kaldıkları siber zorbalık ve mağduriyet konularında pek çok nicel araştırma yapılmış ancak ergenlerin duygularını, düşüncelerini, baş etme stratejilerini ve bu soruna dair çözüm önerilerini ortaya koyacak nitel çalışmalara rastlanmamaktadır. Ergenlerin deneyimlerini ve bu deneyimleri anlamlandırmayı temel alacak, uygulamaya ya da görüşmeye dönük çalışmalar yapılabilir. Bu çalışmalar ile ergenlerin siber zorbalık sorununa bakış açıları, sorunu hangi açılardan ele aldıkları, soruna yönelik çözüm önerileri belirlenebilir.

Etkililiği pek çok araştırmayla kanıtlanmış drama yöntem ve teknikleri ergenlerin kendilerini rol içinde ve kurgusal bir süreçte ifade etmelerine, farklı rol kişilerini canlandırmalarına olanak sağlamaktadır. Araştırma sonuçları da katılımcıların drama yöntem ve teknikleri yardımıyla siber zorbalık konusunda kapsamlı bilgiler öğrendikleri, kurgusal süreçte farklı deneyimledikleri rollerle olumlu tutumlar ve davranışlar geliştirdiklerini ortaya koymaktadır. Yapılacak yeni çalışmalarda dramanın farklı yaklaşımları ve teknikleri işe koşularak ergenlerin siber zorbalıkla baş etme stratejileri ele alınabilir.

Araştırmanın sonuçlarından ve öğrencilerin çözüm önerilerinden yola çıkılarak ele alınan yaratıcı drama yönteminin ergenlerin siber zorbalık ve mağduriyet konularına duyarlık kazanmalarında, çeşitli baş etme stratejileri geliştirmelerinde, siber zorbalık sürecini paylaşmalarında ve yardım isteme süreçlerinde etkili olduğu görülmüştür. Kullanılan yöntem göz önünde bulundurularak dramanın temel alındığı yeni araştırmalar kurgulanabilir. Söz konusu araştırmalarda drama yöntem ve teknikleri, tiyatronun olanakları, drama sürecinde kullanılan oyunlar, forum tiyatrosu, playback tiyatrosu gibi canlandırmaya dayalı biçimler kullanılabilir.

Araştırma sonuçları ve öğrencilerin çözüm önerileri deneyim paylaşımının, canlandırma etkinliklerinin ve oyunların temel alındığı süreçlerin siber zorbalık konusunda farkındalık oluşturma anlamında daha etkili olduğunu ortaya koymaktadır. Öğrenciler özellikle oyunların ve canlandırma etkinliklerinin ardından yapılan konuşmaların, akranlarının kendilerine geri bildirimde bulunmalarının,

deneyimlerini paylaşmalarının farklı bakış aılları oluşturma, siber zorbalık sürecini paylaşma ve yardım alma, yeni baş etme stratejileri belirleme konularında kendilerine yardımcı olduğunu ifade etmişlerdir. Tasarlanacak araştırmalar ergenlerin deneyimlerini paylaşmalarını temel alacak biçimde olabilir.

Araştırma sonuçları siber zorbalığa maruz kalan ve siber zorbalık yapan ergenlerin söz konusu süreçleri anne-babalarıyla, retmenleriyle ya da okul yöneticileriyle paylaşmada sorunlar yaşadıklarını, sorunların en büyüğünün yetişkinlerin tutum ve davranışlarının olduğunu ortaya koyuştur. Yetişkinlerin siber zorbalık ve mağduriyet konularında farkındalıklarının artırılması amacıyla ergenlerin gelişimsel özelliklerini fark ederek siber zorbalık sürecini yürütmelerine olanak sağlayacak araştırmalar tasarlanabilir. Tasarlanacak araştırmalar ergenlerin yaşadıkları sorunlara, söz konusu sorunlarla baş etme biçimlerine, yetişkinlerle iletişim kurma süreçlerine odaklanabilir. Ergenlerin Őikyet ettikleri suçlanma korkusu, çevrim içi olanaklardan kısıtlanma endişesi, mevcut sorunun daha fazla büyüyebileceği düşünceleri bu süreçlerde ele alınabilir.

Yapılan araştırmalar, bilim insanlarının ve ergenlerin geri bildirimleri siber zorbalığın gerek sorunu yaşayan özneler olarak ergenlerin, gerekse etkilerinin yansıdağı kişiler olarak anne-babaların, retmenlerin, yöneticilerin ve toplumun diğer kesimlerinin ortak ve baş edilmesi güç bir sorunu olduğunu ortaya koymaktadır. Bu önemli, kapsamlı ve etkileri herkes tarafından hissedilen sorunun zm yalnızca yapılacak bilimsel araştırmalarla değil aynı zamanda ülke çapında uygulanacak farkındalık ve müdahale programlarıyla, ğretim programlarında yapılacak değişikliklerle ve tüm paydaşların işe koşulmasıyla gerekleēebilir. Bu bağlamda ortaėėretim kurumlarındaki rehberlik dersi ereve programlarında, bilgisayar bilimleri, sosyoloji, psikoloji gibi ğretim programlarında siber zorbalık ve mağduriyet konularına yer verilebilir. Aynı zamanda ergenler konusunda çalışan tüm kurumların programları arasına siber zorbalık ve mağduriyet konuları eklenebilir, programlar çevrim içi ortamların kullanımı, ergenlere etkileri, bilinçli internet kullanımı ve dijital okuryazarlık konularıyla tasarlanabilir.

KAYNAKLAR

- Adıgüzel, Ö. (2019). *Eğitimde yaratıcı drama*. Ankara: Yapı Kredi Yayınları.
- Akbaba, S. ve Şahin, M. (2017). Okulda ve sanal ortamda zorbalık ve empati. İstanbul: Nobel Yayıncılık. (2006)
- Agatston, P. W., Kowalski, R. ve Limber, S. (2008). Students' perspectives on cyber bullying. *Journal of Adolescent Health, 41*(6), 59-60.
- Aksaray, S. (2011). Siber zorbalık. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 20* (2), 405-432.
- Aktepe, E. (2013). Ergenlerde siber zorbalık ve siber mağduriyet. *In Yeni Symposium, 51*(1).
- Aldwin, C. M. (2007). *Stress, coping, and development: An integrative perspective* (2. Baskı). New York, NY, US: Guilford Press.
- Anderson, A., Carroll, J. ve Cameron, D. (2009). *Drama education with digital technology*. London: New York Continuum.
- Arıcağ, T., Siyahhan, S., Uzunhasanoğlu, A., Sarıbeyoğlu, S., Çıplak, S., Yılmaz, N. ve Memmedov, C. (2008). Cyberbullying among Turkish Adolescents. *Cyberpsychology and Behavior, 11* (3), 253-261.
- Arıcağ, O. T. (2009). Psychiatric Symptomatology as a Predictor of Cyberbullying Among University Students. *Eurasian Journal of Educational Research, 34*, 167-184
- Arıcağ, O. T., Siyahhan, S., Tanrikulu, T. ve Kınay, H. (2013). Cyberbullying: The bad and the ugly side of information age. In M. Pătruț ve B. Pătruț (Ed.), *Social media in higher education: Teaching in web 2.0*, 318-333. Hershey, PA: IGI Global
- Arıcağ, T. (2015). *Siber alemin avatar çocukları* (1. Baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.

- Akkoyunlu, B. ve Yılmaz, E. (2005). Öğretmen adaylarının bilgi okur yazarlık düzeyleri ile internet kullanım sıklıkları ve internet kullanım amaçları. *Eğitim Araştırmaları*, 19, 1-4
- Aslanyürek, S. (2011). *Senaryo kuramı* (4. Baskı). İstanbul: Pan Yayıncılık.
- Bardakçı, S. (2018). "Dijital Yaşamda Çocuk" kitabı üzerine bir inceleme. *Eğitim Teknolojisi Kuram ve Uygulama*, 8(2), 232–242.
- Baştaç, G, ve Altınova, H . (2015). Lise öğrencilerinde yaratıcı drama yöntemiyle siber zorbalık hakkında duyarlılık oluşturma. *Yaratıcı Drama Dergisi*, 10 (1), 85-90. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ydrama/issue/34689/383487>
- Bauman, S. (2007). Cyberbullying: a virtual menace. In National Coalition Against Bullying National Conference.
- Belsey, B. (2007). Cyberbullying: An emerging threat to the “always on” generation. *Recuperado el*, 5.
- Besag, V. (1995). *Bullies and victims in schools*, Philadelphia: Open University Press.
- Boal, A. (2008). *Ezilenlerin tiyatrosu* (Çev. Necdet Hasgül). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.
- Bolton, R. (1986). *People skills – How to assert yourself, listen to others, and resolve conflict*. Australia: Prentice Hall.
- Bolton, G. ve Heathcote, D. (1998). *Teaching culture through drama in language learning in intercultural perspective* (ed. Michael Byram ve Michael Fleming). Cambridge: Cambridge University Press.
- Boulton, M. J. (1993). Aggressive fighting in British middle schoolchildren. *Educational Studies*, 19(1), 19– 39.
- Burton, B., ve O’Toole, J. (2009). Power in their hands: The outcomes of the acting against bullying research project. *Applied Theatre Researcher/IDEA Journal*, 10, 1–15.
- Burton, B. (2010). Dramatising the hidden hurt: Acting against covert bullying by adolescent girls. *Research in Drama Education*. 15 (2), 255-270.

- Burton, B. (2013). Drama, Conflict and Bullying: Working with Adolescent Refugees. Anderson, M. and Dunn, J. (Eds.), How drama activates learning: contemporary research and practice (pp. 64-77). Bloomsbury Academic.
- Büyüköztürk, Ş., Akgün, E., Karadeniz, Ş., Demirel, F. ve Kılıç, E. (2014). *Bilimsel araştırma yöntemleri* (16. baskı). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Campbell, M. A. (2013). Siber Zorbalık: Dünya Çapında Bir Problem. I. *Uluslararası Teknoloji Bağımlılığı Kongresi*. 6-7-8 Nisan 2012 İstanbul.
- Campbell, M., ve Akbulut, Y. (2017). *Yeni nesil akran zorbalığı: Siber zorbalık*. H.F. Odabaşı (Ed.), "Dijital Yaşamda Çocuk" içinde (ss. 89-116). Ankara: Pegem.
- Cassidy, W., Brown, K. ve Jackson, M. (2012). 'Under the radar': Educators and cyberbullying in schools. *School Psychology International*, 33(5), 520-532.
- Compas, B. E., Malcarne, V. L., & Fondacaro, K. M. (1988). Coping with stressful events in older children and young adolescents. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 56(3), 405-411.
- Creswell, J. (2007). *Qualitative inquiry & research design: Choosing among five approaches* (2nd ed.). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Creswell, J. ve Plano Clark, L. (2011). *Designing and Conducting Mixed Methods Research*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Crawford, D. ve Bodine, R. (1996). *Conflict resolution education: a guide to implementing programs in schools, youth-serving organizations, and community and juvenile justice settings. Program Report*. Washington: U.S. Department of Justice, Office of Justice
- Cüceloğlu, D. (2008). İnsan ve davranışı: psikolojinin temel kavramları (17. Baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Coleman, J. C. ve Hendry, L. B. (1999). *The Nature of adolescence* (3. Baskı). London: Routledge.
- Collins, K., McAleavy, G. ve Adamson, G. (2004). Bullying in schools: a Northern Ireland study. *Educational Research*, 46(1), 55-72.

- Çelik, A., Çelen, F. K. ve Seferoğlu, S. S. (2015). Ortaokul öğrencilerinin sanal zorbalık ve sanal mağduriyet durumlarının incelenmesi. *XVII. Akademik Bilişim Konferansı (AB15)*, 4-6 Şubat 2015, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- Çetin, B., Yaman, E., & Peker, A. (2011). Cyber victim and bullying scale: A study of validity and reliability. *Computers & Education*, 57(4), 2261-2271.
- Çimen, İ., D. (2018). Ergenlerde siber zorbalık, internet aile tutumu ve aile işlevselliğinin etkisi. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 19 (4), 397-404
- Davis, S.E., (2010). *Icts for creative practise in drama: Creating cyberdrama with young people in school contexts*. Bachelor of Arts, Queensland University of Technology, Australia.
- Demirel, Ö. (2016). *Eğitimde program geliştirme: kuramdan uygulamaya*. Pegem Akademi, Ankara.
- Erk, A. B. (2019). *Akran zorbalığı* (1. Baskı). İstanbul: Ekinoks Yayınları.
- Ertürk, S. (1979). *Eğitimde program geliştirme*. Yelkentepe, Ankara.
- Fleming, M. (1998). *Cultural awareness and dramatic art forms*. In *Language learning in intercultural perspective* (ed. Michael Byram and Michael Fleming). Cambridge: Cambridge University Press.
- Giffin, M. (2017). Service learning, drama, and social change: a university literature class takes on bullying in middle school. *Journal of Education & Social Policy*. 4 (2), 40-44.
- Gross, E.F. (2004) Adolescent internet use; what we expect, what teens report. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 25(6), 633-639.
- Gutierrez, A., Molina, O. ve Nopo, H. (2018). *Stand against bullying: an experimental school intervention*. IZA Institute of Labor Economics Discussion Paper Series.
- Hampel, P., ve Petermann, F. (2005). Age and gender effects on coping in children and adolescents. *Journal of Youth and Adolescence*, 34(2), 73-83.
- Hinduja, S. ve Patchin, W. J. (2017). *Bullying beyond the schoolyard: : Preventing and responding to cyberbullying*. London: Sage Publications.

- Hoff, D. L. ve Mitchell, S. N. (2009). Cyberbullying: Causes, effects, and remedies. *Journal of Educational Administration*, 47(5), 652-661.
- Jackson, L., Von Eye, F., Biocca, F., Barbatsis, G., Zhao, Y. ve Fitzgerald, H. (2006). Does home internet use influence the academic performance of low-income children?. *Developmental Psychology*, 42 (3), 429-435.
- Johnson, D.W. ve Johnson, R.T. (2002). *Teaching Children To Be Peacemakers*. Edina, Minnesota, Interaction Book Company.
- Joronen, K., Konu, A., Rankin, H. S. ve Astedt-Kurki P. (2012). An evaluation of a drama program to enhance social relationships and anti-bullying at elementary school: a controlled study. *School of Health Sciences*, 27(1), 5-14.
- Juvonen, J., ve Gross, E.F. (2008). Extending the school grounds? Bullying experiences in cyberspace. *Journal of School Health*, 78 (9), 496-505.
- Kerr, J. F. (1970). Curriculum Change in Emergent Countries. In: Developing a New Curriculum, Ed.: Howson, G., Heinemann Educational Books, London.
- Konishi, C., ve Hymel, S. (2009). Bullying and stress in early adolescence the role of coping and social support. *The Journal of Early Adolescence*, 29(3), 333-356.
- Kowalski, R. M., ve Limber, S. P. (2007). Electronic bullying among middle school students. *Journal of Adolescent Health*, 41(6), 22-30.
- Lankshear, C. ve Knobel, M. (2010). *Truths and myths of cyber-bullying: international perspectives on stakeholder responsibility and children's safety*. Edited by Shaheen Shariff, Andrew H. Shurchill. Peter Lang Publishing.
- Lazarus, R. S. ve Folkman, S. (1984). *Stress, Appraisal and Coping*. New York: Springer.
- Lazarus, R. S. ve Folkman, S. (1987). Transactional theory and research on emotions and coping. *European Journal of Personality*, 1, 141-169.
- Löfgren, H. ve Malm, B. (2005). Dracon international bridging the fields of drama and conflict management: empowering students to handle conflicts through school-based programmes. Malmö University School of Teacher Education.
- Mavroudis & Bournelli (2016). The role of drama in education in counteracting bullying in schools. *Cogent Education*, 3 (1), 1- 12.

- MEB. (2008). *Bilişim teknolojileri 4. Ve 5. Basamak öğretmen kılavuz kitabı*. Ankara:Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Menesini, E., Nocentini, A. and Calussi, P. (2011). The measurement of cyberbullying: Dimensional structure and relative item severity and discrimination. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 14, 267-274.
- Merriam, S. B. (2009). *Qualitative research: A guide to Design and Implementation*. Jossey Bass: Wiley.
- Mishna, F., Saini, M. ve Solomon, S. (2009). Ongoing and online : Children and youth's perceptions of cyberbullying. *Children and Youth Services Review*, 31, 1222-1228.
- Mitchell, K. J., Finkelhor, D. ve Wolak, J. (2004) Victimization of youths on the internet. *Journal of Aggression, Maltreatment and Trauma*, 8(1/2), 1-39.
- Myers, J., J., McCaw, D. ve Hemphill, A. (2011). *Responding to cyber bullying: an action tool for school leaders*. Corwin: Sage.
- O'Connor, P. (2009). *Open the loop*. Anderson, M., Carrol, J. And Cameron, D. (Eds.), *Drama education with digital technology* (pp. 67-80). London: New York. Continuum.
- Olweus, D. (1993). *Bullying at school*. Oxford, UK: Blackwell.
- Olweus, D. (1995). Bullying or Peer Abuse at School: Facts and Intervention. *Current Directions in Psychological Science*, 4(6), 196-200.
- O'Toole, J., Burton, B. ve Plunkett, A. (2005). Acting against conflict and bullying. The Brisbane DRACON project 1996–2004 - mergent findings and outcomes, *Research in Drama Education: The Journal of Applied Theatre and Performance*. 10(3), 269-283
- Özada A, Duyan V. (2018). Ebeveyn-çocuk ilişkisi ve zorbalık. *TJFMPC*, 12(1): 49-55. DOI: 10.21763/tjfmpe.399941.
- Özdemir, M. ve Akar, F. (2011). Lise öğrencilerinin siber-zorbalığa ilişkin görüşlerinin bazı değişkenler bakımından incelenmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 17(4), 605-626.

- Özer, H. (2016). *Ortaokul ve Lise Öğrencilerinin Siber Zorbalık Tutum Ve Duyarlılıklarının Drama Metoduyla İncelenmesi* (Yayımlanmamış doktora tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Anabilim Dalı Bilişim Bilim Dalı.
- Patchin, J. W. ve Hinduja, S. (2006). Bullies move beyond the schoolyard: A preliminary look at cyberbullying. *Youth Violence and Juvenile Justice*, 4, 148–169.
- Patchin, J. W. ve Hinduja, S. (2015). Measuring cyberbullying: Implications for research. *Aggression and Violent Behavior*, 23, 69–74.
- Parris, L., Varjas, K., Meyers, J. ve Cutts, H. (2012). High school students' perceptions of coping with cyberbullying. *Youth & Society*, 44(2), 284-306.
- Peker, A., Özhan, M. B., ve Eroğlu, Y. (2015). Development of the Scale on Coping with Cyber Bullying towards Adolescents Ergenlere Yönelik Siber Zorbalıkla Başa Çıkma Ölçeği'nin geliştirilmesi. *Journal of Human Sciences*, 12(1), 569-581.
- Perren, S. ve Gutzwiller-Helfenfinger, E. (2012) Cyberbullying and traditional bullying in adolescence: Differential roles of moral disengagement, moral emotions, and moral values. *European Journal of Developmental Psychology*, 9(2), 195-209.
- Pinciotti, P. (1992). Creative drama and young children: The dramatic learning connection. *Arts Education Policy Review*, 94(6), 24-28.
- Pişkin, M. ve Ayas, T. (2005). Akranlarına Zorbalık Yapan (Zorba) ve Zorbalığa Uğrayan (Kurban) Lise Öğrencilerinin İçedönüklük, Dışadönüklük, Utangaçlık ve Özsaygı Değişkenleri Bakımından İncelenmesi. VIII. Ulusal Psikolojik Danışma ve Rehberlik Kongresi. (İstanbul: Marmara Üniversitesi. 21–23 Eylül 2005.
- Prensky, M. (2001). Digital natives digital immigrants. *On the Horizon*, 9 (5), 1-6.
- Raskauskas, J., ve Stoltz, A. D. (2007). Involvement in Traditional and Electronic Bullying Among Adolescents. *Developmental Psychology*, 43(3), 564-575.

- Riebel, J., Jager, R. S. ve Fischer, U. C. (2009). Cyberbullying in Germany -an exploration of prevalence, overlapping with real life bullying and coping strategies. *Psychology Science Quarterly*, 51(3), 298-314.
- Roland, E. ve Munthe, E. (1989). *Bullying: An international perspective*. London: Routledge Revivals.
- Ross, G., ve Nelson, R. (2014). Using theater and drama interventions to reduce bullying in school-aged children. *Therapeutic Recreation Journal*. 48 (4), 334-336
- Salmivalli, C., Lagerspetz, K., Björkqvist, K., Österman, K. ve Kaukiainen, A. (1996). Bullying as a group process: Participant roles and their relations to social status within the group. *Aggressive Behavior*. 22, 1-15.
- Salmivalli C. (2010). Bullying and the peer group: a review. *Aggress. Violent Behaviour*, 15, 112-120.
- Shariff, S. (2008). *Cyber-bullying: issues and solutions for the school, the classroom and the home*. Routledge: London.
- Shariff, S. (2009). *Confronting cyber-bullying: What schools need to know, to control misconduct and avoid legal consequences*. New York, NY: Cambridge University Press.
- Shiakou, M. ve Piki, L. (2018) Assessing the role of drama on children's understanding of bullying. *International Journal of School & Educational Psychology*, DOI: 10.1080/21683603.2018.1499574
- Slonje, R. ve Smith, P. K. (2008). Cyberbullying: Another main type of bullying? *Scandinavian Journal of Psychology*, 49, 147-154 .
- Smith,P., K., Madhavi, J., Carvalho, M., Fisher, S., Russel, S. ve Tippett, N. (2008) Cyberbullying . Its nature and impact in secondary school pupils. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*. 49 (4) ,376-385.
- Smith, P. K. (2017). *Ergenlik* (Çev. Çiçek Öztekin). Türkiye İş Bankası Yayınları.

- Smith, C. A., ve Kirby, L. D. (2011). The role of appraisal and emotion in coping and adaptation. In R. J. Contrada & A. Baum (Ed.), *The handbook of stress science: Biology, psychology, and health* (pp. 195-208). New York, NY, US: Springer Publishing Company.
- Soydaş, D. K. (2011). *Ergenlerde ebeveyn izlemesi, sanal zorbalık ve yaşam doyumu arasındaki ilişkilerin cinsiyete göre incelenmesi*. Yayımlanmamış Yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Sticksandstones (2008). Anti bullying programme.
<http://www.sticksandstones.ie/aboutus/read-more-about-us/>
- Tanrikulu, T., H. Kınay ve O. T. Arıçak (2013). Siber zorbalığa ilişkin duyarlılık ölçeği: geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3(1), 38-47.
- Tanrikulu, T., Kınay, H., & Arıçak, O. T. (2013). Siber zorbalığa ilişkin duyarlılık ölçeği: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3(1), 38-47.
- Tenenbaum, L. S., Varjas, K., Meyers, J., ve Parris, L. (2011). Coping strategies and perceived effectiveness in fourth through eighth grade victims of bullying. *School Psychology International*, 32(3), 263-287.
- Tillett, G. ve French, B. (2006). *Resolving conflict: A practical approach* (3. baskı). South Melbourne, Australia: Oxford University Press.
- Tokunaga, R. S. (2010). Following you home from school: A critical review and synthesis of research on cyberbullying victimization, *Computers in Human Behavior*, 26(3), 277-287.
- Topçu, Ç., Erdur Baker, Ö. ve Çapa Aydın, Y. (2008). Examination of cyberbullying experiences among Turkish students from different school types. *Cyberpsychology and Behavior*, 11 (6), 643-648
- Tuncay, M. (2010). *Sahneye bakmak 1: tiyatrunun temel kavramlarına bakış*. İstanbul: Mitos-Boyut Yayınları.
- TÜİK. (2019). Türkiye İstatistik Kurumu Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması. www.tuik.gov.tr sitesinden 26.7.2019 tarihinde erişilmiştir.

- Türkileri, N. (2012). Ergenlerde sanal zorbalık: nedenlerine ilişkin algılar, duygusal tepkiler ve baş etme yöntemleri ile zorbalık statüleri arasındaki ilişkiler. *Yayımlanmamış Yüksek lisans tezi*, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Tyler, R. W. (2014). Eğitim Programlarının ve Öğretimin Temel İlkeleri. Çev.: Rüzgar, E.M., Aslan, B., Pegem Akademi, Ankara.
- Valkenburg, P. M. ve Peter, J. (2007). Online Communication and Adolescent Well-Being: Testing the Stimulation versus the Displacement Hypothesis. *Journal of Computer-Mediated Communication*, 12 (4), 1169–1182,
- Vandebosch, H. ve Van Cleemput, K. (2009). Cyberbullying among youngsters: Profiles of bullies and victims. *New Media & Society*, 11, 1349-1371.
- Verkuynen, M. ve Thijs, J. (1999). Peer Victimization and Self- Esteem of Ethnic Minority Group Children. *Journal of Community and Applied Psychology*, 11, 227-234.
- Völlink, T., Bolman, C.A.W., Dehue, F. ve Jacobs, N.C.L. (2013). Coping with cyberbullying: Differences between victims, bullying-victims and children not involved in bullying. *Journal of Community and Applied Social Psychology*, 23, 7-24.
- Wachs, S. (2012). Moral disengagement and emotional and social difficulties in bullying and cyberbullying: Differences by participant role. *Emotional and Behavioural Difficulties*, 17, 347-360.
- Walrave, M. ve Heirman, W. (2009). Cyberbullying: Predicting Victimization and Perpetration. *Children & Society*, 25(1), 59-72.
- We Are Social ve Hootsuite (2019). *Digital in 2017 Global Overview Report*. “<https://wearesocial.com/special-reports/digital-in-2017-global-overview>” sitesinden 24.7.2019 tarihinde erişilmiştir.
- White, I., Foody, M. ve O'Higgins Norman, J. (2019). *Narratives in research and interventions on cyberbullying among young people* (Eds. Vandebosch, H., Lelia, G.). Storytelling as a Liminal Space: Using a narrative based participatory approach to tackle cyberbullying among adolescents, 133-146.

- Willard, N. E. (2007). *Cyberbullying and cyberthreats: Responding to the challenge of online social aggression, threats, and distress*. Research Press: United States of America.
- Wolak, J., Mitchell, J. M., ve Finkelhor, D. (2007). Does online harassment constitute bullying? An exploration of online harassment by known peers and online-only contacts. *Journal of Adolescent Health, 41*(6), 51-58.
- Unicef (2017). The state of the world's children 2017: Children in a Digital World. https://www.unicef.org/publications/files/SOWC_2017_ENG_WEB.pdf sitesinden 26.10.2018 tarihinde erişilmiştir.
- Yaman, E., Eroğlu, Y., ve Peker, A. (2011). *Okul zorbalığı ve siber zorbalık*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Ybarra, M.L. ve Mitchell, K.J. (2004). Youth engaging in online harassment: associations with caregiver-child relationships, Internet use, and personal characteristics. *Journal of adolescence, 27*(3), 319-336.
- Ybarra, M.L., Espelage, D. L. ve Mitchell, K. J. (2007). The co-occurrence of Internet harassment and unwanted sexual solicitation victimization and perpetration: associations with psychosocial indicators. *Journal of Adolescent Health, 41*(6), 31-41.

EKLER

EK 1. Kişisel Bilgi Formu, Siber Zorbalık ve Mağduriyet Ölçeği ile İlgili Bakanlık İzni

T.C.
MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI
Yenilik ve Eğitim Teknolojileri Genel Müdürlüğü

Sayı : 81576613/605.01/4338959
Konu: Araştırma Uygulama İzni

28.02.2018

Sayın Gökhan KARAOSMANOĞLU
(Talatpaşa Mahallesi Yurtbey Sokak Nu:26/16 Kağıthane/İSTANBUL)

İlgi: a) 27/02/2018 tarihli dilekçeniz

b) Millî Eğitim Bakanlığının 22/08/2017 tarihli ve 35558626-10.06.01-E.12607291(2017/25) sayılı genelgesi

İlgi (a) dilekçe ile Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Güzel Sanatlar Eğitimi Anabilim Dalı Doktora Programı öğrencisi Gökhan KARAOSMANOĞLU'nun "Drama, Çatışma ve Siber Zorbalık: Ergenlerin Çatışma Çözme Biçimlerini Anlamaya Yönelik Bir Durum Çalışması" konulu doktora tezi kapsamında hazırlanan veri toplama araçlarının İstanbul ve Ankara illerinde bulunan her tür ve derecedeki liselerde öğretim gören öğrencilere uygulanmasına yönelik izin talebi Genel Müdürlüğümüzce incelenmiştir.

Denetimi il, ilçe millî eğitim müdürlükleri ve okul/kurum idaresinde olmak üzere, eğitim öğretim faaliyetlerini aksatmadan, gönüllülük esasına göre; onaylı bir örneği Bakanlığımızda muhafaza edilen ve uygulama sırasında da mühürlü ve imzalı örnekten elektronik ortama aktarılmış veri toplama aracının uygulanmasına ilgi (b) genelge doğrultusunda izin verilmiştir.

Gereği bilgilerinize sunulur.

Gürhan ÇİÇEK
Bakan a.
Genel Müdür V.

Ek: Veri toplama aracı (3 sayfa)

Emniyet Mahallesi Milas SokakNu:806560 Yenimahalle-ANKARA
Bilgi için: Şeyda KARABULUT Dr. Atilla DEMİRBAŞ
Öğretmen Koordinatör
Telefon No: (0 312) 296 94 00Fax: (0 312) 213 61 36
E-Posta: yegitek@meb.gov.trİnternet Adresi: <http://yegitek.meb.gov.tr>
Telefon No: (0 312) 296 95 82

EK 2. Siber Zorbalık ve Mağduriyet Ölçeği Araştırmacı İzni

"Siber Zorbalık ve Mağduriyet Ölçeği" kullanımı hakkında

Gelen Kutusu x

Gökhan Karaosmanoğlu <gkaraosmanoglu@gmail.com>

3 Ocak Çar 09:15

Alıcı: adem.peker ▾

Merhaba Adem Hocam,

Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Güzel Sanatlar Eğitimi doktora öğrencisiyim. "Cyber victim and bullying scale: A study of validity and reliability" isimli çalışmanıza ulaştım.

Danışmanım Prof. Dr. Ömer Adıgüzel ile birlikte "Drama, Çatışma ve Siber Zorbalık: Ergenlere Yönelik Bir Durum Çalışması" isimli doktora tezi çalışmasında "Siber Zorbalık ve Mağduriyet Ölçeği" isimli ölçeğinizi kullanmayı düşünüyoruz.

Çalışmanızda kullandığınız ölçeği göndermenizi ya da ölçeğe ne şekilde ulaşabileceğim konusunda beni yönlendirmenizi rica ediyorum.

Desteğiniz için şimdiden teşekkür ederim.

Saygılarımla.

Adem Peker <adem.peker@atauni.edu.tr>

3 Ocak Çar 12:11

Alıcı: ben ▾

Merhaba. Ölçeği kullanabilirsiniz. Ölçek ile ilgili bilgiler ekte yer almaktadır. Çalışmanızda kolaylıklar diliyorum.

Kimden: "Gökhan Karaosmanoğlu" <gkaraosmanoglu@gmail.com>

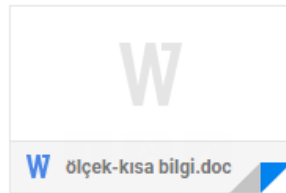
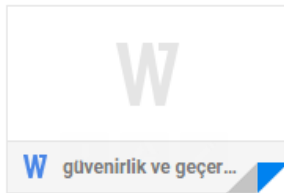
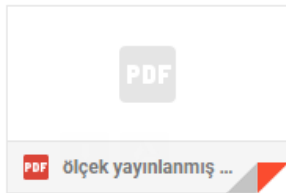
Kime: "adem peker" <adem.peker@atauni.edu.tr>

Gönderilenler: 3 Ocak Çarşamba 2018 10:15:30

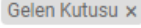
Konu: "Siber Zorbalık ve Mağduriyet Ölçeği" kullanımı hakkında

4 Ek

EK 3. Ergenlere Yönelik Siber Zorbalıkla Başa Çıkma Ölçeği

"Ergenlere Yönelik Siber Zorbalıkla Başa Çıkma Ölçeği'nin geliştirilmesi" hakkında

Gökhan Karaosmanoğlu <gkaraosmanoglu@gmail.com>

11 Mart Paz 22:34

Alıcı: adem.peker ▾

Adem Hocam Merhaba,

Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Güzel Sanatlar Eğitimi doktora öğrencisiyim. "Ergenlere Yönelik Siber Zorbalıkla Başa Çıkma Ölçeği'nin geliştirilmesi" isimli çalışmanıza ulaştım.

Danışmanım Prof. Dr. Ömer Adıgüzel ile birlikte "Drama, Çatışma ve Siber Zorbalık: Ergenlere Yönelik Bir Durum Çalışması" isimli doktora tezi çalışmasında "Ergenlere Yönelik Siber Zorbalıkla Başa Çıkma Ölçeği" isimli ölçeğinizi kullanmayı düşünüyorum.

Çalışmanızda kullandığınız ölçeği göndermenizi ya da ölçeğe ne şekilde ulaşabileceğim konusunda beni yönlendirmenizi rica ediyorum.

Desteğiniz için şimdiden teşekkür ederim.

Saygılarımla

adem peker <adem.peker@hotmail.com>

11 Mar 2018 23:35

Alıcı: ben ▾

Merhaba. Ölçek ile ilgili bilgiler ekte yer almaktadır. Çalışmanızda ölçeği kullanabilirsiniz. İyi çalışmalar dilerim.

Gönderen: Gökhan Karaosmanoğlu <gkaraosmanoglu@gmail.com>

Gönderildi: 11 Mart 2018 Pazar 23:34:07

Kime: adem.peker@hotmail.com

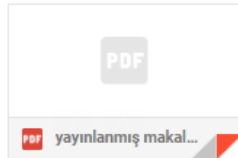
Konu: "Ergenlere Yönelik Siber Zorbalıkla Başa Çıkma Ölçeği'nin geliştirilmesi" hakkında

...

...

[İleti kısaltıldı] [Tüm iletiyi görüntüle](#)

2 Ek

EK 4. Ankara Üniversitesi Etik Kurulu Kararı

GİZLİ

T.C
ANKARA ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Etik Kurulu Başkanlığı

Sayı : 56786525-050.04.04 / 18946
Konu : Etik Kurul Kararı Hakkında

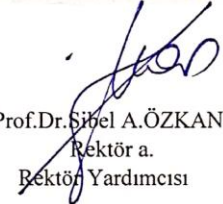
19 Mart 2013

Sayın Prof.Dr.Ömer ADIGÜZEL
Eğitim Bilimleri Fakültesi Öğretim Üyesi

İlgi: 27/02/2018 tarihli başvurunuz.

“Drama, Çatışma ve Siber Zorbalık: Ergenlerin Çatışma Çözme Biçimlerini Anlamaya Yönelik Bir Durum Çalışması” başlıklı BAP ile ilgili olarak Ankara Üniversitesi Etik Kurulunun 15/03/2018 tarihli toplantısında alınan 05/15 sayılı kararın bir örneği ilişikte gönderilmektedir.

Bilgilerinizi saygılarımla rica ederim.

Prof.Dr. Sibel A. ÖZKAN
Rektör a.
Rektör Yardımcısı

EKLER:
Karar Örneği (1 sayfa)

GİZLİ

Ankara Üniversitesi Rektörlüğü 06100 - Tandoğan/ANKARA
Telefon : 0 (312) 60 40 / 2101
Faks : 0 (312) 212 60 49

Ayrıntılı Bilgi İçin

ANKARA ÜNİVERSİTESİ
ETİK KURULU
KARAR ÖRNEĞİ

Karar Tarihi :15/03/2018

Toplantı Sayısı: 05

Karar Sayısı :15

15-Üniversitemiz Eğitim Bilimleri Enstitüsü Güzel Sanatlar Eğitimi Anabilim Dalı doktora öğrencilerinden **Gökhan Karaosmanoğlu**'un Eğitim Bilimleri Fakültesi öğretim üyelerinden **Prof.Dr.Ömer Adıgüzel**'in danışmanlığında yaptığı "Drama, Çatışma ve Siber Zorbalık: Ergenlerin Çatışma Çözme Biçimlerini Anlamaya Yönelik Bir Durum Çalışması" başlıklı **BAP** ile ilgili 27/02/2018 tarihli "İnsan Üzerinde Yapılan Klinik Dışı Araştırmalar Başvuru Formu" Etik Kurulumuzca incelenmiştir.

Yapılan görüşmeler ve incelemeler sonucunda, **Gökhan Karaosmanoğlu**'un Eğitim Bilimleri Fakültesi öğretim üyelerinden **Prof.Dr.Ömer Adıgüzel**'in danışmanlığında yaptığı "Drama, Çatışma ve Siber Zorbalık: Ergenlerin Çatışma Çözme Biçimlerini Anlamaya Yönelik Bir Durum Çalışması" başlıklı **BAP** ile ilgili araştırma protokolüne uyulması ve etik onay tarihinden itibaren geçerli olması koşuluyla uygulanmasının etik açıdan uygun olduğuna oy birliği ile karar verildi.

ASLININ AYNIDIR
15/03/2018

Prof.Dr.Muharrem ÖZEN
Ankara Üniversitesi
Etik Kurulu Başkanı

EK 5. Bireysel Görüşme Formu Soruları (Uzman görüşüne sunulmadan önce)

Bireysel Görüşme Formu

Tez Konusu

Drama, Çatışma ve Siber Zorbalık: Ergenlerin Çatışma Çözme Biçimlerini Anlamaya Yönelik Bir Durum Çalışması

Giriş

Merhaba benim adım Gökhan Karaosmanoğlu, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Güzel Sanatlar Eğitimi Anabilim Dalı'nda, doktora tezi öğrencisiyim. Siber zorbalık ve siber mağduriyet konusunda hazırladığımız yaratıcı drama etkinliklerine katılımcı olarak katkıda bulunan sizlerin görüşlerini öğrenmek istiyorum. Bu görüşmedeki amacım; sizlerin siber ortamlarda karşılaştığınız, okul süreçlerinize yansıyan siber zorbalıkla ilgili çatışmaları/sorunları çözme biçimlerinizi yaratıcı drama yöntemi kullanarak anlamaya çalışmaktır. Bu araştırmada ortaya çıkacak sonuçların, bundan sonra yapılacak siber zorbalık ve siber mağduriyet çalışmalarının niteliğini artırmasına katkıda bulunacağını ümit ediyorum.

- ❖ Başlamadan önce, söylediklerimle ilgili belirtmek istediğiniz bir düşünce ya da sormak istediğiniz bir soru var mı?
- ❖ Sizin için bir sakıncası yoksa görüşmeyi kaydetmek istiyorum.
- ❖ Görüşmeye katılmayı kabul ettiğiniz için şimdiden teşekkür ederim. İzin verirsiniz sorulara başlamak istiyorum.

Görüşme Soruları

Düşünceler

1. Kendinizden söz eder misiniz (Adınız, sınıfınız, aileniz)?
2. Sosyal medya ve teknoloji kullanım alışkanlıklarınızdan söz eder misiniz? Günde kaç saat cep telefonu kullanırsınız? Cep telefonu, internet ve sosyal medya kullanım sıklığınız nedir? İnterneti hangi amaçlarla kullanırsınız?
3. Sizce gençler cep telefonu, internet ve sosyal medya kullanımı sırasında hangi sorunlarla karşılaşılıyorlar?
4. Siber zorbalık ve siber mağduriyet konularında düşünüyorsunuz? Siber zorbalığı nasıl tanımlarıyorsunuz? Hangi tür durumların siber zorbalık olduğunu düşünüyorsunuz?
5. Siber zorbalıkta hangi rollerin olduğunu düşünüyorsunuz? Bu roller siber zorbalık sürecinde neler yapıyorlar (bu süreci nasıl etkiliyorlar?)
6. Siber zorbalık ve okul zorbalığı arasında ne gibi farkların olduğunu düşünüyorsunuz (mekân, zaman, erişim, kullanılan araçlar gibi)?
7. Sizce kızlar ve erkekler hangi siber zorbalık biçimleriyle karşılaşılıyorlar? Erkeklerin ve kızların karşılaştıkları siber zorbalık durumları farklılaşıyor mu? Siber zorbalık süreci cinsiyete göre farklılık

- gösteriyor mu? Çevrim içi oyunlarda siber zorbalık süreci nasıl işliyor? Erkekler ya da kızlar bu süreçte nasıl oyunlar oynuyorlar ve hangi tür siber zorbalık süreçleriyle karşı karşıya kalıyorlar?
8. Whatsapp gruplarında, instagramda farklı bir isimle açılan hesaplarda (stalk) ya da anonim platformlarda siber zorbalık süreci nasıl işliyor?
  9. Siber zorbalığın gençler üzerinde ne gibi etkilerini olduğunu düşünüyorsunuz? Siber zorbalık süreçleri öğrencilerin okul yaşamlarını nasıl etkiliyor (Okula gitme konusunda isteksizlik, okul terki, ders başarısının düşmesi)? Siber zorbalık süreçlerinde eğitim sisteminin/okulun nasıl bir etkisi olduğunu düşünüyorsunuz?
  10. Bir arkadaşınız ya da bir yakınınız siber zorbalığa uğrasa ona ilk öneriniz ne olurdu? Bu durumu çözmesi için kendisine hangi önerilerde bulunurdunuz?
  11. Kendinizi siber zorbalık açısından nasıl değerlendirirsiniz? Bu tür süreçlere ne kadar temas ediyorsunuz? Siber zorbalığa uğradığınız ya da siber zorbalık yaptığınız durumları fark edebiliyor musunuz?
  12. Siber zorbalık durumlarıyla karşılaştığınızda ne yaparsınız? Bu durumlara ilişkin düşünceleriniz nasıl? Normal mi karşılıyorsunuz, herkesin başına gelebilir mi dersiniz, normalleştirir misiniz ya da acil çözülmesi gereken bir sorun mudur sizin için?
  13. Siber zorbalık sürecini birileriyle paylaşır mısınız? Evetse kimlerle? Hayırsa nedeni ne olabilir? Siber zorbalık ile karşılaştığınızda bir başkasından (anne-baba, öğretmen, rehber öğretmen, arkadaş, tanıdık vd.) yardım ister misiniz (Kimden ve neden)? İstemiyorsanız nedeni ne olabilir?
  14. Siber zorbalık süreçleriyle karşılaştığınızda bu durumu çözmeye çalışır mısınız? Nasıl? Siber zorbalık ile ilgili çatışmaları/sorunları çözerken hangi yöntemleri kullanırsınız?
  15. Yaratıcı dramının siber zorbalık durumlarını fark etmede, bu konuda bir farkındalık oluşturmada ve bu tür sorunların çözümünde etkisi konusunda neler düşünüyorsunuz?
  16. Uygulanan drama etkinliklerinden hangilerinin bu süreçte etkili olduğunu düşünüyorsunuz?
  17. Bu süreçte siber zorbalık ve siber mağduriyet konusunda neler öğrendiğinizi düşünüyorsunuz? Hangi konularda farkındalık kazandınız?
  18. Bu çalışma süresince ya da çalışma sonunda siber zorbalık ile ilgili neleri fark ettiniz? Sizde ne gibi değişimler oldu? Bu çalışma süresince ya da çalışma sonunda daha önce fark etmediğiniz ne gibi değişimler oldu? Kendinizde ne gibi gelişimler olduğunu düşünüyorsunuz? Hangi becerileri edindiniz?
  19. Yaratıcı drama yöntemi ile gerçekleştirilen uygulama sürecinin başında siber ortamlarda karşılaştığınız sorunları nasıl çözüyordunuz?

Bu çalışma siber ortamlarda karşılaştığınız sorunları çözme biçiminize nasıl katkı sağladı?

20. Bu çalışmadan önce siber zorbalık durumlarından korunmak için neler yapıyordunuz? Şu anda neler yapıyorsunuz?
21. Siber zorbalık konusunda kimlerin neler yapması gerektiğini düşünüyorsunuz? Bu konuda aileler, gençler, devlet kurumları (okullar) neler yapmalılar?
22. Yaratıcı drama etkinliklerinin siber zorbalık konusundaki sorunları çözmenize yardımcı olduğunu düşünüyor musunuz? Açıklar mısınız?
23. Siber zorbalığı bir şeye benzetseydiniz bu ne olurdu?
24. Bu çalışmayı bir şeye benzetseydiniz bu ne olurdu (P.N. metafor çalışması açısından)?
25. Bu çalışmayı bir arkadaşınıza önerseydiniz/anlatsaydınız ona ne söylediniz (Bir ya da iki cümle)?
26. Bunların dışında eklemek istediğiniz bir şey, söylemek istediğiniz bir görüşünüz var mı?

EK 6. Bireysel Görüşme Formu Soruları (Uzman görüşleri ile yeniden düzenlenmiş hali)

Bireysel Görüşme Formu

Tez Konusu

Drama, Çatışma ve Siber Zorbalık: Ergenlerin Çatışma Çözme Biçimlerini Anlamaya Yönelik Bir Durum Çalışması

Amaç: Bu araştırmanın amacı, ergenlerin çevrim içi ortamlarda karşılaştıkları, okul ortamına yansıyan siber zorbalık, siber mağduriyet, mağduriyet ve siber zorbalığa duyarlılık düzeylerini belirlemek; siber zorbalıkla ilgili yaşadıkları çatışmaları mevcut çözme biçimlerini ve baş etme stratejilerini ortaya çıkarmak; siber zorbalığa, çatışma çözme yöntemlerine ve baş etme stratejilerine ilişkin farkındalık oluşturmak ve süreçte kullanılan yaratıcı drama yönteminin etkililiğini ergenlerin görüşlerinin belirlenmesi yoluyla ortaya koymaktır. Araştırmada ayrıca ergenlerin siber ortamlarda karşılaştıkları çatışmaları ve bu çatışmaları çözme biçimlerini belirleyerek tasarlanan drama sürecini nasıl anlamlandırdıklarını ortaya koymak amaçlanmaktadır. Bu bağlamda araştırmanın farklı boyutlarına ilişkin veri toplanması adına şu sorulara yanıt aranmaktadır:

1. Yaratıcı drama yöntemi ile gerçekleştirilen öğretim programı lise öğrencilerinin duygu, davranış ve tutumları açısından hangi değişimlere sebep olmuştur?
  - a) Yaratıcı drama yöntemi ile gerçekleştirilen uygulama süreci öncesinde ve sonrasında ergenlerin siber zorbalık ve mağduriyet, siber zorbalığa ilişkin duyarlılık ve siber zorbalıkla başa çıkma düzeyleri arasında anlamlı bir fark var mıdır?
  - b) Drama yöntemi ile gerçekleştirilen uygulama sürecinin başında ve sonunda katılımcıların baş etme stratejileri nasıl farklılık göstermektedir?
  - c) Katılımcıların bu süreçteki öz değerlendirmeleri nasıldır?
  - d) Uygulama süreci katılımcılarda çatışma çözme, siber zorbalık sürecindeki rollere bakış, siber zorbalıkla baş etme konularında hangi değişimlere neden olmuştur?
2. Ergenlerin Drama Temelli Siber Zorbalık Eğitim Programı hakkındaki

görüşleri nelerdir?

- a) Ergenlerin siber zorbalık örnekleri içeren drama etkinliklerinin içeriğine ilişkin görüşleri nedir?
- b) Katılımcılar siber zorbalık içeren durumları yaratıcı drama ile deneyimleme ve bu çatışmaları kurgusal bir süreçte çözümlene açısından programın etkililiği konusunda neler düşünmektedirler?

Giriş

Merhaba benim adım Gökhan Karaosmanoğlu, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Güzel Sanatlar Eğitimi Anabilim Dalı'nda, doktora öğrencisiyim. Siber zorbalık ve siber mağduriyet konusunda hazırladığımız yaratıcı drama etkinliklerine katılımcı olarak katkıda bulunan sizlerin görüşlerini öğrenmek istiyorum. Bu görüşmedeki amacım; sizlerin siber ortamlarda karşılaştığınız, okul süreçlerinize yansıyan siber zorbalıkla ilgili çatışmaları/sorunları çözümlenizi yaratıcı drama yöntemi kullanarak anlamaya çalışmaktır. Bu araştırmada ortaya çıkacak sonuçların, bundan sonra yapılacak siber zorbalık ve siber mağduriyet çalışmalarının niteliğini artırmasına katkıda bulunacağını ümit ediyorum.

Görüşme süresince elde edilen tüm bilgilerin en doğru ve eksiksiz bir şekilde kaydedilmesi için görüşme ses kayıt cihazına kaydedilecektir. Vereceğiniz kişisel bilgileriniz diğer öğretmenleriniz, ebeveynleriniz gibi araştırmacı dışında başkaları ile paylaşılmayacaktır. Ses kayıt cihazı ile kaydedilen görüşmeler ve bu görüşmelerin yazılı metinleri araştırmacı tarafından kilit altında tutulacaktır. Elde edilecek bilgiler araştırmacı tarafından yürütülen proje ve yapılacak olan bilimsel yayınlarda kullanılacaktır.

Katılımınız tamamıyla gönüllülük temelinde olmalıdır. Görüşme genel olarak kişisel rahatsızlık verecek soruları içermemektedir. Ancak, katılım sırasında sorulardan ya da herhangi başka bir nedenden ötürü kendinizi rahatsız hissederseniz, görüşmeyi yarıda bırakmakta serbestsiniz. Böyle bir durumda araştırmacıya devam etmek istemediğinizi söylemeniz yeterli olacaktır. Görüşmenin herhangi bir anında çalışmayla ilgili sorularınızı araştırmacıya sorabilirsiniz, araştırmacı sizi bilgilendirecektir.

- ❖ Başlamadan önce, söylediklerimle ilgili belirtmek istediğiniz bir düşünce ya da sormak istediğiniz bir soru var mı?
- ❖ Sizin için bir sakıncası yoksa görüşmeyi kaydetmek istiyorum.
- ❖ Görüşmeye katılmayı kabul ettiğiniz için şimdiden teşekkür ederim. İzin verirsiniz sorulara başlamak istiyorum.

Görüşmenin yaklaşık olarak 45 dakika sürmesi beklenmektedir, fakat bu süre verdiğiniz yanıtlara ve var olan zamanınıza bağlı olarak değişebilir. İzin verirsiniz sorulara başlamak istiyorum.

Görüşme Soruları

Isınma-Özgeçmiş Soruları

1. Bir eğitim-öğretim döneminin sonuna yaklaşıyorsunuz. Sizin için nasıl bir dönemdi?
2. Şimdiye kadar en sevdiğiniz ders hangisi oldu? Bunda hangi faktörler etkili oldu?
3. Okul dışında neler yapmaktan hoşlanırsınız?

Görüşme Konusuna İlişkin Isınma – Giriş Soruları:

4. Bundan önce okulunuzda yaratıcı drama oturumuna katıldınız mı? Yaratıcı drama dersi aldınız mı?
  - Hangi konuda?
  - Ne zaman?
  - Ne kadar süreyle?
  - Bu çalışmadan aklınızda kalan 3 noktayı söyleyiniz.

Siber Ortamlarda Karşılaşılan Sorunlar/Çatışmalar

5. Sosyal medya ve teknoloji kullanım alışkanlıklarınızdan söz eder misiniz?
  - Kullanılan araçlar
  - Kullanım sıklığı
  - Kullanım süresi (Günde kaç saat?)
6. İnterneti, cep telefonunu ve sosyal medyayı hangi amaçlarla kullanırsınız?
  - Eğitim, ders

- Eğlence, oyun
  - Kişisel gelişim
  - İletişim
7. Sizce gençler cep telefonu, internet ve sosyal medya kullanımı sırasında hangi sorunlarla karşılaşılıyorlar?
- Okul, eğitim ile ilgili sorunlar
  - Ailevi sorunlar
  - Kişisel sorunlar

Siber Zorbalığa Bakış ve Siber Zorbalıkla İlgili Deneyimler

8. Siber zorbalık ve siber mağduriyet konularında düşünceleriniz nelerdir?
- Genel bir tanım yapsaydık bu ne olurdu?
  - Genel özellikleri (Hangi durumlar siber zorbalık olabilir?)
  - Örnek olaylar
  - Siber zorbalık türleri neler olabilir
9. Siber zorbalıkta hangi rollerin olduğunu düşünüyorsunuz?
- Zorba ve mağdur
  - Seyirci/izleyici türleri
  - Rollerin özellikleri ve siber zorbalık sürecine etkileri
10. Siber zorbalık ve zorbalık (okul/akran zorbalığı) arasında ne gibi farkların olduğunu düşünüyorsunuz
- Mekân
  - Zaman
  - Erişim kolaylığı
  - Kullanılan araçlar (ortamlar)
  - Zorbanın kimliğini bilme
11. Siber zorbalığın zorbalığa uğrayan gençler üzerinde ne gibi etkileri olduğunu düşünüyorsunuz?
- Arkadaş ilişkilerine
  - Aile yaşamına
  - Okul yaşamına
    - Okula karşı isteksizlik
    - Okul terki
    - Ders başarısının düşmesi

12. Siber zorbalık durumuna maruz kaldığınızda ne yaparsınız?

- Tepkiler (tepki verme durumu; zorba, mağdur ve seyirci açısından)
- Paylaşma/yardım alma (anne-baba, öğretmen, rehber öğretmen, arkadaş, tanıdık)
- Paylaşmıyorsa nedeni
- Baş etme stratejileri

13. Siber zorbalık durumuna tanık olduğunuzda (seyirci olarak) ne yaparsınız?

- Tepkiler (tepki verme durumu; seyirci açısından)
- Mağdura yardım etme, konuşma
- Paylaşma/yardım alma (anne-baba, öğretmen, rehber öğretmen, arkadaş, tanıdık)
- Paylaşmıyorsa nedeni

14. Siber zorbalık konusunda kimlerin neler yapması gerektiğini düşünüyorsunuz?

- Aileler
- Gençler/öğrenciler
- Okullar, okulda ne yapılması gerektiğini düşünüyorsunuz
- Devlet kurumları, okullar

Alternatif Soru:

- Siber zorbalık süreçleriyle karşılaştığınızda bu durumu çözmeye çalışır mısınız? Nasıl?
- Baş etme stratejileri
- Stratejilere karar verme biçimi nelerdir?

15. Eğitim sisteminin/okulun siber zorbalık konusunda nasıl bir etkisinin olduğunu ve ne gibi sorumlulukları olduğunu düşünüyorsunuz?

- Okul/Eğitim sistemi
- Öğretmenler
- Öğrenciler

Dramanın Çatışma Çözmeye (Siber Zorbalık Durumlarına) Etkisi

16. Yaratıcı drama yöntemi ile gerçekleştirilen uygulama sürecinin başında siber ortamlarda karşılaştığınız sorunları nasıl çözüyordunuz? Bu çalışma siber ortamlarda karşılaştığınız sorunları çözmeye biçiminize nasıl katkı sağladı?

Alternatif Soru: Bu çalışmadan sonra siber ortamlarda neleri farklı yapmaya başladınız?

- Çatışma çözmeye
- SZ konularında bilgilenme
- SZ sürecinde rolleri öğrenme
- SZ sürecinde farklı rolleri deneyimleme

17. Uygulanan drama etkinliklerinin bu süreçte etkili olduğunu düşünüyor musunuz? Hangileri ve nasıl?

- Oyunlar
- Etkinlikler
- Canlandırma etkinlikleri
- Kullanılan teknikler
- Diğer katılımcıların deneyimleri

Alternatif Soru:

• Drama etkinliklerinin SZ konusunda yaşadığınız sorunları çözmeye yardımcı olduğunu düşünüyor musunuz? Açıklar mısınız?

- Oyunların etkileri
- Etkinlikler
- Canlandırma etkinliklerinin
- Diğer katılımcıların deneyimleri

18. Drama çalışmaları sonunda siber zorbalık ve siber mağduriyet konusunda neler öğrendiğinizi düşünüyorsunuz? Hangi konularda farkındalık kazandınız?

- Siber zorbalık
- Roller (zorba, mağdur ve izleyiciler)
- Baş etme stratejileri
- Çatışma çözme biçimleri

19. Bu çalışma süresince ya da çalışma sonunda siber zorbalık ile ilgili neleri fark ettiniz?

- Drama sürecinde fark edilen durumlar
- SZ sürecine ilişkin farkındalıklar

Sizde ne gibi değişimler oldu?

- Yeni beceriler, gelişimler
- Yeni öğrenilen bilgiler

Drama Programına Dair Görüşler

20. Dramanın siber zorbalık durumlarını fark etmede, bu konuda bir farkındalık oluşturmada ve bu tür sorunların çözümünde etkisi konusunda neler düşünüyorsunuz?
21. Böyle bir drama programının siber zorbalık konusunda uygulanması ile ilgili neler düşünüyorsunuz?
- Öğrenci grubuna etkileri
  - Siber zorbalık farkındalığı
  - Sorunları çözme
  - Baş etme stratejileri
22. Bu süreçte drama etkinliklerinin gelişiminizde nasıl bir etkisinin olduğunu düşünüyorsunuz?
- İletişim becerileri (konuşma, dinleme, beden dilini kullanma)
  - Kendinizi ifade etme (topluluk karşısında)
  - Grup olarak bir ürün ortaya çıkarma

Alternatif Soru:

23. Bu çalışmadan önce siber zorbalık durumlarından korunmak için neler yapıyordunuz? Şu anda neler yapıyorsunuz? Bu duruma dramanın etkisini nasıl açıklarsınız?
24. Bu drama çalışmasını bir arkadaşınıza önerseydiniz/anlatsaydınız ona ne söylediniz? Ona bu programın etkisini nasıl anlatırdınız?
25. Bu çalışmayı (siber zorbalık ve drama sürecini) bir şeye benzetseydiniz bu ne olurdu?
- Siber zorbalık süreci neye benziyor?
  - Drama uygulaması neye benziyor?
26. Bunların dışında eklemek istediğiniz bir şey, söylemek istediğiniz bir görüşünüz var mı?

EK 7. Görüşme Süreci Kontrol Listesi Tablosu

Görüşme Süreci Kontrol Listesi			
S. No.	Ölçüt	Gözden Geçirildi (Evet/Hayır)	
1	Görüşmeye başlarken tarih, saat ve görüşmecinin ismi kaydedildi.	☐ Evet	☐ Hayır
2	Görüşme sorularını sorarken akışa göre gerekli değişiklikleri yapıldı.	☐ Evet	☐ Hayır
3	Soruları konuşma tarzında soruldu.	☐ Evet	☐ Hayır
4	Teşvik edici olundu ve geri bildirimde bulunuldu.	☐ Evet	☐ Hayır
5	Görüşme süreci kontrol edildi.	☐ Evet	☐ Hayır
6	Yansız ve empatik olundu.	☐ Evet	☐ Hayır
7	Görüşme süresince notlar alındı.	☐ Evet	☐ Hayır
8	Görüşme kayıt altına alındı.	☐ Evet	☐ Hayır
9	Anlaşılmayan yerler soruldu, ayrıntı istendi.	☐ Evet	☐ Hayır
10	Sondalar etkili bir biçimde kullanıldı.	☐ Evet	☐ Hayır
11	Görüşmecinin beden diline ve ses tonuna göz önünde bulunduruldu.	☐ Evet	☐ Hayır
12	Sorular sorulurken görüşmeci yönlendirilmedi.	☐ Evet	☐ Hayır
13	Düşünmeye ihtiyaç duyduğu anlarda görüşmeciye düşünmesi için zaman verildi.	☐ Evet	☐ Hayır
14	Takip soruları soruldu (Bu konuyu biraz daha açıklar mısınız?)	☐ Evet	☐ Hayır
15	Görüşmenin sonunda görüşmeciye söylemek istediği ek şeyler soruldu.	☐ Evet	☐ Hayır
16	Görüşme bittikten sonra görüşme dijital ortama aktarıldı.	☐ Evet	☐ Hayır

EK 8. Yapılandırılmış Görüşme Sorularının Hazırlanmasında Kullanılan Ölçütler

Görüşme Soruları Hazırlama Ölçütleri			
S. No	Ölçüt	Gözden Geçirildi (Evet/Hayır)	
1	Görüşmeye güven oluşturuvcu bir giriş hazırlandı.	☐ Evet	☐ Hayır
2	Kolay anlaşılabilir sorular yazıldı.	☐ Evet	☐ Hayır
3	Katılımcının hazırbulunuşluğuna uygun sorular yazıldı (Yaş, eğitim, kültür, görüşmecide olumsuz tepki yaratmayan).	☐ Evet	☐ Hayır
4	İlk soruları kolay yanıtlanabilecek sorulardan oluşturuldu.	☐ Evet	☐ Hayır
5	Özelden genele sorular soruldu.	☐ Evet	☐ Hayır
6	Hassas konularla ilgili sorular sona bırakıldı.	☐ Evet	☐ Hayır
7	Duyguları belirlemeye yönelik sorular görüşmenin sonuna doğru soruldu.	☐ Evet	☐ Hayır
8	Sorular düşünceleri, tutumları, duyguları ortaya koyacak biçimde sıralandı.	☐ Evet	☐ Hayır
9	Açık uçlu; açıklayıcı yanıtı teşvik eden sorular yazıldı.	☐ Evet	☐ Hayır
10	Odağı ve neyi ortaya koyacağı belirgin sorular yazıldı.	☐ Evet	☐ Hayır
11	Çok boyutlu değil, yalnızca bir alana ilişkin bilgi edinmeyi amaçlayan sorular yazıldı.	☐ Evet	☐ Hayır
12	Sorular yazılırken yönlendirmekten kaçınıldı (Yönlendirici sorular sormaktan uzak duruldu).	☐ Evet	☐ Hayır
13	Alternatif sorular ve sondalar hazırlandı.	☐ Evet	☐ Hayır
14	Farklı türden sorular yazıldı (Kapalı uçlu, açık uçlu, dolaylı sorular, varsayıma-yoruma dayalı sorular).	☐ Evet	☐ Hayır
15	Sorular mantıklı biçimde düzenlendi/sıralandı.	☐ Evet	☐ Hayır
16	Sorular araştırmanın amaçlarını ve alt amaçlarını ortaya koyacak biçimde hazırlandı.	☐ Evet	☐ Hayır
17	Bilgi ve beceriye ilişkin sorular deneyimlerle ilişkilendirilerek soruldu.	☐ Evet	☐ Hayır
18	Şimdiki zamana ilişkin sorular geçmiş ve gelecek zamanla ilgili sorulardan daha önce soruldu.	☐ Evet	☐ Hayır
19	Bireysel bilgilere ilişkin sorular başta veya sonda soruldu.	☐ Evet	☐ Hayır
20	Katılımcıların araştırma ve günlük yaşam boyutunda deneyimlerini ortaya koyan sorular soruldu.	☐ Evet	☐ Hayır
21	Neden-sonuç yerine sürece odaklanan sorular soruldu.	☐ Evet	☐ Hayır

EK 9. Drama Temelli Siber Zorbalık Eğitim Programı Uygulaması Planları

Birinci Oturum

Tarih: 22 Mart 2018

Konu: Zorbalığın tanımı, özellikleri, zorbaca davranışlar

Mekân: Konferans Salonu

Grup: 10. ve 11. Sınıf Öğrencileri

Süre: 180 dakika

Yöntem / Teknikler: Yaratıcı drama / Rol oynama, doğaçlama

Araç-Gereç: Öğrenci sayısı kadar kalem ve kâğıt, üzerinde durumlar yazılı kâğıtlar, “Zorba Karşımda Durma” formları.

Kazanımlar:

- Zorbalığın tanımını yazılı ifade eder.
- Zorbalığın özelliklerini yazılı ifade eder.
- Zorbalık davranışlarına gerçek yaşamdan örnekler verir.

Süreç

A- Hazırlık / Isınma

1. Etkinlik

Öğrenciler mekânda serbestçe yürürler. Drama eğitmeni sırayla şu yönergeleri verir: “En yakınımızdaki kişiyle ikili olalım ve birbirimizi ellerimizden çekelim. Yürümeye devam edelim. Şimdi de başka bir kişiyle sırt sırta verelim birbirimizi kuvvetlice itelim. Yürümeye devam edelim. İkili olalım. Bir kişi yere çöksün diğer eş omuzlarından aşağı doğru bastırsın ve kalkmasına engel olsun. Şimdi rol değişelim, diğer kişi aynı hareketleri yapsın. Yürümeye devam edelim. İkili olalım, bir kişi diğerini sıkıca tutarak (sarılarak vb.) tutsun ve hareket etmesine (yürümesine, koşmasına) engel olsun. Yeniden rol değişelim. Yürümeye devam edelim. Son kez ikili olalım. Her seferinde farklı kişilerle ikili olmaya özen gösterelim. Bir kişi diğerinin ayaklarından tutarak yerde hareket ettirsin/çöksün. Rol değişelim. Diğer kişi aynı şeyi yapsın” Hareketler tamamlandıktan sonra drama eğitmeni öğrencilere etkinliği yaparken neler düşündüklerini ve etkinliği gerçekleştirirken neler hissettiklerini sorar.

2. Etkinlik (Bülbül/kuş kafeste oyunu)

Grup çember olur ve katılımcılar kol kola girerler. Bir öğrenci ebe olur ve çemberin ortasına geçer. Grubun amacı ebenin çemberin dışına çıkmasına engel olmaktır. Ebe çemberin dışına çıkmak için elinden geleni yapar (Çemberi oluşturan öğrenciler diledikleri gibi koşabilir, dönebilir, çömelebilir vb). Bir süre sonra ebe sayısı artırılır ve oyun bu biçimiyle oynanır. Oyun sonunda öğrencilere aşağıdaki sorular sorulur.

- Çemberden dışarı çıkamadığınızda neler hissettiniz?
- Çemberden ebeyi dışarı çıkarmamak için hangi stratejileri belirlediniz?
- Çember gerçek yaşamda neyi temsil ediyor olabilir?
- Çemberin dışında olmak nasıl bir duyguydu?

3. Etkinlik (Beyin Fırtınası)

Tahtaya büyük harflerle **ZORBALIK** sözcüğü yazılır. Katılımcılara “Bu sözcük sizlere ne anımsatıyor?” sorusu sorulur ve yanıtlar alınır. Katılımcılar ikili olurlar ve ikililere bir post-it ve kalem verilir. İkililer ellerindeki kağıda zorbalığın tanımını yazarlar (Ansiklopedik bir tanım değildir, kendileri için neyi ifade ediyorsa bu tanımları yaparlar.). Bir süre sonra tanımlar okunur ve üzerine bir süre konuşulur. Aşağıdaki soruların yanıtları katılımcılarla birlikte tartışılır:

- Her olumsuz davranışın zorbalık olduğunu söyleyebilir miyiz?
- Bir davranışın zorbalık olması için hangi özelliklere sahip olması gerekir?

Tanımlar okunduktan sonra ve sorular üzerine konuşulduktan sonra “*Zorbalık içeren davranışların karşındaki kişiye korkutarak üstünlük sağlamayı, istemediği bir şeyi yaptırmayı ve ona duygusal, fiziksel ya da psikolojik olarak zarar vermeyi amaçladığı*” tanımı tahtaya yazılır. Zorbalığın gerçekleşmesi için hangi şartların gerekli olduğu üzerine konuşulur ve aşağıdaki maddeler katılımcılara aktarılır:

Bir davranışın zorbalık olduğunu söyleyebilmek için üç şart gereklidir:

- 1) Tekrar tekrar (sistemik) olmalı,
- 2) Bilerek ya da karşındaki incitmek amacıyla, kasten yapılmalı,
- 3) Güç dengesizliği bulunmalı. Yaşça daha büyük ya da güçlü olanın daha küçük ya da güçsüz olana zarar vermesi gibi.

Tüm bunları somutlaştırmak adına drama eğitmeni gerçek yaşamdan örnekler verir (Sınıfta yürürken yanlışlıkla arkadaşının ayağına takılan öğrenci: zorbalık değil, kasten yapmıyor. Zorbalık yapan kişiler karşından özür dilemezler. Bilerek, isteyerek yaparlar bu davranışı). Drama eğitmeni ikililere birer post-it verir ve ikililere gerçek yaşamda (okul, mahalle, toplu ulaşım araçları vb.) karşılaşılan zorbalık örneklerinden birini kâğıda yazmalarını söyler. Yazılan örnekler yüksek sesle okunur. Örneklerin zorbalık olup olmadıkları öğrencilerle birlikte tartışılır.

4. Etkinlik (Kilitli kapı; olumsuz akran baskısı: dışlama, gruba almama)

Öğrenciler çember biçiminde ayakta dururlar ve kol kola girerler. Gönüllü bir ebe (sonrasında 2-3-4 ebe ile oynanabilir) belirlenir ve belirlenen ebe çemberin dışına çıkar. Çemberin amacı ebenin içeri girmesini engellemektir. Tüm katılımcılar oyunu deneyimleyene kadar devam edilir.

Bir süre sonra çemberden bir kişi mekânın uzak bir yerine (konuşulanları duyamayacağı mesafede) geçer. Öğrenciler aralarında bir şifre belirler. Ebenin amacı çemberin içine girmektir (çemberdekiler hareket edebilir ya da ebenin girmesini engelleyebilir), giremediği durumda çemberin belirlediği şifreyi tahmin edebilir. Ebenin ipucu isteme hakkı vardır. En fazla üç ipucu aldıktan sonra şifreyi bilmelidir (Şifre okul ise: Her sabah nereye gideriz?).

Oyun sonunda katılımcılara aşağıdaki sorular sorulur:

- Buradaki durumlar neler olabilir?
- Dışarıda kaldığınızda neler hissettiniz? Sizce insanlar buna benzer durumlarla karşılaşıyorlar mı?
- Gerçek yaşamda ya da okul yaşamında bir grubun içine girmeye çalışırken bu kadar mücadele ediyor muyuz? Bu oyunda ya da gerçek yaşamda gruba alınmamak nasıl hissettiriyor olabilir?

5. Etkinlik (Sırtındaki el / Boynumdaki el *)

Katılımcılar serbest bir biçimde yürürler. Drama eğitmeni zorbalık sürecinde zorba ve mağdur rollerinin olduğunu ve zorbalık yapan bir kişi gibi yürümelerini söyler. Bir süre sonra zorbalığa uğrayan kişi gibi yürümelerini söyler. Katılımcılar güçlü ve güçsüz beden formlarını deneyimlerler.

Bir süre sonra katılımcılar ikili olurlar ve aralarında A ve B olurlar. A'lar B'lerin arkasına geçer ve arkadaki katılımcı önündeki katılımcının sırtına dayadığı

eli ile yönlendirerek mekânda hareket etmesini sağlar (Elini çektiğinde önündeki katılımcı duracaktır). A'lar önde yer alır, B'ler ise A'ların arkasında A'yı yönetir. Bir süre sonra A'lar ve B'ler rol değiştirir ve aynı uygulama tekrarlanır. Drama eğitmeni katılımcılara durmalarını söyler. A'lara ve B'lere kendilerinin ve eşlerinin hangi rolde olduklarını düşünmelerini söyler ve bir süre sonra dokunduğu katılımcı eşinin rolünü (zorbalık yaptığı kurgusal rolü) tahmin etmeye çalışır.

A'lar tekrar öndedir, B'ler arkalarına geçerler ve A'ları sağ ellerini kullanarak boyundan tutarak yönlendirirler. Boynunu acıtmayacak şekilde baskı uygulayarak yürümleri sağlanır. Daha sonra roller değiştirilir. Öğretmen yürüyüşler sonrasında öğrencilere konuyu zorbalığa bağlayıcı sorular yöneltir.

- Yürüyüşler esnasında neler hissettiniz?
- Eşinizin eli sırtınızda ve boynunuzdayken hissettiğiniz duygu farklı mıydı?
- Günlük hayatta bu duyguyu karşı tarafa hissettiren roller kimler olabilir?

*Augusto Boal'in etkinliğinden uyarlanmıştır.

B- Canlandırma

6. Etkinlik (Hiyerarşi)

Öğrencilere güç dengeleri konusunda aşağıdaki sorular sorulur:

- Gerçek yaşamda güçlü-güçsüz nasıl ayırt ediliyor?
- Güçlü ve güçsüz insanlar birbirlerine nasıl davranıyorlar? Davranış biçimleri farklılaşıyor mu ya da değişiyor mu?

Küçük kâğıtlara 1-34-71-98 (Bu sayılar farklılaşabilir. Amaç sayılar arasında bir güç dengesinin -büyüklük, küçüklük- bulunduğunu öğrenciye sezdirmektir) sayılar yazılır. Öğrenciler dörderli gruplar halinde sahneye gelir. Sayılar arasında bir güç dengesinin bulunduğu anlatılır ve "Bu sayıları kişilerle ifade etseydik, kim olurlardı?" sorusu sorulur. Drama eğitmeni "Bu sayıları göz önünde bulundurarak tiyatro, okul, ev gibi bir mekân ve sizlere verilen numaralara uygun roller belirleyiniz. Sayı ne kadar yüksekse rol o kadar güçlüdür." yönergesini verir.

Gruplara belirledikleri mekânlarda hangi rollerin olacağını tartışarak rolleri belirlemeleri söylenir. Gruplara bu mekânlara ve rollere uygun iki durumu, sessiz ve hareketsiz biçimde bedenleriyle ifade etmeleri, bir form oluşturmaları söylenir. İki kare arasında roller değişebilir. Gruplara yeterli süre verilir. Süre sonunda hareketsiz formlar izlenir. Diğer gruplara mekânın, rollerin ve durumun ne olduğu sorulur.

Aradaki güç dengesinin (hangi sayılara sahip oldukları) ne olduğu sorulur. Katılımcıların görüşleri alındıktan sonra formlar canlanır ve durumu ses ve söz kullanarak canlandırılırlar. Diğer katılımcılara tahminleriyle örtüşüp örtüşmediği sorulur.

7. Etkinlik (Kuyruk kapmaca)

Öğrencilere üzerlerinde bazı sayılar (1-10 arasında; oyun sonunda eş olmaları için, her sayıdan iki tane vardır.) bulunan A4 kâğıtları verilir ve bu kâğıtlara bakmamaları, katlayarak kuyruk yapmaları söylenir. Müzik açılır ve öğrenciler müzik eşliğinde arkadaşlarının kuyruklarını kapmaya, kendi kuyruklarını kaptırmamaya çalışırlar. Oyun sonunda en çok kuyruğu kapan öğrenci oyunu kazanır.

Oyun sonunda her öğrenciye birer kâğıt gelecek şekilde kuyruklar dağıtılır. Öğrenciler ellerindeki kâğıdın eşini bulurlar ve ikili olurlar. İkililerin ilk amacı sahip oldukları sayının (1-10) eşi olan zarfı mekânda bulmaktır (Drama eğitmeni 1-10 arasındaki numaralandırılmış zarfları mekânın farklı yerlerine gizlemiştir.). İkililer zarfın içinde yazan ifadeyi ele alan bir canlandırma hazırlarlar. İkililere yeterli süre verilir ve süre sonunda canlandırmalar izlenir. Her canlandırma sonunda zarfın içindeki ifade okunur ve aşağıdaki sorular sorulur:

- Bu davranış zorbalık mı? Değil mi? Neden?
- Zorbalığa uğrayan kişi ne hissediyor olabilir?
- Zorbalığı uygulayan kişi ne hissediyor olabilir?

Kâğıtlarda yazılı olan ifadeler aşağıdaki gibidir:

1. A her beden eğitimi dersinde futbol oynarken K'ye sert hareketler yapar ve canının yanmasına neden olur.
2. E okula geç kaydolduğu için sınıftaki diğer çocuklardan yaşça daha büyük ve daha uzun boyludur. Kimse onu grubuna almaz ve zaman zaman da dalga geçerler. E okulu bırakmayı düşünür.
3. Z, M'nin uygun olmayan şakalarından ve diğer çocukların da "M Z'yi seviyor" diye dalga geçmelerinden rahatsız olur.
4. A yeni aldığı kalemını kaybettiğinde onu sıra arkadaşı F'nin aldığını düşünür ve onu suçlar. Ama daha sonra kalemi yerde bulur.

5. E, sınavda B'den kâğıdını göstermesini ister ve göstermezse onunla bir daha arkadaş olmayacağını söyler. B çaresiz kabul eder; çünkü E onun en iyi arkadaşıdır.
6. S her tahtaya kalktığında ön sırada oturan birkaç öğrenci ona bakarak sürekli kafasını kaşıyıp dil çıkarır.
7. A öğle yemeği saatinde çorbasını içerken yanından geçen E ona çarparak çorbanın ön sırada oturan S'nin üstüne dökülmesine neden olur.
8. S, M'nin annesiyle babasının boşandığını sınıfta herkese söyler ve onunla dalga geçer.
9. S bahçede M'yi itip kakmakta ve bir grup öğrenci de onları izlemektedir.
10. G heyecanlandığında kekeler ve sınıftaki bazı çocuklar onun taklidini yapıp dalga geçerler.

8. Etkinlik

Drama eğitmeni gruplara zorbalık ile ilgili aşağıdaki durumları verir. Gruplara kâğıtlarda yazılı durumları ortaya koyan bir canlandırma hazırlamaları için yeterli süre verilir ve süre sonunda canlandırmalar izlenir.

1. Grup: 8. Sınıf öğrencisi A öğle yemeğini yiyeceği sırada beslenme çantasındaki yemeğinin yere dökülmüş olduğunu görür. Bu durumu fark ettiğinde arka sırada oturan iki kişinin kendisine baktığını ve güldüklerini fark eder.

2. Grup: 8. Sınıf öğrencisi B sınıftaki en iyi arkadaşına cep telefonundan özel bir mesaj gönderir. Ertesi gün, arkadaşının bu mesajı sınıftaki pek çok öğrenciyle paylaştığını öğrenir. Bu duruma oldukça üzülen Nermin arkadaşıyla bu durumu konuşmaya karar verir.

3. Grup: 8. Sınıf öğrencisi C sınıftaki bir arkadaşının doğum günü partisine davet edilir. Ancak en iyi arkadaşı bu partiye çağrılmamıştır. İbrahim partiye gidince birkaç kişinin arkadaşıyla ilgili dedikodu yaptığını ve küçük düşürücü şeyler söylediklerini işitir. Bu duruma daha fazla dayanamaz ve çocukların yanına gider.

4. Grup: 8. Sınıf öğrencisi D aynı sınıfta okuduğu E'ye sinir olmaktadır. Ali ne yapsa gıcık olur; davranışları, konuşmaları, kıyafetleri hep gözüne batar ve arkadaşıyla sürekli dalga geçer. Bu duruma oldukça üzülen Ali bir gün Mustafa ile konuşmaya karar verir.

Her doğaçlama sonunda öğrencilere aşağıdaki sorular sorulur:

- Bu duruma maruz kalan kişi ne hissediyor olabilir?
- Sizler bu öğrencilere ne önerirsiniz? Bu duruma alternatif bir çözüm önerisi olan var mı?

C- Değerlendirme

10.Etkinlik (3-2-1 etkinliği)

Öğrencilere kâğıt ve kalem verilir. Kâğıtlara aşağıdaki soruların yanıtlarını yazmaları ve “Zorba, Karşımda Durma” formunu doldurmaları söylenir.

- Öğrendiğim 3 şey,
- İlginç bulduğum 2 şey,
- Kafama takılan 1 şey.

Zorba, Karşımda Durma!
Bana göre zorbalık
Bir davranışı zorbalık yapan ilk şey ....., ikincisi .....üçüncüsü ise .....
Bugüne kadar en çok/iyi anımsadığım zorbalık;

Öğrenciler soruları yanıtladıktan sonra kâğıtlar tahtaya yapıştırılır. Her öğrenci kendine ait olmayan bir kâğıdı alır ve çember biçiminde oturulur. Kâğıtlardaki yanıtlar sırayla okunduktan sonra oturum sona erer.

İkinci Oturum

Tarih: 24 Ocak 2018

Konu: Zorbalıkta kişilik özellikleri, zorbalığın nedenleri ve etkileri

Mekân: Konferans Salonu

Grup: 10. ve 11. Sınıf Öğrencileri

Süre: 180 dakika

Yöntem / Teknikler: Yaratıcı drama / Rol oynama, doğaçlama, duvardaki rol, donuk imge, iç ses/kafa sesi

Araç-Gereç: 10 zarf, A4 kâğıtları, yapıştırıcı, boya kalemleri, pastel boyalar.

Kazanımlar:

- Mağdurun kişilik özelliklerini ifade eder.
- Zorbanın kişilik özelliklerini ifade eder.
- Zorbaca davranışların etkilerini ifade eder.
- Zorbaca davranışla karşılaşıldığında neler yapılacağını fark eder.

Süreç

A- Hazırlık / Isınma

1. Etkinlik (Düello oyunu)

Öğrenciler ayakta çember biçiminde dururlar. Çemberin ortasına gönüllü bir öğrenci geçer. Gönüllü öğrencinin işaret ettiği kişi yere çöker, onun sağındaki ve solundaki kişiler düello yapar. Düelloda taraflar karşıdaki kişinin ismini söylemelidir. Hızlı davranan öğrenci hayatta kalmayı başarmış aynı zamanda oyuna devam etme hakkına sahip olmuş olur. Geç davranan öğrenci oturarak oyundan çıkar. Düello, çemberin ortasındaki öğrencinin işaret ettiği kişiyle devam eder. Oyun bu şekilde son iki kişi kalana kadar devam eder. Oyun sonunda drama eğitimci öğrencilere oyundan çıktıklarında neler hissettiklerini sorar.

2. Etkinlik (Mağdur'un çizimi)

Katılımcılar çember biçiminde ayakta dururlar. Çemberden birini belirlerler ve drama eğitimcinin “Şimdi” yönergesiyle belirledikleri kişiye koşarak onun elini sıkmaya çalışırlar (**Hayal kırıklığı oyunu, Augusto Boal**).

Oyun sonunda katılımcılar ikili olurlar ve katılımcılara oyunun ismi sorulur. İkiliye birer A4 kâğıdı ve kalem verilir. Kağıtlara bir insan bedeni çizimleri (ayrıntıya girmeden; eller, kollar ve bedenin diğer parçaları) ve zorbalığa uğrayan bir insanın bedeninde, duygularında ya da zihninde ne gibi sorunlar ortaya çıkabileceğini

çizdikleri beden üzerinde işaretlemeleri söylenir. İşaretleme sırasında katılımcılar bu sorunların ne gibi durumlarda ortaya çıktığını ve zorbalık türlerini de kağıtlara yazarlar. Bir süre sonra ikililer kağıtlarını duvara yapıştırırlar ve diğer ikililerin çizimlerini dolaşırlar. İkililer çizimlerini diğer katılımcılara aktarırlar. Aşağıdaki soruların yanıtları öğrencilerle birlikte tartışılır:

- Hangi tür zorbalıklara maruz kalıyorlar?
- Bu zorbalık durumları onları nasıl etkiliyor?
- Onları parçalayan şey (zorbaca davranış) yaşamlarını nasıl etkilemiş olabilir?

B- Canlandırma

3. Etkinlik (Duvardaki rol)

Drama eğitmeni önceki çalışmadan anımsadığımız gibi “*Zorbalık, sizden daha güçlü, daha uzun, ya da yaşça daha büyük bir çocuğun, sizden daha güçlü olduğunu göstermek için sizi bilerek ve tekrar tekrar incitmesi ya da korkutmasıdır.*” tümcesini söyler. Öğrenciler iki gruba ayrılır. Gruplara kraft kâğıdı, boya kalemleri ve pastel boyalar verilir. Gruplardan biri zorbalığa maruz kalan (mağdur), diğeri zorbaca davranışta bulunan (zorba) bir çocuk bedenini kâğıtlara çizer (öğrencilerin yaşına ve boyuna yakın olmalıdır). Gruplar resmi çizerken aşağıdaki soruları aralarında tartışarak yanıtlar ve karakterlerin özelliklerini kâğıtlara yazarlar. Çizimi tamamlayan grup kâğıdı duvara asar.

- Adı ne? Kaç yaşında?
- Nerede yaşıyor?
- Nasıl biri? Kişisel özellikleri neler?
- Şu anda ne hissediyor?
- Şu anda bize ne söylemek isterdi?
- Ne gibi zorbaca davranışlar yapıyor (zorba)?
- Bu davranışları yapmasının nedenleri neler olabilir (zorba)?
- Zorbaca davranıştan nasıl etkilenmiş olabilir (mağdur)?
- Zorbaca davranışları durdurmak için neler yapıyor olabilir (mağdur)?

İki grup yapılan çizimleri ve öğrencilerin özelliklerini gözden geçirir. Gruplar çizimlerini diğer gruba anlatırlar ve dinleyen grubun düşünceleri alınır. İki çizim hakkında konuşulur (soruların yanıtları ve olası eklemeler ele alınır).

4. Etkinlik (Zorba ve mağdurun özellikleri)

Bir süre sonra drama eğitmeni, üzerinde aşağıdaki metinler bulunan kâğıtları (Her öğrenciye bir tane gelecek biçimde) zorba ve mağdur öğrenciyi çizen gruplara verir. Zorbayı çizen gruplara “Zorbalık Davranışlarında Bulunan Çocuklar” kâğıdı, mağduru çizen gruba “Zorbaca Davranışa Maruz Kalan Çocukların Özellikleri” kâğıdı verilir. Grupların amacı kâğıtlarda yazan özellikleri diğer gruba bir etkinlikle aktarmaktır. Gruplar bu içeriği canlandırma yaparak, sunum yaparak ya da bir oyunla aktarabilirler.

Zorbalık Davranışlarında Bulunan Çocuklar

- Genellikle ailelerinde şiddet görürler ve bazen okulda kendileri de zorbaca davranışa maruz kalırlar.
- Güçlü ve başarılı hissetmek için zorbaca davranış yapabilirler. Çünkü olumsuz da olsa bu davranışlar onu okulda popüler biri haline getirebilir.
- Her istediklerini bu şekilde elde edeceklerini düşünebilirler.
- Sosyal becerilerden (iletişim, duyguları ifade etme, sorun çözme) yoksun oldukları için istediklerini elde etmede bildikleri tek yol bu olabilir.
- Bazen diğer çocukları ne kadar incittiklerinin farkında olmayabilirler.
- Kızgınlıklarını kontrol edemiyor olabilirler.
- Okula ait olma duygusundan yoksun oldukları ya da okulda mutsuz oldukları için bunu yapıyor olabilirler.
- Bazen içinde bulunduğu gruptan dışlanmamak için böyle davranıyor olabilirler.

Bu ölçütler, bu koşullara sahip her çocuğun zorbaca davranışlarda bulunacağı anlamına gelmemelidir.

5. Etkinlik (Donuk imge, grup doğaçlama)

Öğrenciler sırayla her biri bir rakam alacak biçimde birden beşe kadar sayarlar ve aynı rakamı söyleyenler grup olur. Drama eğitmeni zorbalığa uğrayan ve zorbaca davranışları yapan öğrencilerin yaşamını yansıtan aşağıdaki durumları gruplara verir. Grupların amacı öncelikle kendilerine verilen durumla ilgili iki anı sessiz, sözsüz ve hareketsiz bir biçimde bedenleriyle canlandırmaktır. Gruplara hazırlık için yeterli süre verilir. Süre sonunda durumlar izlenir. Diğer gruplara bu durumun ne

olduğu/ifade ettiği sorulur ancak canlandırma yapan gruptan yanıtlar alınmaz (doğaçlamada aynı durumlar kullanılacaktır).

Tüm canlandırmalar bittikten sonra gruplara ellerindeki durumla ilgili bir canlandırma (doğaçlama) hazırlamaları söylenir. Hazırlıklar tamamlandıktan sonra canlandırmalar izlenir.

1. Grup: A ve birkaç arkadaşı sınıfa yeni gelen B'ye sürekli kötü sözler söyler. B, onlara göre hem cüce kadar kısa hem de aptaldır. Üstelik saçlarında bit olduğu için ailesi kısacık kestirmiştir. Her teneffüs bu davranışlara maruz kalan B bu duruma çok üzülür. Bu durumu fark eden öğretmeni A'yı yanına çağırır ve durumu kendisine anlatmasını söyler.

2. Grup: A, ailesiyle birlikte akşam yemeğini yerken birden telefon çalar. Telefonu A açar, arayan sınıf rehber öğretmeni öğretmenidir. Öğretmenin öfkeli sesinden işlerin yolunda gitmediğini tahmin eden A “*Yanlış numara herhalde!*” diyerek telefonu öğretmenin yüzüne kapatır. Telefon yeniden çalar, telefonu bu kez babası açar. A, “*Ben artık odama geçeyim,*” dese de babasının öfkeli sesi masadan kalkmasına engel olur. Telefonu kapatan babası öfkeli bir biçimde “*Sen o çocuğa nasıl böyle davranırsın?*” diyerek A'ya yaklaşır.

3. Grup: A sınıfın en çalışkan öğrencilerinden biridir ancak sınıftaki bazı arkadaşlarıyla, özellikle B ile bir türlü anlaşamaz. A ne zaman arkadaşlarının arasına girmeye, gruba katılmaya çalışsa B “*Yine mi o inek geldi? Suratsız bakın? Senin aramızda yerin yok*” diyerek kendisini dışlar. Başlarda bu durumu pek umursamayan A gün geçtikçe üzgün, içine kapanık bir çocuk haline gelmeye başlar. Bu durum öğretmenlerinin de gözünden kaçmaz.

4. Grup: A o gün eve oldukça üzgün gelmiştir. Oğullarının neşeli halini bilen ailesi bu durumu garipser. Ne kadar ısrar etseler de bir türlü ağzından laf alamazlar. A yemeğini bitirmeden odasına gider. Uzun bir süre odadan çıkmaz. Kendisini merak eden annesi kapısını çalar ve odaya girer. Oğlunu odanın bir köşesine çökmüş, üzgün bir halde bulur.

6. Etkinlik (Mağdur'un doğaçlaması)

“Zorbaca davranış yapan A'nın annesi ve babası veli toplantısına giderler, oğullarının durumunu sınıf rehber öğretmeniyle görüşürler. Eve geldiklerinde A'yı

göremezler, A odasında bilgisayarının başındadır. Ablası A'yı oturma odasına çağırır. A oturma odasına geldiğinde annesi, babası ve ablası oturma odasındadır.”

Öğrenciler beş gruba ayrılır. Gruplara yukarıdaki durum verilir ve dramatik durumun aşağıdaki bölümünü doğaçlamaları söylenir.

- 1. Grup:** A'nın annesinin ve babasının veli toplantısında sınıf rehber öğretmeniyle ve okul rehber öğretmeniyle durumu görüşmesi.
- 2. Grup:** A'nın annesi, babası ve ablasının olduğu ve durumu konuştukları doğaçlama.
- 3. Grup:** A'nın zorbaca davranışta bulunduğu öğrencinin annesinin A'nın ailesini telefonla aradığı ve durumu konuştuğu doğaçlama.
- 4. Grup:** Telefon konuşması sonrasındaki durumu anlatan doğaçlama.

İlk grup durumu doğaçlarken drama eğitmeninin yönergesiyle sahnedeki katılımcılar oldukları yerde donarlar. Diğer gruplardaki öğrenciler bu öğrencilerin arkasına geçerek anne, baba, abla ve Mustafa ile ilgili düşünceleri iç ses/kafa sesi olarak seslendirirler. Tüm gruplar (ilk dört kişilik grup dahil) seslendirdikten sonra drama eğitmeni ve öğrenciler aşağıdaki sorulara birlikte yanıtlar ararlar:

- A'nın kişisel özellikleri neler olabilir?
- Zorbaca davranışın nedeni ne olabilir?
- Zorbaca davranışı yapan kişinin bu durumda olmasıyla ilgili ailesinin nasıl bir etkisi olabilir?

7. Etkinlik (Yuva bul oyunu)

Drama eğitmeni “Buraya kadar zorbanın ve mağdurun kimler olabileceğini, özelliklerini gördük. Ancak mağdurların bu durumla nasıl başa çıkabileceklerini konuşmadık. Lütfen ikili olalım ve eşimizle kol kola girelim, boşta kalan kolumuzu da belimize yaslayarak bir yuva oluşturalım.” yönergesini verir. Son kalan iki öğrenciden biri zorba diğeri mağdur olur. Zorbanın amacı mağduru yakalamak, mağdurun amacı zorbadan kaçmaktır. Kaçarken yuvalardan birine girebilir. Zorba mağdura dokunursa rol değişimi olur. Zorba, mağdur olarak kaçır; mağdur, zorba olarak kovalar.

8. Etkinlik (Kükreme oyunu)

Yuvaranı bul oyunu oynandıktan sonra ikililer aynı yerde kalırlar. İki gönüllü belirlenir; biri zorba diğerk mağdur olur. Ancak bu kez zorbanın kükreme gibi bir gücü daha vardır. Mağduru kovalarken elinden geldiğince kükremeli ve mağduru korkutmalıdır. Mağdurun tek şansı yuvalardan birine girip bu durumdan korunmaktır. Zorba, mağdura dokunursa (yakalarsa) roller değişir ve oyuna bu biçimiyle devam edilir. Oyun sonunda drama eğitmeni ve öğrenciler aşağıdaki sorulara yanıt ararlar:

- Oynadığımız iki oyunda zorba ve mağdur hangi haklara (özelliklere) sahipler, oyunda neler yapabiliyorlar?
- Zorbanın kükremesi mağduru nasıl etkiledi? Zorbaya nasıl bir avantaj sağladı?
- Bu durumdan kurtulmak (mağdur) ya da bu duruma son vermek (zorba) için neler yapmaları gerekir?
- Zorba ve mağdur gerçek yaşamlarında hangi özelliklere sahipler?

Oyunlardaki yuvalar güvenli sosyal ortamlar ya da yardım alabilecekleri yetişkinler olabilir (Siber zorbalıktan kaçan, kurtulmaya çalışan çocukların başka insanlardan yardım istemeleri, onlara sığınmaları vb.)

Etkinlik sonunda öğrencilere “Zorbalık davranışına tanık olduğunuzda neler yapabilirsiniz?” sorusu sorulur. Yanıtlar alındıktan sonra eksik kalan yerler tamamlanır.

- *Sizi tehlikeye sokmayacak durumlarda zorbalık yapanlara bu davranışa son vermelerini söyleyebilirsiniz.*
- *Güvendiğiniz bir yetişkine (öğretmeniniz, rehber öğretmeniniz ya da müdürünüz) durumu anlatabilirsiniz.*
- *Zorbalık davranışına maruz kalan arkadaşınızı oradan uzaklaştırabilirsiniz.*
- *Zorbalık davranışına maruz kalan arkadaşınızı grubunuza alır; onun yalnız kalmamasını sağlayabilirsiniz.*
- *Aralarındaki sorunun ne olduğunu anlamaya çalışır; uzlaşma yolları önerebilirsiniz.*

C- Değerlendirme

9. Etkinlik

Öğrencilere çalışmaya ilişkin duygularını ve düşüncelerini ifade edecekleri ve kazanıma uygun bilgileri edinip edinmediklerine yönelik soruların olduğu kâğıtlar dağıtılır.

Zorbalıkla İlgili Neler Biliyorum?

1- Zorbaca davranışlarda bulunan kişilerin (zorba) ortak özellikleri nelerdir?

.....
.....

2- Zorbaca davranışlara maruz kalan kişilerin (mağdur) ortak özellikleri nelerdir?

.....
.....

3- Zorbaca davranışa uğrayan kişi kendini nasıl koruyabilir?

.....
.....

4- Seyirciler zorbalığın olduğu ortamlarda neler yapabilir?

.....
.....

5- Bugünkü çalışmayla ilgili duygu ve düşünceni paylaşır mısın?

.....
.....

Bunların dışında eklemek istediğin bir şey var mı?

.....
.....

Kaynak: Uzman Gelişim Psikoloğu Ayşe Başak Erk, *Akran Zorbalığı* kitabından çalışmanın amacına uygun olarak uyarlanmıştır.

Üçüncü Oturum

Tarih: 25 Ocak 2018

Konu: Siber zorbalık tanımı, türleri, siber zorbalık davranışları

Mekân: Konferans Salonu

Grup: 10. ve 11. Sınıf Öğrencileri

Süre: 180 dakika

Yöntem / Teknikler: Yaratıcı drama / rol oynama, doğaçlama, rol içinde yazma

Araç-Gereç: Öğrenci sayısı kadar A4 kâğıdı, kalemler, renkli karton kâğıtlar, boya kalemleri, pastel boyalar, üzerinde durumlar yazılı dört zarf.

Kazanımlar:

1. Siber zorbalığın tanımını ifade eder.
2. Siber zorbalığın özelliklerini ifade eder.
3. Siber zorbalık türlerini (görülme biçimlerini) ifade eder.
4. Sosyal ağlarda başkalarına zarar verecek siber zorbalık davranışları fark eder.

Süreç

A- Hazırlık / Isınma

1. Etkinlik (Zorba 1-2-3*)

Katılımcılar çember olurlar. Drama eğitmeni “Oyunumuzun ismi ‘Zorba 1, 2, 3’, bu oyunda bir gönüllüye gereksinimimiz var ve gönüllümüz ‘Mağdur’ olacak. Sizler mekânda tek sıra biçiminde dururken, *Mağdur* sizlere sırtı dönük biçimde duvarın önünde durarak ‘Zorba 1, 2, 3’ diyecek ve ellerini duvara doğru vuracak. Amacınız, *Mağdur*’a yakalanmadan onun ayaklarının önündeki kapalı zarfı almak. Mağdur döndüğünde aranızda hareket eden birini/birilerini görürse başlangıçta olduğunuz yere, geri gönderebilir. Zarfta siber zorbalıkla ilgili çok önemli bilgiler var. O nedenle zarfı, ona yakalanmadan almanız gerekiyor.” yönergesini verir.

Zarfların içinde bulunan kâğıtlarda yazılanlar aşağıdaki gibidir:

Birinci Zarf: *Siber Zorbalık; İnterneti, sosyal medyayı, sosyal ağları ya da cep telefonunu kullanarak başkalarına zarar verecek davranışlarda bulunmaktır. Başka bir deyişle, teknolojik olanakları kullanarak insanlara sistematik, bilinçli bir şekilde ve art niyetli olarak zarar vermektir.*

İkinci Zarf: *Siber zorbalar internette, sosyal medyada ve sosyal ağlarda başkalarına zarar verecek davranışlarda bulunurlar; teknolojiyi kullanarak özel bilgileri (fotoğraf, video, mesaj) ya da uygunsuz görüntüleri zarar vermek amacıyla yayarlar.*

Üçüncü Zarf: *Bazı psikolojik bozuklukların İnternet kullanımı ile ilişkili olduğu bilinmektedir. Bunların içinde internet bağımlılığı, kaygı bozukluğu, saldırganlık, dikkat eksikliği, hiperaktivite, depresyon ve kendine zarar verme en sık görülen sorunlardır. Özellikle interaktif medya uygulamaları İnternet'te şiddet ve zorbalık yoluyla saldırgan davranışların sergilenmesine yol açmaktadır.*

Dördüncü Zarf: *Başkalarını aşağılama, hakaret etme, iftira atma, dışlama, tehdit etme, küçük düşürme, özel bilgileri ya da uygunsuz görüntüleri zarar vermek amacıyla kullanma, sanal küfürleşme, mobil küfürleşme (cep telefonu) siber zorbalık davranışlarından bazılarıdır.*

Oyun birkaç kez oynanır. Öğrenciler aldıkları zarfları açmadan drama eğitimine verirler. Oyun sonunda öğrenciler 1-2-3-4 biçiminde sayarlar. Aynı rakamı söyleyenler grup olurlar. Drama eğitimini zarfları ilgili gruplara dağıtır (Zarfların üzerinde rakamlar bulunmaktadır). Grupların görevi zarfta bulunan kâğıtlardaki bilgiyi diğer gruplara aktarmaktır. Bu sırada doğaçlama, sunum, fotoğraf karesi kullanabilirler. Bu biçime gruplar kendileri karar verirler. Her aktarım sonunda kâğıtlarda yazılanlar yüksek sesle okunur.

* Ebe tura 1-2-3 oyunundan uyarlanmıştır

2. Etkinlik (“Neredesin? Buradayım” oyunu)

Öğrenciler çember biçiminde ayakta dururlar. İki gönüllü belirlenir. Biri zorba, diğer mağdur olur. Mağdurun amacı zorbayı yakalamaktır (zorbaca davranıştan kurtulmak). Zorbanın amacı mağdura yakalanmamaktır. Oyun sırasıyla aşağıdaki biçimlerde oynanır:

1. Mağdurun gözleri kapalı (siber zorbalıkta kimin zorbalık yaptığını bilemeyebiliriz/göremeyebiliriz), zorbanın gözleri açık (çember yok); alan kısıtlaması yapılabilir. Çemberdeki öğrenciler dağınık bir biçimde mekânda konumlanırlar (mekân kısıtlaması yapılarak). Mağdur öğrencilerin arasında zorbayı bulmaya çalışır.
2. Mağdurun gözleri açık, zorbanın gözleri açık (çember yok): bazen zorbanın kim olduğunu görsek de bir şey yapamayız.
3. Mağdurun gözleri kapalı, zorbanın gözleri açık (çember var).

Oyun sonunda öğrencilere aşağıdaki sorular sorulur:

- Gözleriniz kapalıyken neler hissettiniz?
- Arkadaşlarınız dağınıkken ya da çember biçimindeyken zorbaca davranışa nasıl etki ettiler?

B- Canlandırma

3. Etkinlik (İkili eş zamanlı doğaçlama)

Öğrenciler ikili olurlar. Biri gazeteci diğeri gazetenin yazı işleri müdürüdür. Gazeteci uzun zamandır iyi bir haber yakalayamamış, yazı işleri müdürünün gözüne girmek istemektedir. Gazeteciye göre son zamanlarda siber zorbalık konusunda şikâyetler artmış; televizyonlar, gazeteler ve sosyal medya sürekli bu sorundan söz eder olmuştur. Gazete, okurlarına bugüne kadar böyle bir içerik sunmamıştır. Gazeteci bu konuda geç kaldıklarını düşünür ve bir an önce haber yapılması için yazı işleri müdürü ile görüşmek için kapısını çalar.

Eş zamanlı doğaçlama yapılır. İkililer yukarıdaki durumu canlandırırlar. Bir süre sonra ikililer, sırayla buldukları yerde doğaçlamaları yaparlar.

Drama eğitmeni öğrencilere “Sizler gazeteci olsaydınız siber zorbalığı insanlara tanıtmak, özelliklerini, görülme biçimlerini anlatmak için nasıl bir yol izlerdiniz?” sorusunu sorar. Öğrencilerin yanıtları alınır.

4. Etkinlik (Rol içinde yazma)

Gazeteci yazı dizisine başlamadan önce siber zorbalıkla ilgili araştırma yapmak ister. Gazetede her gün yazdığı köşeden okurlarına seslenir ve gördükleri, duydukları, deneyimledikleri (başlarına gelen) siber zorbalık olaylarını kendisiyle paylaşmalarını söyler.

Katılımcılara kalem ve kâğıt verilir. Drama eğitmeni “Sürekli takip ettiğiniz, okuduğunuz bir gazete var. Gazete son zamanlarda gündemde olan siber zorbalık konusunu haber yapmak istiyor. Bu konudaki okuyucu deneyimlerini gazeteye ulaştırmanızı isteyen bir haber de gördüğünüz gazetede. Bugüne kadar gördüğünüz, duyduğunuz ya da televizyonda, sosyal medyada, internette fark ettiğiniz bir olayı gazetenin okuru olarak yazınız. Bu konuda özgürsünüz. Epostayı yazarken üç şeyi gözden geçirelim.

1) Olay nasıl ve nerede oldu?

2) Siber zorbalık davranışını sergileyen öğrenci tam olarak ne yaptı/ne söyledi ve hangi teknolojiyi kullandı?

3) Drama eğitmeni *Siber zorbalığa uğrayan mağdur ne hissetti ne söyledi, bu zorbalığa nasıl yanıt verdi?* yönergesini verir.

E-postalar yazıldıktan sonra, isteyen öğrenciler yazdıklarını okur. E-postalar gazeteciye ulaştırılmak üzere toplanır.

5. Etkinlik (Toplantı düzenleme)

Gazeteci sabah erkenden uyanır ve okurlardan gelen e-postaları gördüğünde oldukça sevinir. Saat dokuzdaki yazı işleri toplantısında gazetenin ilk sayfasında böyle bir haber yapılması için yazı işleri müdürünü ve diğer servis (ekonomi, moda, spor, politika vd.) sorumlularını ikna etmesi gerekmektedir. Gazeteci bu konuda oldukça isteklidir. Yazı işleri müdürü de bu konunun önemli olduğunu ancak ülkede daha önemli sorunların bulunduğunu, bu soruna iç/arka sayfalarda yer ayırabileceklerini söyler.

Toplantı düzeninde, yazı işleri odasında toplantı gerçekleştirilir. Katılımcılar iki gruba ayrılırlar. İki grupta da bir katılımcı yazı işleri müdürü rolündedir. Yazı işleri müdürünün amacı gazetenin ilk sayfasında hangi haberin yayınlanacağına karar vermektir. Bu amaçla gazetede bölüm sorumlularıyla toplantı yapar. Gruplara hazırlık ve rollerin belirlenmesi amacıyla süre verilir. Süre sonunda gruplar çember biçiminde sahnede durumu canlandırırlar.

C- Değerlendirme

6. Etkinlik

Öğrenciler 1-2-3-4 biçiminde sayarlar ve dört grup oluştururlar. Her gruba karton kâğıt, boya kalemleri ve pasteller verilir. Gruplar ertesi gün yayınlanacak gazetenin "*Siber Zorbalık*" sayfasını tasarlayacaklardır. Bu tasarımı yapmaları için öncelikle gazetenin sayfasıyla ilgili aşağıdaki adımları gerçekleştirirler:

- Gazeteye bir isim bulunur ve bir logo çizilir,
- Sayfada hangi haberlerin yayınlanacağına karar verilir,
- Sayfa tasarımının nasıl olacağına karar verilir.

Bir süre sonra gruplar sayfa içeriğinde nelerin olacağını nelerin olmayacağına karar verirler. Bunun için aşağıdaki adımlar gerçekleştirilir:

- Siber zorbalığın tanımı,
- Siber zorbalığın özellikleri,
- Siber zorbalığın türleri (görülme biçimleri),
- Siber zorbalığın gerçekleştiği teknolojik araçlar,
- Okurlardan gelen e-postalardan gerçek siber zorbalık örnekleri.

Gruplar gazete sayfasının tasarımı yaptıkları bu çalışmada interneti, sosyal medyayı kullanırlar. Diğer gruplara bu adımlarla ilgili soru yöneltebilirler.

Gruplar hazırladıkları gazete sayfasını tahtaya asarlar ve diğer gruplara anlatırlar. Diğer grupların sayfayla ilgili önerileri de alınır ve gazete sayfalarına son biçimleri verilir.

Dördüncü Oturum

Tarih: 26 Ocak 2018

Konu: Roller, siber zorbalık davranışları ve siber zorbalıkla ilgili yanlış bilinenler

Mekân: Konferans Salonu

Grup: 10. ve 11. Sınıf Öğrencileri

Süre: 180 dakika

Yöntem / Teknikler: Yaratıcı drama / Rol oynama, doğaçlama

Araç-Gereç: Üzerinde durumlar yazılı kâğıtlar, kalem ve kâğıtlar.

Kazanımlar:

- Siber zorbalık davranışlarını söyler.
- Siber zorbalık durumlarına örnekler verir.
- Siber zorbalıktaki rolleri ve bu rollerin özelliklerini fark eder.
- Zorbaca davranışlara çözümler geliştirir.

Süreç

A- Hazırlık / Isınma

1. Etkinlik (Kulaktan kulağa oyunu)

Drama eğitmeni öğrencilere aşağıdaki soruları sorar.

- “*Siber zorbalık*” sözcükleri size neyi/neleri çağrıştırıyor? Siber zorbalık ile teknolojik gelişmelerin nasıl bir ilişkisi/bağlantısı olabilir?
- Peki, önceki atölyelerden zorbalıkla ilgili deneyimimiz var. Zorbalığın siber olması için ne gerekiyor? Önce “*siber*” sözcüğünün hangi anlama geldiğine baksak mı?
- Bir “Siber zorbalık” tanımı yapsaydık nasıl bir şey olurdu?

Drama eğitmeni katılımcılara önceki oturumlarda yaptıkları zorbalık tanımlarını anımsatarak ikililere bir siber zorbalık tanımı yapmalarını söyler. İkililerin tanımları yüksek sesle okunur.

Drama eğitmeni öğrencilerin katkılarını alır ve eksik kalan yerleri tamamlayarak “*Cep telefonları, sosyal medya, internet yoluyla yapılan, kısacası teknolojinin kullanıldığı zorbalık türüne siber zorbalık diyoruz. Tabii bu zorbalığın kasıtlı ve sürekli bir biçimde olması gerektiğini önceki çalışmalarımızdan anımsıyoruz. Siber zorbalığa aynı zamanda teknolojik ya da sanal zorbalık da deniyor.*” tümcesini söyler.

Öğrenciler 1-2 biçiminde sayarlar. Aynı rakamı söyleyenler önden arkaya doğru sıra olurlar. Drama eğitmeni grupların sonunda bulunan öğrencilere üzerinde aşağıdaki ifadeler bulunan kâğıtları gösterir. İfadeler en arkadan öne doğru kulaktan kulağa fısıltıyla söylenir ve en öne geldiğinde tahtaya yazılır. İfadeyi ilk ve doğru yazan grup bir puan alır. Her ifadeden sonra en öndeki öğrenci en arkaya geçer ve oyuna devam edilir. Oyun sonunda en çok puan alan grup oyunu kazanır. Kâğıtlarda yazan ifadeler aşağıdaki gibidir:

- Kötü e-postalar yaymak,
- Resimleri kullanmak,
- Telefonla tehdit etmek,
- Mesaj yollamak,
- Kamerayla görüntü almak,
- Telefonla taciz etmek,
- Sosyal medyadan taciz etmek
- Sahte hesap açmak,
- Hesabı ele geçirmek,
- Dedikodu yaymak,
- Alay etmek,
- Blog yoluyla zorbalık,
- Sohbet odalarında zorbalık.

İfadelerin alındığı siber zorbalık içeren davranışlar aşağıdaki gibidir:

Tablo 1. Siber zorbalık davranışları

- İnternet yoluyla kötü, çirkin ve utanç verici e-postalar yaymak,
  - Birinin özel hayatını ya da resimlerini internet yoluyla birden çok kişiyle paylaşmak,
  - Telefon yoluyla tehdit edici ya da küfür içerikli kısa mesajlar yollamak,
  - Telefonun kamerasıyla çekilen özel görüntüleri kişinin rızası olmadan yayacağı tehdidi ve bu görüntülerin yayılması,
  - Birini peş peşe öfke dolu, küfürlü mesajlar yollayarak taciz etmek,
  - Facebook ya da twitter gibi sosyal paylaşım ağlarında kişilere hakaret edilmesi,
  - Sosyal paylaşım ağlarında özel mesaj gönderme yoluyla kişilerin taciz edilmesi,
  - Sosyal paylaşım sitelerinde ya da e-postada kişilerin haberleri olmaksızın sahte hesaplar açılması ve buradan mesajlar yollanması,
  - Cep telefonu ya da internet yoluyla bir kişi hakkında dedikodu yayma, alay etme,
  - Web sitesi ya da blog açarak kişilerin aleyhinde olumsuz ve doğru olmayan bilgiler ya da kişinin rızası dışında resimlerini yayma,
  - Sohbet odalarında, anlık mesajlar yoluyla taciz etmek.
-

2. Etkinlik (Kurt-kuzu oyunu)

Öğrenciler ayakta çember olur ve kollarını yanlarında bulunan kişinin kollarından geçirirler. İki gönüllü belirlenir; biri kurt olur ve çemberin dışına çıkar, diğeri kuzu olur ve çemberin içinde kalır. Grubun amacı ortak hareket ederek kurdun kuzuyu yakalamasını engellemektir. Kurt ise kuzuyu yakalayarak ona dokunmaya çalışır. Bu sırada kuzu kurttan kaçmalı ve yenmemelidir. Oyun oynanırken çemberdeki form bozulmamalıdır.

Bir süre sonra oyunun farklı bir biçimi oynanır. Öğrenciler çember biçiminde ayakta dururlar. Bir ebe belirlenir ve kurt olur. Kurt çemberin dışına çıkar. Çemberde bir kuzu belirlenir (çemberden ayrılmaz). Kurdun amacı kuzuyu yakalamaktır. Bu sırada çember farklı yöntemlerle (çemberin kendi bulacağı yöntemler; dönmek, kuzuyu korumak gibi) kuzuyu koruyabilir.

Oyun sonunda öğrencilere aşağıdaki sorular sorulur:

- Oyunda hangi roller/kişiler var? Siber zorbalık sürecinde hangi roller var ve bu oyunda hangilerini görüyoruz sizce?
- Kurt, kuzu ve çember hangi rolleri temsil ediyor ve bu roller siber zorbalık içeren durumlarda nasıl davranıyor olabilirler?
- Oyundaki kurt, kuzu ve çember gerçek yaşamda kimleri temsil ediyor olabilir?
- İnsanlar kurtla (zorba) ya da kuzuyla (mağdur) çember (seyirci) olarak karşılaştıklarında neler yapıyorlar/yaparlar?

3. Etkinlik (Zorba ve dost*)

Öğrenciler kimseye belli etmeden diğer öğrenciler arasından iki kişi belirler. Birinci kişi “zorba”dır (bomb/bomba), ikinci kişi ise “dost”tur (shield/kalkan). Öğrencilere dost’un zor durumda sığımlabileceği, yardım edebilecek kişiyi, güvenli sosyal ortamları ya da farklı bir insanı temsil ettiği söylenir. Zorba ise kişilere siber ortamlarda zarar vermek isteyen kişilerdir. Drama eğitmeninin işaretiyle öğrenciler zorbayı kendisine en uzakta, dostu en yakında tutacak/konumlandırarak biçimde hareket etmeye başlar. Drama eğitmeni “*Dostunuza yakın yürüyün!*” dediğinde öğrenciler dostlarına yaklaşır, “*Zorbaya yakın yürüyün!*” dediğinde zorbaya yaklaşır. Drama eğitmeninin “*Donalım!*” yönergesiyle öğrenciler dururlar ve işaret edilen öğrenci o anki duygu durumunu ifade eden bir sözcük/kavram söyler

(Bu birkaç kez yinelenir.). Kimlerin zorba ya da dost oldukları etkinlikten sonra da paylaşılmaz. Etkinlik sonunda aşağıdaki sorulara yanıtlar aranır:

- Oyunda zorbaya yakınken neler hissettiniz?
- Oyunda dosta yakınken neler hissettiniz?
- Gerçek yaşamda zorbaca davranışa maruz kalan kişiler dost ya da zorbaya yakınken neler hissediyor olabilirler?

* Augusto Boal'in "*bomb and shield*" etkinliğinden uyarlanmıştır.

B- Canlandırma

4. Etkinlik (Donuk imge)

Öğrenciler ikili olurlar. İkiliye yukarıdaki "Siber zorbalık davranışlarından biri olan kâğıtlar verilir. İkiliye kâğıtta yazan durum üzerine bir süre konuşurlar. Bir süre sonra drama eğitmeni ikiliye kâğıtta yazan zorbaca davranışa maruz kalan öğrencinin durumunu ifade eden bir beden formu (fotoğraf karesi) oluşturmalarını söyler. İkililerin formları izlenir ve nasıl bir durumu anlattığı üzerine konuşulur. Her ikiliden sonra kâğıttaki durum yüksek sesle okunur.

5. Etkinlik (Grup doğaçlama)

Öğrenciler 1-2-3-4 biçiminde sayarlar. Aynı rakamı söyleyen öğrenciler grup olurlar. Drama eğitmeni gruplara siber zorbalık davranışlarını içeren aşağıdaki durumları verir ve durumu ifade eden bir canlandırma hazırlamalarını söyler. Gruplara hazırlanmaları için yeterli süre verilir. Süre sonunda canlandırmalar izlenir ve öğrencilerle birlikte hangi siber zorbalık durumunu anlattığı tartışılır.

- 1. Grup:** M sınıf arkadaşlarından bazılarının kendi adıyla bir blog (günce) açtıklarını ve bu blogta kendisi hakkında olumsuz, doğru olmayan bilgiler yayınladıklarını öğrenmiştir. Üstelik blogta kullanılan fotoğraflar kendisine ait değildir ve bir program yardımıyla üzerinde oynanmıştır. Bu durumdan olumsuz etkilenen M ertesini sabah sınıfta arkadaşlarıyla konuşmaya karar verir.
- 2. Grup:** C son günlerde bir grup arkadaşıyla anlaşmazlık yaşamaktadır. Daha bir hafta öncesine kadar her teneffüs birlikte olduğu ve her şeyini paylaştığı bu kişilerin neden böyle davrandıklarına bir anlam verememektedir. Bir gün okula gittiğinde sınıftaki arkadaşlarından biri C'ye kendisinin de içinde

bulunduğu Whatsapp grubunda, eski arkadaşlarının C hakkında alaycı ifadeler kullandığını ve bir süredir dedikodu yaptıklarını söyler.

3. **Grup:** A bir akşam odasında uzun süredir kullandığı Facebook hesabını açmak ister. Birkaç kez şifreyi girmesine rağmen hesabını açamaz. Annesinden de yardım alır ancak sorunu bir türlü çözemez. Ertesi gün okula gittiğinde sınıftaki arkadaşları kendisine yaklaşarak “*Nasıl böyle bir şey yaparsın?*” diyerek A’ya çıkışır. A, bu davranışlara bir anlam veremez ve bir şey yapmadığını söyler. Bir süre sonra facebook hesabının başka biri tarafından ele geçirildiğini anlar.
4. **Grup:** E ve S çok iyi iki arkadaştır. Aralarında gizli saklı yoktur. E son zamanlarda garip davranmaya başlamıştır. İçine kapanır, kimseyle konuşmaz. S, E’nin bu davranışlarına bir anlam veremez. Onunla konuşmaya çalışır, okul çıkışında eve birlikte gitmeyi teklif eder ancak bir işe yaramaz. Bir gün okul çıkışında S, E’nin cep telefonunu okulda unuttuğunu fark eder. Arkasından koşar ancak yetişemez. “Nasıl olsa yarın okula gelecek, o zaman veririm,” diye düşünür. Eve gittiğinde telefonda sürekli sesler geldiğini fark eder. Telefonu eline aldığı anda gördüğü mesajlara inanamaz.

C- Değerlendirme

6. Etkinlik

Katılımcılara aşağıdaki soruları içeren kâğıtlar verilir ve yanıtlarını yazmaları söylenir.

- Bugün hangi siber zorbalık davranışlarını öğrendiniz? En az üç davranış yazınız.
- Siber zorbalık durumlarına gerçek yaşamdan hangi örnekleri verebiliriz? En az iki örnek yazınız.
- Siber zorbalıkta hangi roller vardır? Bu rollerin özellikleri için neler söyleyebiliriz?
- Siber zorbalık davranışlarına seyirci olacak nasıl çözümler bulabiliriz?

7. Etkinlik (Zorbalıkla ilgili yanlış bilinenler “Katılıyorum-Kararsızım-Katılmıyorum”)

Yere belirli aralıklarla üzerinde “*Katılıyorum*”, “*Kararsızım*” ve “*Katılmıyorum*” yazan kâğıtlar yapıştırılır. Drama eğitmeni aşağıdaki ifadeleri okur. Öğrenciler okunan ifadeye katılıyorsa, katılmıyorsa ya da kararsızsa ilgili kâğıdın olduğu bölgeye geçer. Her ifadeden sonra öğrencilere neden o bölgeyi seçtikleri sorulur ve doğru yanıt verilir.

1. İnternette siber zorbalıkla karşılaşmak normaldir. (Yanlış: Ne internet ve cep telefonu yoluyla ne de doğrudan yapılan zorbalık normal değildir.)
2. İnternet, uygun kullanıldığında çok yararlı bilgilere ulaşmamızı sağlayan bir bilgi kaynağıdır. (Doğru: İnternet araştırmalarımızda ve yeni bilgiler öğrenmemizde bize yardım eder)
3. Kimliğini gizleyerek birilerine korkutucu mesajlar yollamak eğlenceli olabilir. (Yanlış: Diğer zorbalık davranışlarında olduğu gibi siber zorbalık davranışları da hiç eğlenceli değildir.)
4. İnternette tanımadığınız kişilere telefon numaranızı ve kişisel bilgilerimi vermem doğru değil. (Doğru: Sadece internette değil, genel olarak tanımadığınız kişilere kişisel bilgilerinizi vermekten kaçının)
5. İnternette birisine her istediğimi yazabilirim; eğer karşımdaki bundan rahatsız oluyorsa internete girmemeli. (Yanlış: İnsanlara öfke duyabiliriz ancak bunu ağızımıza her geleni söylemekle ya da aklımıza her geleni yazmakla çözemeyiz. Bunun çözümü karşılıklı konuşmak ve sorunu çözmektir. Ayrıca herkesin iletişim kurma hakkı vardır ve bunu kimsenin elinden alamazsınız).
6. İnternette tanıştığım birisine bir süre yazdıktan sonra güvenebilirim. (Yanlış: İnternete giren kişilerin bir kısmı kimliklerini gizlemekte ve kendilerine ilişkin yanıltıcı bilgiler verebilmektedir. İnternette tanıştığınız kişilere güvenmeyin).
7. Siber zorbalıkla, diğer zorbalık davranışları arasında bazı farklar vardır. (Doğru: Her iki zorbalık biçimi arasında bazı farklılıklar vardır. Neden farklı olduğunu biraz sonra tartışacağız).
8. İnternette olan internette kalmalıdır; orada olup biteni herkese anlatmak gereksizdir. (Yanlış: İnternet ya da cep telefonunuz yoluyla siber zorbalığa

maruz kalıyorsanız bunu güvendiğiniz bir yetişkine anlatmanız yapılacak en doğru davranıştır)

9. Yetişkinlerin internette olanlara karışması doğru değildir. (Yanlış: Siber zorbalık söz konusu olduğunda ilgili yetişkinlerin duruma el koyarak gerekli önlemleri almaları gerekir).
10. Eğer birisi siber zorbalığa maruz kalıyorsa bunu güvenebileceği bir yetişkine söylemesi çok önemlidir. (Doğru)

Beşinci Oturum

Tarih: 27 Ocak 2018

Konu: Siber zorbalık: araçlar, nedenler, etkiler ve çözümler

Mekân: Konferans Salonu

Grup: 10. ve 11. Sınıf Öğrencileri

Süre: 180 dakika

Yöntem / Teknikler: Yaratıcı drama / Rol oynama, doğaçlama, fotoğraf anı,

Araç-Gereç: Renkli karton kâğıtlar, boya kalemleri, pastel boyalar.

Kazanımlar:

- Siber zorbaların kullandığı araçları söyler (cep telefonu, iletişim araçları: e-posta, bloglar, sosyal medya araçları: Facebook, Instagram, Twitter vb.).
- Siber zorbanın davranışlarının nedenlerini tartışır.
- Siber zorbalık davranışlarının etkilerini tartışır.
- Siber zorbalık durumlarına çözümler üretir.

Süreç

A- Hazırlık / Isınma

1. Etkinlik (Çığlık oyunu)

Grup çember biçiminde ayakta durur. Gözler ayak uçlarına bakar. Öğrenciler “Şimdi!” yönergesini işittiklerinde sağdaki ya da soldaki kişinin gözlerine bakar. Göz göze elen her çift çığlık atarak oyun dışı kalır (çemberin dışına çıkarlar ve çember biraz daha küçülür). Kimseyle göz göze gelinmemişse, çemberde kalarak oyuna devam edilir. Oyun çemberde son 2 ya da 1 kişi kalıncaya kadar devam eder. Bakma yönü olarak tam karşıdaki kişiye bakma yönergesi de verilebilir. Oyun sonunda öğrencilere aşağıdaki sorular sorulur ve yanıtlar aranır.

- Çığlık atarak oyundan çıktığınızda neler hissettiniz?
- Siber zorbalığa uğrayan bir kişi zorbanın kim olduğunu nasıl anlayabilir? (Siber zorbalıkta kimin zorba olduğunu bilemeyiz, biriyle göz göze gelsek de o zorba olmayabilir.)
- Peki, karşı tarafın kimliği açık gibi görünse de kullandığı hesap, kullanıcı adı farklı bir kişiye ait olabilir? Bu durumun açıklanmasını nasıl etkiler?

B- Canlandırma

2. Etkinlik (Donuk imge)

Drama eğitmeni “Siber zorbalılar hangi araçları kullanarak zorbalık yaparlar?” sorusunu sorar. Gelen yanıtlar tahtaya yazılır (telefon, internet, e-posta, sosyal medya, Facebook). Bir süre sonra katılımcılar ikili olurlar; biri 16 yaşında bir süredir siber zorbalığa maruz kalan mağdur, diğeri ise bu kişiye siber zorbalık yapan kişidir. İkililer zorbanın mağdura ulaştığı an’ı ifade eden bir fotoğraf karesini canlandırırlar (Zorba, mağdura zorba davranışı bir biçimde uyguluyor!). her ikiliden sonra aşağıdaki sorular öğrencilerle birlikte yanıtlanır:

- Hangi teknoloji kullanılıyor?
- Zorba ne hissediyor?
- Mağdur ne hissediyor?

3. Etkinlik (İkili doğaçlama)

Çalışmaya aynı ikililerle devam edilir. Drama eğitmeni “Zorbanın ya da mağdurun en yakın arkadaşıyla konuştuğu an’a tanık olalım. Aralarında ne konuşuyorlar. Zorbanın arkadaşı, zorbalık yapma konusunda ona yardım mı ediyor? Yoksa akıl mı veriyor, “Yapma, bu yaptığın yanlış!” diye. Mağdurun arkadaşı bu durumu ailesine ya da bir yetişkine anlatması konusunda ikna etmeye mi çalışıyor. Hangisini seçeceğinizi size kalmış.” yönergesini verir. Her doğaçlamanın ardından kısaca konuşulur.

4. Etkinlik (Grup doğaçlama)

Drama eğitmeni “Peki, zorbalığa uğrayan kişinin bu durumdan kurtulması için ne yapması gerekiyor? Denediği bir şeyler var mı? Gelin hep birlikte neler yaptığını, denediğini görelim.” yönergesini verir.

Dramatik durum (Tüm gruplara verilecektir):

“S 10. Sınıf öğrencisidir. Arkadaşlarından biri, Facebook’ta kendisi adına (S’nin adıyla) bir sayfa açmıştır. Sayfada S ile ilgili hakaretler, küfürler gibi olumsuz sözler bulunmaktadır. S bu durumu en yakın arkadaşı Z’den öğrenir. Ancak kimin yaptığını bilmemektedir.”

Öğrenciler dört gruba ayrılırlar. Her gruba, doğaçlama yapmaları için aşağıdaki durumlar verilir. Öğrencilere hazırlanmaları için yeterli süre verilir. Sürenin sonunda canlandırmalar izlenir.

1. Grup: S ertesi gün, üzgün bir şekilde okula gider ve bu duruma bir çözüm bulmak için arkadaşlarıyla görüşür.

2. Grup: S, arkadaşlarıyla konuşmasına rağmen bu işi kimin yaptığını bulamaz. Çok üzgündür ve akşam eve gidince durumu, kendisini sürekli ablası D ile karşılaştıran annesiyle ve babasıyla konuşmaya karar verir. Akşam yemeğini yemek için masaya oturunca söze başlar.

3. Grup: S annesinden ve babasından yeterli desteği alamaz. Okuldaki rehber öğretmeni ile bu durumu konuşmaya karar verir. Rehber öğretmenin odası oldukça kalabalıktır. S herkesin çıkmasını bekler. Bu sırada konuşmaktan vazgeçmeyi düşünür. Sonunda kapıyı çalar.

S tüm bu süreçte Facebook sayfasını takip eder ve yazılanları büyük bir üzüntüyle okur. Pek çok kişi sayfanın altına olumsuz yorumlar yazmıştır. Yazılanlara yanıt vermek ister ancak kimsenin kendisini anlamayacağını düşünerek vazgeçer.

4. Grup: S, uğradığı haksızlığı ve zorbalığı anlatmak için okul müdürünün odasına gider. Odada birkaç öğretmen ve okul müdürü vardır. S durumu anlatmak konusunda önce duraksar ancak diğer öğretmenlerin de kendisine hak vereceğini düşünerek konuşmaya başlar. Okul müdürünün umursamaz ve durumu hafife alan tutumu S'yi düş kırıklığına uğratar.

5. Etkinlik (İkili eş zamanlı doğaçlama)

Drama eğitmeni öğrencilere “S pek çok kişiyle görüşmesine rağmen sorununa (uğradığı siber zorbalığa) kesin bir çözüm bulabildi mi? Peki, zorbanın kim olduğunu öğrenebildi mi? Zorba bu durumda ne hissediyor dersiniz? İçten içe seviniyor mu? Yaptığının farkında mı?” sorularını sorar ve “Gelin şimdi de zorba ve S'yi buluşturalım. Ancak S kendisine siber zorbalık yapan kişinin karşısındaki kişi olduğunu bilmeyecek.” yönergesini verir.

Öğrenciler A ve B biçiminde ikili olurlar. A'lar S (mağdur), B'ler A (siber zorba) rolündedir. İkililer aşağıdaki durumu eş zamanlı biçimde doğaçlamaya başlar. Bir süre sonra drama eğitmeninin işaret ettiği ikili bulunduğu yerde durumu canlandırır.

“S durumunu anlatmak için sınıfta en çok güvendiği arkadaşı A'ya telefon eder. Ertesi sabah ders başlamadan önce bu durumu konuşmak için okul bahçesinde

buluşurlar. Ancak S'nin bilmediği bir şey vardır. Bu zorbalığı kendisine yapan A'dır. A, S'yi görünce heyecanlanır ve durumu öğrendiğini düşünür."

Etkinlik sonunda aşağıdaki sorular öğrencilerle birlikte yanıtlanır.

- A şu anda neler hissediyor olabilir? Yaptığı hatanın farkında mıdır?
- S'yi bu zorbaca davranışlardan ne koruyabilir? Onu koruyacak bir sistem/eylem/hareket üretilebilir mi?

C- Değerlendirme

6. Etkinlik (Afiş hazırlama)

Drama eğitmeni öğrencilere "S'yi ve diğer siber zorbalığa uğrayan öğrencileri/insanları (mağdurları) zorbaca davranışlardan korumak için sosyal medya nasıl kullanılabilir? Sizin de bildiğiniz gibi siber zorbalık araç olarak teknolojiyi/interneti/sosyal medyayı kullanıyor. Aynı araç bu soruna çözüm sunmak amacıyla nasıl kullanılabilir?" sorusunu sorar.

Öğrenciler dört gruba ayrılırlar ve bu soruya yanıt bulmak amacıyla aralarında tartışılır. Bir süre sonra gruplara kâğıt, boya kalemleri ve pasteller verilir. Gruplar sosyal medyada yayınlamak üzere bir afiş tasarımı yaparlar. Afişte siber zorbalık gerçekleşirken kullanılan araçlar, siber zorbalığın nedenleri, kişilere etkileri ve çözüm önerileri yer alacaktır. Afiş tasarımları tamamlandıktan sonra her grup afişlerini diğer gruplara sunar.

7. Etkinlik (Kamu spotu)

Aynı gruplarla çalışmaya devam edilir. Gruplara sosyal medya sitelerinde yayınlanacak bir kamu spotu ya da video hazırlamaları yönergesi verilir. Grupların amacı hazırlayacakları kamu spotu ya da videoyla insanların dikkatini "siber zorbalık" konusu üzerine çekmektir.

Altıncı Oturum

Tarih: 28 Ocak 2018

Konu: Siber zorbalığın insanlar arasındaki (aile, arkadaş, toplum) ilişkilere etkisi

Mekân: Konferans Salonu

Grup: 10. ve 11. Sınıf Öğrencileri

Süre: 180 dakika

Yöntem / Teknikler: Yaratıcı drama / Rol oynama, doğaçlama, rol içinde yazma, toplantı düzenleme, telefon görüşmesi, dedikodu halkası

Araç-Gereç: Öğrenci sayısı kadar kalem ve kâğıt,

Kazanımlar:

1. Siber zorbalığın okul içi ilişkilere etkisini söyler.
2. Siber zorbalığın aile içi ilişkilere etkisini söyler.
3. Siber zorbalık davranışlarının engellenmesi için çözümler geliştirir.
4. Siber zorbalık davranışıyla karşılaştığında seyirci olarak ne yapacağını fark eder.

Süreç

A- Hazırlık / Isınma

1. Etkinlik (Selektör oyunu*)

Bir gönüllü katılımcı belirlenir ve mekânın dışına çıkar. Drama eğitmeni “Bütün alanı kullanalım, bir ormandaki ağaçlar gibi dağılabilirsiniz. “*Değiştirin*” işaretini aldığımızda yerinizi değiştirebilirsiniz. “*Selektör*” işaretini gördüğünüzde konuşabilirsiniz, bu işareti yeniden yaparsam susmanız gerekiyor. Birinin omzuna dokunursam bu kişi ebenin arkasına geçecek ve omuzlarından sıkıca tutacak.” yönergesini verir.

Bir süre sonra ebe içeri girer. Drama eğitmeni ebeye, kendini güvende hissedene kadar ormanda yürümesini ve sonrasında gözlerini kapatmasını söyler. Drama eğitmeni elini çırpıtığında ebe gözlerini açmalı, yeniden çırpıtığında kapamalıdır. Drama eğitmeni elini çırpar ve ebe gözlerini kapar, yürümeye devam eder. Ellerini yeniden çırpar, ebe gözlerini açar. “*Değiştirin*” işareti verilir ve ağaçlar yer değiştirir. Selektör işaretiyle ağaçlar konuşmaya başlar. Drama eğitmeni bir öğrencinin omzuna dokunur, öğrenci ebenin arkasına geçerek omuzlarından sıkıca tutar. Öğrencinin omzuna yeniden dokunulduğunda yerine geçer. Bu sırada ebenin

gözleri kapalıdır. Ebe arkasındaki kişinin kim olduğunu bilirse, omuzlarından tutan kişi ebe olur (Ebenin üç tahmin hakkı vardır).

Tüm öğrenciler ebe olarak gözlerini kapar ve etkinliği deneyimler. Drama eğitimini aşağıdaki soruları sorar ve öğrencilerle birlikte yanıtlar aranır:

- Gözleriniz kapalıyken neler hissettiniz?
- Arkanıza biri geçtiğinde ve omuzlarınızdan sıkıca tuttuğunda neler hissettiniz? Omuzlarınızdan sıkıca tutan kim olabilir (gerçek yaşamda, siber zorbalığı düşünecek olursak)?
- Ormandaki ağaçlar neler/kimler olabilir?
- Ağaçların konuşması ya da hareket etmesinin anlamı ne olabilir?
- Sosyal medya/siber zorbalık ile bu etkinlik arasında bir ilişki kuracak olursak ne olabilir?

*24. Uluslararası Eğitimde Yaratıcı Drama Kongresi, Katrin Janser Atölyesinden uyarlanmıştır

2. Etkinlik (Hayalet oyunu)

Öğrenciler karışık biçimde mekânda ayakta dururlar. Gözlerini kapatırlar ve ellerini göğüs hizasında birleştirirler. Drama eğitimini bir öğrencinin omzuna dokunarak onu “Hayalet” olarak belirler. Bir süre sonra “Bir kişiyi hayalet olarak belirledik. Hayaletin amacı birinizin arkasında durup ona kadar saymaktır. Bu süre içerisinde arkasında hayalet olan kişi bunu anlarsa “Arkamda hayalet var” der ve arkasındaki hayaleti yakalamış olur. Arkasında hayalet yoksa yere sessizce oturur ve oyun dışı kalır. 10 saniye boyunca yakalanmayan hayalet önündeki kişinin omuzlarına iki eliyle dokunur ve yere çökmesini sağlar. Hayalet tüm öğrencilerin omzuna dokunursa oyunu kazanmış olur.” yönergesi verilir.

B- Canlandırma

3. Etkinlik (İkili doğaçlama)

Öğrenciler ikili olurlar. Drama eğitimini ikililere aşağıdaki durumu verir. Öğrenciler durumu okurlar ve eşleriyle tartışarak olası rolleri belirlerler (S, annesi, babası, ailenin diğer üyeleri, öğretmeni, sınıf arkadaşları, okul arkadaşları vb.). İkililer olası rollerden ikisini belirleyerek sahnede canlandırmak üzere hazırlık yaparlar. İkililere yeterli süre verilir ve süre sonunda canlandırmalar izlenir.

S sekizinci sınıf öğrencisidir. Doğum günü partisine katıldığı B kendisini telefonla arar ve hemen bilgisayarını açıp Instagram'a bakmasını söyler. S sosyal medya hesabını açtığına gördüklerine inanamaz. Doğum günü partisindeki fotoğraflar üzerinde bir programla değişiklik yapılmış ve altına da bazı ifadeler yazılmıştır.

İkililer sırayla sahneye gelirler ve belirledikleri durumları ve rolleri canlandırırılar.

4. Etkinlik (Dedikodu halkası)

S ertesi gün okula gittiğinde arkadaşlarının durumu öğrendiğini (arkadaşlarının sosyal medya hesabı bulunmaktadır) ve bu durumla ilgili konuştuklarını fark eder. Drama eğitmeni öğrencilere üçlü grup olmalarını söyler. Üçlü gruplar Gizem'in durumuyla ilgili buldukları yerde canlandırma yaparlar. Bir süre sonra işaret edilen grup konuşur diğer gruplar dinler.

5. Etkinlik (Telefon konuşması)

Bu durum S'yi oldukça üzer ve hemen annesini arar. Okula gelip kendisini almasını söyler. Annesi bankada çalışmaktadır ve oldukça yoğun bir gün geçirmektedir. S içinde bulunduğu durumu kendisine anlatmak istemeyen S annesine bir bahane uydurur.

Öğrenciler ikili olurlar ve S ile annesi arasındaki telefon konuşmasını canlandırırılar.

6. Etkinlik (Toplantı düzenleme)

Gizem'in sınıfta olmadığını ve annesiyle eve gittiğini fark eden sınıf öğretmeni durumu öğrenmek ister. Öğrenciler ve durumu öğrenen sınıf öğretmeni (drama eğitmeni) bu durumun nasıl ortaya çıktığı, kısa zamanda nelere sebep olduğu ve nasıl çözülmesi gerektiği konusunda konuşurlar. Canlandırma sırasında aşağıdaki sorulara yanıtlar aranır:

- Bu zorbaca davranışı kim, neden yapmış olabilir?
- Gizem'e zarar vermek, zorbaca davranışı yapan kişiye ne hissettirmiş olabilir?
- Sınıf arkadaşları, öğretmenler ve okul Gizem için neler yapabilir?
- Siber zorbalık davranışlarını engellemek için neler yapılabilir?

C- Değerlendirme

7. Etkinlik (Rol içinde yazma)

Öğrencilere kalem ve kâğıt verilir. Drama eğitmeni öğrencilere Gizem'e destek olmak amacıyla bir mektup yazmalarını söyler. Öğrenciler mektubu yazarlar. İstekli öğrenciler yazdıklarını okur ve oturum sona erer.

8. Etkinlik (Fragman hazırlama)

Öğrenciler dört ayrı grup olurlar ve grupta ile fragmanın ne olduğu ve özellikleri üzerine konuşulur. Bir süre sonra gruplara tüm etkinlikleri kapsayan bir fragman hazırlamaları yönergesi verilir. Gruplara yeterli süre verilir ve süre sonunda fragmanlar izlenir, üzerine konuşulur.

Yedinci Oturum

Tarih: 29 Ocak 2018

Konu: Siber zorbalık, aile ve okul

Mekân: Konferans Salonu

Grup: 10. ve 11. Sınıf Öğrencileri

Süre: 180 dakika

Yöntem / Teknikler: Yaratıcı drama / Rol oynama, doğaçlama,

Araç-Gereç: Mürekkepli tahta kalemi, renkli karton kâğıtlar, boya kalemleri, pastel boyalar, büyük boy bant (kâğıttan), gazete kâğıtları.

Kazanımlar:

Siber zorbalık içeren durumlara çözümler geliştirir.

1. Zorbaca davranışla karşılaştığında seyirci olarak ne yapacağını fark eder.
2. Ailenin siber zorbalığa uğrayan kişilere etkisini fark eder.
3. Okulun siber zorbalığa uğrayan kişilere etkisini fark eder.

Süreç

A- Hazırlık / Isınma

1. Etkinlik (Körebe)

Körebe oyunu oynanır. Gönüllü bir öğrenci ebe olur ve gözleri bağlanır. Diğer öğrencilerin gözleri açıktır. Ebenin amacı kaçan öğrencilerden birini yakalamak (ona dokunmaktır). Dokunursa o ebe olur. Oyun önce sesli oynanır. Öğrenciler ebeye dokunabilir ya da ses çıkarabilir. Bir süre oyun sessiz biçimde oynanır. Tüm öğrenciler oyunu oynayana kadar devam edilir. Oyun sonunda aşağıdaki sorular yanıtlanır.

- Gözleriniz kapalıyken ne hissettiniz?
- Oyunda sesin olması ya da olmaması duygu durumunuzu nasıl etkiledi?
- İnternette, sosyal medyada ya da cep telefonu kullanımında gözlerimizin bağlı olduğu ve bir şey göremediğimiz durumlar var mı? Hangileri?

2. Etkinlik

Merhaba Y. Hocam;

Ben S'nin annesiyim, hani şu 8A sınıfında okuyan. Benim kız pek çalışkandır bilirsin. Aslında bir kez ziyarete de gelmiştim ama hatırlamazsın belki. Zaten

kalabalık okul, bütün gün bir sürü anayla, babayla uğraş, zor tabii hatırlamak. Neyse, derdimi anlatayım ben size. Bu mektubu kendim getiremiyorum, beyimin annesi hasta. Ona bakmam gerekiyor. Telefonda da derdimi anlatamam, en iyisi mektup yazayım dedim.

Benim kız son zamanlarda bir garip davranmaya başladı. Aslına bakarsan uzun zamandır böyle. Her gün okuldan geldiğinde boynuma sarılan, halimi hatırımı soran kız gitti, yerine üzgün, konuşmayan, içine kapanan bir kız geldi. Okuldan geldiği gibi odasına giriyor, kapıyı da kilitliyor arkasından. Ne yapıyor içeride bilmem. Soruyorum “Kızım neyin var diye?” ama hep geçiştiriyor beni. Ne yapacağımı bilemiyorum. Babasıyla da konuştuk ama “Kızdır, ağlar, dert etme sen!” deyip geçiştirdi beni.

Son zamanlarda okula da gitmek istemiyor. Vallahi, sabahları zorla gönderiyorum okula. Kahvaltısını hazırlıyorum, saçlarını örüyorum, mis gibi giydiriyorum, cebine de harçlığını koyup gönderiyorum. Bu mektubu da kızımınla yolluyorum sana. Dürüst kızdır, öyle mektubu açma huyu yoktur kızımın.

Bir çözüm bul hoca hanım bu kıza. Ne yapar, eder bilmem. Aklıma gelmişken söyleyim; elinde bir telefon var, hiç düşmez. Almaz olaydık, bileydim böyle yapacağını hiç aldırır mıydım bizimkine. Varsa yoksa internet, o feysbuk mudur nedir ondan, bir de fotoğraflarını çekip çekip koyduğu o resim şeysi işte. Adını söyleyemiyorum.

Sorun küçükken çözüverelim elbirliğiyle. İlla okula gelmem gerekirse bir yolunu bulur gelirim. Sen yeter ki yardım et hoca hanım.

Öğrencilere yukarıdaki metni içeren mektup verilir ve okumaları söylenir. Bir süre sonra aşağıdaki sorular öğrencilerle birlikte yanıtlanır.

- Şu ana kadar hangi kişileri gördük? Kimler var bu öyküde (Anne, baba, S, rehber öğretmen)?
- Annesi, mektubu neden okul rehber öğretmenine yazmış olabilir? Farklı bir kişiye yazamaz mıydı?
- S'nin nasıl bir sorunu olabilir?

B- Canlandırma

3. Etkinlik (İkili eş zamanlı doğaçlama)

Öğrenciler ikili olurlar; biri S diğeri rehber öğretmendir. Drama eğitimci ikililere aşağıdaki durumları verir. S rehberlik servisinin kapısını çaldığı anda doğaçlama başlar. İkili eş zamanlı doğaçlama yaparlar. Bir süre sonra ikililerin doğaçlamaları izlenir.

1. Durum: *Rehber öğretmenin ilk işi S ile görüşmek olur. S'yi yanına çağırır ve onunla konuşmaya başlar.*

Drama eğitimci "S rehber öğretmenin odasından ayrıldıktan sonra en yakın arkadaşını çağırır. Durumu bir de ondan dinler. S'nin arkadaşı, bu durumu yalnızca kendisinin bildiğini ve S'ye kimseye söylememesi konusunda söz verdiğini iletir. S son gelişinde günlüğünü arkadaşında unutmuştur, arkadaş da günlüğü rehber öğretmene verir." bilgisini öğrencilere aktarır. Günlüğün son sayfası aşağıdaki gibidir:

2. Durum

İğrenç bir gün daha!

Bunu bana nasıl yaptığına inanamıyorum. Sözde en yakın arkadaşım olacaktı. Son günlerde çok korkuyorum. Yazdığı mesajları görmelisin, her fotoğrafımın altına yaptığı iğrenç yorumları. Hiçbir hesabımı kullanamıyorum doğru düzgün. Facebook'a girsem karşımda o, Instagram'daki fotoğraflara baksam karşımda yine o. Beni öldürmekle tehdit ediyor inanabiliyor musun? Nerden bilebilirdim ki böyle bir şey yapacağını. Ah gerizekalı kafam. Annem demişti ama bu kızla arkadaş olma diye. Gözüm kesmiyor demişti. Kaç kez evimize geldi, yemek yedik birlikte, ödevlerini yaptım. Ne kadar iğrenç biriymiş! Hele o yanındaki kızlar yok mu...

17 Aralık 2016

4. Etkinlik

Öğrenciler mağdur-zorba-anne-öğretmen biçiminde sayarlar ve aynı sözcükleri söyleyenler grup olurlar. Gruplara renkli kalemler, pastel boyalar ve büyük karton kâğıtlar verilir. Gruplar kartonlara dört kişinin portrelerini çizerler, kişilerle ilgili bilgileri verirler (Kaç yaşında, fiziksel ve kişilik özellikleri neler, neler yapmaktan hoşlanır vb.).

1. Grup: S (mağdur)
2. Grup: Siber zorba
3. Grup: Annesi
4. Grup: Rehber öğretmen

Portreler çizildikten sonra duvara asılır ve her grup çizdiği portreyle birlikte kişiyi tanıtır.

5. Etkinlik (Donuk imge)

Drama eğitmeni “S ilk kez nasıl siber zorbalığa uğramış olabilir? Neredeydi? Yanında kim ya da kimler vardı?” bir düşünelim yönergesini verir.

Bir süre sonra öğrenciler mekânda yürümeye başlarlar. Drama eğitmeni “S’nin evini düşünelim. İlk kez zorbalığa uğradığı anı. Zorbaca davranışta bulunan kişi ona nasıl ulaşmış? Telefon mu etmiş, mesaj mı atmış, Facebook, Instagram ya da farklı bir sosyal medya hesabından ileti mi göndermiş?” S’nin evindeki eşyaları düşününüz ve kendinizi hazır hissettiğinizde bir eşyanın/nesnenin formunu alınız!” yönergesini verir. Drama eğitmeninin dokunduğu öğrenci önce hangi nesne olduğunu S’nin siber zorbalığa uğradığı anda ne hissettiğini ne yaptığını birkaç sözcükle ifade eder (Örnek: Ben S’nin ders çalıştığı masayım. S şu anda çok şaşkın.).

Bir süre sonra öğrencilere kalem ve kâğıt verilir. Her öğrenci elindeki kâğıda zorba ve S arasında geçen ilk konuşmayı ya da zorbanın S’ye ulaştığı ilk anı ifade eden metni yazar (Cep telefonu mesajı: *-Nasılsın saksı kafalı? – İyi misin sen, neler söylüyorsun böyle!*).

6. Etkinlik (Mekân çizimi)

Öğrenciler 1-2-3 biçiminde sayarlar. Aynı rakamı söyleyenler grup olurlar. Drama eğitmeni “S’nin evini merak ediyormusunuz? Nasıl bir evde yaşıyor? Nasıl bir odası var? Odayı kardeşiyle mi paylaşıyor yoksa yalnız mı? Bu sorulara yanıt bulmak için gelin her beraber S’nin evini çizelim!” yönergesini verir. Gruplara bant, tahta kalemi, gazete, karton kâğıtlar ve gerekli diğer malzemeler verilir. Gruplar aşağıdaki biçimde mekânı tasarlar:

1. Grup: S’nin odası
2. Grup: oturma odası (salon)
3. Grup: Mutfak

Drama eğitmeni “S’nin yaşadığı evi tasarlarlarken lütfen odalarda neler bulunduğunu aramızda konuşalım. Televizyon var mı, hangi büyüklükte? Yemeği mutfakta mı yiyorlar yoksa salonda mı? S ödevlerini nerede yapıyor? Odasında bilgisayar var mı yoksa bilgisayar salonda ortak kullanımda mı? Sorularına yanıtlar arayalım!” yönergesini verir.

7. Etkinlik

Gruplar tasarladıkları yerde dururlar. Drama eğitmeni “Lütfen gruplar buldukları odada gerçekleştirilen eylem ilgili aşağıdaki durumu canlandırın!” yönergesini verir.

1. Grup: S’nin odası: S birkaç arkadaşını ders çalışmak için eve çağırmıştır. Konu uğradığı siber zorbalığa gelir.
2. Grup: Oturma odası (salon): S ailesiyle televizyon izlerken telefonuna bir mesaj gelir. S’nin yüzü birden bire kaygılı bir hal alır.
3. Grup: Mutfak: Annesi S’ye son zamanlardaki durumunu sorar, S annesine anlatmak ister ancak hep siber zorbanın tehditlerini anımsar.

8. Etkinlik

Sınıftaki arkadaşlarının çoğu S’nin başına gelen şeyi bilmektedir. Drama eğitmeni role girer ve “Dün akşam S ile ilgili yazdıklarını okudunuz mu?” diyerek öğrenciler arasında konuşmaya başlar. Tüm öğrenciler S ve içinde bulunduğu durum ile ilgili konuşmaya başlar. Bir süre sonra konuşan gruplar (ikili, üçlü ya da dörtlü) aralarındaki konuşmayı yüksek sesle diğer gruplarla paylaşırlar.

9. Etkinlik

S büyük bir çatışma yaşamaktadır. Başına gelen şeyi ailesine söyleyip söylememek arasında kalır. Bir yandan söyleyip rahatlamak ve onlardan destek almak ister ancak söylediğinde ailesinin kendisine çok kızacağını ve artık telefon, bilgisayar kullanmasına izin vermeyeceklerini, belki de okuldan alacaklarını düşünür. Tehditler de aklından çıkmaz hiç.

Öğrenciler iki sıra biçiminde karşılıklı sıra olurlar. Öğrencilerden biri S rolüne girer ve oluşan koridorun başına geçer. S, sırayla öğrencilerin yanına gider. Her öğrenci S’ye bu durumu ailesine anlatması ya da anlatmaması yönünde düşüncelerini söyler. S koridorun sonuna geldiğinde kararını verir.

10. Etkinlik

Öğrenciler dört gruba ayrılırlar. Gruplar aşağıdaki durumları doğaçlarlar.

1. Grup: S annesiyle ve babasıyla uğradığı siber zorbalığı konuşmaya karar verir. Bir akşam yemeği sırasında konuşmaya başlar.

2. Grup: S'nin annesi ve babası okula gelip okul müdürüyle konuşmaya karar verirler. Okul müdürünün odasında anne, baba, okul müdürü ve rehber öğretmen vardır.

3. Grup: S'nin annesi ve babası siber zorbalığı uygulayan öğrencinin ailesiyle konuşmaya karar verirler. Bir gün okulda rehber öğretmenin odasında buluşurlar.

4. Grup: Okul müdürü ve müdür yardımcılar okuldaki siber zorbalık vakaları konusunda müdürün odasında konuşurlar.

C- Değerlendirme

11. Etkinlik

S günlüğünü ve en sevdiği kalemını alır, çalışma masasına oturur ve bu süreçte okulunun, ailesinin, arkadaşlarının etkisinden söz ederek yazmaya başlar. Öğrencilere kalem ve kâğıt verilir. Öğrenciler S rolünde günlüğün son sayfasını yazarlar. İstekli öğrenciler günlüğe yazılanları okur.

BENZERLİK BİLDİRİMİ

“Drama, Çatışma ve Siber Zorbalık: Ergenlerin Siber Zorbalığı ve Çatışma Çözme Biçimlerini Anlamaya Yönelik Bir Çalışma” başlıklı tezimin ana bölümü (ön bölüm, kaynaklar ve ekler hariç) Turnitin İntihali Engelleme Programı aracılığıyla incelenmiş ve ilgili rapor danışmanım tarafından da kontrol edilmiştir. Kontrol sırasında (1) “Kapak, Önsöz, Özet, İçindekiler, Kısaltmalar/ Simgeler Sayfası, Tablolar Dizini, Şekiller Dizini, Dipnotlar, Kaynaklar, Ekler, Özgeçmiş” (2) “Tırnak içinde ve blok olarak verilen (doğrudan) alıntılar” (3) “Yedi sözcüğe kadar olan benzerlik/örtüşme içeren metin kısımları” (4) “Öğrencinin lisansüstü tezi ile ilgili yapmış olduğu yayınlar ile yararlandığı mevzuat metinleri” dışarıda tutulmuştur. Benzerlik kontrolüne ilişkin rapordan elde edilen sonuçlar aşağıda sunulmuştur.

Rapor Tarihi	: 11/10/2019
Gönderim Numarası	: 1190810305
Sayfa Sayısı	: 222
Sözcük Sayısı	: 51.475
Karakter Sayısı	: 402.606
Benzerlik Oranı	: % 5
Savunma Tarihi	: 23/10/2019

Yukarıda belirtilen sonuçları gösteren Turnitin İntihali Engelleme Programı'na ilişkin orijinal raporu, sonuçlarda herhangi bir değişiklik yapmaksızın bu bildirimim ekinde Enstitüye teslim ettiğimi, tezimin %10'dan fazla benzerlik oranı içerdiğinin ve tek bir kaynakla eşleşme oranının %2'yi geçtiğinin belirlenmesi durumunda, bundan doğabilecek tüm yasal sorumluluğu kabul ettiğimi bildirir, saygılarımı sunarım.

Öğrencinin Adı Soyadı: Gökhan Karaosmanoğlu

Tarih: 11.10.19

İmza:

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı ve Soyadı : Gökhan Karaosmanoğlu
E-Posta Adresi : gkaraosmanoglu@gmail.com
İş Deneyimi :

Unvan	Görev Yeri	Yıl
Öğretmen	Cengizhan İlköğretim Okulu	2004-2006
Öğretmen	Tevfik Fikret İlköğretim Okulu	2006-2014
Öğretmen	İsmail Tarman Ortaokulu	2014-2016
Öğretmen	Mehmet Pısak Anadolu Lisesi	2016-2019

Akademik Bilgiler

Öğrenim Durumu:

Derece	Bölüm/Program	Üniversite	Yıl
Lisans	Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi	Çanakkale 18 Mart Üniversitesi	2004
Yüksek Lisans	Yaratıcı Drama	Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü	2015

Yayımlar:

Ulusal hakemli dergilerde yayımlanan makaleler:

1. Karaosmanoğlu, G., Adıgüzel, Ö. (2017). Yaratıcı Drama Yönteminin 6. Sınıf Bilişim Teknolojileri Ve Yazılım Dersi Alan Öğrencilerin Akademik Başarılarına Etkisi. İlköğretim Online, 16 (2), 693-712. DOI: 10.17051/ilkonline.2017.304727
2. Karaosmanoğlu, G., Adıgüzel, Ö. (2017). Yaratıcılık Engellerinin Yaratıcı Drama ile Fark Edilmesine Yönelik Bir Araştırma. Yaratıcı Drama Dergisi, 12(1), 87-104.
3. Karaosmanoğlu, G. (2017). Yaratıcı Drama ile Müzede Öğrenme Deneyimi: İstanbul Arkeoloji Müzeleri Örneği. Yaratıcı Drama Dergisi, 12(2), 43-62.

Uluslararası bilimsel toplantılarda sunulan ve bildiri kitaplarında (proceedings) basılan bildiriler:

1. Karaosmanoğlu, G. (2016). Yaratıcı Drama ile Müzede Öğrenme Deneyimi: İstanbul Arkeoloji Müzeleri Örneği. 27. Uluslararası Eğitimde Yaratıcı Drama Kongresi (Özet Bildiri/Sözlü Sunum).
2. Fındık Tanrıbuyurdu, E., Karaosmanoğlu, G. (2017). Suriyeli Mülteci Çocuklarla Yaratıcı Drama Deneyimine Fenomenolojik Bir Bakış. 27. Uluslararası Eğitimde Yaratıcı Drama Kongresi (Özet Bildiri/Sözlü Sunum).
3. Karaosmanoğlu, G., Adıgüzel, Ö. (2018). Bilişim Teknolojileri ve Yazılım Dersinde Yaratıcı Drama Deneyimine Öğrenci Gözüyle Bakış: Bir Durum Çalışması. V. International Eurasian Education Research Congress (Özet Bildiri/Sözlü Sunum).
4. Karaosmanoğlu, G. Fındık Tanrıbuyurdu, E., Hazar, Z., Doğru, S., Neriman Aral. (2018) Mülteci Çocukların Uyum Sürecine Sanatsal Bir Katkı: Yaratıcı Drama. V. International Eurasian Education Research Congress (Özet Bildiri/Sözlü Sunum).

Tezler ve Projeler

1. Karaosmanoğlu, G. (2015). Yaratıcı Drama Yönteminin 6. Sınıf Bilişim Teknolojileri Ve Yazılım Dersi Alan Öğrencilerin Akademik Başarılarına Etkisi. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
2. Karaosmanoğlu, G. (2014). Yaratıcılık Engellerinin Yaratıcı Drama ile Fark Edilmesine Yönelik Bir Araştırma. Çağdaş Drama Derneği Bitirme Projesi.

Kitap Bölümleri

1. Gülbahar Güven Y, Kalelioğlu F, Kert SB, Kaplan A, Koçak B, İliş EB, Karaosmanoğlu G, Demirci O, Köse T, Kaymak Özgür Y. (2017). Yasemin Gülbahar Güven editors. Bilişim Teknolojileri ve Yazılım Dersi 5. Sınıf Öğretmen Rehberi.
2. Gülbahar Güven Y, Kalelioğlu F, Kert SB, Kidman E, Yurdakök, EA, İliş EB, Karaosmanoğlu G. (2018). Yasemin Gülbahar Güven editors. Bilişim Teknolojileri ve Yazılım Dersi 6. Sınıf Öğretmen Rehberi.
3. Gülbahar Güven Y, Kalelioğlu F, Kert SB, Karaosmanoğlu G, Yoncacı M, Kuleli S, Demircan S. ;Yasemin Gülbahar Güven editors. Bilişim Teknolojileri ve Yazılım Dersi: 1. Seviye Öğretmen Rehberi. Ankara: Google; 2018.
4. Gülbahar Güven Y, Kalelioğlu F, Kert SB, Karaosmanoğlu G, Yoncacı M, Kuleli S, Demircan S. ;Yasemin Gülbahar Güven editors. Bilişim Teknolojileri ve Yazılım Dersi: 1. Seviye Etkinlik Kitabı. Ankara: Google; 2018
5. Gülbahar Güven Y, Kalelioğlu F, Kert SB, Karaosmanoğlu G, Yoncacı M, Kuleli S, Demircan S.; Yasemin Gülbahar Güven editors. Bilişim Teknolojileri ve Yazılım Dersi: 2. Seviye Öğretmen Rehberi. Ankara: Google; 2018.
6. Gülbahar Güven Y, Kalelioğlu F, Kert SB, Karaosmanoğlu G, Yoncacı M, Kuleli S, Demircan S. ;Yasemin Gülbahar Güven editors. Bilişim Teknolojileri ve Yazılım Dersi: 2. Seviye Etkinlik Kitabı. Ankara: Google; 2018.